

Devlet Yönetimi Ve Entelektüel Akıl
State Management and Intellectual Mind

Mesut MEZKİT

Örgütlerde Öfke Olgusu ve Öfke Yönetimi
The Anger Phenomenon and Anger Management in Organizations
Feyzullah EROĞLU Şeyma İRDEM

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Öğrencilerin Kariyer Eğilimlerini
Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Determination Factors Influencing Career Trends of the Students at the
Kyrgyz- Turkish Manas University
Celaeddin SERİNKAN Sabira KASIMBAEVA

Kur'andaki İslamiyetin Yönetim Düşüncesi
The Management Idea of Islam in Qur'an
Feyzullah EROĞLU

İslamda Yönetim Ve Adalet Anlayışı
Hikmet Adem

Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi:
Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı
The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The
Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara
Ahmet KÖÇ

Türkiye'nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası
Güvenlik İttifakları (1928-1938)
Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security Alliances
(1928-1938)
Mustafa BIYIKLI

Türklerde İsim Tabusu ve Bazı Yansımalar
Name Taboos In Turks And Some Reflexions It
Ahmet Nahmedov

EĞİTİM DANIŞMANLIĞI

AİLE BİRLEŞİMİ

Almanca - İngilizce
Fransızca - Rusça
İtalyanca - Çince
İspanyolca - Arapça
Yeminli Tercümanlık
ve

Konsolosluk Vize Takip İşlemleri

MATEMATİK - FEN - KİMYA VE DİĞER DERSLERDE DANIŞMANLIK

0256 214 48 21 - 0541 214 48 21

ADRES:Adnan Menderes BulvarıGüzelhisar Mahallesi
37. Sokak No:5 Kat:1 AYDIN

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ International Journal of Academic Research and Studies

Yıl/Year: 7 Sayı / Issue:17 Aralık - 2016 / December - 2016
ISSN:1308-9412 www.yenifikirdergisi.com

KURULUŞ TARİHİ : 26 NİSAN 2009
THE DATE of FOUNDATION : 26 APRIL 2009

Yılda İki defa; 28 Aralık -28 Temmuz aylarında yayınlanır.
Publishing twice a year : 28th December-28th July

SAHİBİ/OWNER	YAYIN KURULU /EDITORIAL BOARD
Gönül ŞAHİN MEZKİT	Mesut MEZKİT
GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EXECUTIVE EDITOR Mesut MEZKİT	Gönül ŞAHİN MEZKİT Doç. Dr. Celaleddin SERİNKAN
EDİTÖR/ASSOCIATE /EDITOR Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU	Yrd. Doç. Dr. İsa ÇELİK Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU
YAYIN KOORDİNATÖRÜ/YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ Rabia ÇAKI	Mükerrem KÜRÜM Rabia ÇAKI
YAYIN KURULU BAŞKANI/ HEAD OF EDITORIAL BOARD Mesut MEZKİT	Cengiz ALTINTAŞ Davut TÜRKSEVER
AKADEMİK DANIŞMAN/ ADVISORY OF ACADEMIC Doç. Dr. Celaleddin SERİNKAN	GRAFİK-TASARIM/GRAPH DESIGN BY: Rabia ÇAKI BASKI/PRESSED BY: Detay Fotokopi Zafer Mahallesi 127 Sokak No:2/B AYDIN TLF.: 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION

AYDIN: Adnan Menderes Bulvarı. Güzelhisar Mahallesi 37. Sokak No:8 Kat:2 AYDIN TLF.: 0256 214 48 21
İSTANBUL: Otağtepe Caddesi Timuçin Sokak Ekmekçioglu Residence No:1D: Anadoluhisari/BEYKOZ/İSTANBUL
www.yenifikirdergisi.com www.kulturtarihi.org El-mek(e-Mail): yenifikir@hotmail.com
info@yenifikirdergisi.com ISSN:1308-9412

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU

BOARD OF RIVIEWERS

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi/ University
Prof. Dr. Ahmet NAHMEDOV	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Prof Dr. Ali Taş	Kırıkkale Üniversitesi/University
Prof. Dr.Akif FARZALİYEV	St.Petersburg Devlet Üniversitesi/ University
Prof. Dr. Ayşe İrmış	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN	Sakarya Ünversitesi /University
Prof. Dr. Duran NEMUTLU	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
Prof. Dr. Fatima MATOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
Prof. Dr. Fatima OUTEIRINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ Universty
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr.Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi/University
Prof. Dr . Hüsamettin İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi/University
Prof. Dr. Maria DE FATIMA MORINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/University
Prof. Dr.Maria DO NOSCIMENTO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
Prof. Dr .Mehmet MARANGOZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University
Prof. Dr . Mesiğa Mehemmedi Ahmed	Azerbaycan Bilimler Akademisi/ Academy
Prof. Dr.Salih TUĞ	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
Prof.Dr. Sebahat KÖK	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr .Süleyman KIZILTOPRAK	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv./University
Prof. Dr. Zulmira SAUTOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ University
Doç. Dr. Assoc. Prof. Dr .Celaeddin SERİNKAN	Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi/University
Doç. Dr./ Assoc.Prof. Dr.Hüseyin ÜRETEN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Doç. Dr./ Assoc.Prof. Dr..İsmail TOSUN	Süleyman Demirel Üniversitesi/University
Doç. Dr./ Assoc.Prof. Dr..Mustafa BIYIKLI	Dumlupınar Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Dr .Süleyman İNAN	Pamukkale Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Dr .Şaban ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Dr .Turgay UZUN	Muğla Ünversitesi/University
Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.Adil Adnan ÖZTÜRK	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU

BOARD OF RIVIEWERS

- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.Arzu GÜRDOĞAN Muğla Üniversitesi/ University
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.Günver GÜNEŞ Adnan Menderes Üniversitesi/University
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER Uşak Üniversitesi/University
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.Hans WERNER SCHMDDT Goethe Enstitüsü/Institute
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.Ozan KAYA Muğla Üniversitesi/University
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr.İsa ÇELİK Muğla Üniversitesi/University
- Yard. Doç. Dr./ Asst. Prof. Dr. Mustafa BAYHAN..... Pamukkale Üniversitesi/University

(ünvan ve isim sırasına göre yazılmıştır./ by academic title the names listed and alphabetically)

tarafından taranmaktadır.

MAKALE YAYIM VE YAZIM KURALLARI

- *Yeni Fikir dergisi iki dilde yayın yapan uluslararası sosyal bilimler bir dergidir.
- *Yeni Fikir dergisinin akademik yazıları hakemlidir.
- *Akademik tarzda yazılan araştırma ve inceleme yazıları ilgili hey'etlerin tetkikinden sonra yayımlanabilir.
- *Hakem Kurulu yayım düzeni www.yenifikirdergisi.com adresinden incelenebilir.
- *Yeni Fikir dergisi gizli hakemlik prensibini esas almıştır.
- *Hakem heyetine gönderilen yazının yazarının ismi gönderilmez.
- *Hakemler, birbirinden bağımsız olarak yazıyı inceler ve raporlarını ona göre verirler.
- *Dergiyeye gönderilen makalelerin metni Palatino Linotype 10 punto, tek aralıklı olarak, iki yana yaslı, paragraf öncesi ve sonrası 6 nk boşluk bırakılmalı ve makale başlığı ilk harfleri büyük ve ortalanmalıdır.
- *Yazar/yazarların isim ve soy isimleri,e-posta adresleri başlığın altında ortalanmış olarak yazılmalıdır. Unvan, kurum ve e-posta adresleri için özel dipnot için yıldız "*" işareti eklenmeli ve sayfanın altına bilgiler yazılmalıdır.
- *Öz , Abstract ve Kaynakça kısmı (ilk harfler büyük) Palatino Linotype 11 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Türkçe Başlık (İlk harfler büyük diğerleri küçük harf-italik) Palatino Linotype 18, İngilizce Başlık (İlk harfler büyük diğerleri küçük harf-italik) Palatino Linotype 16, Şekiller ve tablolar, 10-9 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Bunlarda 6 nk boşluk bırakılmayacaktır. Bölüm ve Alt Bölümler, normal rakamlarla numaralandırılır. Bu düzenlemede, bölümler sırasıyla 1, 2, 3, .. (Kalın yazı tipi, Büyük harflerle, 12 punto). şeklinde numaralandırılırken, alt bölümler ve onların da altındakiler için normal rakamlar 1.1., 1.2., 1.3 (Kalın yazı tipi, ilk harfler büyük, 11 punto),,, ..., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.3 (Kalın yazı tipi ,ilk harfler büyük, 10 punto),,, ..., 1.1.1.1., 1.1.1.2., 1.1.1.3. (Kalın yazı tipi , ilk harfler büyük, 10 punto) , ... gibi birden çok haneli olacak şekilde verilir.
- *Kaynak gösterimi metin içinde olmalıdır. Eğer dipnotta kaynak verilecekse Palatino Linotype 9 punto ve tek aralıklı, boşluk bırakılmadan verilmelidir. Kaynakçada makaleler: soyisim(büyük harflerle), isim, (yıl), başlık şeklinde devam etmelidir.
- * Gönderilecek yazılarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilebilir kaynak gösterme usullerinde (MFL, Harward , Chicago, APA gibi) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak şartıyla kullanılabilir
- * Yeni fikir Dergisine gönderilecek yazılar , A4 boyutunda 15 sayfayı geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- *Yayımlanmak üzere gönderilen yazının aynısı veya benzerinin başka bir yerde yayınlanmamış olması gerekir. Özgün çalışmalarda yazarların, yazının uluslararası bir yerde (Türkiye dahil) yayınlanmadığına dair imzalı beyanını içeren bir belge başvuruya eklenmelidir.
- *Yazılar belirlenen yazı ölçülerinde 80 gramlık A4 boyutunda beyaz kâğıda çıktısı dergi adresine, ayrıca e-posta adresine de gönderilmelidir.
- *Dergi, Türkçe-İngilizce olmak üzere iki dilde yayın yapacaktır
- *Akademik yazılar, komisyonlarımız tarafımızdan tercüme edilecektir.
- *Çeviri ve inceleme yükümlülükleri ile hakem heyetine gönderilecek yazıların yükümlülükleri yazara aittir..
- *Çeviri, inceleme ve hakem heyetine gönderilecek yazıların kargo yükümlülükleri yazara aittir.
- *Yazarın talebi doğrultusunda ayrıca farklı dillerde de yayımlanabilecektir.(Rusça-Fransızca-Arapça-İspanyolca-İtalyanca gibi)
- *Akademik yazıların dışında seviyeli yorum, görüş, tartışmalara da yer verilecektir.
- *Yazıların sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu da reklam verenlere aittir.
- *Gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın iade edilmez.
- *Derginin ve yazarın ismi kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- * Yeni Fikir dergisinde yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihi geçerli olmakla birlikte gerekli görüldüğü takdirde TDK 'nın kurallarına göre düzeltmeler yapılacaktır.
- * Yeni Fikir dergisine gönderilen çalışmaların cevaplanma süresi 30 gündür. Bu zaman içerisinde cevap verilmeyen çalışmalar ulaşmamış demektir. Akademik çalışmalarla ilgili, hakemlerin verdiği olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenebilir.
- * Yeni Fikir dergisinde yayımlanacak polemik konusu olan çalışmalarda en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- *Yeni Fikir dergisinin bütün yayın hakları Gönül Şahin MEZKİT'e aittir.Yenifikir Dergisi, www.yenifikirdergisi.com adresinde de yayımlanmaktadır.

INFORMATION FOR AUTHORS/and EDITORIAL RULES FOR SUBMITTING MANUSCRIPTS

- *Yeni fikir is an international bilingual social science journal.
- *Academical Writings in the Yeni Fikir are refereed.
- *The Academical research writings only can be published after the committee accepts the writings to be published.
- *The Committee Issue Regulation Can be Learned at: www.yenifikirdergisi.com
- *Yeni Fikir dergisi is based on the secret arbitration principal.
- *The Writing that sent to the arbitration board does not include its writer's name.
- *The arbitrators evaluate the writings independent from each other.
- *Articles sent to the journal must be in Palatino Linotype 10 with single spaced. Both before and after the paragraph must be 6nk spaced. And the first letter of the article's title must be upper case letter. Author's/authors' names and surnames, e-mail addresses should be written centered under the title. For titles, organizations, and e-mail addresses, the special footnote "*" should be added and the informations should be written under the page.
- *Abstract, and Reference parts (first letters uppercase) must be in Palatino Linotype 11 punto and must be single spaced. The Title in Turkish (First letters uppercase others lower case and italic) must be in Palatino Linotype 18. The Title in English (First letters uppercase others lower case and italic) must be in Palatino Linotype 16 and Shapes and Tables must be in 10 punto and single spaced. These won't include 6nk spaces. Sections and sub sections must be numbered with normal numbers. In this editing, while the sections are numbered in the order 1,2,3... (in italics upper case and 12 punto) for the sub sections and under them, normal numbers such as 1.1,1.2.,1.3 (bold font, initial letters uppercase, 11 punto)1.1.1.,1.1.2.,1.1.3 (bold font, initial letters uppercase, 10 punto)1.1.1.1., 1.1.1.2., 1.1.1.3. (bold font, initial letters uppercase, 10 punto) must be provided as multiple digit.
- *Referencing must be in the articles themselves. If the writer wants to reference in footnote, it must be in palatino linotype 9 punto single spaced and without spaces. The articles in the reference must follow this order: Surname (uppercase) Name (year) Title.
- *The writings to be sent to the journal may include one of the referencing methods (MFL, Harvard, Chicago) provided that it is consistent with itself.
- *The writings to be sent to Yenifikir journal should be in A4 size and must not be more than 15 pages.
- *The writings sent to be published must not have been written or published in any other source. In individual writings, authors should include a paper with their sign on it proving that the writing was not published in any other journal.
- *Writings typed on A4 paper with 80g, its hard copy should be posted both to the address of the journal, and to the e-mail address.
- *The journal is published in English-Turkish. (Bilingual)
- *The academical writings will be translated by our commissions.
- *The shipment responsibilities belong to the writer itself.
- *If the author desires, the writings can be published in another language. (such as Russian, French, Arabic, Spanish, Italian)
- *Besides the academical writings, comments, arguments will be included in the journal as well.
- *The responsibilities of articles belong to its authors, and the responsibilities of advertisement belong to the ad givers.
- *The writings sent will not be given back to its author even if it's published or not. The name of the journal and author can be quoted if referenced.
- *The spelling and the punctuation of the writings will be dependent on the writer but if it's required, certain editions can be done.
- *The writings that sent to the Yeni Fikir journal will be answered in 30 days. If not, it means your work did not reach us. The positive or negative answers will be given to its author's. Some changes may be necessary.
- *The polemical writings published on the journal can be answered twice at most.
- *All rights of the Yeni Fikir belong to Gönül Şahin Mezkit. The journal is also published on www.yenifikirdergisi.com.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- (9 -21) **Devlet Yönetimi Ve Entelektüel Akıl**
State Management and Intellectual Mind
Mesut MEZKİT
- (22-41) **Örgütlerde Öfke Olgusu ve Öfke Yönetimi**
The Anger Phenomenon and Anger Management in Organizations
Feyzullah EROĞLU Şeyda İRDEM
- (42-48) **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Öğrencilerin Kariyer Eğilimlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi**
Determination Factors Influencing Career Trends of the Students at the Kyrgyz- Turkish Manas University
Celeddin Serinkan Sabira Kasımbaeva
- (49-71) **Kur’andaki İslamiyetin Yönetim Düşüncesi**
The Management Idea of Islam in Qur’an
Feyzullah EROĞLU
- (72-92) **İslamda Yönetim Ve Adalet Anlayışı**
Hikmet Adem
- (93-120) **Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara’da Tabanlı Türkmen Aşireti’nin İskânı**
The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara
Ahmet KÖÇ
- (121-136) **Türkiye’nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)**
Turkey’s Policy Alliance and Participated in International Security Alliances (1928-1938)
Mustafa BIYIKLI
- (137-143) **Türklerde İsim Tabusu ve Bazı Yansımalar**
Name Taboos In Turks And Some Reflexions It
Ahmet Nahmedov

Tam Bağımsızlık ve Başkanlık Sistemi

Yeni Fikir Dergisi'nin 17. sayısına da ulaştık. Bu günleri bize gösteren Cenab-ı Hakk'a sonsuz şükürler. Bunu, çalışma arkadaşlarıma ve bize destek veren bütün akademisyenlerimize borçlu olduğumuzu da ifade etmek istiyorum.

Editör yazısını, bu seferliğine mahsus olmak üzere geniş tutacağım. Çünkü önümüzde çok önemli bir yönetim sistemi tartışması var. Bizim 21 yıl evvel de dillendirdiğimiz (üniversite son sınıf iken), o zamanda savunduğumuz Başkanlık sistemi ya da son haliyle Türk Tipi Başkanlık: Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi. Fikrimizde değişiklik yok. Teferruatta tenkit ve tekliflerimiz var. Burada uzun uzadıya tahlil yapacak değiliz. Yeri de değil. Zaten bununla alakalı bir çok tartışma yapıldı ve yapılmaya da devam edecek. Hatta Prof. Dr. Kemal Gözler bir makalesinde tartışmaların kabak tadı verdiğini, artık bıktığını ifade ediyor ("Türkiye'de Hükûmet Sistemi Tartışmaları Üzerine Bir Deneme", Türkiye Günlüğü, Sayı 125, Kış 2016, s.17-21-www.anayasa.gen.tr/hukumet-sistemi-tartismalari.htm, Konuluş Tarihi: 1 Mayıs 2016).

Şahsi kanaatim hep şu olmuştur: Türkiye, Dünya'nın en zor, bir o kadar da en güzel coğrafyası. Dolayısıyla burada kalıcı olmak istiyorsak, istiklalimizin iplerini kendi elimizde tutma amacımız var ise; kuvvetli bir lider etrafında şekillenmiş yönetim sistemi olmazsa olmazımızdır. Bu, Türk tarihine baktığımızda daha net anlaşılacaktır. Üniversite yıllarımızda da hep bunun tartışmasını yaptık. Sonraki dönemlerde de fikir beyan ettik. Şurası bir hakikat ki milli ve yerli bir Türk Tipi Başkanlık, Tam Bağımsız bir Türkiye için, elzemdir. Açıkça kendi kanaatlerimi ifade etmekten çekinmeyeceğim: Milliyetçi - Muhafazakâr Cumhurbaşkanlığı sistemi Yahudi-Hristiyan Uygarlığı'nın Vahşi Kapitalizmine set ekecek tek sistemdir. Unutulmasın ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da bu felsefeyi görürüz. Sonraki gelişmeler ve tartışmalar ayrı...

Bu anlamda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, 18. Muhtarlar

Toplantısı'nda yaptığı konuşmada 'başkanlık sistemi'ne temas etmesi konunun zaruretinin şöyle ortaya koymuştur: "Türkiye, artık darbe dönemlerinin dışında, siyasetin imkanlarıyla, yeni anayasasını yapabilme iradesini ortaya koymalıdır. Darbe anayasaları ile yönetilen ülke utancından artık kurtulmalıyız. Daha 'Bismillah' demeden dayatılan ön şartlar, milletimizin arzu ettiği, beklediği Türkiye'nin yaşadığı değişimi kucaklayacak, önünü açacak bir anayasanın inşasını zorlaştırıyor. Referansımız mevcut anayasa ise niçin yeni anayasa peşinde koşuyoruz. Adı üstünde, yeni anayasa... Yeni bir anlayışla, yeni bir yaklaşımla oluşturulmalıdır.

Başkanlık sistemiyle yönetilen pek çok ülke hem demokrasi bakımından hem kalkınma bakımından, bölgesindeki ülkelerin fersah fersah önüne geçebiliyor. Demek ki burada asıl mesele, ülkenin hedefleriyle yönetim biçimi arasındaki ilişkiyi doğru kurabilmektir. İşte Türkiye'nin de kendi yönetim sistemini kendi ihtiyaçlarına göre belirlemeye ihtiyacı vardır.

Hitler örneğini vermiştim. Şahsıma hücum etmeye başladılar. Almanya parlamenter sistemle yönetiliyordu ama Hitler ülkenin başına musallat oldu. Ben Türk tipi başkanlık dedim, başladılar saldırmaya. Bunlar kendi ülkelerinin markasını da istemiyorlar. Ülkemizdeki parlamenter sisteminin işleyişinden memnun olan var mı?

Devamlı darbe üstüne darbe getiriyor

(<http://www.aksam.com.tr/siyaset/cumhurbaşkanı-erdogandan-baskanlik-sistemi-aciklamasi/haber-478483> 08.11.2016-16.15)

Sayın Cumhurbaşkanı'nın ifadeleri bu mesele nin sonuçlandırılmasının önemini belirtmektedir. Bu açıklamalardan, fiili durumun resmîyet kazanma arzusu öne çıkmaktadır. Öyle görünüyor ki, Başkanlık sistemi başka bir evreye geçiyor. Daha önce dillendirilen ve bizim de kabul ettiğimiz Türk Tipi Başkanlık :

Cumhurbaşkanlığı Sistemi öne çıkıyor. Ancak görünen o ki, acil bir halin söz konusu

olmasından dolayı çok kısıtlı bir Anayasa değişikliğinden söz etmek mümkün görünmektedir.

Dünya'ya bakıldığında 42 ülke tam başkanlık, 21 ülke özerk başkanlık, 27 ülke yarı başkanlık, 57 ülke ise krallık, tek parti gibi monarşik sistemlerle yönetilirken, sadece 47 ülke parlamenter sistemle yönetiliyor. Teferruata girilmeden bakıldığında başkanlık ve monarşi ile yönetilen ülkelerin tamamına yakınının ekonomik ve siyasi anlamda daha müreffeh ve bağımsız olmaları dikkat çekiyor.

Buna rağmen başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin gelişmişlik ve güvelliğini görmezden gelinip, dindar Müslümanlara yönelik kinleri dolayısıyla, nesebi ve inancı Türkiye'nin asli unsuru olan millete yabancı bir takım "ideolojik" kafaların "diktatörlük" gibi sunulmasındaki asıl maksadın, Türkiye'nin gelişmesini engellemek, Türk Milleti'nin tam bağımsız bir şekilde emperyalizmle mücadele etme manevrasını engellemekten başka bir şey değildir. Çok açık ifade ediyorum (Editör yazısında özneleri şahsi kullanıyorum): Yahudi-Hristiyan Uygarlığı'nın Vahşi Kapitalist ideolojisine dik ve diri duracak olan biz Türkler'in yegane sistemi kuvvetli bir yönetim sistemidir. Bu da geçmişini koruyacak (Muhafazakâr) ve gelecek inşasında millî ve yerli duruşuyla gelişecek (Değişim) bir Medeniyet Tasavvuruyla mümkündür. Medeniyet Tasavvuru, Muhafazakâr Değişim'i hayata geçirmekle mümkündür. Yani Mazi-Hal-İstikbal arasındaki dengeyi tesis edip, koruyup değiştirmekle mümkündür. Bunun önündeki en büyük mani de yönetim sistemindeki ithal fikir ve ideolojik uygulamalardır. İthal her yönetim sistemi ipin daima dışarıda olduğunu gösterir. Bu anlamda Türk Milleti'nin kendi sistemini (beş bin yıllık) gözden geçirerek zamanın idrakine sunması zaruridir. Bu, şu anlamda gelmektedir: Genel geçer politik bir anlayışı değil; hakiki anlamda siyasi stratejik bir ufku Türk milletine sunmakla mümkündür.

Dünya Müslümanlarının ve diğer mazlumlarının umudu olması yönünden, em-

peryalizmin sonunu getirecek, dünya halklarını sömürgelelikten, kölelikten, zilletten kurtulmasını sağlayacak sistemin ihdası görünen o ki çok kadük kalacaktır. Şu an itibariyle getirilmek istenen yönetim sistemi, fiili halin resmileştirilmesinden başka bir şey değildir. Doğrusu çok geniş çaplı bir yönetim sistemi olmalıydı. Açıkça ifade edersek, Türk Tipi Başkanlık, 2023 ve 2071 vizyonu ihata etmeliydi. Ümit edilir ki, bu vizyon çerçevesinde ileride tekrar gözden geçirilir. Burada dikkat edilmesi gereken hususun "ANA ÇATI ve TEMEL" in esas olduğu daima hatırlanmalıdır. Bütün değişiklikler bu çerçevede yapılmalıdır.

Emperyalizme karşı mücadele, ancak yönetimi bağımsızlaştırmayla başlayabilir. Öteki adımlar bundan sonra atılabilir. Ülkelere ve halkların gerçek bağımsızlığı yönetimleri hür olduğunda söz konusu olabilir. Yahudi-Hristiyan Uygarlığı'nın tatbik ettiği sistemin nihai amacı bu köleleştirme sisteminin ebediyen var olması için buna karşı çıkıp öteki ülkelere de örnek olabilecek güçlü büyük milli devletlerin ortaya çıkmasını önlemek. Bunun için büyük devletler önce küçük milli devletlere bölünüyor. Sonra da şehir veya bölge devletlerine bölünerek küçük zayıf devletçikler halinde varlıklarını kölelik sistemine uygun olarak devam ettirecekleri kurtuluşu imkansız bir şekle getirecekler. İşte insanlık veya kurtuluş mücadelesi buna karşı yapılacak veya yapılan mücadeledir.

Bizim Türk Tipi Başkanlık'daki teklifimiz, ikili meclistir. Diğer hususlar teferruattır.

Şöyle ki;

İki Meclis Olmalı:

- TBMM: %10-15 Baraj sistemi (306-330 Milletvekili)
- Müşavere/Danışma Meclisi: %1 baraj Sistemi. Bu mecliste Türkiye'de yaşayan her kesimin temsilcisi olacaktır (306-330 milletvekili).

TBMM'nin görevleri devam etmekle beraber, Müşavere/Danışma Meclisi de Yürütme'nin faaliyetlerini denetleyebilme, kanun çıkarma gibi (belirli bir çoğunluk olması

şartıyla: 4/5 gibi) göstermelik değil tabanın sesi olma vasfı tesis edilmelidir. TBMM ve Müşavere/ Danışma Meclisi'nin görev ve yetkileri netleştirilir. Bu ikili yapı Sistemi tıkayıcı değil, tamamlayıcı ve kutuplaşmayı engelleyici; hatta en aza indirmeyi sağlayacak bir yapıdır.

Bize göre bu ikili yapı Türk Tipi Başkanlık Yönetim sisteminin en mühim ayağıdır. Bu ikili sistem, gerçek anlamda millet-devlet kaynaşmasını sağlayacaktır. Zira bütün kesimlerin temsilcisi bir şekilde Devlet'in en yetkili kişisini etkileme şansına/hakkına sahip olacaktır.

Bunların dışında teknik birçok husus var. Onlar, bu ana eksen etrafında şekillenecektir. Tartışılıp karara bağlanması mümkündür.

Siz hangi sistemi getirirseniz getiriniz, milleti dışarıda bırakacak bir yönetim sistem anlayışı millette karşılık bulmayacaktır. Millette karşılık bulmayan bir yönetim sistemiyle Yahudi-Hıristiyan Uygarlığı'nın Vahşi Zihniyeti'ne karşı mücadele edemezsiniz. Sadece mevcut Modernist-Batıcı Oligarşik yapının devamı sağlarsınız. Bu da Muktezi hal/konjonktürel bir stratejidir. Bunun da bir karşılığı olmayacaktır.

Bizim, Tam Bağımsız Türkiye için Türk Tipi Başkanlık Sistemi'nin varlığından başka bir yol olmadığı; ama bunu tesis ederken yönetimde adalet, liyakat ve iştisareyi (bu, dostlar alış-verişte görsünü değil; hutbe irad eden Halife'ye kılıcını gösteren Sahabinin (ra) dik duruşunun olduğu bir müşavere anlayışı) esas alan bir yönetim sistemi olmaz ise her şeyin havanda su dövmekten başka bir işe yaramayacağı da unutulmamalıdır.

17. sayımızda Yönetim sistemine ışık tutacak olan makalelerimiz var. Bunlar, Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU ve Arş. Gör. Şeyda İRDEM'in "Örgütlerde Öfke Olgusu ve Öfke Yönetimi", Doç. Dr. Celaleddin Serinkan ve Sabira Kasımbaeva'nın "Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Öğrencilerin Kariyer Eğilimlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", yine Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU'nun

"Kur'andaki İslamiyetin Yönetim Düşüncesi", Mesut Mezkit'in "Devlet Yönetimi ve Entelektüel Akıl", ilahiyatçı araştırmacı-yazar Hikmet Adem'in "İslamda Yönetim ve Adalet Anlayışı", Yrd. Doç. Dr. Ahmet Köç'ün "Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı" ve Doç. Dr. Mustafa Bıyıklı'nın "Türkiye'nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)" adlı makaleleridir. Bu makalelerinde bazıları güncelliğine ve önemine binaen mükerreren yayımlamayı uygun gördük.

Bizden bir haber: Yeni Fikir Dergisi'nin de destekçi kuruluşu Yeni Fikir SAM (Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi)'nin İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından desteklenmeye layık görülen "Göçmen Sorununa Genç Bakış" isimli projesi var. Adnan Menderes Üniversitesi (ADÜ) ve Türkiye Kızılay Derneği Aydın Şubesi de proje ortakları. Proje, ADÜ'lü öğrencilerin göçmen sorununa bakışını ele alıyor. Kısa film-hikaye-makale yarışması düzenliyor Yeni Fikir SAM. Hem ödüllü hem de ilk üçe giren eserler 10 dile tercüme edilecek. Kariyer planlaması olanlar için güzel bir fırsat. Biz de inşaallah 18. sayımızda dereceye giren eserleri yayımlayarak dünyaya duyuracağız. Ayrıntılı bilgi www.yenifikirsam.com resmi internet sitesinde.

18.sayıda buluşmak ümidiyle...

Mesut MEZKİT

17.sayı Editörü

Devlet Yönetimi Ve Entelektüel Akıl

-İstişâreden Kaçıp Safâhata Dalmak!-

Mesut MEZKİT*

Öz

Yönetim, yöneten ile yönetileni birbirine yaklaştıran, bu iki tabakanın yakınlığını tesis eden adil bir sistemi esas alır. Alt ve üst tabaka arasındaki geçişkenlik nitelik yönünden orta tabakanın “şişmanlığına” bağlıdır. Obezite bir şişmanlık olarak da tanımlanan bu husus, orta kesimin çokluğunu ifade içindir. Üst ile alt tabaka arasındaki şişmanlık zayıflarsa hatta anorokcia’ya dönüşürse, bu cemiyetin yönetilemezliği şöyle dursun; artık burada adil bir idareden bahsedilemez. Alttakiler aleyhine dönüşen şişmanlama, üst tabakaların milletten koptuğunu gösterir. Böylesi bir durum yönetimin aleyhine bir hareketin oluşmasına zemin hazırlayacağı muhakkaktır. İşçi ve benzeri hareketlerin hak arama mücadelelerinden öte fakir zengin uçurumundaki aşırı açılma, halk hareketlerinin başka ideolojilere kayma tehlikesini de beraberinde getirecektir. Zadehan sınıfın hakimiyeti marabalaşmayı kökleştireceğinden idare edenlerin keskin bir muhalefetle karşılaşacağı tabii bir sonuçtur. Bu makalede bahsedilen yönetim sistemine karşılık gelecek olan entelektüel akıl ve kaliteli bir yönetimin varlığını teşkil eden istişare mekanizmasının öneminden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, adalet, adil, entelektüel, istişare, işçi hareketi, yönetim geleneği, filozof, Nuşirevan,

State Management and Intellectual Mind

-Ignoring Consultation and Enjoying Debauchery!-

Abstract

Government makes lower and higher layers of society closer to each other and provides close relationship between these layers in a fair approach. This transition between lower and higher layers depend on the "fatness" of middle layer. This term also defined as obesity is used to clarify the muchness of middle layer. If this layers between lower and higher layer loses weight or even turns into anorakcia, these society can not be managed and no one can mention about a fair management here. If this fatness goes towards to lower layer, this means that higher layers of society are distinkted from other parts of society. This kind if situation cleary leads to anti governmental movements. Besides labour class' seeking for fair treatment, this increased gap between lower and higher layers leads society to look for different ideologic movements. If noble class rule, slavery will become more common and due to this situation, governors will face certain rebellious acts. In this article, importance of consultation mechanism will be taken into hand which also proves the existence of intellectual mind and high quality management.

Keywords: Management, justice, fair, intellectual, consultation, labour movement, management tradition, philosophy, Nuşirevan.

* Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi (Yeni Fikir SAM) Başkanı, Ziraat Yük. Müh/Çal Tapu Müdür Yardımcısı, mesutmezkit@gmail.com

1.GİRİŞ: YÖNETİMDE ALT VE ÜST TABAKA ARASINDAKİ GEÇİŞ- GENLİK/SEYYALİYET

Yönetim geleneği devlet tecrübesini deruhte etmiş milletin kılcal damarlarındaki adalet duygusudur. Adil devlet mekanzıması- nın çarklarını nitelikli birliğe dönüştüren zihni alt yapıyı teşkil eden entelektüel bir akıl, me- deniyet inşasında asıldır.

Yönetim, yöneten ile yönetileni birbi- rine yaklaştıran, bu iki tabakanın yakınlığını tesis eden adil bir sistemini esas alır. Alt ve üst tabaka arasındaki geçişgenlik nitelik yönün- den orta tabakanın “şişmanlığına” bağlı- dır. *Obezite* bir şişmanlık olarak da tanımla- nan bu husus, orta kesimin çokluğunu ifade içindir. Üst ile alt tabaka arasındaki şişmanlık zayıflarsa hatta *anorokcia*’ya dönüşürse, bu cemiyettin yönetilemezliği şöyle dursun; artık burada adil bir yönetimden bahsedilemez. Alttakiler aleyhine dönüşen şişmanlama, üst tabakaların millettten koptuğunu gösterir. Böy- lesi bir durum yönetimin aleyhine bir hareke- tin oluşmasına zemin hazırlayacağı muhak- kaktır. Bahsi geçen yönetilememelik, işçi ve benzeri hareketlerin hak arama mücadelele- rinden öte fakir zengin uçurumundaki aşırı açılmaya sebep olacak; bu da halk hareketleri- nin başka ideolojilere kayma tehlikesini de beraberinde getirecektir. Zadekan sınıfın ha- kimiyeti marabalaşmayı kökleştireceğinden idare edenlerin keskin bir muhalefetle karşıla- şacağı tabii bir sonuçtur.

1.1.Emanetin Ehline Verilmesi:

Yönetim işine talip olanların ehil olma- sı, yönetilenin mukadderatına yön verme açı- sından önem arz etmektedir. Ehil yönetici, yani emanete ehil şahsiyet, “hizmet muvaffak olsun da varsın bizim yerimiz caminin pabuç- luğu olsun” serlevhasına müdrik demektir.

Daha özü, himmet isteyenin hizmete talip ol- ması; gayret etmesi, ehil görenlere karşı azim ve cehdinin zirvede olması demektir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, yönetim ehline tevdi edil- mesine matuf birçok ayet-i kerime mevcuttur. İşte emanetin yani yönetimin ehil kimseye verilmesi ile ilgili ayeti kerimeler:

Ehil yönetici için: “....eğer bazınız ba- zısına emanet bırakırsa, kendisine emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve Rabbi olan Allah’a saygılı olsun....” (Bakara, 283), “Yine onlar (Mü’minler) ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler” (Mü’minûn, 8) “Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiği- niz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Ger- çekten Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Allah, her şeyi işitiyor, her şeyi biliyor” (Nisa, 58). “ (Mü’minler) emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir” (Meâric, 32)

Yönetilenler için:“Ey iman edenler! Al- lah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan yöneticilere de; sonra bir şeyde anlaşmazlığa düşer- seniz, onu Allah’a ve Peygamberine götürün, eğer Allah’a ve ahiret gününe gerçekten iman ediyorsa- nız; bu hem daha hayırlı, hem de sonuç alma bakı- mından daha güzeldir” (Nisa,59).

Ehil yöneticinin nasıl olması gerektiği emredi- liyor: “ Onlar Rablerinin davetini kabul ederler ve canı gönülden destek verir ve dayanışma içinde bulunurlar; işlerini aralarında danışarak yürütür- ler; kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak eder- ler” (Şûra, 38). Ne olmaması gerektiğini, eğer yönetilenlerin idaresini hakkaniyetle yerine getiremediğinde nasıl muamele göreceği hu- susu belirtilmektedir: “Bir zorbalıkla karşılaştık- larında yekvücut olup kendilerini savunur- lar”(Şûra 39).

Devlet yönetiminin temeli olan yöne- tim ve organizasyonda rehberimiz Peygamber Efendimiz (sav)’dir. Peygamber Efendimiz (sav), “Hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet

günü Allah-u Teâlâ yedi sınıf kimseyi arşın gölgesinde barındıracaktır” (Buhari, Ezan: 660) buyurmuş ve bu yedi sınıftan birincisini Adil devlet başkanını zikretmiştir. Ve yine Peygamber Efendimiz (sav), şu hadis-i şerifleriyle nasıl bir mesuliyet dahilinde hareket edileceğini beyan etmişlerdir: “Hepiniz çobansınız. Hepiniz yönetimiz altında olanlardan sorumlusunuz. Yönetici, emri altında olanların çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın, kocasının evinin ve çocuklarının çobanıdır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz yönetiminiz altında olanlardan sorumlusunuz”(Buhari, Cuma: 893; Müslim, Adil İmam: 4828).

2. ENTELEKTÜEL AKIL VE İŞTİŞARE

Yönetim felsefesinin esasını teşkil eden husus, yönetici mevkiidekilerin sorumluluk sahibi olmasıdır. “Sorumluluk, kendiliğinden oluşa indirgenemeyen sebeplilik bağı sayesinde ancak anlaşılabilir ve gerçek bir değer kazanır” (Topçu; 2012, 97). Mesuliyet, fert ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bunu ortadan kaldırmak veya azaltmak, kişilik sahibi ferdin de sona ermesi anlamına gelir (Topçu, 2012, 101). Entelektüel bir sorumluluk, değişime katkı sağlar; ivme kazandırır. Dolayısıyla geçmişi muhafaza ettirmeye yönelik bir sebeplilik rabitasıdır. Sorumluluk yükleneceklerin ise vasıflı daha doğrusu âkil ve akıllı olması elzemdir. Bundan kastettiğimiz şey, yöneticilerin ve iştisari mekanizmayı meydana getiren mütefekkir, mümeyyiz, münevver, mütebahhir bir entelektüel üst aklın mevcudiyetinin icbarıdır.

Devlet yönetiminde, üstün vasıflı insanların yani entelektüellerin ya da Eflatun’un Devlet’in de ifade ettiği gibi filozofların yönetim kademesinde olmadıkları müddetçe devletin istikrarı mümkün değildir. Analiz hakimiyeti olmayan bir yöneticinin yönettiği insanların adalet hissine hitap etmesi düşünülemez. İstikrarın temel unsuru **entelektüel** akıl,

nitelikli bilgiyi esas alan “âlim”, “yüksek kültür sahibi”, “şahsiyetli” “entelektüel” (Eroğlu, /www.eskisehirturkocagi.org, 2015) şahsiyetlerde bulunur. İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ‘ünde (Nakl.: Eroğlu, 2005,861), bütün alanlarda zihin hâkimiyetini ileri süren, bilgide gerçeğin, ahlakta doğruluğun ancak nitelikli bilgi ile belirlenebileceğini savunan, fikrî meselelerle uğraşan ve yüksek kültür sahibi şahsiyet olarak tarif eder Entelektüel’i. Entelektüel şahsiyette, nitelikli bilgi sahibi olmak esastır. Bu çerçevede, güçlü ve etkili bir entelektüel grubunun varlığı, bu toplumlarda, başta siyasi ve iktisadi iktidarlar olmak üzere, her tür yönetim ilişkilerinin, nispeten bilime, akla, adalete, eşitlik ve doğruluğa uygun bir şekilde yürütülmesinde, çok önemli bir referans çerçevesi teşkil etmiştir (Eroğlu, www.eskisehirturkocagi.org, 2015).

Entelektüel şahsiyetli kişilerin yokluğu ya da kıtlığı o şahsiyetleri neşv-ü nema bulacağı vasatın ve iklimin olmaması, kaht-ı rical diye nitelenebilecek bir yönetimin peydahlanmasına sebeptir. Haksızlığa kaşı durabilen vakur, diklenmeyen, ama dik durmayı adaleti gereği gören; bunu da şahsiyetli bir müşavir kadrosunun neticesinde meydana çıkaran kişinin varlığı ile söz konusudur.

2.1.Şahsiyet

Şahsiyetli insanı Cenab-ı Hakk, “Eşref-i mahluk” olarak nitelemiştir. Beşeri, “şahsiyet” olmaya hazırlayan ‘bilme ve öğrenme’ safhaları, aynı zamanda hür ve bağımsız bir kişilik yapısıyla bütünleşmek suretiyle Allah’a “kul olmanın” da, en önemli zihniyet alt yapısını oluşturur. Allah, yeryüzünde potansiyel “halife” olarak yaratmış olduğu her insanın, kendinden başka kimseye “kulluk” etmeden, sadece kendine “kul” olan irade-i cüziyye ile hareket eden bir şahsiyet olmasını murat etmektedir. Şahsiyetli kişinin kendi kabiliyeti nispetinde, içtimai ve tabii çevreye

yarar sağlayacak tarzda yaşanılan hayata katılması arzu edilir ve arzunun uygulanabilirliği ölçüsünde bir anlam ifade eder. İnsanlar için Allah'ın yeryüzündeki "halifesi" olmak vasfının gerçekleşmesi, büyük ölçüde insanın "aklını kullanmasına, tefekkür etmesine, aynı zamanda münferit hareket kabiliyetiyle sahip üretici ve müteşebbis ruhlu bir şahsiyet yapısından geçmektedir (Eroğlu, 2015, 13).

Şahsiyet, yönetim vazifesini üstlenen kişinin en belirgin özelliğidir. İştîşâri organların ana zemini olan şahsiyet, tutarlı bir tavır ve davranış ile bir anlam ifade eder. Bu da nitelikli insanın varlığı ile mümkündür. Şahsiyet sahibi insanın ilk vasfı, hayatını kurallara bağlamış, naslara (dogme) sahip demektir. Kendinde ve hareketlerinde bazı temel değişmezleri olmayan ve bunu hayatında tatbik etmeyen kişioğluna karakter adamı denilemez. Ancak bize, benliğinin dışında bir takım naslar veren insana da inanmıyoruz. Hak ve hakikat adamı, bize kendi dışında birçok hareket imkânlarını gösterecek, kendi varlığında ise bir tek hareket kaidesi takip ettiğini yaşamış bir nas halinde yine kendi hareketleriyle (Topçu, 2011, 230) ispat edecektir. Kendi dışında çok olan yaşayışların ilmi ile amel etmeyi öğütleyecek, kendi nefsinde uyguladığı bir hayat kaidesinin telkini edecek kişiyi vasıflı şahsiyet diye tanımlayabiliriz. Bu usul ve esasları hayatına mal eden kişi rehber şahsiyettir.

İkinci olarak şahsiyetli insan, "kendi benliğinin farkında olması ve ona bağlı bütün hareketler üzerinde hürriyete sahip bulunmasıdır" der Nurettin Topçu (2011, 214). Ve devamla şu hususları ifade eder: " Benliğimizin bağlandığı hareketler, merkezi o benliğe gömülü olduğu halde onu, gittikçe genişleyen daireler halinde kuşatan aileye, millete, insanlığa ve sonsuzluğa doğru dal budak salmıştır. Benliğimizin asıl yapısını teşkil eden bu ruhi unsurlar, halde yaşadıklarımızdan ibaret değildir. Bizi tastamam karakterlendiren ve

benliğimizi meydana getiren, halde yaşadığımız ruhi yapıdan ziyade, mâzimizi teşkil eden ve her taraftan gelerek bizim şahsi tarihimize bağlanan eskiye ait ruhi unsurlardır. Maziden gelerek halimizi harekete geçiren bu ruh kuvvetleri, gelmiş oldukları hızla orantılı olarak istikbâlin hayatını meydana getirirler."

Kişinin içinde yok olduğu, onunla hemhâlleştiği tarih ne kadar genişse, onun şahsiyeti o kadar büyüktür, o nispette kuvvetlidir. Kendine referans kabul ettiği tarih ne kadar darsa, red anlayışını hayatın merkezine almışsa şahsiyeti de o kadar küçüktür, o derece zayıftır. Geçmiş zamana ait hâtıralara bağlılığı bulunmayan hayvanlarda, daima hali yaşayan çocuklarda bu yüzden şahsiyet aranmaz (Topçu, 2011, 214-215).

Kendi medeniyetimizde aradığımız şahsiyette, tarihimiz saklı olmalı, onunla yoğrulmalı, red politikasına inat kişiliğinde, seciyesinde onu yok etmelidir. Yani varlığını tarihine mal etmeli, irtibatsızlığı kabul etmemeli. Tarih ile varlığını aynileştirmelidir. Şahsiyet, milletlerin mâzisini teşkil eden hareketlerdir. Tarihi eserler ve mütefekkirler, onun temel taşlarıdır. Geçmiş, ataya, o da Kosova'nın kahramanına ve Yıldırım Han'a, bağlanır. Bunların ruhu ise Yunus'larla Alpaslan'lardan geçerek Hazreti Muhammed (sav)'e kadar uzanan zincirin, bize daha yakın bulunan alakalarını teşkil ederler. Bizim bu atalarımızın varlığı, geçmişten ibaret bir bütün teşkil ederek bizim ruhumuz, bizim dimağımız olmuştur. Millet, bu büyük dimağın, böyle büyük bir ruhun adıdır. Ve biz, millet hayatında her yeni ihtiyaca cevap ararken bütün eski bilgiler yeni ihtiyaçlara cevap olurlar. Tebrizli Şemsettin olmasaydı Mevlana olmazdı. Gazali, olgunluk devresinde Fâremidli'nin meyvası oldu. Büyük Ömer (ra) Hazreti Muhammed (SAV)'in aşkıyla bulunduğu zirveye ulaşmıştı. Nihayet Kur'an-ı Kerim'in ilahi hikmeti, İslam cemaatinin ruhuna Peygamber Efendimizin

örnek hayatıyla tesir ediyor (Topçu, 2011, 215-216).

Şahsiyet bozukluğuna mazisizliğin numunesi olan hasta şair Tefik Fikret'in "âti çıkınca ortaya mâzi silinmeli" safsatası, oğlunu İslam'dan Amerikalı papaz kılıklı şahsiyete savuruverdi. Bu hâli, şahsiyetsizlik, mazi ile âti arasındaki irtibatsızlığın neticesidir.

3. DEVLETİ SEÇKİNLER VE FİLOZOFLAR YÖNETMELİ

İnsanların nasıl bir hayat yaşayacakları, yani nerede, ne durumda, hangi konum ve şartlarda bulunacaklarını tayin eden temel süreç, onların nerede, ne durumda, hangi konumda ve şartlarda bulunmayı hak etmeleri ve layık olmalarıyla ilgilidir (Eroğlu, 2015,14).

Beşer fıtratı, kolaydan tarafa evrilme temayülündedir. Hak etmeden, layık olduğunu göstermeden hedeflere varmak düşüncesine sahiptir. Bu sebepten insanlar, varlığına herhangi bir katma değer katmadıkları yer ve konumda oldukları vakit, emeksiz kazanç ve imkânlardan dolayı şımarmak suretiyle olmaları gerektiği çizgiden sapmakta ve yoldan çıkmaktadırlar. Hz. Âdem (as)'ın cennetten çıkarılma metaforu aslında, bunu remz içindir. Hiç kuşkusuz, Allah, insanların ilk vatanı olan cennette, zaaf göstererek yasak ağaca yaklaşacaklarını biliyordu. Allah'ın böyle bir deneme cennetinden muradı, emek vermeden ve hak etmeden hazır nimetlerden dolayı insanların hak ve doğru yoldan ayrılacaklarını bizzat kendi davranışları üzerinden onların algılamalarına bırakmaktı. Bu yüzden, insanların, her ne sıfatla ve hangi gerekçeyle olursa olsun, içinde yer aldıkları her türlü yer ve konumu hak etmiş olmaları beklenir. Ayrıca, insanlar içerisinde bir şekilde yer aldıkları yönetim ilişkilerine, "adalet", "yetenek", "bilgi ve beceri", "danışma ve katılım", "hukuk ve ahlak", "itaat", "yapıcı eleştiri ve itiraz etme hakkı",

"müzakere ve müşavere" gibi temel yönetim ilke ve kuralları ekseninde, katkı ve destek sağlamalıdır (Eroğlu, 2015: 15).

Hak ve hakikat adamı yönetici sınıfın seçkinler ve filozoflardan olması demek, nitelik ve liyakat esas alınması demektir. Entelektüel şahsiyetli seçkin yönetici sınıf, kişisel çıkar gözetmeden, hak, hakikat ve adalet değerlerinin etkisiyle zayıfları savunan, her türlü haksızlığa ve ahlaksızlığa karşı çıkan; ayrıca, hiçbir otoriteye boyun eğmeyen ve hatta meydan okuyan kimselerdir (Nakl.: Eroğlu, Said, 1995, 23). Sıradan bir kişilikten farklı olarak, "şahsiyet", yetenek ve bilgi gibi kişilerin diğer niteliklerinin yanında, yüksek ahlak değerlerine de sahip olduğu için, içinde yaşadığı toplumun temel yapısına ve değerlerine duyarlı, fakat aynı zamanda toplumundaki kötü eğilimlere ve bozulmalara karşı dirençli olan kimsedir. Büyük şahsiyetin, temel karakteri, toplumuna kişisel hesap ve çıkarlarının üzerinde faydalı olmakla birlikte, hiçbir zaman fedakârlık ve ülkücülük tavrından vazgeçmemiş olması halidir. İşte, toplumları kötü eğilimlerden ve bozulmalardan koruyacak, onları doğruluk ve iyilik üzerine yükseltecek olanlar, varlıklarıyla büyük bir şahsiyet olmayı başarmış olan entelektüel kimselerdir (Nakl.: Eroğlu, Özakpınar, 1997, 28-31). Seçkin yönetici sınıfın vasfı, entelektüel olmaya dair niteliklerdir. Düşünce yönünden seçkin ve filozofça yönetim sergilemek anlamındaki bir sevk ve idareci şahsiyet, yaşadığı hayattaki davranış ve tutumların çoğunu, biyo-sosyolojik kökenli davranışlar veya sıradan alışkanlıklar yerine, kendi zihin süreçleri üzerinden ortaya koyduğu duygu ve düşünce eksenli bir hareket tarzı oluşturur. Halbuki, sıradan ve ortalama bir insanın davranış ve tutumlarının kaynağı, çoğunlukla kendi bedeni ve içerisinde yaşadığı sosyal çevrenin harici etkileridir. Buna karşılık, seçkin ve filozofça hareket kabiliyetine sahip kimseler ise tavır ve hareketlerinin ilham kaynağı olarak, kendi değer yargılarını ve zihni

donanımını ilmek ilmek işleyen hareketi esas alırlar (Eroğlu, www.eskisehirturkocagi.org, 2015). Fikri ve zihni hareketinde, toplumun, tabiatın ve insanlığın temel meseleleri ve

değerleri ile sürekli olarak meşgul olmak, belli başlı ekonomik, sosyal, siyasi, askeri ve ekolojik meseleler karşısında, eleştirci bir tavır takınabilmek ve duruş sergileyebilmektir (Dereli, 1974, 29). Dolayısıyla bahsedilen seçilmiş ve hikmeti arayan adam, hak ve hakikate iman eden ve düşünen insandır. İman eden ve düşünen insan, yaşadığı hayatın mana ve gayesine yönelir; o mana ve gaye çerçevesinde tasarımlar ve düşünür; bu tasarımlar ve düşünceler ölçüsüyle kendi tavır ve hareketlerini tayin eder (Topçu, 2005, 56). Hak ve hakikat adamında ilmi zihniyet yeterlidir ve aç gözlü bir davranış sergilemez. Eğer seçkin ve hikmet adamından mahrum ülkeler olursa, gerek yönetim ilişkilerinde ve gerekse karar alma merkezlerinde, yapıcı ve üretici bir zihni faaliyetler ile beslenmezler ve desteklenmezler. Bu da tafisi mümkün olmayan çok büyük hataların ortaya çıkmasına sebep olur.

3.1. Filozof Kral ve Felsefi Akıl

Eflatun'un Devlet isimli eserinde mevzuumuza ışık tutabilecek bir konuşma geçmektedir.

Bu konuşma şöyledir:

-Devletimizde filozoflar kral olmadıkça ya da şimdi 'yöneticilerimiz, krallarımız' dediğimiz kişiler felsefe işini ciddiyetle ve layıkıyla üstlenmedikçe; siyasi güçle felsefi akıl birleşmedikçe sevgili Glaucon, ne devletimiz için ne de sanırım insan soyu için dertlere bir durak olabilir. Yine bu olana dek, kuramda açıkladığımız bu yapı, olabilirliğin sınırları içinde asla uygulamaya konamayacak ve gün ışığı göremeyecektir. Benim o kadar uzun süredir açıkça söylemekten çekindiğim şey, buydu. Çünkü

çok çelişkili bir söz olacağını görmüştüm. Özel hayat için de kamusal hayat için de başka bir mutluluk yolu olmadığını görmek, kolay değil.

Bu sözlerim üzerine Glaucon dedi ki:

-Ortaya böyle bir söz attıktan sonra, sonra, aydınlarımızın arasından -deyim yerinde ise- hemen giysilerini üzerlerinden çıkarıp soyunacak ki ellerine gelen ilk silahı kapıp olanca güçleriyle sana saldıracak, korkunç davranışlarda bulunmaya hazır büyük bir toplulukça saldırıya uğramaya hazırlıklı olmalısın. Bir de onlara karşı kendini savunmaz ve saldırılarından kurtulamazsan, çekmek zorunda olacağın ceza, hor görülmek ve alay edilmek olacak gerçekten.

-(...)

-Mademki böyle güçlü bir bağlaşıklık öneriyorsun, bunu denemeliyim. Ve sanırım bu zorunlu. Eğer sözünü ettiğin saldırganlardan kurtulmak zorundaysak, "filozoflar" demekle kimleri kastettiğimizi, kimler için "yönetici olmaları gerekir" demeye cüret ettiğimizi, o saldırganlara açıklamalıyız. Bunlar açıkça ayırt edildiğinde, sözünü ettiğimiz kişilerin asıl doğalarının, felsefe öğrenime ve siyasi liderliğe uygun olduğunu; buna karşılık diğer kişilere de felsefeyi rahat bırakıp liderine bağlı olmanın yakıştığını göstererek, kendimizi savunmamız mümkün olacaktır" (Eflatun, 2014, 188-189).

Mevcut yönetimin felsefi alt yapısının olmadığını ifade etmek, entelektüel üst akıldan mahrum olduğunu beyan etmek, hakkı teslim etmemek anlamına gelebilecek bir haldir ki; bu da kul hakkına girer.

2. İŞTİŞÂRE VE BAL: İKİSİ ARASINDA NASIL BİR İLİŞKİ VAR?

Yeni bir Türkiye için, yeni bir Dünya ve Kainat ideali için bilgi ve hikmeti kendine dert edinenler için; küçük beyinleri değil “kızıl elmayı” kucaklayan bir topluluk için iştişare, gelecek inşasında; asıldır..

Şu ayeti kerimeler, müşaverenin önemine temas etmektedir:

“...İşlerini aralarında danışarak yürütürler...” (Şûra, 38) ve “ O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet, sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde, onları affet, bağışlanmaları için dua et, iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü, Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever”(Âl-i İmran, 159) buyrulmaktadır.

Arı, bal nimetini biz insanlara şifa vermesi için çiçek özlerinden damıtarak muhteşem bir gıda olarak soframıza girme vasıtasıdır. Bal özü için hangi çiçeklere konulacağı kendisine belletilmiştir, arıya. Ahenk içinde bütün çiçeklerden öz toplayarak şifa kaynağı balın dönüşümü nasıl bir mucize olduğu izahıtan varestedir. Muhteşem bal gıdasının seyrine müdahale edilmediği sürece safiyetini koruyarak şifa dağıtmaya, insanlığın maddi gıdasını almasına imkân sağlayacaktır. Maddi gıdasını alan insanın maneviyatı da kavi olacaktır.

İштиşare, bir mesele hakkında doğruya ulaşmak, meşveret ederek hedefe varmaktır. Mütefekkir, mütehassıs, mütebahhir, mümeyyiz, münevver, ehil iştişare kurulunun fikirlerinden doğruya vuslattır; müşavere. Yani “çeşitli görüşlere başvurmak suretiyle doğruyu elde etmek veya ona yaklaşımlarının çeşitli çiçeklerden gerekli malzemeyi alıp işledikten

sonra ortaya çıkardığı balın kovanda olması gibi” (Şamil İslam Ansiklopedisi, 2000, 183) sonu, tad verici bir yoldur. Lezizdir, müşaverenin neticesi. Tabii, “öz”ün safiyeti muhafaza edilmiş ise. Yüce Kitabımız “İş hususunda onlarla müşavere et” (Al-i İmran, 3/159); “Onların işleri aralarında iştişare ile dir” (Şûra, 42/38) kati emriyle “emr-i bi'l mâ'ruf nehy-i anil münker” umdesiyle inananların yolu çizilmiştir.

Müşavereden kastın bir medeniyet inşasına zemin hazırlamaktır. Temeli sağlam atmaktır, meşveretin aslı. Hadiselere daha geniş açıdan bakabilmektir. Cihan şümül vazife müdrik olabilmektir, iştişare. Yerli (toprak) ve millî (dinî) duruşu muhkemleştirip; beyaz doru atın hızını alarak ileriye fırlaması gibi bütün insanlığa Hakikat’i götürmektir, iştişare.

İштиşare meclisinin ehl-i havas olması (ilmî, tecrübe anlamında), işin ehline verilmesinde çok mühim amil (faktör) olduğu hakikattir. Bunun için İslam Medeniyeti’nin temelini oluşturan iştişareye çok önem atfedilmiştir. Peygamberimiz (sav) bütün işlerini bu usûl üzere hayata geçirmiştir. Aleyhe bile olsa. Neticede mes’uliyet, o topluluğa ait olacaktır. İштиşarenin olmadığı yerde enaniyet hakimdir. Tek adamlık var demektir. Her şeyi ondan beklemek hastalık belirtisidir. “Küçük olsun benim olsun” fikri meşveret meclislerinin olmadığını ya da keyfiyetini yitirmiş cemiyet ve cemaatin varlığına delâlettir. Medeniyet telâkimiz, bunu daima red ederek; olabilecek yanlışlıkları en aza indirmiştir. Müşaverenin “ene”ye dönüşmesi sefahat alâmetidir.

4.1.Uhud Savaşı ve İstişarenin Sonucuna Katılanma

Uhud savaşında Peygamberimiz, savaş taktiği için müşavere etti ve Müslümanlardan savaş hususundaki görüşlerini kendilerine bildirmelerini istedi. Hz Hamza (ra) başta olmak üzere bir takım ileri gelen sahabelerle gençler, Medine dışında düşmanı karşılama yönündeki fikir beyan ettiler:

“ Ya Rasûlullah! Bizi düşmanlarımızın karşısına çıkar! Bizim onlardan korktuğumuzu ve zayıf olduğumuzu anlamasınlar”(Köksal, 2005, 120) dediler.

Ve devam ettiler: “Yüce Allah bizi Bedir günü üç yüz küsur kişilik bir cemaatle onlara muzaffer kıldı. Bu gün ise daha çok saydı kişileriz”(Köksal, 2005, 120).

Hatta Hz. Hamza (ra); “Sana Kitabı indirmiş olan Allah’a yemin ederim ki, şu kılıcım ile Medine dışında Kureyş müşrikleriyle çarpışmadıkça bir şey yemeyeceğim” dedi (Köksal, 2005, 121). Ancak peygamberimiz ve önde gelen sahabiler Medine de müdafaa yapılmasını; yani şehir savaşından yanaydılar. Buna karşılık meşveret meclisindeki çoğunluk savaşın Medine dışında yapılmasına karar verince Peygamberimiz buna uydu. Her ne kadar sonradan genç sahabeler ikazlar neticesinde hata ettiklerinin farkına vardılarsa da Peygamberimiz (sav) istişarenin neticesinden dönülemediğini ve sonucun ne olursa olsun ekser görüşe katılmak gerekliliğini beyan ederek şöyle buyurmuşlardır: “Bir peygamber zırhını giydikten sonra, müşriklerle karşılaşmadıkça, savaşmadıkça ve Allah onunla düşmanları arasındaki hükmü vermedikçe, zırhını sırtından çıkartıp yere koyması layık olmaz” (Köksal, 2005, 121).

İstişarenin hükmünü uygulamadaki kararlılığın tezahürüdür, bu dik duruş.

Gelecekteki olabilecekleri bile bile. Korkulan, her an olabilecek bir menfi sonucun önceden ifade edilmesidir.

Ancak, Peygamberimiz (sav), karşı görüşte olmasına rağmen çoğunluğun aldığı kararın neticesini Müslümanların lehine çevirmenin stratejisi yapmaktan da geri durmadı ve stratejik bir karar ile Uhud savaşında 50 kişilik piyade okçuların üzerine Abdullah b. Cübeyrr’i kumandan tayin ederek onlara şu kesin talimatı verdi: “Şu yerinizden sakın ayrılmayınız. Bizi kuşların kapıştığını görseniz de, bizim düşmanları bozup hezimete uğrattığımız görseniz de, size haber göndermedikçe sakın yerinizden ayrılmayınız.”(Köksal, 2005, 159) Savaşın, Müslümanların lehine döndüğünü gören 50 kişilik sahabe savaşçılar, yedi kişinin dışındakiler dünyalık kaygısına düştüler ve netice kaybedilen savaş ve şehitler..

4.2. Sefih Hayata Rücû..

Esas itibariyle burada Peygamberimizin (sav) korktuğu dünyaya meyil ve cahiliye devri adetleri. Yani sefih hayata rücû..

Sefahatin göstergesi dünya nimeti değildir.. Dünyaya dalıp asıl vazifeye bigane kalmaktır..

Sefahat, sefih, görüş ve düşüncede heva ve hevese uymak, akıl ile değil zevk ile hareket etmektedir.

İbn-i Haldun’un Mukaddime isimli kitabında “Kabilelerin Devlet Olmalarının Önündeki Engelin Lükse ve Safahata Dalmaları Olduğu Hakkında” başlıklı on sekizinci faslında safahat girdabını şöyle tanımlar: “Onların çocukları ve torunları da bu bolluk içinde yaşarlar ve asabiyetlerini korumak için yapılması gerekli işlerle ilgilenmezler. Öyle ki bu onlarda artık yeni bir tür ahlak ve tabiat haline gelir. Birbirini takip eden kuşaklarla birlikte asabiyetleri, cesaret ve yiğitlikleri daha da zayıflar ve nihayet, içinde daldıkları lüks ve

sefahatin derecesine göre hükümdarlık(devlet olma) emelleriyle birlikte bu özelliklerinin de yok olup gitmesine seyirci kalırlar. Evet, lüks ve sefahat içinde yaşamak üstünlük ve galibiyeti sağlayacak olan asabiyeti ortadan kaldırır. Asabiyet yok olunca da, bir kabile, ulaşmak istediği hedeflere ulaşmamasın bir yana, kendisini korumaktan da aciz kalır ve başkaları onu kendisine tabi kılar.”(Haldun, 2004, 191)

İstişareden kaçan, müşavere etmeyi zul kabul eden bir zihniyet; artık, kapalı kapılar arkasında “yeni duruma” uyum sağlayarak liyakatı “es” geçmeye başlayacaktır.

Büyük devlet adamı Nizamülmülk’ün 922 sene evvelki şu endişeleri ve tespitleri dikkat çekicidir: “Veziri kifayetsiz olduğu zaman padişah gafil davranıp divandan bir amil yerine iki , üç, beş, yedi ve hatta otuz amil (eken: iş yapan) tayin etmemelidir. Bugün, hiçbir yeteneği olmayan adamın üzerinde on iş birden mevcuttur. Başka bir işi gözüne kestirirse onu da almak ister; kendisine ‘Gümüşi başka bir maden cevherine çevirmek gerekiyor’ deseler, ‘Çeviririm’ der ve işi ona verirler. Bu adamın işin ehli olup olmadığını, kifayetli mi değil mi, bilgisi, muameleyi tecrübesi ile yürütüp yürütemeyeceğini, üzerine aldığı bu kadar çeşitli işi başarıp başaramayacağını düşünmezler. Buna mukabil kifayetli, güçlü, lâıyk, mutemet be mütehassıs elemanları işten mahrum ederek, evlerinde boş oturmaya mecbur bırakırlar. Dirayetsiz, meçhul ve ne idüğü belirsiz bir kişinin üzerine bu kadar işin neden verildiğini, buna karşılık herkes tarafından başarısı bilinen, soylu ve mutemet kişinin boş dolaşmasını kimse anlayamaz. Özellikle hizmetleriyle devlette hak sahibi olmuş, yaptıkları beğenilmiş, liyakati görülmüş kişiler, muattal ve mahrum bırakılmışlardır” (Nizamülmülk, 2011, 18)

1. ADALET VE SORUMLULUK

İstişare zincirinin kopması sefahat giridabına sürüklenmek demektir. Sefahat maddecı zihniyeti hâkim kılar. Maddecı zihniyet,

kapitalist fikrin her safhada egemen olması anlamına gelmektedir. Kapitalist fikrin hükümler olduğu yerde zayıfın ezilmesi kaçınılmazdır. Bezirgânlığın adaleti olmaz. Güçlünün zayıfı köleleştirmesi ana gaye haline gelir. Bunun neticesinde adalet duygusu zayıflar ya da yok olur. Artık her “yerin” bir hâkimi vardır. O yerin hâkimi mevcut konumunu korumak uğruna iştişâreyi terk edip safahata dalma pahasına küçük hesapların peşinde canhıraş koşacaktır, artık.

“Hukukta eşitliği gözetmek, zulmü bırakmak ve hakkı sahibine vermek”(Esen, 1993,119)anlamında kullanılan *Adl veya adalet*; kartopu gibi adâletsizliğin zulme dönüşmesi karşısında: “De ki; Rabb’ım adaleti emretti” (7/29) emri ilâhisi hükümsüz kalırsa başta kim olursa olsun zulme ortaktır. Halbuki Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler, Allah için adaleti ayakta tutup, gözetilen şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz, sizi adaletsizliğe götürmesin. Adaletli olun. Bu takvaya daha yakındır” (5/8). Bu anlamda, ahlaki açıdan yönetim adaleti, yönetim sisteminin içinde yer alan her bir insanı, doğuştan insan olmak bakımından birbirlerine karşı ilkece “eşit” saymak ve özellikle hakların kullanımı açısından herkese iyilik yapmak ve hiç kimseye hak etmediği bir zararı vermemektir (Eroğlu, 2015, 17). Kıstas bellidir. Makamın küçüğü büyüğü yoktur. Bulunulan her makam, sorumluluğu icap ettirir. Hangi makam sahibi zulüm ederse zalimdir. Zulmün en büyüğü “adâletsiz” tutumdur. Liyakatı esas almayan “ben yaptım oldu” anlayışıdır. Bunların tedavisi ve telafisi yoktur. Onun için Peygamberimiz (sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: “Devlet başkanının adaletle ve hak gözeterek bir gün hükmetmesi, bir sene Allah yolunda gazadan daha iyidir” (Müslim /2564) sorumluluğun icabıdır. Devlet ise, her konumda idare eden, temsil vazifesini ifa ile görevli kişidir.

Sorumluluğu esas alan bir asırda bilginin gücü daha da önem kazanmaktadır (Mezkit, 2005: 77). Dolayısıyla, bilgi toplumu, kesinlikle sorumluluğa dayalı bir düzen olacaktır (Drucker, 1994: 141). İnisiyatif, sorumluluk almak ile mümkündür. Adaletin temeli de yöneticilerin, mesuliyet sahibi olmasından geçer. Sorumluluk, sorumluluk almakla, yani âdil olma niyetini açığa vurma ile mümkündür. Adil idareci, eşitlikçi bir yönetim ve organizasyonu değil; âdil bir idareyi esas alır. Adil idare, tesânüdü ana eksen yaparak, dayanışma ruhunu temsil eder. Adil idarede gücü nispetinde bir sorumluluk asıldır. Karşılıklılık prensibince adil bir yönetimden adalet beklenebilir. Adalet, eşitlik ve karşılıklılık esasına dayanır. Bu ilke de dayanışmadan doğar. Dayanışmayı meydana getiren sözleşmeye göre, şartlar bütün fertler için aynıdır. Böyle olunca adalet, sadece sosyal nizamı güvenlik altına alma endişesi taşıyan ve üzerinde uzlaşma sağlanmış bu sözleşmeye uymayı ifade etmektedir. Adaletin kendisinde icra yeteneği yoktur. İyi kurulmuş bir dayanışmanın şartı olması sebebiyle eşitlik, kendi varlığını sağlamak için adalete başvurur. Burada adalet, gerçek bir hareket değil, fakat bütün fertlerin menfaatini gözetken bir hesaptır. Adaleti kanun teminat altına alır. Lakin şekli bir adalet ve saf, sade bir eşitlik, insanın vicdanına karşıdır. Kanun, ahlaka ve 'adalete aykırı' olabilir. Bu "adalete aykırı" sözünün üzerinde duralım: Bu demektir ki, şekli adalet, gerçek adalet değildir. Zayıf kuvvetliden dilediği adaletin ötesinde, yani dağıtılıp verilen adaletin ötesinde onu tesis eden, hatta sade ve basit bir eşitliğin sınırlarını da aşan bir hareket vardır. Zira adalet, kanun tarafından tesis edilmez. Kanun, adaleti fertlere dağıtır. Aslında en güçlülerin elinde bir araç olan kanun, adaletsiz ve despot olabilir, hatta böyle olmayı isteyebilir de. Eğer adalet diye bir şey var ise insanlık bunu, evrensel sorumluluk iradesine sahip olanlarla birlikte kendi nefislerinin esiri olarak diğer fertleri istismar etmeye çalışan hükümdar ve zorbalara bıkıp

usanmadan karşı çıkanlara borçludur. (Topçu, 2012, 102-103).

Unutulmaması icap eden şey şudur: Devletin gerçek varoluş sebebi sadece adaleti yerine getirmek değildir. Devletin, merhameti ve en geniş şekliyle mesuliyeti meydan getirmesi gerekmektedir. Bu işleri en iyi şekilde yerine getirebilen, getirebilecek devlet sistemleri ise *mutlakiyet ve oligarşidir* (Topçu, 2012, 104).

5.1. Nüşirevan Adaleti

Peygamber Efendimizin (SAV) dünyaya geldiği yıllarda İran Sasani İmparatorluğu'nun başında hükümdar olarak Nuşirevan vardır. Asıl ismi "Hüsrev"dir. Bu zat adaletiyle ün yapmıştır. Nuşirevan Müslüman değildi. Peygamber Efendimiz (SAV)'in, Müslüman olmadan ölmesine üzüldüğü bir kimseydi. Sadece İranlılar değil komşu ülke insanları dahi onun adaletine hayran kalmışlardır. Kırk dokuz sene hükümdarlık yapmıştır...

Nuşirevan, o yıllarda hayli güçlü olan Göktürk Hakanı'nın kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten peş peşe üç kız dünyaya gelir ki, İslam tarihinin en önemli şahsiyetlerinden olurlar. Hazreti Ömer (ra) döneminde yıkılan Sasani İmparatorluğu'na mensup önemli kişiler esir olarak Medine'ye getirilir. Aralarında Nuşirevan'ın kızları da vardır. Anneleri Türk Hakanı'nın kızı, babaları da İran hükümdarı olan bu narin kızlara Hazreti Ömer kıyamaz. Eshab-ı Kiram'dan üç ünlü zatın çocuklarıyla evlendirir.

Adaletiyle şöhret bulmuş ve tarihe adil hükümdar olarak geçmiş olan İranlı Nuşirevan, tahta çıktığı ilk yıllarda halkına karşı son derece zalimane bir tutum içindeymiş. Öylesine gaddar ve insafsızca bir yöntem göstermiş ki, halkı adeta canından bezdirmiş. Üstelik zevk-ü sefasına düşkün olup, korkunç

harcamalar ve aşırı israf içinde sürdürdüğü saltanatla halkından tamamen kopmuş, en ufak bir ses çıkaran olursa cezalandırmış.

Saltanatın ilk yıllarında böyle halkına zulmeden ve onları adeta inim inim inleyen Nuşirevan, maiyeti ile beraber bir gün ava çıkmıştı. Yanında gayet zeki ve halkın durumuna içten içe üzülen veziri de vardı. Bir süre avlandıktan sonra bir ara veziri ile beraber diğer adamlarını yanından ayrılarak bir suyun başına vardı. Atından indi. Orada bir müddet istirahat çekildi. Onlar orada istirahat ederlerken iki tane baykuş gelip yakınlarına bir yere konarak ötmeye başladılar. Öylesine ötüyorlardı ki ister istemez Nuşirevan'ın dikkatini çekti. Baykuşların bu nağmeleri hoşuna gidince vezirine seslendi.

- Ey vezirim! Şu kuşların dilinden anlıyor olsaydık da konuştuklarını bilseydik. Kim bilir neler konuşuyorlardır.

Zeki vezire halkın içinde bulunduğu durumu anlatabilmek için bir fırsat doğmuştu. Nuşirevan'a dedi ki:

- Sultanım! Ben kuşların ne dediklerini biliyorum. Eğer müsaadeniz olursa ve beni bağışlar iseniz bu kuşların neler konuştuklarını anladığım kadarıyla size bildireyim.

Nuşirevan hayretle:

- Pekiyi, anlat bakalım, gazabımdan emin olabilirsin.

Bunun üzerine vezir:

- Bu kuşlar bir tanesi diğerinin kızını oğluna istiyor. Öbürü ise işi biraz naza çekerek, senin oğluna kızımı veririm fakat başlık parası olarak bir harabe isterim diyor. Bu böyle deyince kızı oğluna isteyen gayet memnun bir şekilde başımızda Nuşirevan gibi bir hükümdar varken ben sana bir değil on tane bile harabe

veririm. Yeter ki sen kızını oğluma ver diyor. İşte sultanım kuşların konuştuklarından benim anlayabildiğim bundan ibaret.

Vezirin böyle söylemesi üzerine Nuşirevan hiçbir şey demedi. Ama vezirin ne demek istediğini çok iyi anladı. Memleketin ve halkın şu anda içinde bulunduğu durumu veziri ince bir usul ile anlatmıştı. Saraya döndüklerinde bu durumu inceden inceye bütün detaylarıyla düşündü. Gerçekten veziri doğru söylüyordu. O andan itibaren ahvalini değiştirdi. Halkını gözeten, onlara destek olan son derece adil bir hükümdar oldu. Ölünceye dek halkını adaletle yönetti.

Hükümdar Nuşirevan, hastalanmış, ölüm döşğine yatmıştı. Evlâtlarını toplayıp onlara vasiyetlerini söylemeye başladığında, içlerinden biri:

-Baba, senin derdine hiçbir çare bulunmaz mı?

Nuşirevan:

-Olmaz olur mu? Her derdin bir çaresi vardır. Benim derdimin devası ise, viranede öten baykuşun etidir. Eğer ülkemde bir harabede öten baykuş bulur, bana getirirseniz derdimin çaresi bulunmuştur, diye esrarlı bir cevap verdi.

Bir virane bulamazlar!..

Hükümdarın oğulları bu işe sevindiler. Dört yoldan İran'ın her yanında virane aramaya başladılar. Fakat ne kadar aradılsa bulamadılar. Çünkü hükümdar milletine o kadar hizmet etmişti ki, ülkenin hiçbir yerinde, kendi haline terk edilmiş bir virane bulmak imkânsız hale gelmişti.

Hükümdarın çocukları, babalarına üzülerken bir virane bulamadıklarını söylediler. Nuşirevan, zaten bulamayacaklarını daha önceden biliyordu. Onların haline gülümseyerek 579 senesinde son nefesini verdi...

Nuşirevan öldüğünde tabutu bütün memleketi dolaştırılarak kimin hakkı varsa alsın diye tellal bağırtılmış olmasına rağmen, bir kimse çıkıp da benim ondan şöyle bir alacağım vardı dememiştir. Bir memleketin idarecisi müşrik bile olsa, şayet adil ise o memleket ayakta kalır. Fakat idareci Müslüman da olsa şayet adil değilse, halkına zulmediyorsa ayakta kalamaz.

Peygamber efendimiz; Ben, âdil sultan zamânında dünyâya geldim buyurarak onun adâletini övmüştür. Fakat ne yazık ki, Resûlullah Efendimizin İslâmiyeti tebliğinden önce öldüğünden, adaletle meşhur bu hükümdara iman nasip olmamıştır. Resûlullah Efendimiz imansız gittiklerine üzüldüğü isimler arasında Nuşirevan'ı da saymışlardır...(Bursevi, 2014, 49-50).

7. SONUÇ

Sonuç olarak, idareye talip olanlar, hikmet sahibi olmalıdırlar. Hak ve hakikati arayan idareci mefkuresine müdrik olmalıdırlar. Müşavir kadrosunun neticeyi “bal”a dönüştürecek bilgiye ve bilgeliğe hükmetmesi icap eder. Dilsiz şeytan hükmünde olmaması için dik duruş sergilemelidirler. İdaresi altındakilerini ne pahasına olursa olsun adaletle yönetmelidir. Bunu, felsefi arka planı olan bir şahsiyetçilikle ele almalıdır. Adil yönetici, her alanda, haksız ve yersiz zorbalıklara meydan vermemelidir. Adil olmasına adaletsizlikle yol açabilecek tavırlara karşı bir direnme ahlakı koymalı; ne pahasına olursa olsun derin güç ve iktidar sahiplerine karşı hiç “eyvallah etmeyen ülkücü” bir duruşu temsil etmeli “hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadan” ve çekinmeden iman ettiği gibi yaşamalı; her zaman “Hakkı ve sabrı tavsiye eden” bir önder olmalı; dünyanın neresinde zulme uğrayan Türk, Müslüman, başka insanlar ve diğer canlılar varsa onların derdiyle hemhâl olmalı; her türlü şartlarda “Hak, Hakikat ve Adalet “

sevdası ile iletişimde bulunduğu bütün insanlara “iyiliği emretmeli ve kötülükten sakındırmalıdırEroğlu, www.eskisehirturkocagi.org/ 10.05.2015).

Devleti yönetmeye talip olanlar “İsyan” etmelidir. Adaletsizliğe İsyan... Hukuksuzluğa İsyan... Adil olamamaya İsyan... Entelektüel duruş sergilememeye İsyan... Muhafazakâr Değişim'i hayata geçirememeye İsyan... “İsyan bir değişimdir, ferdin önüne kendi kurtuluşuyla aynıymışçasına âlemin kurtuluşunu koyarak ondan evrensel bir sorumluluğun ağır yükünü taşımak ve bundan zorunlu olarak doğan sosyal inkılabı kendi içinde harlamak üzere âlemin tarihi ve bugünkü sonsuzluğuna iştirak etmesini ister. Kendisinin ve herkesin selameti için kendini kurban etmiş olarak ölmek ihtirasıyla yanıp tutuşmaktır” (Topçu, 2012, 208).

KAYNAKÇA

AYVERDİ, İlhan(2005) : Misallı Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

BURSEVİ, İsmail Hakkı (2014) : Rûhu'l - Beyan'dan Kıssalar ve Hisseler, Muallim, Yayınları, İstanbul

DERELİ, Toker (1974) : Aydınlar, Sendika hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İstanbul Üniversitesi:1923, İstanbul

DRUCKER, Peter F. (1995) : (Terc.: Fikret Üçcan), Gelecek İçin Yönetim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul

EFLATUN (2014) : Devlet, Akvaryum Yayınları, İstanbul

EROĞLU, Feyzullah (2015) : “Entelektüel Tavr ve Yönetim İlişkileri” <http://www.eskisehirturkocagi.org/kose-yazisi/entelektuel-tavir-ve-yonetim-iliskileri/10.05.2015:15.00>

EROĞLU, Feyzullah (2015): “Kur’an’daki İslamiyetin Yönetim Düşüncesi”, Yeni Fikir Dergisi, Aydın

EROĞLU, Feyzullah (2009) : Davranış Bilimleri, Genişletilmiş 9. Bası, Beta Yayınları: 2048

ESEN, Adem (1993) : Sosyal Siyaset Açısından İslâm’da Ücret Kavramı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

HALDUN, İbn-i, (2004) : Mukaddime, Cilt: 1, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul,

KÖKSAL, Mustafa Asım (2005) : İslam Tarihi, Cilt:4 Gerçek Hayat Dergisi Kültür Yayınları, İstanbul,

MEZKİT, Mesut (2005) : Muhafazakar Değişim, Yeni Fikir Dergisi Yayınları (YFD), Aydın

NİZAMÜLMÜLK (2011) : Siyasetname, Dergah Yayınları, İstanbul

ÖZAKPINAR, Yılmaz (1997): Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan, 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat :50, İstanbul

SAİD, Edward (1995) : Entelektüel, Sürgün, Marjinal, Yabancı, (Çev. Tuncay Birkan) Ayrıntı Yayınları:119, İstanbul

ŞAMİL İslam Ansiklopedisi (2000) : İstişare Maddesi, Cilt: 4, Akit Yayınları, İstanbul

TOPÇU, Nurettin (2002): İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf, Dergâh Yayınları:173, İstanbul

TOPÇU, Nurettin, Yarınki Türkiye, Dergah yayınları, İstanbul, 2011

TOPÇU, Nurettin, İsyan Ahlakı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012

Makale İlk Yayınlanma Tarihi:Yeni Fikir Dergisi, Aralık 2015 Sayı:15 Cilt:2 Sayfa:34-45

Örgütlerde Öfke Olgusu ve Öfke Yönetimi

Feyzullah EROĞLU *

Şeyda İRDEM **

Öz

Öfke, insanın sahip olduğu diğer duygular gibi doğuştan itibaren insanda var olan sağlıklı bir duygudur. Bu duygu kontrol edilebildiği ölçüde, karşılaşılan engeli aşmak ve hoş olmayan durumdan kurtulmak için bireye gerekli tutum ve davranışta bulunma olanağı verir. Fakat her bireyde var olan bu duygunun düzeyleri ve ifade biçimleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Öfke duygusunu tetikleyen faktörlerin de etkisiyle bu duygunun kontrol altına alınamayacak düzeye ulaşması bireylerde çok ciddi boyutlarda ortaya çıkan şiddet ve ölüm olaylarına sebebiyet vermektedir. Bu durum bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda öfkenin yönetilebilmesi ihtiyacını doğurmakta ve gün geçtikçe öfke yönetiminin önemini arttırmaktadır. Bu çalışmada, örgütlerdeki öfke düzeyleri, öfke ifade biçimleri ve öfke kontrol düzeyleri, Pamukkale Üniversitesi Bekilli Meslek Yüksekokulu' ndaki idari ve akademik personeller ile öğrencilerden oluşan örneklem üzerinden yapılan anketlerle araştırılmaktadır. Çalışma konusunun önemli ölçüde hassasiyetlik taşıması ve subjektif algılamalara açık olması en büyük kısıtlardır. Yapılan araştırma neticesinde, örgütlerde bireylerin sürekli öfke düzeyine sahip olmakla birlikte öfkelerini kontrol altında tutabildikleri ve genel olarak örgütlerde öfke yönetimi konusunda başarı sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Öfke, saldırganlık- şiddet davranışları, öfke yönetimi

The Anger Phenomenon and Anger Management in Organizations

Abstract

Anger is a healthy emotion like other emotions that people who have the feeling them from human birth. To the extent that can be control these feeling, it gives individuals the ability to have the required attitude and behavior to overcome the obstacles encountered and get rid of unpleasant situations. But, levels and expression forms of this feeling that exists in every individual vary from person to person. This feeling reach a level of emotion that can not be controlled with the impact of the factors that triggered the anger, it gives rise to very serious emerging violence and death in individuals. In this case, it gives rise to the need that can be manage the anger as individual- organizational- social and increases the importance of anger management. In this study, anger levels in the organizations, expression styles of anger and the levels of anger control are investigated by utilizing a questionnaire respondents that consisting from administrative and academic staff and students in the Pamukkale University Bekilli Vocational High School. The main research limitations of this survey are the issue is important sensitively and the issue of subjective perception. After research, it has been found although individuals in the organization have a trait anger level, they can keep their anger under control and are provided that the overall success in anger management in organizations.

Keywords: Anger, aggression- violent behaviors, anger management

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Ana Bilim Dalı, Denizli feroglu@pau.edu.tr

**Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Bekilli Meslek Yüksek Okulu, Denizli, seydas@pau.edu.tr

Makale Geliş Tarihi:09.10.2016 Makale Kabul Tarihi: 20.11.2016

1. GİRİŞ:

ÖFKENİN TANIMI, NEDENLERİ, BOYUTLARI VE İFADE TARZLARI

Öfke, her insanda diğer temel duygular gibi doğuştan var olan potansiyel bir duygudur ve normal şartlarda varlığını pek belli etmez. Öfke duygusu, her insanda doğuştan var olan bir duygu olmakla birlikte, bu duygunun ortaya çıkışı ve davranışa yansımaları için bir takım faktörlerin bireyi etkilemesi ve öfke duygusunu harekete geçirmesi gerekmektedir. Öfke duygusunu harekete geçiren faktörleri “engellenme” veya “hayal kırıklığı” kavramlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Öfke duygusunu harekete geçiren faktörleri, başka bir deyişle insan hayatında karşılaşılan “engellenme” olgusunu üç ana başlık altında inceleyecek olursak; bunlardan birincisi, belirli bir amacın gerçekleşmesini önleyen fiziki faktörler (mesela, yolda giderken trafiğin tıkanması); ikincisi, belirli bir beklentinin gerçekleşmesini önleyen sosyal faktörler (mesela, şarkıcı olmak isteyen bir kişiye anne ve babasının izin vermemesi); üçüncüsü ise ferdin kendi yetersizliğinden kaynaklanan kişisel faktörler (mesela, futbolcu olmak isteyen birisinin gözlerinin miyop olması) şeklinde ifade edilebilir (Marx, 1976: 472; akt. Eroğlu, 2015: 72).

Karşılanmayan bir beklenti veya istenmeyen bir olay karşısında her bireyin sahip olduğu bir öfke düzeyi ve öfke ifade biçimi vardır. Genel olarak öfke doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Öfke diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı olarak ifade edildiği ve iyi yönetildiği zaman, yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygudur. Ancak öfke kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşme potansiyeline de sahiptir (Soykan, 2003: 19).

Günümüzde giderek artmakta olan “otoriterleşme” ve şiddet olaylarının ardında yatan önemli faktörlerden biri iyi yönetilemeyen ve kontrol edilemeyen öfkedir. Bu durum bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda öfkenin yönetilebilmesi ihtiyacını doğurmakta ve gün geçtikçe öfke yönetiminin önemini arttırmaktadır.

1.1. Öfkenin Tanımı:

1.1.1. Kavramsal Yönü:

Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük (www.tdk.gov.tr)’te “öfke” kelimesi, “engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap” şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizce’de Öfke kavramı “Anger”; Öfke Yönetimi ise “Anger Management” olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Psikoloji Derneği (APA)’ya göre, “öfke (anger), kasıtlı bir şekilde yanlış yaptığı hissi veren bir şeye veya bir kimseye karşı düşmanlık duyma ile karakterize edilmiş bir duygu (www.apa.org)” olarak tanımlanmıştır.

1.1.2. Öfkenin Duygusal Yönü:

Genel olarak, toplum tarafından olumsuz veya suç teşkil edebilecek davranışların temelinde öfke duygusunun yer aldığı düşünülmektedir. Esasında öfke kontrol edilebilir özellikte olmasına rağmen, kişinin gösterdiği şiddet davranışı veya suç karşısında arkasına sığındığı bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Oysaki öfke duygusu kontrol edilebilir ve bu özelliği ile de son derece normal, sağlıklı ve yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli bir duygudur.

Yaşanan öfke duygusu belirli sınırlar içinde kaldığı ölçüde, karşılaşılan engeli aşmak ve hoş olmayan durumdan kurtulmak için bireye gerekli tutum ve davranışta bulunmaya sevk etme olanağı verir. Bu haliyle öfke, normal, işlevsel ve sağlıklıdır. Bu şekilde dışlaştırılmış öfke amaca yöneliktir.

Çoğunlukla toplumsal olarak kabul edilebilir bir biçimde ve başkalarına haksız yere zarar vermeyecek tarzda olduğu sürece, kişiye yarar getirir (Genç, 2007: 1).

Sağlıklı öfke, belirli ve haklı bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde, uygun zamanda, uygun kişiye, uygun nedenlerle, kontrollü şekilde ifade edilen öfkedir. Öfke duygusu hemen hemen herkesin aklına olumsuz duygu olarak yerleşmiş ve öyle kabul edilmiştir. Gerçekte öfke; kişiyi zor, tehlikeli durumlara hazırlayıcı ve koruyucu özelliktedir. Öfke duygumuz yaşanan olumsuz herhangi bir duruma karşı verilen tepkidir. Yaşadığımız bu duygu bazı şeylerin değişmesi gerektiğini bize hatırlatarak, ilişkinin veya durumların daha verimli daha olumlu hale dönüştürülmesine yardımcı olur. Öfke duygusu, kişiye birey olduğunu hatırlatarak kendi değer ve ilkelerini sahiplenme sorumluluğunu hatırlatır. Bu duygu birey olarak haklarımızın yendiği, ihtiyaç ve isteklerimizin karşılanmadığı, istemediğimiz şekilde engellendiğimiz, bazı işlerin yolunda gitmediği, hiçbir şekilde kabul etmememiz gereken konularda bize mesajlar gönderir. Bu duygunun bizdeki görevi, karşılaşılan zor durum anında kendimizi koruyarak savunma konusunda uyarılar vererek yardımcı olmaktır. Bu uyarılar ile vücudumuzdaki güç ve enerji miktarı artmakta ve yeni duruma karşı vücut savunma haline geçmektedir (Yavuz, 2004: 126). Öfke doğuracak özellikteki her olay ve durum, insanın fizyolojik yapısında önemli bir enerji maddesi olan “adrenalin” salgısının artmasına vesile olmasıyla ek bir “güç” üretilmesine imkan verir.

Wolski, öfke ile ilgili makalesinde, olumlu öfkeden, “yapıcı öfke” olarak bahsetmektedir. Wolski’ye göre yapıcı öfke, direnme ve mücadele etme tutkusundan doğmaktadır ve bir sorun ya da haksız olarak algılanan bir durum sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun için yıllar boyunca sivil haklar için yapılan mücadeleye bakılabilir. Öfke, insanları durumlarını

değiştirebilmek için motive etmiştir. Sosyal adaletsizlik, yoksulluk, ırksal ve diğer eşitsizlikleri normal bir durum olarak görmek yerine, insanların öfkelenmesi ve bu yanlışlıkları değiştirmeye çalışması, birçok adaletsizliğin ve ayrımcılığın ortadan kalkmasını sağlamıştır (Wolski, ezinearticles.com; akt. Karadal, 2009: 21).

Soykan’a göre öfkenin ne olduğuna ilişkin özellikler aşağıdaki gibidir (Soykan, 2003: 22-23): “Öfke son derece normal ve yaşamın sürdürülmesi için gerekli bir duygudur. Öfke duygusal bir tepkidir. Öfke uyarıcı bir işarettir. Öfke kişiyi tehditlere karşı uyarır ve kendisini korumasına olanak sağlar. Öfke yeni öğrenmeler için bir motivasyon kaynağıdır. Öfke sınırlandırılabilirdiği sürece sağlıklıdır ve işe yarar. Öfke kontrol edilmediğinde kişinin kendisi ve çevresi için zararlı olabilir. Öfkenin sağlıklı ve işe yarar olabilmesi için inkar edilmemesi, tanınması ve kontrollü bir biçimde ifade edilmesi gerekir.”

1.2. Öfke Duygusunun Nedenleri

İnsanın yaratılışı iki önemli denge üzerinde kurulmuştur. Bunlardan biri bireyin biyolojik iç dengesi, diğeri ise bireyin belirli bir sosyal çevrede uyum içerisinde hayatını sürdürmesi ile ilgilidir. Her insanda bir takım içsel ve dışsal etkenler sebebiyle bu dengelerin bozulması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü normal olarak bireyler, yaşamları boyunca sürekli engellenmeler ve çatışmalarla karşılaşarak hayal kırıklıkları yaşamaktadırlar. Yaşanan her türlü engellenme, çatışma ve hayal kırıklığı insanın sahip olduğu biyolojik ve psiko-sosyal dengeyi bozmaktadır. Bütün canlılarda olduğu gibi insan organizması da, bu tür denge bozulmalarına karşı kendini koruyup kollayacak bir takım savunma sistemleri geliştirmektedir (Eroğlu, 2007: 62).

“Her engellenen organizma öfke hisseder” olgusundan hareketle, günlük hayat içerisinde karşılaşılan sürekli engellenmelere ve

çatışmalara karşı organizma tarafından geliştirilen savunma mekanizmalarından biri de öfkedir. Öfke kaynağı olabilen bazı dış fizikî uyarıcılar gürültü, şiddetli ışık gibi ani ve beklenmedik durumlardır. Bu tür uyarılara yönelik tepkilerin türü kişiden kişiye, hatta bazen aynı kişinin farklı zamanlarda yaşadıklarına göre değişebilir. Bu tepki, uyarının gücü ve yoğunluğu ile ilgili olabilir. Bazen de bireyin içerisinde bulunduğu fizyolojik durumlar öfke tepkisini belirler. Acı, ağrı ve yorgunluk yaşayan bireyler daha kolay öfkelenirler. Adrenal-kortikal hormon düzensizliklerine ya da sempatik sinir sistemi etkinliğine bağlı rahatsızlıklar, kronik kabızlık, kronik ağrı, alerjik hastalıklar yaşayan kişilerin ve menstruasyon dönemindeki kadınların daha çabuk ve yoğun öfke yaşadıkları araştırmalarda görülmektedir (Stearns, 1972; akt. Öz, 2008: 13).

Ergenlik dönemi ile ilgili olumsuz yaşıntılar, olumsuz çevre koşulları, okullardaki yetersiz koşullar ve ailenin yapısı, ailede yaşanan sorunlar ile ülkenin içerisinde bulunduğu kaotik durum ve belirsizlikler, kişilerde öfke duygusunun tetikleyicileridir. Öfkenin doğal bir duygu olmasına karşılık dışa vurum biçimi ve ifadesi çoğunlukla öğrenilen bir davranıştır. Kişi herhangi bir şeye öfkelenildiğinde, öfkesini çoğunlukla yakın çevresinden ve içerisinde yaşadığı toplumsal modellerden öğrendiği şekilde dışa vurur. Bir çocuk ya da ergen öfke ve şiddet davranışını kontrol edemeyen ve bunu sağlıklı bir şekilde ifade eden büyüklere gözlemlediğinde bu davranış biçimlerini model olarak alabilir (Kökdemir, 2004, Özmen, 2004, Zülal, 2001; akt. Adana & Arslantaş, 2011: 58). Geçim sıkıntısı, haksızlıklar, eşitsizlikler, belirsizlikler, kuralsızlık ve kargaşa ortamı, alkol ve madde bağımlılığı gibi faktörler de bireylerde öfke duygusunun tetikleyicileri arasında sayılmaktadır.

Özer ise, yapmış olduğu bilimsel bir araştırma sırasında öfke duygusunun temelinde kişisel mükemmeliyetçilik, kişinin kendisini

ispatlama, çevre tarafından onaylanma isteği ve başkalarının gözündeki kişilik değerinin düşmemesi gerektiği gibi bir düşünce biçimine rastlamıştır. Bu düşüncelere bağlı olarak, bireyin kendisini aşırı kontrol etmesi ve “ben en iyisini yapmalıyım” gibi bir eğilim içinde olması sonucunda, öfke duygusunun yaşandığını saptamıştır (Canbuldu, 2006: 17).

Genel itibarıyla, ekonomik dengesizlikler (işsizlik, yoksulluk, geçim sıkıntısı, eşitsizlikler vb.), siyasi ve hukuki dengesizlikler (iktidar çatışmaları, yolsuzluk ve hırsızlıklar, adalet ve hukuk sisteminin iyi işlemeyişi vb.), sosyal dengesizlikler (nüfus çokluğu, ayrımcılık, ikiyüzlülük, sınıflaşma vb.) ve uluslar arası ilişkilerdeki dengesizlikler de bireylerde öfkeyi tetikleyen faktörler olarak kabul edilmektedir.

1.3. Öfkenin Boyutları

1.3.1. Bilişsel ve Duygusal Boyutu

Öfkenin bilişsel ve duygusal boyutları, diğer duygularda olduğu gibi, bireyin öfkeyi algılayış ve yorumlayış tarzını ortaya koyar (Feldman, 1996). Her türlü karar ve davranışın bilişsel ve duygulanımsal olmak üzere iki bilgi kaynağına göre yapıldığı hakkında güçlü bulgular vardır (Solms & Turnbull, 2015: 170). Duygular, genellikle davranışı etkileyen, fizyolojik ve bilişsel etkiler içeren yaşıntılardır. Bazı psikologlara göre, bilişsel ve duyusal tepkiler ayrı sistemlerce yönlendirilirler. Bu görüşe göre duyusal tepki, bilişsel tepkiden baskındır ve onun önüne geçer. Bazı kuramcılara göre ise bir duruma önce duyusal tepki veririz, ardından onu anlamaya çalışırız. Bir diğer görüş, bir durum hakkında önce bilişsel anlayış geliştirip, sonra duygusal tepki verdiğimiz yönündedir. Buna göre duygusal düzeyde tepki vermeden önce, bir durum ya da uyarı hakkında ilk önce düşünmek ve durumu anlamak, halihazırda bildiklerimizle ilişki kurmak gerekir (Feldman, 1996).

Öfke ile ilgili yayınlar ve araştırmalar incelendiğinde hepsinde görülen ortak nokta,

öfke duygusunun her insanın yaşamında evrensel, doğal ve kaçınılmaz bir duygu olarak yer aldığıdır. Günümüzde öfkenin açıklanmasıyla ilgili bilişsel davranışçı kuramın açıklanmasına göre öfke, bilişsel olarak “öfke” diye etiketlenen ve “antagonist (karşı kişi veya muhalif düşman)” içerikli bileşenlerin eşlik ettiği aşırı fizyolojik uyarılma durumudur. Yani dışsal olaylarla öfke arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Öfkeyi ortaya çıkaran bilişsel süreçlerdir (Robins & Novaco, 1999). Bu bağlamda, her öfke etkeninin mutlaka öfke davranışı yaratması söz konusu değildir. Eğer, herhangi bir öfke etkeninin varlığı algılanıyorsa, öfke duygusu tetiklenir. Ancak, bir şekilde algılanan ve insan bilincine ulaşan öfke etkeni, algısal ve bilişsel tepkiye daha baskın olmak suretiyle “duyuşsal tepkinin” daha şiddetli ve kontrolsüz bir şekilde dışavurumunu gerçekleştirebilir. Burada, öfkeye dair “duyuşsal” ve “bilişsel” tepkilerin bir karşılıklı etkileşim içerisinde işlerlik kazandıkları görülmektedir.

Bireyin içinde bulunduğu ortamı algılama biçimi bireyin sahip olduğu öfke düzeyini mutlak surette etkileyecektir. Bireyler yaşamlarını idame ettirebilmek için mücadele ederler ve bu konuda başarılı olmayı amaçlarlar. Başarılı olmak için gerekli olan özellik ve yeteneklere sahip olan bireyler, içinde bulundukları ortamlarda başkaları tarafından başarılı olmaya teşvik ediliyorsa, o zaman başkalarının kendisini desteklediğini algılayan ve buna inanan bireyler kendilerini mutlu ve huzurlu hissederler. Buna karşılık, başkaları tarafından desteklenmediğini, engellendiğini algılayan ve başarılı olamadığı için sürekli tenkit edilen bireyler muhtemel başarısızlıkları nedeniyle diğerlerini birer öfke faktörü olarak görebilmektedir.

Bireysel hedeflere ulaşmak ve başarılı olmak, her bireyin doğasında var olan bir durumdur. Başarıya ulaşmanın temelinde bir takım özelliklere ve yeteneklere sahip olunması gerekmektedir. Fakat her bireyin her konuda

başarılı olması çok da mümkün değildir. Bu anlamda bireylerin sahip olduğu farklı bireysel yetersizlikleri, zihinsel ve çevresel uyumsuzlukları ile yaşadıkları hayal kırıklıkları ve çeşitli gerilimler bireylerde öfke duygusunu arttırmaya yönelik etkenlerdir.

Spielberger ve öğrencileri 1980-1988 yılları arasında yaptıkları araştırmalarda, çevresel olaylarla haksızlığa uğrama durumunun, öfkenin bilişsel alt yapısını oluşturduğunu gözlemişlerdir. Özer (1994), kendi çalışmasında öfkenin bilişsel alt yapısında hatalara ilişkin aşırı duyarlılık, “ceza” düşüncesine dayalı bir doğruluk- yanlışlık ve haklılık- haksızlık kutuplaşmasının bulunduğunu vurgular. Aynı çalışmalarda, öfke düzeyi yüksek kişilerde üç temel düşünce yapısının varlığından söz edilmektedir (Özer, 1994; akt. Öz, 2008: 17).

1. Hata yapma ile ilgili duyarlılık, tahammülsüzlük,
2. Başkalarının gözünde edinildiği varsayılan kişilik değerinin korunması çabası,
3. Olaylara katı bir bakış açısı taşıyan olumsuz kişilik değerlerinden uzak durmak için öznel bir doğrunun savunulması gerektiği inancı.

1.3.2. Fiziksel ve Fizyolojik Boyutu

Öfkenin fizyolojik boyutu, öfkenin kaynağı olan durum ortaya çıktığı andan itibaren bedenimizde oluşan değişiklikleri içermektedir. İnsanlardaki duygular, heyecanlar ve bedeninin kendini koruması ile ilgili başlıca merkezler limbik sistem ve bu sistemin yapısı içerisinde yer alan hipotalamusta bulunmaktadır. Solunum, kalp atışı, hormonlar ve bir çok duygusal tepkiyi yönlendiren ve yaşamın sürekliliği için bedenin temel dengesini sağlayan hipotalamus, öfkenin oluşumunda merkezi rol oynamaktadır. Hipotalamusun uyarılması öfkeli davranışı yaratacak olan süreci başlatır (Stearns, 1972, Morgan, 1989; akt. Öz, 2008: 14).

Stres ve gerginlik gibi faktörlerin öfkeyi tetiklediği bilindiğinden bu gibi faktörlerin yarattığı fizyolojik etkiler de öfke fizyolojisi ile

benzerlikler göstermektedir. Buna göre, özellikle Selye'nin görüşleri doğrultusunda, stres ve gerilimin ortaya çıkardığı fizyolojik belirtilerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir. Yüksek tansiyona bağlı olarak çarpıntı, boğazın ve ağzın kuruması, baş dönmeleri, aşırı yorgunluk, titreme ve sinirsel tikler, en küçük sese bile irkilme hali, çok tiz sesli sinirsel kahkahalar, kekemelik ve diğer konuşma güçlükleri, diş gıcırdatma ve tırnakları yeme, sık idrar yapma ihtiyacı, diyare ve kabızlık, mide ekşimeleri ve bulantılar, migren tipi baş ağrıları, boyun ve sırt ağrıları, hanımlarda sancılı ve vakitsiz adet görmeler, iştahsızlık veya aşırı iştah ve kaza yapma eğiliminin artması (Selye, 1978: 174-177; akt. Eroğlu, 2015: 534).

Öfke durumlarında bedende gözlenen en temel fizyolojik belirti, kalp atışlarının birden hızlanması ve kan basıncının artmasıdır. Öfkeli bireyde oluşan genel fizyolojik belirtileri şöyle özetlemek mümkündür (Stearns, 1972, Reitzinger, 199; akt. Öz, 2008: 15-16).

- Bireyin kendisinin fark edebileceği belirtiler: Kalp atışlarının hızlanması, nabız atımının artması, kasların gerilmesi, midenin kasılması, ağız kuruması, boğaz düğümlenmesi, nefes daralması, boğulacakmış gibi olma, uyuşma ve karıncalanma hisleri, sıcak basması, odaklaşma güçlüğü.

- Dışarıdan da gözlenebilen belirtiler: Bakışların dikleşmesi, kasların çatılması, dudakların büzülmesi, yüzün kızarması, dişlerin gıcırdatılması, yüzün solgunlaşması, yumrukların sıkılması, bacak ve kollarda gerginlik sonucu duruş değişikliği, titreme, ürperme, bazı organlarda seğirme, ses tonunda titreme ve ağlamaklı olma vb.

1.3.3. Davranış ve Tepki Boyutu

Öfke, merkezi sinir sistemi tarafından yönlendirilip algılandıktan sonra, ortaya çıkacak olan öfkenin yoğunluğu ve bireyin öfkeye tepkisi, yani öfkesini ifade etme biçimi, bireyin akılcı olmayan düşünce yapıları, geçmiş

yaşantılar ve olaylarla ilgili çağrışımları tarafından belirlenir. Araştırmalara göre öfke, fizyolojik (genel sempatik uyarılma, tansiyon düzensizliği), bilişsel, algısal, duyuşsal ve davranışsal (yüz ifadeleri, sözel ve davranışsal ifade ediş) değişkenlerden oluşan çok yönlü bir yapı olarak görülür. Yani davranışsal tepkilerin nedeni olayların kendisi olmaktan çok, bireyin olaya ilişkin kafasında ürettiği anlam, yorum ve düşüncelerle, bunların kaynağını oluşturan inançlara bağlıdır. Bu düşünce yapılarını erken yaşlardan itibaren, içinde yaşadığımız toplumsal deneyimlerle oluşturduğumuzdan, öfke ve öfke ifadesi biyoloji ve kültürün, bilişsel yapılarımız ve bedeninin ortak etkilerinin sonucudur denilebilir (Özer, 1990; akt. Öz, 2008: 16-17).

1.4. Öfkenin İfade Tarzları

1.4.1. Dışa Yönelik Öfke

Günlük hayat içerisinde herkesin, çeşitli engellenme ve çatışmalardan dolayı bir çok hayal kırıklıkları ve gerginlikleri olacaktır. Bu sebeple oluşan pek çok duygudan biri olan öfke duygusu, bireyler tarafından iki şekilde dışa yansıtılmaktadır. Bunlardan ilki bireyin öfkelenmesine sebep olarak gördüğü kişi veya objelere yönelik saldırgan davranışlar göstermesi, diğeri ise öfkeli anında karşısında bulunan diğer insanlara veya bir takım objelere yönelik saldırgan davranışlar gösterme eğilimini ifade eder. İkinci durum genellikle bireyin kendinde oluşturduğu bir savunma mekanizması olarak, öfkenin kaydırılması veya yön değiştirmesi kavramlarıyla açıklanmaktadır. Kaydırma mekanizması daha çok saldırganlık ve öfke duygusunun, doğrudan ilgili kaynak yerine, başka bir kaynağa dışsallaştırılmasından ibarettir. "Eşğini dövmeyen semerini döver" şeklindeki atasözüümüz, öfkenin kaydırılması mekanizmasını çok iyi anlatan bir ifadedir. Mesela patronundan azar işiten bir işçinin öfkesini patronu yerine eşine yöneltmesi, evde eşiyile tartışan bir öğ-

retmenin öfkesini öğrencilere yönelterek onları azarlaması gibi durumlar kaydırmayı gösteren en belirgin örneklerdir. Günlük hayat içerisinde pek çok bireyin kendisinin sebep olmadığı halde kaydırma mekanizmasının bir kurbanı olarak saldırıya maruz kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla haksız yere saldırıya uğrayan bireylerde de bu durumdan doğan öfke artışlarının gerçekleşmesi oldukça yaygındır (Eroğlu, 2007: 68).

Öfke, açıkça ve doğrudan gözlenebilen sözel ve davranışsal belirtiler yoluyla gösterilebileceği gibi, yine davranışsal ya da sözel olarak, doğrudan olmayan yollarla da ifade edilebilir. Tokat atma, tekme atma, yüksek sesle konuşma, küfür etme ya da tehdit etme, aşırı eleştirel olma, hata arama, tartışmacı ve saldırgan bir tavır içinde olma, isim takma, suçlama, alay etme, dedikodu yapma, şüphelilik, önyargıyla yaklaşma, öfke nöbetleri geçirme gibi açıkça, kişinin başkalarını incitmeyi ya da çevreye zarar vermeyi istediğini gösteren sözel ve fiziksel tacizler genellikle öfkenin doğrudan görülebilen belirti ve işaretleri olarak tanımlanabilmektedir (Soykan, 2003: 23).

1.4.2. İçe Yönelik Öfke

İçe yönelik öfke, öfkeyi tetikleyen faktörler karşısında hissedilen duygu ve düşünceleri davranış şeklinde dışa yansıtmak yerine, öfkeyi içe atmayı yani bastırma eğilimini ifade eder.

Öfkeleri içe yönelik bireyler öfkeli olduklarını kabul etmekte zorlanırlar. Çünkü bu bireylerin öfke tepkileri genellikle edilgen tepkilerden oluşmaktadır. Bu edilgen öfke tepkileri genellikle, somurtma, surat asma, küsme biçiminde ortaya çıkar. Bu bireyler karşılarındaki kişinin onların düşüncelerini okumalarını ümit ederler. Sonuçta ise bu öfkeleri acı çekme ya da gücenme biçimine dönüşebilir. Öfkeleri içe yönelik bireyler, kendilerinde öfke yaratan bir durumla karşılaştıkları vakit, hemen bir saldırgan tepki ortaya koymazlar. Fakat bu

bireyler bu durumun önemini ve verecekleri tepkiyi uzun süre düşünürler. İçe yönelik öfke, ifade edilmek için güvenli bir yer arar (Özmen, 2004: 38).

Kadın ve erkeğin öfkelerini ifade ediş biçimleri de farklılıklar göstermektedir. Aslında öfkenin yaşanması ve yoğunluğu konusunda kadın ve erkek arasında pek farklılık olmadığına çoğu araştırmada ortaya konmuştur. Fakat öfkenin ifade edilişinde kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmaktadır. Toplumlarda genel olarak, erkeklerin kendilerini ifade etmeleri desteklenirken, kadınların duygularını göstermeleri onaylanmaz. Kadınlara, çocukluktan başlayarak, gerçek duygularını saklamaları öğretilirken; erkeklerin, güçlü oldukları bağlamda duygularını dışa vurmaları sessizlikle karşılanır ve onlara özellikle güçsüz olduklarında duygularını bastırmaları öğretilir. Kadınların duygularını, genel anlamda konuşmaya daha eğilimli oldukları varsayılrsa da, öfke söz konusu olduğunda, kadınların bu duyguyu tanımlamak ve ifade etmekte rahat olmadıkları bilinmektedir (Tavris, 1982; akt. Öz, 2008: 20).

2. ÖRGÜTLERDE ÖFKE VE ÖFKE

YÖNETİMİ

2.1. Örgütlerde Öfke

Örgüt, aynı amaçlar doğrultusunda bir araya gelen ve söz konusu amaçları gerçekleştirmeye yönelik hizmet veren insan topluluğudur. Bu anlamda en küçük örgüt türü aile olmakla birlikte, ast-üst veya yönetilen-yönetici ilişkisinin olduğu her ortam ve bağlam, resmi veya gayri resmi birer örgüt sayılırlar. Sözelimi, okullar ve iş yerleri de örgüt türüne birer örnektir. Dolayısıyla belirtilen kurumları oluşturan temel unsur insandır. İnsanların var olduğu her yerde duygular, düşünceler, davranışlar, ilişkiler ve tutumlar da ön plandadır. İnsan davranışlarına yön veren temel duygulardan biri de öfkedir. Dolayısıyla öfke

duygusunun insan yaşamında rolü ve önemi oldukça büyüktür. Bireylerin sahip olduğu aşırı ve kontrol altına alınamayan öfke duygusunun sebep olduğu olumsuz davranışlar nedeniyle ortaya çıkan olaylar evde, okullarda ve iş yerlerinde sürekli bir artış göstererek 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmiş ve son yıllarda otoriterleşme, haksızlık, ahlaksızlık, yıldırma, taciz, şiddet eylemleri ve hatta yaralanma ile ölüm vakaları oldukça artmıştır.

Gentry'in bildirdiğine göre Dr. Glen Elder'in yapmış olduğu bir araştırmada öfke düzeyleri yüksek bireyler on yaşından kırk yaşına kadar izlenmiştir. Bu çalışma sonucunda öfkeli bireylerin, eğitim yaşamlarını erken yaşta terk ettikleri ve hemen bir işte çalışmaya başladıkları saptanmıştır. Fakat bu bireylerin çalıştıkları işte düşük statüde ve düşük ücretle çalıştıkları, ayrıca çalıştıkları işlerdeki sürekliliğinde düşük olduğu görülmüştür. Bu bireylerin aile ve evlilik yaşamlarının da düzensiz olduğu, eşleriyle daha yoğun bir çatışma içerisine girdikleri, çocukları için görev ve sorumluluklarını yerine getiremedikleri, onları ihmal ettikleri, çocuklarını istismar ettikleri ve bu bireylerde boşanmaların daha fazla olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Özmen, 2004: 45). O halde öfkeli bireylerin iş yaşantılarında bir takım olumsuzluklara ve çatışmalara eğilimli olduklarını, çeşitli olumsuzluklar ve engellemeler karşısında daha da öfkeli bireyler haline geldiklerini, dolayısıyla bu durumdan başta aile yaşantıları olmak üzere bütün sosyal hayatlarının da büyük ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür.

Bir örgüt modeli olan iş yerlerinde öfkeye sebep olabilecek pek çok faktör bulunmakla birlikte, Booth ve Mann işyerinde öfkenin nedenlerini genel olarak şu şekilde sıralamaktadır (Booth & Mann, 2004: 253):

Tablo- 2.1. Öfkenin Sebepleri İçin Başlıklar ve Tanımlar

Başlık	Tanımlama
Yıldırma	Güçlü bir kişi ya da grubun nispeten daha zayıf bir kişi ya da grup üzerindeki psikolojik baskısı
Haksız muamele	Başka biri tarafından yapılan haksız ve adaletsiz muamele
Beceriksizlik	Diğer çalışanların işi becerememesi ve yetersiz meslektaşların bulunması
Saygısızlık	Bir meslektaş tarafından yetkinin elinden alınması. Bir kişinin işyerindeki herkese kaba davranması ve kendi yakınlarının dışındakileri yok sayması
Kötü iletişim	Toplantılarda elde edilen önemli bilgilerin verilmemesi, yanlış ya da yanıltıcı iletişim, bölümler arasındaki iletişim eksikliği
Destek eksikliği	Katılımcının dışlanmış hissetmesi, yöneticilerden ve meslektaşlardan yardım görememesi
Önemsizlik	İsteklerin önemsiz görülmesi, katılımcının dinlenmediğini hissetmesi
Yanlış yönetim	İyi yönetim eksikliği, iyi organize olamama, yanlış ve yanlış kararlar alma
Tanınmama	Bilgi eksikliği, ödüllendirilmeme, iş ve görev belirsizliği
Tekrar eden problemler	Tekrar eden problemlere çözüm yolu aranmaması
Güçsüzlük	Problemleri çözecek güce yani yetki ve sorumluluğa sahip olunmaması
Güvensizlik	Örgütsel değişiklikler, çıkarılma korkusu
Takım çalışması eksikliği	İş arkadaşlarının takımın bir parçası olarak çalışmaması
Profesyonel olmayan davranışlar	İş arkadaşlarının profesyonel olmayan davranışlar sergilemesi
Aşağılama	Direkt ve genel aşağılama

Örgütlerde yöneticiler açısından, bazı durumlarda yöneticilerin öfkeden kaçınma ve onu yönetme konusunda etkisiz kaldığı görülmektedir. Bu durum, yöneticinin liderlik

stili, kurum kültürü, hiyerarşik yapı, çalışanlara esnek davranmama ve öfkeyle başa çıkamadaki yetersizlikleri gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Örgüt içinde çatışmalar, tarafların ihtiyaçlarını gözeterek şekilde çözümlenmediğinde, bu durumdan zarar gördüğünü düşünen çalışanlarda öfke gibi duygular gelişebilecektir (Allcorn, 1994).

Geddes ve Callister örgütlerde öfke ile ilgili “Çifte Eşik Modeli” isimli bir model geliştirmişlerdir. Modele göre, örgütlerde öfkenin iki eşiği vardır (Geddes & Callister, 2007: 722-723):

1. İfade Eşiği: Kişi öfkesini bastırmak yerine iletişime geçiyorsa ifade eşiğini geçmiş olur. İşyerindeki çalışan, öfkesini ifade etmek yerine bastırıyorsa bu durum onun ifade eşiğini geçemediğini gösterir. Bu kişiler insan kaynakları, yönetim gibi öfke yönetiminin gerekli olduğu yerlerde çalıştıkları zaman, öfkelerini bastırmayı sürdürerek sorunların farkına varamazlar.

2. Uygunsuzluk Eşiği: Örgüt üyeleri öfkelerini ifade ettikleri için ifade eşiğini geçmişlerdir. Ancak öfkelerini şiddetle ifade etmektedirler ve öfke artık uygun olmaktan çıkmış ve öfkelenmeyi haklı kılacak sebebin avarı dışına çıkarak aşırı bir reaksiyona dönüşmüştür. Yani örgüt üyeleri, öfkelerini sergilemek suretiyle her iki eşiği de geçmişlerdir. Bu durum olağandışı olarak adlandırılır. Öfkelenen kişi sorun olarak görülür. Örgütün bu kişiye yaptırım uygulama olasılığı artar.

Yukarıdaki iki durumun aksine, kişinin ifade ettiği öfkesi, ifade ve uygunsuzluk eşiklerinin arasında kaldığında, işyerinde öfkenin olumlu sonuçlar doğurma olasılığı daha yüksektir. Bu gibi durumlarda kişi öfkesini bir şekilde gösterir ve meslektaş bu durumu kabul edilebilir bulur, konuyu tartışır ve problemi çözmeye çalışır (Geddes & Callister, 2007: 723). Bazı durumlarda ise işyerinde çalışan bireylerde bir takım olumsuzlukların

ard arda yaşanması sonucunda istem dışı öfke patlamaları yaşanabilir. Genellikle öfkelenen birey karşısındaki kişiye bağırma, hoş olmayan sözler sarf etme, öfkeli olduğunu gösteren mimikler ve el-kol hareketleri kullanma şeklinde davranışlar sergiler. Bu durum öfke duygusunu kontrol edemeyen birey karşısında yer alan kişiyi de öfkeliendirecek, sonuç olarak, her iki tarafın da öfkesinin kontrolden çıkarak gerilimli bir ortamın oluşmasına sebebiyet verecektir.

2.2. Öfke Yönetimi ve Öfke Kontrolünün Sağlanması Açısından Alınması Gereken Tedbirler

Öfke, doğal ve işlevsel olabilen bir duygu olmasına rağmen, belirgin, geri dönüşmez ve ceza gerektirir davranışlar biçimine dönüşme ihtimali olan bir duygu (Soykan, 2003: 23) olmasından dolayı, öfkenin yıkıcı boyuta ulaşmadan kontrol altına alınmasının sağlanmasına öfke yönetimi denir. Bir anlamda, öfke yönetimi, yaşanan hayatın kaçınılmaz bir gerçekliği olarak yaşanacak olan öfke durumlarının olumlu sonuçlarını (problem çözme, yenilik, düzeltme, iyileştirme vb. gibi) azamileştirirken; muhtemel olumsuz sonuçlarının (çatışma, verimsizlik, performans düşüklüğü, sabotaj, işten ayrılımlar, iş kazaları ve hastalıkları, grev, soruşturma, cezalandırılma vb. gibi) ise asgari düzeye indirilmesi yönündeki uygulamalardır. Öfke yönetimini bireysel ve örgütsel olmak üzere iki açıdan ele almak mümkündür.

2.2.1. Bireysel Öfke Yönetimi

Öfkenin sağlıklı olarak yaşanıp ve yönetilebilmesi için kabul edilmesi, nedenlerinin ve biçiminin anlaşılması ve kesinlikle saldırgan biçimlerde ifadesinin kontrol edilmesi gereklidir (Soykan, 2003: 21).

Öfke denetimi ve bunun yararları günümüzde ve son yıllarda araştırılmaya başlanmıştır. 1960 ve 70’ lerde öfke kontrolü sağ-

layamayan kişilere bu beceriyi kazandırma amaçlı terapi endüstrisi gelişme göstermiştir. Son yirmi yıl içerisinde öfke yönetimi programları giderek artmaktadır (Genç, 2007: 8).

Davranış Bilimleri Enstitüsü (DBE)'nin internet sitesinde, bireylere öfkelerini yönetmeleri ile ilgili çeşitli ipuçları verilmektedir. Bunlar şu şekilde açıklanabilir (www.dbe.com.tr.):

1- Rahatlama Egzersizi: Derin nefes alma veya rahatlatan hayaller kurma gibi basit rahatlama araçları, kişilerin öfke duygularını yatıştırmasına yardımcı olmaktadır. Bu anlamda, rahatlama teknikleri öğreten bazı kitap ve kurslardan faydalanılabilmektedir. Bu tekniklerin bir kere öğrenilmesi halinde, ihtiyaç duyulduğu her vakit uygulamak mümkündür. Kişilerin rahatlamasını sağlayabilecek bazı basit adımlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Diyaframdan derin nefes alma egzersizi: Göğüsden nefes almak, muhtemelen kişiyi sakinleştirir. Bu durumda nefesin karından geldiği hissedilir.
- “Rahatla”, “umursama” gibi sakinleştirici bir söz, kendi kendine ve yavaşça söylenir.
- Hayal gücü kullanılır ve hayal ya da gerçek olan rahatlatıcı bir sahne düşünülür.
- Yoga gibi yorucu olmayan yavaş egzersizler, kasları gevşeterek kişilerin kendilerini daha sakin hissetmelerini sağlar.

2- Bilişsel Yeniden Yapılandırma: Bilişsel yeniden yapılandırma, en basit anlamıyla kişilerin düşünce biçimini değiştirmesi demektir. Kişiler kızgın olduğunda, düşünceleri mübalağalı ve aşırı dramatik olabilir. Bu düşünceleri daha rasyonel olanlarla değiştirmek gerekir.

Kişilerin kendi kendine “çok korkunç, çok kötü, her şey mahvoldu” demek yerine, “bunaltıcı bir durum ve benim bu duruma kızmam anlaşılabilir, fakat bu dünyanın sonu değil ve kızmış olmam hiçbir şeyi çözmeyecek” gibi sözler söylemesi daha uygundur. Kişinin kendisi veya başkası ile ilgili konuşur-

ken “asla” veya “her zaman” gibi sözler kullanmamaya dikkat etmesi gerekmektedir. “Bu makine hiçbir zaman çalışmıyor” veya “sen zaten her zaman her şeyi unutursun” gibi ifadeler sadece muğlak olmakla kalmaz, aynı zamanda kişiye öfkelerini haklı göstererek, sorunun bir çözümü olmadığını hissettirir. Mantık öfkeyi yenebilir, çünkü öfke meşrulaştırıldığında bile çok çabuk irrasyonelleşebilir. Bu anlamda, kişinin kendisine soğuk ve sert bir mantık uygulaması gerekir. Ayrıca, bütün dünyanın “kendisine düşman olmadığını”, sadece günlük yaşamın bazı zorluklarıyla karşı karşıya olduğuna inanan bir kişi, bunu her öfke duyduğunda hatırlarsa, bu durum o kişiye daha dengeli bir algı kazandıracaktır.

3- Problem Çözümü: Bazen öfke ve hüsrana duyguları, kişilerin hayatlarındaki çok gerçek ve kaçınılmaz bir durumdan kaynaklanır. Bu durumda, kişinin elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışması, fakat çözüme hemen ulaşamadığında da kendisini cezalandırmaması gerekmektedir. Eğer kişi, soruna en iyi niyetle yaklaşır ve yüzleşmek için girişimlerde bulunursa, sorun çözülme bile “ya hep ya hiç” düşüncesine kapılmaya veya sabrını yitirmeye karşı daha dayanıklı olur.

4- Daha İyi Bir İletişim: Öfkeli insanlar sonuçlar çıkarmayı sever ve bunu çok kolayca yaparlar; fakat bu sonuçlardan bazıları kesinlikten uzak olabilir. Kızışmış bir tartışmada ilk yapılması gereken yavaşlamak ve tepkileri gözden geçirmektir. Kişinin, aklına gelen ilk şeyi söylemekten önce, sakinleşmesi ve ne

söylemek istediğini düşünmesi, aynı zamanda karşısındaki kişinin söylediklerini dinlemesi ve karşılık vermeden önce kendisine zaman tanıması, öfkesinin altında neyin yattığına dair kendisini dinlemesi gerekir.

5- Sosyal Çevrenin Değiştirilmesi: Acil ihtiyaçlar, bazen kişilere rahatsızlık ve öfke verebilir. Sorunlar ve sorumluluklar kişinin üzerine çökebilir ve bu yüzden de kişi öfke

duyabilir. Bu anlamda, kişinin kendine zaman tanıması ve günün, kendisi için en stresli geçen zamanlarına yönelik kişisel zaman planları hazırlaması, öfkenin giderilmesinde etkili bir yöntemdir.

6- Sabır ve Dayanıklılık Telkini: Öfke yönetimi konusunda, öfke düzeyi yüksek bireylerin rahatlamalarını sağlayan yollardan birisi duygusal soyutlama mekanizmasıdır. Örneğin Türkçe’deki “beterin beteri var” ve “bu da gelir, bu da geçer” şeklindeki teselli ifadeleri, öfkeli bireylerin sakinleştirilmesi ve rahatlatılmasında önemli duygusal başa çıkma yollarıdır. Ayrıca bireylerin olumsuz olaylar karşısında sabrederek, öfkelenmemeyi ve sınırlanmamayı kendine telkin etmesi de öfke yönetiminin başka bir uygulamasıdır (Eroğlu, 2007: 477).

2.2.2. Örgütsel Öfke Yönetimi

Aile, okul veya iş yeri gibi örgüt türlerini içine alan örgütsel öfke yönetimi kapsamında öfkeli bireylerin öfkelerini kontrol altında tutabilmesi ve örgütsel huzurun sağlanması açısından bir takım unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Öfkenin herhangi bir işletmede, ofiste, mağazada veya fabrikada yasal bir yanı yoktur. Yöneticiler öfkenin işyerinde kök salmasına izin vermemelidir. Bunun için yöneticiler; çalışanlar, müşteriler ve kendileri için öfkeyi yönetmeyi öğrenmelidirler (Ramsey, 2004: 9). Örgütlerde öfke yönetimi konusunda yöneticilere büyük görev düşmektedir. Yöneticilerin çalışanlarını öfke yönetimi konusunda bilgilendirmeleri ve bu yönde eğitime tabi tutmaları da oldukça önemlidir.

Örgüt içerisinde çalışanlar ya da örgüt yöneticileri tarafından öfke yönetim birimleri oluşturularak, her iş görenin bu birimin varlığından ve işleyişinden haberdar edilmesi ve iş görenlerin bu birimden faydalanmaya teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Mesela örgüt şikayet merkezi, örgüt sağlık merkezi ve sendika psi-

kolojik danışma merkezi gibi birimler öfke yönetimi konusunda etkili olabilecek birimlerdir. İş görenlerin öfkenin zararlı etkilerinden kurtulmaları, örgüt içerisinde kurulan çeşitli dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinin varlığına da bağlıdır. Bu anlamda iş görenin sahip olduğu dost ve arkadaşlarının ona sosyal destek sağladığı ve öfkesini azaltmada etkili bir faktör olduğu bilinmektedir.

Bireyler bazen karşısındaki kişilerin anlattıkları olayların sadece ilk kısmı ve son kısmını dinlerler ve olayın tamamını öğrenmeden öfkeye kapılabilirler. Oysaki olayı anlayabilmek için olayın tamamını dinlemek işyerinde öfkenin yönetilmesi için çok önemlidir.

3. ÖRGÜTLERDE ÖFKE YÖNETİMİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı, Varsayımı ve Yöntemi

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Pamukkale Üniversitesi Bekilli Meslek Yüksekokulu (MYO)’da çalışan akademik ve idari personeller ile okulda eğitim gören öğrencilerin demografik özellikleri itibarıyla “öfke düzeyleri”, “öfke ifade biçimleri” ve “öfke kontrol düzeyleri” arasındaki farklılığın “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği (SÖÖTÖ)” kullanılarak ölçülmesi amaçlanmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma, teorik ve pratik anlamda aşağıda belirtilen varsayımlar temel alınarak hazırlanmıştır;

1. Öfke hali hafif bir kızgınlıktan, rahatsız edici boyuttaki saldırganlık ve şiddetli duygulara kadar gidebilen bir düzlemde yaşanır.
2. Aşırı stresli ve kaos ortamlarında bireylerin olaylar karşısında öfke duygularını kontrol altına almaları güçleşir ve tahammül güçleri düşer.

3. Çağımız koşullarında özellikle genç nüfus sürekli bir öfke düzeyine sahiptir.

4. Öfke duygusu kontrol edilebildiği ölçüde, karşılaşılan engeli aşmak ve hoş olmayan durumdan kurtulmak için bireye gerekli tutum ve davranışta bulunma olanağı verir.

5. Bireylerin öfkelerini bastırmaları bunun zamanla daha yıkıcı bir biçimde dışa yansımaya yol açar.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi

3.1.3.1. Örneklemin Seçimi

Araştırmanın örneklemini, Pamukkale Üniversitesi Bekilli MYO' da görev yapan akademik ve idari personeller ile okulda eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemin, eğitim kurumundan seçilmesinin temel nedeni, bir örgütlenme türü olan okullarda bulunan bireylerin öfke düzeylerinin, öfke ifade biçimlerinin ve öfke kontrol düzeylerinin ölçülmesinin hem bireysel hem de örgütsel açıdan önemlilik taşımasıyla ilişkilidir.

3.1.3.2. Verilerin Toplanması

Araştırmadaki veriler, Bekilli MYO Müdürlüğü tarafından verilen izin sonrasında, okulda görev yapan akademik ve idari personeller ile okulda eğitim gören öğrencilere yapılan anketlerden yararlanılarak elde edilmiştir.

Bekilli MYO' da 1 yüksekokul müdürü ve 1 yüksekokul sekreteri olmak üzere toplam 11 idari personel, 2 müdür yardımcısı olmak üzere toplam 14 akademik personel, 248' i Dış Ticaret bölümü, 201' i Bankacılık ve Sigortacılık bölümü, 157' si Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümü, 173' ü Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı bölümü, 124' ü Muhasebe bölümü, 75' i Pazarlama ve Reklamcılık bölümüne kayıtlı olan toplam 978 öğrenci vardır. Bekilli MYO genelinde 120 adet anket formu dağıtılmış olup, 110 tanesi geri dönmüştür. Geri dönen anketler incelendiğinde, eksik doldurulmuş ya da üzerinde karalama yapılmış olanlar

değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınan toplam anket sayısı 104'tür.

Anketler, akademik ve idari personellere makamlarında, öğrencilere ise sınıflarda doldurulmuştur.

3.1.3.3. Ölçeğin Seçimi

Öfkenin düzeyleri, ifade biçimleri ve bir kişilik özelliği olarak öfkeye yakınlık konusundaki bireysel farklılıkları değerlendirmek üzere hazırlanan bu araştırmada hazır bir öfke ölçeği kullanılmıştır. Spielberger ve arkadaşları tarafından 1980 – 1983 yılları arasında geliştirilen ölçeğin ismi "Durumluk Sürekli Öfke Ölçeği (DSÖÖ)" dır (Öner, 1994: 375-376). Bu ölçek, Türkiye'de ise 1994 yılında A. Kadir Özer tarafından "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği" olarak uyarlanmıştır.

3.1.3.3.1. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı

Ölçeği

Ölçekle ilgili bilgiler şu şekildedir (Öner, 1994: 374-378): Kapsamı: Kırk dört maddelik ölçek, üç kısımdan oluşmuştur.

1-Durumluk Öfke (10 madde)

2-Sürekli Öfke (10 madde)

3-Öfke Davranışı (24 madde)

a) Kontrol altına alınan öfke (8 madde)

b) Dışa vurulan öfke (8 madde)

c) İçte tutulan -bastırılmış öfke (8 madde)

SÖÖTÖ' nün 10 maddelik Durumluk Öfke alt ölçeği ile ilgili çalışmalar henüz tamamlanmadığından araştırmada kullanılan ölçek, orijinal ölçeğin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarını içeren 34 maddelik kısmından oluşmaktadır. Bu 34 maddede, 10 madde "sürekli öfke", 24 madde ise "öfke tarz" boyutuyla ilgilidir (Yılmaz, 2007: 195).

3.1.3.3.2. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinde Puanlama ve Değerlendirme Yöntemi

Ölçeğin değerlendirilmesinde "Hiç tanımlamıyor" yanıtına 1 puan, "Biraz

tanımlıyor” yanıtına 2 puan, “Oldukça tanımlıyor” yanıtına 3 puan, “Tümüyle tanımlıyor” yanıtına 4 puan verilir. Öfke içe, öfke dışı ve öfke kontrol alt ölçeklerinden alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 32; sürekli öfke alt ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 40’tır. Ölçeğin genel toplam puanı olmayıp, dört alt ölçeğin maddeleri o alt ölçeğin toplam puanını oluşturmaktadır.

- Sürekli Öfke (10 madde), ilk 10 maddenin toplanmasıyla,
- Kontrol altına alınmış öfke (8 madde), 11, 14, 18, 21, 25, 28, 30 ve 34 no’ lu maddelerin toplanmasıyla,
- Dışa vurulan Öfke (8 madde) 12, 17, 19, 22, 24, 29, 32 ve 33 no’ lu maddelerin toplanmasıyla,
- İçte tutulan öfke (8 madde). 13, 15, 16, 20, 23, 26, 27 ve 31 no’lu maddelerin toplanmasıyla elde edilir.

Sürekli öfke alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksek olduğunu, öfke kontrol alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar öfkenin kontrol edilebildiğini, öfke dışı alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar öfkenin kolayca ifade edildiğini, öfke içe alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar ise öfkenin bastırılmış olduğunu gösterir.

Tüm anketin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) = 0,702’dir.

3.1.3.4. Soruların Niteliği

Ankette, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yanı sıra, katılımcıların “öfke düzeyleri”, “öfke ifade biçimleri” ve “öfke kontrol düzeyleri” arasındaki farklılıkları belirlemeye yönelik sorulara da yer verilmiştir.

3.1.3.5. Araştırmada Kullanılan İstatistikî Teknikler

Elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılarak ve “SPSS 16.0” programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans ve yüzde analizleriyle birlikte, verilerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmalar bulunmuştur.

3.2. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

3.2.1. Sosyo-Demografik Sorulara İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyet, yaş ve örgüt içindeki mevcut durumuna ilişkin frekans ve yüzdelere aşağıda verilmiştir:

- *Katılımcıların cinsiyeti* : Katılımcıların yaklaşık %63’ ü bayan, yaklaşık %37’si baydır.
- *Katılımcıların yaşı* : Katılımcıların yaklaşık %59’ unun 21- 30 yaş aralığında olduğu, yaklaşık %27’ sinin 16- 20, yaklaşık %8’ inin 41 ve üzeri, yaklaşık %6’sının da 31- 40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcıların yaklaşık %86’ sının 16- 30 yaşlarında genç insanlar olduğu anlaşılmaktadır.
- *Katılımcıların örgüt içindeki mevcut durumu* : Katılımcıların yaklaşık %86’ sının öğrenci, yaklaşık %11’ inin akademik personel ve yaklaşık %3’ ünün idari personel olduğu görülmektedir.
- Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun 16- 30 yaşları arasındaki öğrencilerden oluştuğu ve çoğunun bayan olduğu bilinmektedir.

3.2.2. Öfke Ölçeğine İlişkin Soruların Genel Değerlemesi

Öfke ölçeğindeki sorulara verilen cevapların genel ortalamaları ile ilgili:

- 0- 1,49 arasındaki değerler “Hiç”,
- 1,5- 2,49 arasındaki değerler “Biraz”,
- 2,5- 3,49 arasındaki değerler “Oldukça”,
- 3,5 ve üzeri değerler “Tümüyle” olarak yorumlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda, öfke ölçeğindeki sorulara, Bekilli MYO idari ve akademik personelleri ile öğrencileri tarafından verilen cevapların ağırlıklı aritmetik ortalaması ve standart sapmalar yer almaktadır.

Tablo- 3.1. Öfke Ölçeğine İlişkin Cevapların Ortalama ve Standart Sapmaları

S.N		Ortalama	Standart Sapma
1	Çabuk parlarım.	2,63	0,91
2	Kızgın mizaçlıyım.	2,01	0,85
3	Öfkesi burnunda bir insanım.	1,80	0,87
4	Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım.	2,72	0,89
5	Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar.	2,39	1,10
6	Öfkelenince kontrolümü kaybederim.	2,58	1,02
7	Öfkelenişimde ağızma geleni söylerim.	2,29	1,07
8	Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.	2,67	1,05
9	Engellendiğimde içimden birilerine vurmaya gelir.	1,95	1,13
10	Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim.	2,61	0,96
11	Öfkemi kontrol ederim.	2,43	0,79
12	Kızgınlığımı gösteririm.	2,65	0,80
13	Öfkemi içime atarım.	2,00	0,92
14	Başkalarına karşı sabırlıyım.	2,82	0,95
15	Somurtur ya da surat asarım.	2,16	1,03
16	İnsanlardan uzak dururum.	2,02	0,99
17	Başkalarına iğneli sözler söylerim.	1,95	0,94
18	Soğukkanlılığımı korurum.	2,64	0,92
19	Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım.	2,01	1,41
20	İçin için köpürürüm ama gösteremem.	2,06	0,89
21	Davranışlarımı kontrol ederim.	2,63	0,88
22	Başkalarıyla tartışırım.	2,13	0,85
23	İçimde kimseye söyleyemediğim kinler beslerim.	1,61	0,97
24	Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım.	1,65	0,91
25	Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim.	2,48	0,91
26	Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm.	1,55	0,82
27	Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.	2,40	1,11
28	Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim.	2,73	1,04
29	Kötü şeyler söylerim.	1,66	0,81
30	Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım.	2,89	1,00
31	İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim.	2,53	1,01
32	Sinirlerime hakim olamam.	2,10	0,94
33	Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim.	2,87	1,00
34	Kızgınlık duygularımı kontrol ederim.	2,63	0,91

Tablo- 3.1.' e göre araştırmaya katılanlar genel ortalama olarak anketteki hiçbir soruya "Hiç" ve "Tümüyle" cevaplarını vermemiştir. Ortalaması en yüksek cevap, 2,89 ile "Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım" olmuştur. "Kontrol Edilen Öfke" boyutunda yer alan bu durum oldukça sevindirici olmakla birlikte, uygulanan yöntem itibarıyla, katılımcıların anket sorularına ne derece samimi cevaplar verdikleri de ayrıca tartışılabilir bir konudur.

"Sürekli Öfke" boyutunu belirleyen ilk on soruya verilen cevapların aritmetik ortalama sıralaması şu şekildedir: "Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım (2,72)", "Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir (2,67)", "Çabuk parlarım (2,63)", "Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim (2,61)", "Öfkelenince kontrolümü kaybederim (2,58)", "Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkır (2,39)", "Öfkelenildiğimde ağzıma geleni söylerim (2,29)", "Kızgın mizaçlıyım (2,01)", "Engellendiğimde içimden birilerine vurmaya gelir (1,95)", "Öfkesi burnunda bir insanım (1,80)". "Sürekli Öfke" boyutuna ilişkin verilen cevapların tümünün 1,5 ile 3,49 arasında kalarak "Biraz" ve "Oldukça"ya tekabül etmesi, araştırmaya katılanların öfke boyutunun sürekliliğine işaret etmektedir. Bu bulgu, çağımız koşullarında özellikle genç nüfusun sürekli bir öfke düzeyine sahip olduğu varsayımını destekler niteliktedir.

"Sürekli Öfke" boyutunu belirleyen ilk on sorudan en çok "Başkalarının hataları yaptığım işi yavaşlatınca kızarım" sorusuna cevap verilmesi ve verilen cevapların ortalamasının "Oldukça" çıkması, katılımcılara göre işin yavaşlamasına neden olan kişi ya da olayların öfkeye sebep olduğunu göstermektedir.

"Kontrol Altına Alınmış Öfke" boyutunu belirleyen sekiz soruya verilen cevapların aritmetik ortalama sıralaması şu şekildedir:

"Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım (2,89)", "Başkalarına karşı sabırlıyım (2,82)", "Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim (2,73)", "Soğukkanlılığımı korurum (2,64)", "Kızgınlık duygularımı kontrol ederim (2,63)", "Davranışlarımı kontrol ederim (2,63)", "Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim (2,48)", "Öfkemi kontrol ederim (2,43)". Bu sorulara verilen cevapların genel ortalamasının çoğunluğunun 2,5 ile 3,49 arasında kalarak "Oldukça"ya tekabül etmesi, araştırmaya katılanların kontrol edilen öfke konusunda genel olarak başarılı olduğunu göstermektedir.

"Dışa Vurulan Öfke" boyutunu belirleyen sorulara verilen cevapların aritmetik ortalama sıralaması şu şekildedir: "Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim (2,87)", "Kızgınlığımı gösteririm (2,65)", "Başkalarıyla tartışırım (2,13)", "Sinirlerime hakim olamam (2,10)", "Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım (2,01)", "Başkalarına iğneli sözler söylerim (1,95)", "Kötü şeyler söylerim (1,66)", "Beni çileden çıkaran her ne ise saldırırım (1,65)". Bu sorulara verilen cevapların genel ortalamasına bakıldığında "Hiç" ve "Tümüyle" cevaplarının çıkmadığı, "Kızgınlığımı gösteririm" ve "Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim" sorusuna verilen cevapların ortalamasının 2,5 ile 3,49 arasında kalarak "Oldukça" çıktığı ve diğer cevapların ortalamasının büyük çoğunluğunun 1,5 ile 2,49 arasında kalarak "Biraz" çıktığı görülmektedir. Bu durumda araştırmaya katılanların öfkelerini çok fazla dışa vurmadıkları söylenebilir. Bu boyutta en çok "Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim" sorusuna cevap verilmiş ve verilen cevapların ortalaması "Oldukça" çıkmıştır. Katılımcıların, öfkelerini oldukça dışa vurdukları durumun kendilerini sinirlendirene ne hissettiklerini söylemeleri olması aslında olumlu bir durumdur. Ancak, öfke ifadesi konusunda öfkeyi ifade etmek değil uygun ifade etmek önemlidir. Özellikle saldırganlık ve şiddet içerikli

davranışlara yönelik sorulan sorulara verilen cevapların düşük puanlı olması da oldukça sevindirici bir durumdur.

“İçte Tutulan Öfke” boyutunu belirleyen sorulara verilen cevapların aritmetik ortalama sıralaması ise şu şekildedir: “İçimden insanların fark ettiğinden daha öfkeliyimdir (2,53)”, “Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir (2,40)”, “Somurtur ya da surat asarım (2,16)”, “İçin için köpürürüm ama göstermem (2,06)”, “İnsanlardan uzak dururum (2,02)”, “Öfkemi içime atarım (2,00)”, “İçimde kimseye söyleyemediğim kinler beslerim (1,61)”, “Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm (1,55)”. Bu sorulara verilen cevapların genel ortalamasının çoğunluğunun 1,5 ile 2,49 arasında kalarak “Biraz” çıkması araştırmaya katılanların öfkelerini çok fazla bastırmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Öfkenin bastırılması, zamanla birikerek daha büyük bir travmaya yol açabileceği düşünüldüğünde oldukça tehlikeli bir durumdur. Bu anlamda araştırmaya katılanların öfkelerini içe atmamaları olumluya işaret eder.

Öfkeyi kontrol etmek, bir anlamda öfkeyi yutmak ve içe atmak anlamına gelir. Oysa, öfkesini kontrol ettiğini iddia eden denekler, öfkelerini içe atmadıklarını da ifade etmektedirler. Bu ifade bize çelişkili ve tutarsız bir durum olduğunu göstermektedir. Bu durumda araştırmacının, denek grubu üzerindeki, kişisel gözlemleri önemlidir. Deneklerin gerçekte öfkelerini kontrol edebilen ve hoşgörü sahibi anlayışlı kişiler olup olmadığını en iyi tespit edebilecek yöntem anket yerine gözlem yapmaktır.

Deneklere yapılan bu anket uygulamasından yaklaşık iki hafta sonra ilçede öğrenciler arasında saldırganlık içeren davranışlar ve şiddet olayları yaşanmıştır. Milliyet Gazetesi’nin 15 Mayıs 2015 tarihli “Denizli’ de Tehlikeli Gerginlik (Bkz. www.milliyet.com.tr)” başlıklı haberine dahi konu olan bu olayların yaşanması anket sonuçlarından elde edilen verilerin

gerçeklik boyutunun sorgulanması sonucunu doğurmaktadır.

4. SONUÇ

Günümüzde giderek artmakta olan şiddet olaylarının ardında yatan önemli faktörlerden biri öfkedir. Bu durum bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda öfkenin yönetilebilmesi ihtiyacını doğurmakta ve gün geçtikçe öfke yönetiminin önemini arttırmaktadır.

Bu çalışmada, örgütlerdeki öfke düzeyleri, öfke ifade biçimleri ve öfke kontrol düzeylerini belirlemek amacıyla Bekilli MYO’daki idari- akademik personeller ve öğrenciler ile bir araştırma gerçekleştirilmiş ve bu araştırmada elde edilen bulgular tartışılmıştır. Söz konusu bulgulardan bazıları, aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Araştırmaya katılanlar tarafından en çok “Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım” cevabının verildiği ortaya çıkmıştır. “Kontrol Edilen Öfke” boyutunda yer alan bu durum oldukça sevindirici olmakla birlikte, uygulanan yöntem itibarıyla, katılımcıların anket sorularına ne derece samimi cevaplar verdikleri de ayrıca tartışılabilir bir konudur.
- “Sürekli Öfke” boyutunu belirleyen ilk on soruya verilen cevapların genel ortalamasının çoğunluğunun “Biraz” ve “Oldukça” çıkması, araştırmaya katılanların öfke boyutunun sürekliliğini göstermektedir. Bu bulgu, çağımız koşullarında özellikle genç nüfusun sürekli bir öfke düzeyine sahip olduğu varsayımını destekler niteliktedir.
- “Sürekli Öfke” boyutunu belirleyen ilk on sorudan en çok “Başkalarının hataları yaptığım işi yavaşlatınca kızarım” sorusuna cevap verilmesi ve verilen cevapların ortalamasının “Oldukça” çıkması, katılımcılara göre işin yavaşlamasına neden olan kişi ya da olayların öfkeye sebep olduğunu göstermektedir.
- “Kontrol Edilen Öfke” boyutunu belirleyen sorulara verilen cevapların genel ortalamasının

çoğunluğunun “Oldukça”ya tekabül etmesi; araştırmaya katılanların kontrol edilen öfke konusunda genel olarak başarılı olduğunu göstermektedir.

- “Dışa Vurulan Öfke” boyutunu belirleyen sorulara verilen cevapların genel ortalamasının büyük çoğunluğunun “Biraz” çıktığı ve bundan dolayı araştırmaya katılanların öfkelerini çok fazla dışa vurmadıkları görülmektedir. Bu boyutta en çok “Beni sinirlendirene ne hissettiğimi söylerim” sorusuna cevap verilmiş ve verilen cevapların ortalaması “Oldukça” çıkmıştır. Katılımcıların, öfkelerini oldukça dışa vurdukları durumun kendilerini sinirlendirene ne hissettiklerini söylemeleri olması aslında olumlu bir durumdur. Ancak, öfke ifadesi konusunda öfkeyi ifade etmek değil uygun ifade etmek önemlidir. Özellikle saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlara yönelik sorulara verilen cevapların düşük puanlı olması da oldukça sevindirici bir durumdur.

- “İçte Tutulan Öfke” boyutunu belirleyen sorulara verilen cevapların genel ortalamasının çoğunluğunun “Biraz” çıkması araştırmaya katılanların öfkelerini çok fazla bastırmadıklarını göstermektedir. Öfkenin bastırılması, zamanla birikerek daha büyük bir travmaya yol açabileceği düşünüldüğünde oldukça tehlikeli bir durumdur. Bu anlamda araştırmaya katılanların öfkelerini içe atmamaları olumluya işaret eder.

- Öfkeyi kontrol etmek, bir anlamda öfkeyi yutmak ve içe atmak anlamına gelir. Oysa, öfkesini kontrol ettiğini iddia eden denekler, öfkelerini içe atmadıklarını da ifade etmektedirler. Bu ifade bize çelişkili ve tutarsız bir durum olduğunu göstermektedir. Bu durumda araştırmacının, denek grubu üzerindeki kişisel gözlemleri önemlidir. Deneklerin gerçekte öfkelerini kontrol edebilen ve hoşgörü sahibi anlayışlı kişiler olup olmadığını en iyi tespit edebilecek yöntem anket yerine gözlem yapmaktır.

- Araştırmada elde edilen genel anket sonuçlarına göre üniversitede akademik ve idari personeller ile özellikle öğrencilerde önemli bir öfke sorunu ortaya çıkmamıştır. Ancak günümüzde artan öfke patlamaları ile şiddet olaylarına bakıldığında durumun böyle olmadığı da bir gerçektir. Deneklere yapılan bu anket uygulamasından yaklaşık iki hafta sonra ilçede öğrenciler arasında saldırganlık içeren davranışlar ve şiddet olayları yaşanmıştır. Milliyet Gazetesi’ nin 15 Mayıs 2015 tarihli “Denizli’ de Tehlikeli Gerginlik (Bkz. www.milliyet.com.tr)” başlıklı haberine dahi konu olan bu olayların yaşanması anket sonuçlarından elde edilen verilerin gerçeklik boyutunun sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. “Öfke” olgusunun, büyük ölçüde olumsuz bir duygu ve eğilimi çağrıştıran bir kültür ortamında, özellikle “öfkeli birisi” olarak bilinmek ve anılmak istenmeyen deneklerin, bir “sosyal beğenirlik” etkisiyle gerçekte hissettikleri öfke duygusunu, anketin cevaplama sırasında kısmen gizlemiş oldukları anlaşılmaktadır. Kitle kültürü taşıyıcısı topluluklarda çok sık görülen davranış tutarsızlıkları ve “ikiyüzlülüğe” bağlı olarak son yıllarda yapılan “örgütsel davranışlar” alanında yapılan araştırmalarda bu tür sonuçlara çok sık rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın teorik ve uygulamalı bölümlerinde sözü edilen hususlar göz önüne alındığında, akademisyenlere, yöneticilere ve uygulamacılara aşağıdaki önerilerin yapılmasında yarar bulunmaktadır:

- Öfke gibi duygusal bir duruma yönelik yapılan araştırmada anket yöntemi uygulanmış olmakla birlikte katılımcıların sorulara ne derecede samimi cevaplar verdiği bilinmemektedir. Dolayısıyla bu tür çalışmalarda anket gibi nicel yöntemlerden ziyade bireylerle yapılan bire bir derinlemesine mülakat, habersiz gözlem ve örnek olay tanımlamalarına dayalı nitel yöntemlerin uygulanması neticesinde daha gerçekçi, daha etkili ve daha iyi sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir.

- Bireylerde biriken öfkenin atılabilmesi için, sosyal tesisler, spor alanları, yeşil alanlar, sinemalar gibi olanaklar üniversite tarafından personel ve öğrencilere tahsis edilmeli, eğitim ve çalışma ortamı güzelleştirilmelidir.
- Akademik ve idari personeller ile öğrencilerin motivasyonunu sağlayıcı başarı kriterleri oluşturulmalı ve bireyler yıkıcı boyutta bir öfkeye kapılmadan başarılı olmaya teşvik edilmelidir.
- Üniversite içinde din, dil, ırk vb. hiçbir türde ayrımcılığa, rekabet adı altında dedikoduculuğa, bilimsel ya da başka türlü hırsızlığa, öğrenci istismarına (maddi ya da başka türlü) ve haksız performans değerlendirmesine izin verilmemelidir.
- Genel olarak ise öfkenin uygun şekilde ifadesi desteklenmeli, öfkesini uygun olmayan şekilde ifade ederek çalışanların ve öğrencilerin performansını etkileyen bireyler uyarılmalı, hatta gerekiyorsa öfke yönetimi konusunda bütün bireyler eğitime tabi tutulmalıdır.
- Toplumdaki bireylerin öfkeli birer birey haline gelmeleri ve öfkenin yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı ve yok edici boyutta varlığını gösterdiği toplumlarda, bunun en büyük sebeplerinden biri bireyler ve gruplar arasındaki eşitsizliktir. Özellikle de başta mülkiyet temelli eşitsizlik olmak üzere eşitsizliğin her türü bireylerin ve grupların sahip olduğu sağlıklı öfke düzeyini etkilemektedir. Bu durum öfkenin kontrolden çıkarak bireylerin veya grupların olumsuz davranışlar sergilemesine yol açmaktadır. Çünkü eşitlik toplumdaki her bireyin sahip olduğu en doğal haklardan biridir ve beraberinde adalet ve düzeni getirir. Bu anlamda bireyler arası eşitlik ve adalet temelinde dayandırılmış ilişkilerin varlığı toplumsal düzenin sağlanmasında büyük rol oynar. Böylece, bireylerin öfkeli bireyler olmak yerine öfkelerini sağlıklı bir şekilde yönetebilen bireyler olmaları sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADANA, F. & ARSLANTAŞ, H.** (2011). Ergenlikte Öfke ve Öfkenin Yönetiminde Okul Hemşiresinin Rolü. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt 12 (1), 57- 62. İndirilme Tarihi: 18/03/2015, <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/2046/1/57-62.pdf>
- ALLCORN, S.** (1994). Anger In The Workplace: Understanding The Causes Of Aggression And Violence. *GreenwoodPres, USA*.
- American Psychological Association. İndirilme Tarihi: 18/03/2015, <http://www.apa.org/topics/anger/>
- BOOTH, J. & MANN, S.** (2004). The Experience Of Workplace Anger. *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 26 No. 4, 2005 pp. 250-262 q, Emerald Group Publishing Limited 0143-7739 DOI 10.1108/01437730510600634.
- CANBULDU, S.** (2006). Çok Boyutlu Öfke Envanteri'nin Uyarılama Çalışması. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana-bilim Dalı Doktora Tezi.
- [Davranış Bilimleri Enstitüsü. Öfke ve Baş Etme Yolları. İndirilme Tarihi: 22/05/2015,](#) <http://www.dbe.com.tr/Yetiskinveaile/tr/psikoloji-konulari/ofke-ve-bas-etme-yollar/>
- EROĞLU, F.** (2007). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayın.
- EROĞLU, F.** (2015). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayın.
- FELDMAN, R. S.** (1996). *Understanding Psychology*. McGraw Hill Publ.
- GEDDES, D. & CALLISTER, R. R.** (2007). Crossing The Line(S): A Dual Threshold Model Of Anger In

- GENÇ, H. (2007). *Grupla Öfke Denetimi Eğitiminin Lise 9. Sınıf Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeylerine Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Yüksek Lisans Tezi.
- KARADAL, F. (2009). *Öfke Yönetimi ve Niğde Üniversitesi'nde Bir Araştırma*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- KÖKDEMİR, H. (2004). Öfke ve Öfke Kontrolü. *Pivolka*, 3(12), 7-10.
- MARX, M. H. (1976). *Introduction to Psychology, Problems, Procedures And Principles*. New York: Macmillan Publishing Co.
- Milliyet Gazetesi (2015). "Denizli' de Tehlikeli Gerginlik", İndirilme Tarihi: 15/05/2015, <http://www.milliyet.com.tr/denizli-de-tehlikeli-gerginlik-gundem-2059362/>
- MORGAN, C. T. (1989). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. S. Kararkaş). Ankara: Meteksan Ltd. Şti.
- ÖNER, N. (1994). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler: Bir Başvuru Kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- ÖZ, F. S. (2008). *Öfke Yönetimi Eğitiminin Ergenlerde Öfke ile Başa Çıkma ve İletişim Becerilerine Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Doktora Tezi.
- ÖZER, A. (1990). *Duygusal Gerilimle Başedebilme*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- ÖZER, A. K. (1994). Öfke, Kaygı, Depresyon Eğilimlerinin Bilişsel Alt Yapısı ile İlgili Bir Çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 9, No.31, 12-25.
- ÖZMEN, A. (2004). *Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler / Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı, Doktora Tezi.
- ÖZMEN, S. K. (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39. İndirilme Tarihi: 20/04/2015, http://www.manevisosyalhizmet.com/wpcontent/uploads/2010/05/aile_ofke_saldirganlik.pdf
- RAMSEY, R. D. (2004). Managing Workplace Anger: Your Employees', Your Customers' and Your Own. İndirilme Tarihi: 18/03/2015, www.allbusiness.com/human-resources/.../746486-1.html
- REITZINGER, S. M.(1991). *Violent Emotions: Shame and Rage*. Marital Qurrels Sage Publications.
- ROBINS, S. & NOVACO, R. W. (1999). System Conseptualization and Treatment of Anger. *Journal of Clinical Psychology*, 55(3). 325-337.
- SELYE, H. (1978). *The Stress of Life*. New York: McGraw- Hill Book Co.
- SOLMS, M. & TURNBULL, O. (2015). *Beyin ve İç Dünya, Öznel Deneyimin Sinirbilimine Giriş*. (Çev. H. Atalay). İstanbul: Metis Yay.
- SOYKAN, Ç. (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-27. İndirilme Tarihi: 18/03/2015,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/114/800.pdf>

STEARNS, F. R. (1972). *Anger : Psychology, Pathology*. Charles Thomas Publ.

TAVRIS, C. (1982). *Anger The Misunderstood Emotion*. New York: Simon and Schuster Publ.

Türk Dil Kurumu. İndirilme Tarihi:

18/03/2015.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.555ef4dd67b163.47061280

WOLSKİ,

http://EzineArticles.com/?expert=A._Wolski

YAVUZ, K. (2004). *Duygusal Zeka Gelişimi*. Ankara: Özel Ceceli Okulları Yayınları Eğitim Dizisi 4.

YILMAZ, A. (2007). *Kurumlarda Öfke İfade Biçiminin Örgütsel İletişim Kalitesine Etkisinin Değerlendirilmesi ve Eskişehir Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nde Bir Uygulama Örneği*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ZÜLAL, A. (2001). Şiddet çağımıza özgü bir sorun mu? *Tubitak Bilim ve Teknik Dergisi*, 399: 34-9.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Öğrencilerin Kariyer Eğilimlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*

Celaledin Serinkan**

Sabira Kasımbaeva***

Öz

Bu çalışmanın amacı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin mezuniyet sonrası kariyerlerini belirlerken hangi faktörlerden etkilendiklerini belirlemek ve bölümlere göre ne gibi farklılıkların olduğunu tespit etmektir.

Çalışma için gereken verilerin toplanmasında anket formundan yararlanılmış ve geçerli olduğu tespit edilen 148 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın örneklemini üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan İktisat, İşletme, Maliye ve Uluslararası İlişkiler öğrencileri belirlenmiştir. Öğrencilerin kariyer planlamalarına etki eden faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesinde frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma analizleri kullanılmıştır. Araştırmada gruplar arasında farklılaşma durumları için t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kariyer tercihlerine annelerinin etkisinin yüksek olduğu ve bu etkinin kız öğrencilerde daha fazla olduğu bulunmuştur. Bölümler açısından aile farklılıkları, mesleğin kişisel özelliklerine uygunluğu, mesleğin getirdiği bilgi düzeyi ve güvenli bir geleceğinin olması açısından farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Manas Üniversitesi, İİBF, Öğrenci, Kariyer, Kariyer Eğilimleri.

Determination Factors Influencing Career Trends of the Students at the Kyrgyz-Turkish Manas University

Abstract

The aim of this study is to determine which factors influence the students who study at the Faculty of Administrative Science and Management of the Kyrgyz – Turkish Manas University while determining career after graduation and what kind of differences there are in terms of the departments.

A questionnaire has been used in order to collect data for the study and 148 questionnaires have been evaluated. Students studying their third and fourth year at the departments of Economy, Business, Finance and International Relations have been taken a sample for the study. We have used frequency, arithmetic mean and standard deviation analyses while defining priority level of factors affecting the planning their career. T-test and ANOVA have been applied for differentiation conditions among groups of the study.

It was determined that mothers influenced more the students taking part in the research while choosing a career and this influence can be seen on the girl students. Besides, differences in terms of their family, professional suitability according to the personal characteristics, the level of the knowledge gained by the profession and it's reliability in future have been established.

Keywords: Kyrgyzstan, Manas University, FASM, Students, Career, Career trends

* Bu çalışma, III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2016, Bakü, Azerbaycan'da bildiri olarak sunulmuştur ve Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

**Doç. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, cserinkan@hotmail.com

***Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, cabira90@mail.ru

Makale Geliş Tarihi: 20.11.2016

Makale Kabul Tarihi: 23.11.2016

1. GİRİŞ

Kırgızistan 1991 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra ekonomik ve siyasi olarak gelişim göstermesine rağmen yeterli atılımları yapamamış ve yeterince iş imkânlarını sağlamamıştır. Kırgızistan'daki işsizlik sorunu, çalışma koşullarının yetersizliği gibi nedenler, henüz eğitim hayatında olan gençleri karamsarlığa itmektedir. Özellikle son sınıfta olan öğrenciler, geleceğe yönelik kariyerlerinden kaygı duymakta ve kariyerlerine ne şekilde yön vereceklerini düşünmektedirler.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki İktisadi İdari Bilimler Fakültesinin öğrencileri, üniversitenin sağladığı staj olanakları, nitelikli eğitim verilmesi, dört dil öğrenme imkânı gibi fırsatların sağlanmasıyla kariyerlerine daha hazır şekilde başlayabilmektedirler. Ayrıca düzenlenen kariyer günleri ile kamu veya özel sektörde çalışmak ya da aile işini sürdürmek, akademisyen olmak, kendi işini kurmak gibi kariyerlerini sürdürmeleri için yönlendirilmektedirler.

Eğitim kurumlarının yanı sıra öğrencilerin kariyer eğilimlerinde; sosyal, ekonomik, aile ve kişisel özellikler gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Manas Üniversitesi İİBF öğrencilerinin kariyer eğilimlerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu tespit etmektir. Ayrıca öğrencilerin tanımlayıcı özellikler bakımından aralarında farklılıkların olup olmadığını araştırmaktır.

2. KARIYER TANIMI VE KARIYERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kariyer, kişisel ve örgütsel hedeflerle doğrudan bağlantılı olup, kişinin hayatı boyunca yaşayacağı ve kısmen kontrol altında tutabileceği iş tecrübesi ve faaliyetleriyle bağlantılı bir süreçtir (Serinkan, 2012: 24). Kırgızistan'da piyasa ekonomisinin oluşmasıyla, kariyer konusu oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Artık kariyer, iş ve gündelik hayatta sıkça karşımıza çıkan bir kavramdır.

Kariyer bir tanımda; bireyin yaşamı boyunca geliştirdiği tutumları, bilgi düzeyi ve yeterlilikleri gibi zaman içinde iş faaliyetleri ve pozisyonları dizisi bütünüdür. Kariyeri daha geniş bir ifadeyle; para, saygınlık, prestij, başarıma arzusu, daha iyi bir yaşama biçimi, bireyin önüne çıkan fırsatlar, ödüller, terfiler, yaşam boyu gelişim şeklinde de tanımlamak mümkündür. Görüldüğü gibi Fransızca 'carriere'nin karşılığı olarak dilimize giren kariyer kavramı iş, meslek, görev gibi kavramlardan daha geniş boyutlu bir anlam içermekte; bireyin hem iş hem de kişisel gelişimiyle ilgili tüm süreçleri kapsamaktadır (Gürüz, Özdemir Yaylacı: 2004: 184).

Genel anlamda kariyer, yaşam boyu süren bir uğraş, bir iştir. Özgül anlamda kariyer ise, genç yaşlarda ilerlemek umuduyla girilen ve emekliliğe kadar sürdürülen bir uğraştır (Canman, 2000: 20). Kariyer, insan yaşamı için özel bir anlam ifade eder. Bir kişinin çalıştığı çevrede birçok insanla iletişimde bulunması ve onlarla işbirliği içinde çalışması bir mesleğin sosyal yönünü oluştururken, bu meslek sayesinde sağlayacağı iş doyumunu psikolojik yönünü oluşturur (Aldemir, 2004: 215). Çünkü kariyer seçimi; bireyin istek ve ihtiyaçları ile ilgi ve yeteneklerini en uygun noktada buluşturan karardır. Böyle bir karar sonucunda çalışan, daha yüksek performansla işini sürdürürken yüksek iş tatmini duygusu elde eder. Kendisinin önemli olduğunu anlamlı bir iş yaptığını, değer yarattığını düşünür (Adıgüzel, 2009: 277-292).

Kariyer gelişimi; kişinin tüm yaşamını kapsayan, işle ilgili deneyimleri, düşünceleri ve davranışlarını planlamasıdır. Bireysel açıdan kariyer planlama; "kişinin kendi yeteneklerini ve ilgi alanlarını değerlendirmesi, kariyer fırsatlarını incelemesi, kariyer amaçlarını ortaya koyması ve uygun, geliştirici faaliyetler planlaması aşamalarını" içerir. Bireylerin her dönemde kariyer planlaması yapmaları veya bu planları sık sık güncelleştirmeleri gereklidir. İş değişikliklerinde, işle ilgili performans

eksikliklerinde, yeni iş arayışlarında bu tür planlara ihtiyaç duyulmaktadır (Aytaç, 1997: 180). Bireysel kariyer planlamayı pek çok faktör etkilemektedir. Bunların başında demografik faktörler, ekonomik ve sosyal faktörlerin yanında devletin belirlediği yasalar, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve politik faktörler gibi etkenler bireyin kariyer planlamasının temel belirleyicileri konumundadır (Sav, 2008: 55).

Sosyolojik bir perspektife göre kariyer seçiminde kültürel ve sosyal etkenlerin mevcudiyetinin önemi açıklanmaktadır. Örneğin; bireylerin geldiği sosyal sınıfın, ailelerinin sosyal statüsünün ve gelir düzeylerinin kişilerin kariyer seçiminde etkili olduğunu araştırmalar göstermiştir (Aytaç, 1997: 77-78).

Bireyin sosyal geçmişi, ana baba ilişkisi, ailenin toplumsal ekonomik düzeyi, bireyin içinde yer aldığı sosyal çevre, kariyer seçimini etkileyen temel etmenlerdendir. Gerçekten de yapılan bazı araştırmalara göre eğitim düzeyi düşük ana babanın çocuklarının hemen hemen ana veya babanın beceri gerektirmeyen işini seçme olasılığının yüksek olduğu, yönetici ve profesyonellerin çocuklarının ise daha çok yönetsel ve profesyonel işlere eğilim gösterdikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kişilerin çevrelerindeki akrabaları, arkadaşları ve öğretmenleri de kariyer seçiminde yönlendirici olarak kişileri etkilemektedirler (Sav, 2008: 62).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmada, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kariyer planlamasına etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin tercihlerine etki eden faktörlerin onların tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşma durumları incelenmiştir.

Çalışmanın örneklemini, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmuş olup araştırmanın yapıldığı 2013-2014 eğitim öğretim yılında 3. ve 4. sınıf-

ların toplam öğrenci sayısı 256 kişidir. Bu sınıflardaki öğrencilerin kariyer tercihlerini, eğitimlerinin ilk yıllarında olan birinci ve ikinci sınıflara nazaran daha iyi belirledikleri ve karar verdikleri düşünülerek araştırmaya dâhil edilmişlerdir. Araştırmada tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak toplam geçerli 148 ankete ulaşılmıştır.

Veri toplama tekniği olarak Sav'ın kullanıldığı toplam 27 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır (Sav, 2008: 128). Anketler öğrencilere elden dağıtılmış ve doldurulmalarını müteakip teslim alınmıştır. Çalışmada 5'li Likert tipi ölçek (1: Hiç Etkili Değil; 5: Çok Etkili) kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Dağılımları

ÖZELLİKLER	SIKLIK	YÜZDE %	ÖZELLİKLER	SIKLIK	YÜZDE %
Cinsiyet			Bölümler		
Bay	54	36,5	İktisat	39	26,4
Bayan	94	63,5	İşletme	35	23,6
<i>Toplam</i>	148	100	Maliye	42	28,4
Uyruk			Uluslararası	32	21,6
Kırgızistan	135	91,2	İlişkiler		
Türkiye	12	8,1	<i>Toplam</i>	148	100
Diğer	1	,7	Not Ortalaması		
<i>Toplam</i>	148	100	1.50-2.00	1	,7
Yaş			2.01-2.49	32	21,6
18 – 20	22	14,9	2.50-2.99	40	27,0
21 – 23	114	77,0	3.00-3.49	43	29,1
24 – 26	12	8,1	3.50-4.00	32	21,6
<i>Toplam</i>	148	100	<i>Toplam</i>	148	100,0

Tablo 1’deki bulgulara göre araştırmaya katılan KTMÜ İİBF’nin 3. ve 4. sınıf öğrencilerin % 36,5’i erkek; % 63,5’i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu Kırgızistan vatandaşlarından oluşmakta (% 91,2) olup % 8,1’i Türkiyeli öğrenciler ve 1 tane öğrenci Özbekistanlı olup örneklemenin % 0,7’ni oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 26,4’ü İktisat bölümü, % 23,6’sı İşletme bölümü, % 42’si Maliye bölümü ve % 21,6’sı da Uluslararası ilişkiler bölümünün öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin not ortalamalarına bakıldığında genellikle başarılı oldukları söylenebilir. Dörtlük not sistemine göre 3.00’ün üstünde olan öğrenci oranı % 50’nin üstündedir. Aşağıda öğrencilerin mezuniyetten sonra çalışmak istedikleri sektörler gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Hangi Sektörde Çalışmayı Düşündüğüne Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Sektörler		
Kamuda çalışmak	23	15,5
Özsektörde çalışmak	61	41,2
Kendi işini kurmak	44	29,7
Aile işini sürdürmek	2	1,4
Akademisyen olmak	12	8,1
Diğer	6	4,1
<i>Toplam</i>	148	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 15,5'inin kamu sektörünü, % 41,2'sinin özel sektörü, % 29,7'inin kendi işini kurmayı, % 8,1'inin akademisyen olmayı, % 1,4'ünün aile işini sürdürmeyi ve % 4,1'nin ise diğeri seçeneği seçip asker, politikacı ve serbest çalışmayı tercih etmişlerdir. Öğrencilerin en büyük oranının özel sektörde çalışmayı düşünmeleri önemlidir. Çünkü İİBF nin eğitimi, genelde özel sektöre yöneliktir. Öğrencilerin üçte birinin kendi işlerini kurarak girişimci olmak istedikleri görülmektedir.

Öğrencilerin Kariyer Planlamasına Etki Eden Faktörler

Araştırmaya katılan öğrencilerin kariyer tercihlerine etki eden faktörler ve oranları aşağıda belirtilmektedir. Ayrıca öğrencilerin tanımlayıcı özellikleri açısından farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 3: Aile ve Sosyal Çevre Faktörlerinin Cinsiyet Açısından Farklılıkları

Cinsiyet		N	Mean	Std. Sap.	Anl. (a)
Akrabalar	Kız	54	2,60	1,395	,048
	Erkek	94	2,71	1,205	
Öğretmenler	Kız	54	3,25	1,334	,024
	Erkek	94	3,64	1,094	
Arkadaşlar	Kız	54	3,22	1,298	,044
	Erkek	94	3,56	1,093	

Yapılan t testine göre $p < 0.05$ olduğundan cinsiyet açısından sadece akrabalar, öğretmenler ve arkadaş faktörleri bakımından gruplar arasında farklılıklar vardır. Anne, baba ve kardeş faktörleri açısından farklılıklar bulunmamıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere göre erkek öğrenciler akrabalarından, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından kız öğrencilere göre daha fazla etkilenebilirler.

Tablo 4: Bölümler Açısından Aile Farklılıkları

	N	Mean	Std. Sap.	F	Anl.
Anne İktisat	39	3,4872	1,23271	2,932	,036
İşletme	35	3,5429	1,17180		
Maliye	42	3,3810	1,36064		
Uluslararası İlişkiler	32	2,6875	1,27475		
Toplam	148	3,2973	1,36257		

Yapılan ANOVA testi sonucunda öğrencilerin kariyer tercihlerini belirlemedeki anne, baba ve kardeşlerin etkilerini belirlemek için sorulan sorulardan sadece anne faktörü açısından bölümler arasında farklılık bulunmuştur. İşletme bölümünde okuyan öğrenciler annelerinden en çok etkilenen öğrenciler olurken ($\bar{x} = 3,54$; $p < 0,05$) en az etkilenen bölüm öğrencileri ise Uluslararası İlişkiler ($\bar{x} = 2,68$; $p < 0,05$) öğrencileridir.

Tablo 5: Bölümler Açısından Diğer Faktörlerin Farklılıkları

		N	Mean	Std. Sap.	F	Anl.
Kişisel özellikler	İktisat	39	4,1538	,84413	8,451	,000
	İşletme	35	4,2857	,85994		
	Maliye	42	4,1190	,94230		
	Uluslararası İlişkiler	32	3,1250	1,33979		
	Toplam	148	3,9527	1,13889		
Yeteneklere uygunluğu	İktisat	39	4,1026	,85208	3,670	,014
	İşletme	35	4,1143	1,02244		
	Maliye	42	4,2143	,60630		
	Uluslararası İlişkiler	32	3,5312	1,26960		
	Toplam	148	4,0135	,96881		
Yüksek getiri	İktisat	39	4,3077	,73104	4,172	,007
	İşletme	35	4,2571	,91853		
	Maliye	42	4,2381	,93207		
	Uluslararası İlişkiler	32	3,5625	1,38977		
	Toplam	148	4,1149	1,03361		
Güvenli gelecek	İktisat	39	4,3846	,67338	4,443	,005
	İşletme	35	4,2286	,77024		
	Maliye	42	4,2143	,75015		
	Uluslararası İlişkiler	32	3,6875	1,14828		
	Toplam	148	4,1486	,86791		

Tablo 5'ten anlaşıldığı gibi, kariyer planı yapılırken mesleğin öğrencinin kişisel özelliklerine uygunluğu açısından bölümler arasında farklılık vardır. Mesleğin gerektirdiği kişisel özelliklere uygunluk işletme bölümü için en yüksek öneme sahipken Uluslararası İlişkiler öğrencileri için daha az ($\bar{x}=3,12$; $p<0,05$) önemlidir. Benzer şekilde mesleğin yeteneklere uygunluğu, ekonomik olarak yüksek getirisinin olması ve güvenli bir geleceği sağlaması açısından bölümler arasında farklılıklar söz konusudur. Uluslararası öğrenciler için bu faktörler, kariyer planlarında daha az etkiye sahiptir. Görüldüğü üzere bölümler arasındaki farklılıklar Uluslararası İlişkiler bölümünden kaynaklanmaktadır. Diğer bölümlere göre Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin puanları en düşüktür.

2. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrası kariyerlerini belirlerken hangi faktörlerden etkilendiklerini belirlemek ve bölümlere göre farklılaşmalarını tespit etmektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla 148 öğrenci üzerinde araştırma yapılmıştır.

Katılımcıların büyük kısmının özel sektörde çalışma ve kendi işini kurma tercihleri yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar Kırgızistan için olumlu bir durumdur. Çünkü ülkenin ekonomisinin gelişmesinde özel sektörün ve girişimciliğin rolünün büyük olduğu aşikârdır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluk kısmının kariyer tercihine annenin kısmen etkili olduğu ve kızların annelerinden daha çok etkilendiği görülmüştür. Ayrıca İşletme bölümünde okuyan öğrenciler annelerinden en çok etkilenen öğrenciler olurken en az etkilenen bölüm öğrencileri ise Uluslararası İlişkiler öğrencileridir. Erkek öğrenciler akrabalarından, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından kız öğrencilere göre daha fazla etkilenebilmektedirler.

Mesleğin gerektirdiği kişisel özelliklere uygunluk bakımından İşletme bölümü öğrencileri en yüksek ortalama sahipken Uluslararası İlişkiler öğrencileri en düşük ortalama almışlardır. Benzer şekilde mesleğin yeteneklere uygunluğu, ekonomik olarak yüksek getirisinin olması ve güvenli bir geleceği sağlaması açısından bölümler arasında farklılıklar bulunmuş olup bu faktörler bakımından da Uluslararası İlişkiler öğrencileri en az puana sahip olmuşlardır.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL Orhan, (2009). "Shein'ın Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi

İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.2, ss. 277-292.

ALDEMİR N., (1995). 2000'li Yıllara Doğru Özel İmalat Sanayiinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Arayışları, İstanbul.

AYTAÇ Serpil (1997), Çalışma Yaşamında Kariyer, İstanbul Epsilon Yayınları.

CANMAN, D., (2000). İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara, Yargı Basım Yayım.

GÜRÜZ Demet, Özdemir Yayıncı, (2004). İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Kapital Medya Hizmetleri.

SAV Duygu, (2008). Bireysel Kariyer Planlamada Etkili Olan Faktörler ve Üniversitelerin Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

SERİNKAN Celalettin, Kezban Kaymakçı, Uğur Alişan, Cennet Avcık, (2012). Kamu Sektöründe Örgütsel Stres ve Kariyer: Denizli'de Yapılan Bir Araştırma, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, ISSN: 1309 -8039.

Kur'andaki İslamiyetin Yönetim Düşüncesi

Feyzullah EROĞLU*

Öz

Her sosyal sistemin, kendi bünyesindeki insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerinin bir kısmı, yönetim ilişkilerinden meydana gelmektedir. Yönetim ilişkileri, bir anlamda karar verme yetkisine sahip olan yöneticiler ile uygulayıcı konumundaki yönetilenler arasındaki bir iktidar ilişkisidir. Her toplumun yönetim ilişkilerini şekillendiren asıl kültür öğelerine ise evren tasavvuru denmektedir. Bu bağlamda, belirli bir toplumun veya inanç sisteminin temel evren tasavvurları bilinirse o sistemin bünyesinde gelişecek olan yönetim ilişkilerinin temel ilke ve kuralları da anlaşılmış olur. Kur'an'da ki İslâmiyet'in evren tasavvurunu gösteren kaynaklardan biri de, "Âdem ve yaratılış kıssasıdır". Bu çalışmada, "Âdem ve yaratılış kıssası" ile ilgili âyetler üzerinden, İslâmiyet'in temel yönetim ilke ve kuralları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Yönetim ilişkileri, evren tasavvuru, Âdem ve yaratılış kıssası, yönetim ilke ve kural

The Management Idea of Islam in Qur'an

Abstract

Onepart of individual and social relation ships cover the management relations in all social systems. In a sense, management relations are power relations between managers, who have authority on decision making, and ruled, who have an implementer position. In case, main cultural components which have been shaped management relations named as the universe contemplation. In this context, if a society's or a religion's fundamental universe contemplations were known, it would be possible to know main principles and rules of management relations expand in that system. One of the sources that signify the universe contemplation in Quran is "the parable of Adam andgenesis". In this study, main management principles and rules of Islam will be tried to detect in terms of the verse about "the parable of Adam and genesis".

Keywords : Management relations, the universe contemplation, the parable of Adam and genesis, management principles and rules

*Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Anabilim Dalı,Denizli, feroglu@pau.edu.tr

1- GİRİŞ: BİR SOSYAL KURUM OLARAK DİNLER VE İSLÂMİYET

İnsanlar, diğer canlılar gibi sadece iç-güdü ve doğal refleksleriyle davranışta bulunan varlıklar değildir. İnsanlar, akıl ve zihin sahibi olmaları nedeniyle iç ve dış çevrelerinden gelen çok sayıdaki uyaranlara, sadece tepki göstermekle kalmaz, ayrıca bunları belirsizlikler şeklinde algılamak suretiyle anlamaya ve kavramaya çalışırlar. İnsanlar, belirsizlikler karşısında rahatsızlık duyarlar ve hiç olmazsa hayatlarını sürdürmeye yetecek düzeyde anlamak ve bilmek isterler. İnsanların, akıl ve zihin sahibi varlıklar olmaları nedeniyle algılamış oldukları çok sayıdaki belirsizlikleri gidermek ve anlamak adına baş vurdukları etkili araçlar, “bilgilenme”, “öğrenme”, “aydınlanma”, “kültürleşme”, “sosyalleşme” mekanizmalarıdır. İnsanların, yeryüzündeki hareket ve eylemlerinde, onların nasıl davranmalarını gerektiğine dair ilk bilgileri, vahiy yoluyla yaratıcı öğretmiştir. İnsanların, vahiy bilgisine ek olarak, evrene ve yaşadıkları dünya hakkında, ayrıca diğer insanlar ve eşyalarla olan ilişkilerine dair çok sayıda bilgiye ihtiyaçları olmuştur. Bu çerçevede, insanlık tarihi, yeryüzünde görüldüğünden bu yana, belirsizlikleri giderme, merak ettiklerini öğrenme ve anlamak istediklerini kavrama adına çok farklı bilgi türleri üretmiştir. İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak, eylem ve davranışlarını kararlaştırırken, bu bilgileri göz önüne alır ve kullanırlar (Özakpınar, 2014,35). Bunlar içerisinde, en dikkate değer olanlar, bilimsel bilgi, felsefe bilgisi, sanat bilgisi, ahlak bilgisi, sosyal tecrübeye bağlı örf ve âdetler, teknik bilgiler ve işe yarayan gündelik bilgilerdir. Ayrıca, tarihsel süreç içerisinde, insanlar ve toplumlar, çeşitli mitoloji ve efsaneler ile inanç sistemlerinin bilgileri, astroloji ve falcılık, bâtıl inanç ve hurafeler, çeşitli dedikodu ve yalanlar, popüler ve magazin bilgiler gibi zayıf nitelikli

malumatlarla hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Her bilgi kaynağının, ister nitelikli olsun isterse niteliksiz olsun, insanların algıladıkları çeşitli belirsizlikleri giderme konusundaki beklentilerine uygun cevap verme bakımından kendine özgü özellikleri vardır. Mesela, neyin “mutlak hakikat” ve neyin “mutlak yanlış” olduğunun ayırdını sadece “vahiy bilgisi” ortaya koyabilir. İnsanların algıladıkları belirsizlikler içerisinde, neyin “doğru” neyin “yanlış” olduğuna dair bilinmezliğe en uygun cevabı “bilimsel bilgi” verir. Bu bağlamda, neyin “iyi” neyin “kötü” olduğuna dair belirsizliklere en uygun cevabı “ahlak bilgisi” verirken; neyin “güzel” neyin “çirkin” olduğuna dair belirsizliği gidermede “sanat bilgisi” etkilidir. Ayrıca, insanların ve toplumların, belirsizliklerigiderme ve yaşadıkları hayata dair doğru referanslar arama çabası içerisinde, neyin “gerçek” ve neyin “yanılsama” olduğu hakkındaki bilinmezlikleri çok isabetli bir şekilde açıklayan bilgi sistematığı de “din bilgisidir” (Özakpınar, 1997, 45-46).

Toplumların inandıkları inanç sistemleri veya dinler, insanların iç ve dış çevrelerinden kaynaklanan çeşitli uyaranlar karşısında oluşan belirsizlikleri bilme ve tanıma araçları olan çok sayıdaki bilgi kaynaklarına ek olarak, onların merak ettikleri belirsizliklerin bir kısmını açıklayıcı bilgiler temin eder. Bu çerçevede, din ve inanç sistemi, yalnızca bir bilgi kaynağı olmayıp aynı zamanda kendine inanan ve bağlı olan insanları, toplum içerisinde yaşamaya hazırlayan, davranışları ile ilgili bir takım ilke ve kurallar ortaya koyan, belirli durum ve şartlarda nasıl hareket edilmesi gerektiği ile ilgili yönlendirmeler yapan bir sosyal kurumdur. Sayıları kesin olarak bilinmeyecek kadar çok sayıda beşeri ilişkilerden ve kültürel yapılardan kaynaklanan inançlar ile yine çok sayıda ilâhî kaynaklı dinler, toplumsal gerçekliğin en önemli sosyal kurumlarından biri

olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde, bireylerin kendi başına tabiata uyum sağlayamamaları ve tek başlarına hayata tutunamamaları gibi çok sayıdaki sebepler sonucunda, tıpkı aile, eğitim ve devlet gibi “din” kurumu da, kişilerin tabiat ve hayatla olan ilişkilerinin, planlayıcısı, düzenleyicisi, yönlendirici ve yol göstericisi olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde, her toplumsal yapıda ortaya çıkan ve üstün bir güce bağlanma ihtiyacının ortaklaşa yarattığı duygu ve düşünce toplamına genel olarak din veya inanç sistemi denilmektedir. Bütün din veya inanç sistemleri, bir takım bilgiler, ilke ve kurallar ile çeşitli semboller ve törenler toplamından meydana gelmektedir. John Hick’e göre, din veya inanç, belirli düşünce ve ifadelerin, belirli insan ve gruplar tarafından, herhangi bir kanıtlanma ihtiyacı hissedilmeden doğru kabul edilmesidir. Yine, John Hick’e göre, her din veya inanç, dört tabakadan meydana gelen bir sistemdir. İlk olarak, belirli bir duygu ve düşüncenin hafızada sürekli muhafaza edilmesi. İkinci olarak, hafızada muhafaza edilen duygu ve düşüncenin her hâlükârda doğru olduğunun kabul edilmesidir. Dinin veya inancın üçüncü tabakası, inanan insanın, doğru olarak kabul ettiği duygu ve düşüncelere göre hareket etmesi veya en azından o yönde davranma niyetinin olmasıdır. Dördüncü tabaka ise inanılan duygu ve düşüncelerin doğruluğuna dair başkaları tarafından itiraz edildiği zaman, bu itiraza karşı gelme heyecanı ve eğiliminin olmasıdır (Bilgiseven, 1985:6-8). Sosyolog Âmiran Kurtkan Bilgiseven’e göre, Hick’in bütün din veya inanç sistemlerinin oluşumunda etkili olduğunu savunduğu bu dört tabaka şartından ilk üç tabakası, yeryüzündeki din ve inanç sistemlerinin tümünde geçerli olan müşterek özelliklerdir. Ancak, sosyolojik olarak bir inanç sisteminin ne derecede “hakikat dini” olup olmadığının asıl kistası olarak dördüncü tabakayı oluşturan “inanılan dinî mesajların doğruluğuna dair

başkalarının yapmış oldukları itirazların” bilimsel yol ve yöntemlerle çürütülebilme imkânı sadece İslâm dininde mevcuttur. Bu dördüncü aşamaya ulaşabilen tek inancın İslâmiyet olması, hem teorik hem de pratik açıdan diğer inanç sistemlerinin, genel olarak bilimsel ilke ve kurallar ile çok ciddi çelişki ve uyumsuzluklarının bulunduğu anlamına gelmektedir. Buna karşılık, İslâmiyet’in vahiy esaslı teorik ilke ve kurallarının hem kendi içinde, hem de bilimsel ilke ve kurallar nezdinde asla herhangi bir çelişki ve tutarsızlığı mevcut değildir. Bu yüzden, İslâmiyet, Kur’an’ın da belirttiği gibi, diğer inanç sistemlerinde olmayan bu dördüncü nitelikten dolayı “Allah katında yegâne dindir” (Bilgiseven, 1992:7). İslâmiyet’in temel öğreti ve temel ilkelerini ortaya koyan Kur’an’ın ayetleri (bir anlamda “yasalar”) ile tabiat yasaları (bir anlamda “ayetleri”) arasında, şimdiye kadar bilimsel araştırma yöntemleri ile kanıtlanmış herhangi bir tutarsızlık mevcut değildir.

İslâmiyet, vahye dayalı semâvî inanç sistemlerinin sonuncusudur. Semâ’dan vahiy yoluyla indirilen diğer dinler, muhatabı olan toplumların ortaklaşa yaşam biçimleri olarak kültür sistemlerinin ağır gelenekleri ve bâtıl inançları tarafından tahrifata uğramıştır. Dinler tarihi verilerine bakılacak olursa, yeryüzündeki toplumların kültür sistemleri, bir taraftan kendi bünyesindeki inançların etkisi altında kalırken, çoğunlukla da güçlü kültürel alışkanlıklar birçok dini ilke ve kurallar ile dini ritüeller üzerinde son derece “şekillendirici” ve “belirleyici” rol oynamıştır. Beşeri ve kültürel inanç sistemlerinden ayrı olarak vahye dayalı inançlarda da, güçlü kültürel etkileşimler sonrasında, hem öğreti düzeyinde, hem de uygulama aşamasında çok büyük sapmalar meydana gelmiştir. Bunun en önemli göstergesi ise İslâmiyet öncesindeki vahyi temsil etmesi gereken kutsal kitapların nüsha sayısının çokluğu ve kitapların kapsamındaki çok ciddi çelişki ve tutarsızlıkların varlığıdır.

Vahye dayalı en son Hak dini olarak İslâmiyet ve O'nun ana bilgi kaynağı olan Kur'an'ın kapsamı, dinî öğreti ve teorik olarak, şimdiye kadar hiçbir değişikliğe uğramamış olmalı ki hâlâ "tek nüshadır" ve içerisinde herhangi bir çelişki ve tutarsızlık mevcut değildir. Bundan başka, Kur'an'ın çeşitli konulardaki temel hükümlerini gösteren "sûre" ve "ayetler", farklı farklı kısım ve düzenlemelerden meydana gelmekle birlikte, genel anlamda holistik bir bütünlüğe sahip olma niteliğini devam ettirmektedir. Ayrıca, Kur'an'ın vahiy yoluyla bildirilmiş "mesajları" ile tabiat olaylarından ve sosyal olaylardan bilimsel araştırma yöntemleriyle elde edilmiş olan yasa ve ilkeler arasında şimdiye kadar kayda değer herhangi bir çelişki ve tutarsızlık da görülmemiştir. Bu konulardaki anlaşmazlıkların ve tartışmaların tamamı, ya Kur'an'daki "ayetlerin" yanlış anlaşılmasından ve açıklanmasından ya da ilgili "bilimsel verilerdeki metodolojik hatalardan kaynaklanmıştır. İslâmiyet'in ve Kur'an'ın teori ve öğretisinde muhafaza edilen bu doğruluk ve saflık, uygulamada Müslümanların sahip oldukları çok farklı ve geleneksel kültür kalıpları tarafından büyük ölçüde ne yazık ki dumura uğramıştır. Uygulamada, Müslümanlar arasındaki kültürel sapmaların ve çelişkilerin en önemli göstergesi ise, mezhep, meşrep, tarikat, cemaat ve çok sayıdaki hiziplerin temsil ettikleri Müslümanlığın birbirlerine olan uzaklığı kadar, Hz. Muhammed'in vefatının hemen sonrasında başlayan ve hâlâ devam etmekte olan şiddetli çatışmalardır.

2- İSLÂM EVREN TASAVVURU VE YÖNETİM ZİHNİYETİ

İnsanların ve toplumların, evreni, dünyayı, kendilerini ve diğer bütün varlıkları anlama ve kavrama çabası içerisindeki algılama çabaları sürecinde, edinmiş oldukları ve kazandıkları temel düşünce ve zihniyet kalıplarına genel olarak "evren tasavvuru" denilmektedir. "Evren tasavvuru, Tanrı düşüncesi,

evrenin nasıl oluştuğu, dünyanın yaşanır hale nasıl geldiği, insanın nasıl ortaya çıktığı, insanın bu dünyadaki amacının ne olduğu, insanın nasıl yaşaması gerektiği ve öldükten sonra ne olacağı sorularını yanıtlayan, en geniş kapsamlı teorik açıklama modelidir" (Bıçak,2012:17). Esas itibarıyla evren tasavvurunda ele alınan konuların merkezinde, "insan" daha doğrusu insanın varoluşu ile insanın tabiat ve hayat içerisindeki konumu yer alır. Her toplumun ve kültür sisteminin evren tasavvuru, ilgili olduğu toplumun temel düşünce yapısını, zihniyetini, kurumlarını, değerlerini ve geleneklerini yansıtır (Bıçak, 2009:33). Bu anlamda, evren tasavvuru, insanların ve toplumların, tabiatla ve çevreyle uyum çabaları kapsamında her türlü varlıkla olan ilişkilerinin algılanması ve kavrayışı ile kendi dışındaki insanlarla olan ilişkilerin düzenlenmesi anlamında bireysel ve toplumsaldavranış kalıplarını temsil eden değerler toplamıdır.

İslâmiyet'in temel ilke ve kurallarını beyan eden Kur'an, insani ve toplumsal bir inşa olarak, kültür olgusunun ve kurumunun dışında kalan ilâhî bir mesajdır. Bu bağlamda, İslâmiyet'in evren tasavvuru denildiği vakit, buradan insani ve toplumsal bir algılayış biçimi çıkarmak yerine, Kur'an'daki insanın "yaratılışına" ve varlık âlemindeki "konumuna" atfedilen değer hükümlerinden yola çıkarak, Allah'ın "evreni", "dünyayı" ve "insanı" yaratmaktadaki muradını anlamak daha uygun bir hareket olur. Çünkü insanların ve toplumların kendi geçmişlerinin toplumsal bilince ve bilinçaltına kazandırdığı temel davranış kalıpları, her toplumun kendi kültürel birikimlerinin bir toplumsal ve kültürel zihin inşasıdır. Oysa, İslâmiyet'in temel öğretisi olan Kur'an, Allah'ın yarattığı dünyada, Allah'ın yarattığı insanın, Allah'ın öğrettiği değerler ve ölçüler içerisinde nasıl hareket etmesi gerektiği ile ilgili temel davranış kodlarını ve yasalarını beyan etmektedir. Bu durumda, İslâm evren tasavvurunun belirleyicisi ve yaratıcısı, bütün

evren dâhil olmak üzere bizzat bütün varlıkların var oluşunu belirleyen ve yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Yaratıcının, “yağız yer” ile “mavi gök” arasında yarattığı “kişioğlunun”, başıboş bırakıldığı zaman kendiliğinden “doğru yolu” bulamayacağı varsayımıyla eğer “kişioğlunun” “doğru yolu” bulmak gibi bir iradesi olursa öncelikle ona o doğrultuda yol göstermesi için işleyen bir akıl bahşedilmiştir. Ayrıca, Yaratıcı, temel işlevi “doğru” ile “yanlış” ayırmak ve düşünmek olan “kişioğlu” için, “iyi” ile “kötü” ve “güzel” ile “çirkin” davranışları ayırt etme konusunda akla yol göstericilikte katkıda bulunacak “söze dayalı apaçık ayetler (kanıtlar), önceki çağlardan örnekler ve sakınmak isteyenler için öğütler indirmiştir” (Nûr Suresi, 34). Allah'ın, yarattığı dünya üzerindeki insanın, hiçbir bilgi kaynağı ile kesin olarak öğrenme imkânı olmayan ve tasarlanan hayat düzeninin devamı için son derece elzem olan hakikat bilgileri, elçiler aracılığıyla ve vahiy yoluyla insanlara ulaştırılmıştır. Böylece, yeryüzündeki insanların ve toplumların, tarihsel veriler ve tecrübeler üzerinden kendi başlarına oluşturdukları evren tasavvuruna bir referans olması amacıyla vahye dayalı ilâhî kaynaklı bir evren tasavvuru da oluşmuştur.

İslâmiyet'in, Kur'an aracılığıyla ortaya konulan evren tasavvuru, “kişioğlunun” yaratılış gayesi ve biçimi üzerinden, insanların yeryüzündeki hayat tarzlarının temel davranış kodları olarak çok açık mesajlar halinde bildirilmiştir. Âdem kıssası olarak bilinen ayet dizisi Kur'an'da muhtelif surelerde bir tutarlılık içerisinde geçer. Bunlar, Bakara 30-38, A'raf 11-24, Hicr 26-44, İsra 61-65, Kehf 50-51, Taha 115-127'dir Bu ayetlerden bir dizisi, Bakara suresi 30 ila 38. ayetler arasında şu şekilde sıralanmıştır: “Hani Rabbin meleklere, ben yeryüzünde bir halife var edeceğim demişti. Melekler, biz seni övüp yüceltiyoruz, yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini mi var edeceksin? Demişlerdi. Allah da onlara, sizin bilmediğinizi ben bilirim demişti. / Allah,

Âdeme (kişioğluna) eşyaya isim koymayı öğretti. Meleklerle göstererek, eğer siz sözünüzde sadık iseniz bunların isimlerini bana söyleyin bakalım dedi./Melekler, Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz, âlim ve hâkim olan sensin dediler. / Allah, ey Âdem! Onların isimlerini meleklere anlat bakalım deyince, Âdem, onlara onların isimlerini anlattı. Allah, ben size göklerin ve yerin bilmez derinliklerini, sizin açıkladığınız ve gizlediğiniz şeyleri de bilirim dememiş miydim? Dedi. / Hani biz meleklere, Âdemesecde edin demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu. / Biz, ey Âdem!Sen ve eşin, birlikte cennete (şu yemyeşil diyara) yerleşin, orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyiniz (orada özgürce yaşayınız); sadece şu ağaca yaklaşmayın, yoksa suç ve günah işlemiş olursunuz. / Fakat şeytan orada ikisini de yoldan çıkardı ve böylece onları içinde bulundukları ortamdan çıkardı (fitratlarından uzaklaştırdı). Biz de, bir kısmınız diğer kısma düşman olarak (zaaflarınızla beraber) dağılın; işte size yeryüzünde belirli bir süre için barınma ve geçinme yeri! Dedik. / Hemen Âdem, Rabbinden bir takım sözler (ve ilhamlar) aldı ve derhal tövbe etti. Allah, onun tövbesini hemen kabul etti. Çünkü Allah, tövbeleri kabul edendir, sevgi ve merhamet kaynağıdır. / Dedik ki, hepiniz oradan dağılın, gidin! Eğer benden size bir doğru yol gösterici gelirse ve her kim bu doğru yola tabi olursa, o zaman onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir” (Eliacık, 2014:760-761). Bu ayetler çerçevesinde, İslâmiyet'in evren tasavvurunun temel kodlarını oluşturan Âdem ve yaratılış kıssasının içeriğinde, “Allah”, “Halife”, “İnsan”, “Öğrenme”, “Melekler”, “Şeytan”, “Secde-Boyun eğme”, “Baştan çıkarma”, “İlke ve kurallar”, “Yasak ağaç”, “Cennet-bağlık ve bahçelik”, “Tövbe”, “Dağılma ve göç” gibi kavramların son derece dikkat çekici öğeler olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm evren tasavvurunda Allah, merkezi bir konumda olup, her şeyin varlık sebebi ve her varlığı kuşatmıştır. Allah, yaratmayı murat eylediği bir şeyi yaratmak için “OL” der ve o şey derhal “OLUR” (Bakara 117; Âl-i İmrân 47, 59; Nahl 40; Meryem 35; Yâsin 82; Mü’min 68; Kamer 50). Allah, yarattığı evrenin ve evrendeki her varlığın ve oluşumun düzenleyicisi ve düzenin koruyucusudur. Evrenin yaratıcısı ve başlatıcısı olarak, içinde yaşadığımız dünya da dâhil olmak üzere bütün evreni yaratmış ve yeryüzüne “insanları” koymuştur. İslâm evren tasavvuruna göre, her şeyin merkezinde bulunan Allah, yaratılış ve varoluş sisteminin ikinci önemli ögesi olarak planlanmış olan insanın ya da insanlığın, belirli bir zamana kadar varlığını sürdürmeye uygun bir ortam olarak “doğayı” tasarlamıştır. Âdem ve yaratılış kıssasından anlaşıldığı üzere, Allah yeryüzü ile evrendeki doğayı kendi adına korumak ve imar etmek üzere her bir insanı potansiyel olarak dünyaya “halife” tayin etmiştir. Allah’ın “halifesi olma” potansiyelinin fiilen kullanımı için insana, sadece kendine “kul olma” misyonunu da birlikte yüklemiştir. İnsanın, “halife olmasının” ve sadece Allah’a “kul olmasının” gerçekleşmesini sağlayacak bedensel, zihinsel, duygusal yetenek ile gerekli olan diğer nitelikleri de onun fıtratına yüklemiştir. Böyle bir donanım yetmemiş, ayrıca insanlara belirsiz durumlar karşısında, nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda yön verecek ve doğru yolu gösterecek “elçiler” ve “bilgiler” yollamıştır.

İslâm evren tasavvurunun merkezi ögesi olarak Allah, “zati” ve “subuti” sıfatları ile tanınır ve bilinir. Allah hakkında, “zati” sıfatların zıtları düşünülemez ve bu sıfatlar başka hiçbir varlığa atfedilemez.

Allah’ın zati sıfatları, sadece Allah Teâlâ’nın zâtına mahsus olup, yaratıklarından herhangi birine verilmesi söz konusu ve mümkün olmayan sıfatlardır:

1) Vücud: Allah vardır, yokluğu düşünülemez. Varlığı, kendindendir.

2) Kıdem: Allah’ın varlığının başlangıcı yoktur.

3) Beka: Allah’ın varlığının sonu yoktur ve sonsuzdur.

4) Vahdaniyet: Allah birdir, eşi, benzeri ve ortağı yoktur.

5) Muhalefetünli’l-havadis: Allah, sonradan olan şeylere, yaratıklara benzemez.

6) Kıyam Binefsihi: Allah’ın varlığı kendindedir.

Allah’ın subuti sıfatları, benzeri diğer varlıklarda çok sınırlı ve kısıtlı bir şekilde buluna, fakat Allah’ ta mükemmel ve sonsuz olarak bulunan özelliklerdir:

1) Hayat: Allah’ındır ve hayat sahibi olmasıdır ve ölmek, Allah’ın hakkında mümkün değildir.

2) İlim: Olmuş ve olacak bütün her şeyi bilmesidir.

3) İrade: Allah, dilediği her şeyi yapar.

4) Kudret: Allah’ın her şeye gücü yeter.

5) Semî: Allah’ın her şeyi işitmesidir.

6) Basar: Allah’ın her şeyi görmesidir.

7) Kelâm: Allah’ın söz sahibi olmasıdır.

8) Tekvîn: Allah’ın dilediği şeyi yaratmasıdır (Kılavuz, ?,88-91). Allah, İslâm evren tasavvurunun merkezi kavramı olarak, evrendeki bütün varlık ve oluşumları aşkın ve içkin bir varlıktır. Kur’an’daki çok sayıda ayet, Allah’ın bütün bu sıfat ve niteliklerine işaret ederek, evreni ve evrenin içindekilerinin tamamının varlığını yaratmayı murat eylediği için yaratmış olduğunu, açık ve seçik bir şekilde ifade etmektedir. İnsan, Allah’ın yeryüzündeki “halifesi” olarak, sadece “subuti sıfatları”, sınırlı, kısıtlı ve sonlu olarak temsil kabiliyetine sahip olmakla birlikte,

Allah’ın “zati sıfatları” ile ilgili niteliklerin, herhangi bir insana kendisinin ya da başkalarının, açık ya da örtülü bir şekilde ima yoluyla olsa bile atfetmesi, en büyük günahlardan biri sayılmıştır.

Âdem ve yaratılış kıssası üzerinden ilgili konunun analiz edilmesi halinde, İslâm evren tasavvurunda Allah'ın sistemin merkezinde yer almasına karşılık, insana ise yeryüzünün halifesi olmak şeklinde evrensel bir konum verilmiştir. Allah'ın, insanı yaratma konusundaki en önemli hikmeti, onun sadece kendine kulluk etmesi ve başka hiçbir varlığa kulluk etmemesidir. Bu bağlamda, Allah insanın bu dünyada nasıl yaşaması gerektiğini ortaya koymak amacıyla onu “doğru-yanlış”, “iyi-kötü”, “güzel-çirkin” ve “hak-batıl” gibi çeşitli ikilemler karşısında sınamaya tabi tutmuştur (Bıçak, 2009, 110-111). Allah katında insanın, insandan önce yaratıldığı anlaşılan meleklerle göre daha üstün ve öncelikli bir varlık olmasının en güçlü nedeni, “öğrenme ve bilme kapasitesinin” sayesinde “yanlış”, “kötü”, “çirkin” ve “batıl” davranışta bulunma imkânı bulunmasına rağmen, yasaklanan bu tarzlarda davranmayacak kadar “bilinçli” bir varlık olmayı başarmasıdır. Her şeyden önce kişiöğlü, “bilen ve öğrenen bir varlık” olarak tasarlanmıştır. Yaratılışın önemli diğer ögesi olarak Meleklerin “eşyanın ismini” öğrenme niteliği mevcut değildir. Bu yüzden, potansiyel olarak “bilme ve öğrenme” imkânı olmayan her türlü varlığın, “eşyanın ismini bilme, öğrenme ve anlatma” kapasitesine sahip olan bir varlık olarak “insana” itaat etmesi ve boyun eğmesi gerekmektedir. Bu durumda, kişiöğlünün bir “beşer” olarak yaratılmasına veya doğmasına karşılık, onun “insanileşme süreci”, büyük ölçüde “akıllı hareket etme” ile “bilme ve öğrenme” kapasitesine bağlıdır.

İnsanı, “insan” olmaya hazırlayan “bilme ve öğrenme” süreci, aynı zamanda özgür ve bağımsız bir kişilik yapısıyla bütünleşmek suretiyle Allah’a “kul olmanın” da, en önemli zihniyet alt yapısını oluşturur. Allah, yeryüzünde potansiyel “halife” olarak yaratmış olduğu her insanın, kendinden başka kimseye “kulluk” etmeden, sadece kendine “kul”

olan özgür ve bağımsız bir şahsiyet olmasını murat etmektedir. Öyle ki, yeryüzü güç ve otoritelerini temsil eden her bir kişi, grup ya da kuruma “kul” olan kişinin asla özgür ve bağımsız bir birey olma imkânı olmamaktadır. Kişilerin özgür ve bağımsız bir birey olmaları, sadece Allah’a “kul” olmalarıyla gerçekleşebilmektedir. Sadece Allah’a kul olmanın en garantili yolu, Allah'ın subuti sıfatlarından 8 adet vasfın, insanın kendi yetenek ve kapasitesi ölçüsünde, toplumsal ve doğal çevreye yarar sağlayacak tarzda yaşanılan hayata katılmasıdır. İslâm evren tasavvurunun asli kavramlarından biri olarak “halifelik” niteliğinin insanöğlü için yerini bulması, “birey-toplum”, “özel-kamu”, “madde- mana”, “millet- milletlerarası”, “dünya-ahiret” dengelerinde yaşanılacak bir hayat tarzı ile mümkün olabilir. Bu anlamda, “sadece Allah’a kul” olmak ile “yeryüzünde halife” olmak, teorik ve kavramsal boyutlarda bir özdeşliği temsil etmektedir. Buna karşılık, “sadece Allah’a kul” olamamak ile yeryüzünde “halife” olamamanın bedeli ve kaçınılmaz sonucu ise yeryüzü güç ve otoritelerini temsil eden çok sayıdaki kişi, grup ya da kurumlara ayrı ayrı “kul” ve “gönüllü köle” olmaktır. İnsanlar için Allah'ın yeryüzündeki “halifesi” olmak vasfının gerçekleşmesi, büyük ölçüde insanın “akıllı”, “düşünen”, “bireysel”, “özgür”, “bağımsız”, “yaratıcı” ve “girişimci” bir şahsiyet yapısından geçmektedir.

Âdem ve yaratılış kıssasına dayalı evren tasavvuruna göre, yaratıcının yeryüzünde düzenlediği hayat oyununda yer alan önemli aktörlerden ikisi de, “melek” ve “şeytan” öğeleridir. Allah'ın yeryüzündeki potansiyel “halifesi” olarak, Allah’a sadık bir “kul” sıfatıyla dünyayı imar etmek ve esenlik içerisinde dünyaya iyiliği yaymak misyonuna sahip olan insanın, bu iki kozmik varlıkla da sınındığı anlaşılmaktadır. “Melek” ve “şeytan” olgusu, sadece yaratılış sırasındaki zaman kesitinde söz konusu olmayıp, her bir insan için akıl balığ olunduktan sonraki hayatın ya-

şanması sürecinde, insanların varlığında etkilerini ve yönlendirici güçlerini hissettiren birbirine zıt iki kozmik varlıktır. Birer yaratılış kıssası öğeleri olarak “melek” ve “şeytan” olgusu, her bir insanın zihninde ve vicdanında, “doğru-yanlış”, “iyi-kötü” ve “güzel-çirkin” gibi zihinsel ve duygusal ikilemlerin şekillenmesine istikamet veren ve enerji sağlayan içsel mekanizmalar olarak yer almış olmalıdır. Bu bağlamda, her bir insanın içsel evrenindeki “melek”, “doğruyu”, “iyiyi”, “güzelliği”, “masumiyeti”, “merhameti”, “yumuşaklığı”, “alçak gönüllülüğü”, “adaleti”, “yardımlaşma ve dayanışmayı” ve benzeri değerleri temsil eder. Mesela, iyi ve masum insanlara, “melek gibi insan” denir. “Şeytan” ise insandaki “yanlış”, “kötülüğü”, “çirkinliği”, “kibiri” (büyüklük taslamayı), “kini”, “hasedi”, “hırsı”, “öfkeyi”, “saldırganlığı” ve benzeri öğelerle birlikte cehaletin bütün türev ve çağrışımlarını temsil eder. Mesela, kötü ve ahlaksız insanlara, “şeytan gibi”, “şeytanın teki”, “şeytana uymuş” gibi benzetmeler yapılır. İnsanlar, “meleğin” temsil ettiği tercihler istikametinde hayatlarını sürdürürlerse, “halifelik” misyonlarına uygun hareket etmiş olurlar. Buna karşılık, “şeytanın” temsil ettiği anlayış ve istikamette davranırlarsa o zaman da “doğru yoldan” uzaklaşmış ve sapmış olurlar. Buradaki evrensel mesaj, insanların yaşadığı hayat içerisinde mümkün olduğu ölçüde, kendi iç evrenindeki “şeytan” kısmının yani “iç dürtülerinin” güdümüne girmeksizin, “melek” kısmını temsil eden “değerler sistemine” göre hareket etmeleridir. Yine de, insan, melekten bile üstün tutulmuştur. Meleklerin, kötü ve olumsuzluk eğilimleriyle ilgili yaratılış kodu bulunmamaktadır; iyilik ve doğruluk üzere olmaya zorunludurlar; kötülük ve olumsuzluk yapma imkanları yoktur. İnsan ise birbirine zıt iki fitrata sahip olmaları nedeniyle “kötülük” ve “olumsuzluk” yapma imkanına rağmen, böyle davranmak yerine “iyilik” ve “olumlu” davranmayı seçme iradesini gösterebilmiş yeryüzü “halifesi” olan bir varlıktır.

Âdem ve yaratılış kıssasında, insanın bir “beşer” olarak şaşırma ve yanılmasının, onun doğasına uygun bir durum olduğu, ancak gerçekte insanların samimiyetle ve derinden duydukları bir pişmanlık hissiyle yapacakları “tövbe” veya “özür dilemenin”, onların tecrübelenme ve olgunlaşma süreçlerine çok önemli katkı sağlayacağı mesajı verilmektedir. Yine aynı ayetlerde, “Yasak ağaç” metaforu, insanların olumsuz davranış eğilimleri olarak bilinen “yanlış”, “kötü”, “çirkin” ve “batıl” gibi olumsuz davranış özellikleri ile iktidar ve mülkiyet ilişkilerine dair “hırsı” temsil ediyor olmalıdır (Eliacık, 2014, 626). Aslında, bu “yasak ağaç” evrensel metaforu veya mesajı üzerinden bütün insanlar, hangi yer ve zamanda bulunurlarsa bulunsunlar, “hukuk” ve “ahlak” dışı davranış ve eylemlere karşı daha dikkatli ve tavırlı olmaları konusunda çok açık bir şekilde uyarılmaktadırlar. Allah’ın insana, akıl gibi büyük bir seçme ve tercihte bulunma özgürlüğüne ek olarak, ayrıca açık ayetler şeklinde yol gösterici bir takım ilke ve kurallar vermesi, ona bir şekilde içine sokulduğu “sınavdan” başarılı olması konusunda çok büyük bir fırsat sağlamaktadır. Bütün bu imkân ve fırsatlara rağmen, kendine sunulan seçme hakkını ve özgürlüğünü kötüye kullanmayı tercih eden insanlara bulundukları yerden, durumdan ve konumdan uzaklaşmaya müstahak olmaktadır. İnsanların nasıl bir hayat yaşayacakları, yani nerede, ne durumda, hangi konum ve şartlarda bulunacaklarını tayin eden temel süreç, onların nerede, ne durumda, hangi konumda ve şartlarda bulunmayı hak etmeleri ve layık olmalarıyla ilgilidir.

İslâmiyet’in esas tebliği olan Kur’an’a göre, kişioğlunun yaratılmasının esas nedeni, insanların Allah’tan başka hiçbir özneye veya nesneye kulluk etmeksizin sadece Allah’a kulluk etmeleridir. İnsanlar, bu konuda çetin bir sınava tabi tutulmuştur. İnsanların, Allah’tan başka hiçbir özneye veya nesneye kulluk etmeksizin sadece Allah’a kulluk etmeleri için

tam bir özgürlük içerisinde olması zorunluluğu vardır. Allah'tan başka herhangi bir özneye (mesela, bir yeryüzü otoritesine) veya nesneye (mesela, paraya ve servete), yaratıcı olan Allah'a gösterilmesi gerekenden daha fazla ilgi, sevgi, itaat ve bağlılık göstermesi, insanın kendisi ile yaratıcısı arasında çok güçlü bir engel ve duvar oluşturmaktadır. Yaratıcısı ile kendisi arasındaki bu engeller ise insanların özgürlüğüne ve yeryüzü bağımsızlığına büyük bir ket vurmaktadır. Bu anlamda, Allah, insanların kendine "şah damarından daha yakındır" (Kaf, 16). Bu bağlamda, Allah ile insan arasına başka özne veya nesnelerin girmesi, bir taraftan insanların özgürlüğüne ve bağımsızlığına çok önemli bir kısıtlılık getirirken, diğer taraftan da onların baştan çıkmalarını kolaylaştırmaktave olumsuz davranış özelliklerine yönelmelerine ortam hazırlamaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'daki Âdem ve yaratılışkissasından çıkarılacak evrensel mesaj, Allah'ın yeryüzündeki potansiyel "halifesi" olan insanın, "iyiliği emretmek" ve "kötülükten sakındırmak" üzerine bir hayat sürdürmek suretiyle kendine yüklenen "kulluk" görevini yerine getirmesidir. İlgili kıssanın bütün insanlara işaret ettiği ve verdiği evrensel mesaj, mutlak ve yegâne güç olan Allah tarafından verilen "emirler" ve "yasaklar" çerçevesinde ortaya konulan "düzenin", insanların hiçbir kısırtıcı ve baştan çıkarıcı etkenin tesirinde kalmaksızın, korunması ve yaşanmasını sağlamak üzerinedir.

İnsanların hayatlarını sürdürdükleri her zemin, genel olarak onlar için bir barınma ve geçinme yeri olarak kendi ölçeğinde bir yönetim alanıdır. Yönetişel ortam, genel anlamda üzerinde yaşanan yeryüzü veya vatan olduğu kadar, örgütsel anlamda bir örgüt veya işyeri, özel alan bakımından bir aile yuvası da olabilir. Her insan, herhangi bir yönetişel ortamda ve bağlamda, başka insanlarla birlikte bulunmayı seçmiş ise ya da hayatını orada devam ettirmesi gerekiyorsa, o zaman orada

kendisine düşen görevi layıkıyla yerine getirmek suretiyleoranın meşru "düzenine" ve "dengesine" riayet etmek durumundadır. Başka bir ifade ile bulunduğu yerde "üretken" ve "verimli" olmalı, "sömürüden" ve "haksızlık" yapmaktan uzak durmalıdır. Aslında, Âdem ve yaratılış kıssasındaki, "cennetten çıkma" metaforu, insanların bulundukları yeri ve konumu hak etmiş olmalarının gerekliliğini temsil etmektedir. İnsanlar, varlığına herhangi bir katma değer katmadıkları yer ve konumda oldukları vakit, emeksiz kazanç ve imkanlardan dolayı şırmamak suretiyle olmaları gerektiği çizgiden sapmakta ve yoldan çıkmaktadırlar. Hiç kuşkusuz, Allah, insanların ilk yaşam ortamları olan cennette, zaaf göstererek yasak ağaca yaklaşacaklarını biliyordu. Allah'ın böyle bir deneme cennetinden muradı, emek vermeden ve hak etmeden hazır nimetlerden dolayı insanların hak ve doğru yoldan ayrılacaklarını bizzat kendi davranışları üzerinden onların algılamalarına bırakmaktı. Bu yüzden, insanların, her ne sıfatla ve hangi gerekçeyle olursa olsun, içinde yer aldıkları her türlü yer ve konumu hak etmiş olmaları beklenir. Ayrıca, insanlar içerisinde bir şekilde yer aldıkları yönetim ilişkilerine, "adalet", "yetenek", "bilgi ve beceri", "danışma ve katılım", "hukuk ve ahlak", "itaat", "yapıcı eleştiri ve itiraz etme hakkı" gibi temel yönetim ilke ve kuralları ekseninde, katkı ve destek sağlamalıdırlar.

2- İSLAMİYET'İN TEMEL YÖNETİM İLKE VE KURALLARI

Tarihsel süreç içerisinde görülmüştür ki, başarılı ya da başarısız bütün yönetim ve organizasyon etkinlikleri, böyle bir sistemin içerisinde yer alan insanların ve toplumların mevcut evren tasavvurları veya zihniyet yapılarıyla yakından ilişkilidir. Bütün evreni tek ve holistik bir bütün olarak algılamak ve değerlendirmek, sistematik düşüncenin temel metodolojik yaklaşımlarından biri olduğuna göre, yeryüzündeki yönetim sistemlerinin

uygulanması konusundaki temel yasa ve ilkelere, evrensel “varoluşun” ve “yönetilişin” temel parametrelerinden bağımsız olmaması gerekir. Bu çerçevede, her toplumun evren tasavvurunu, o toplum mensuplarının, başta kendileri olmak üzere, bütün evreni, dünyayı, insanları ve her türlü varlığı algılayış ve kavrayış şekli ile her tür iktidar ve yönetim ilişkilerine yönelik tavırları olarak görmek mümkündür. Öyleyse, Kur’an’daki Âdem ve yaratılış kıssası üzerinden ortaya konulan İslâmiyet’in evren tasavvuruna ait temel öğelerin şekillendirdiği düşünülen başlıca yönetim referanslarını da yine Kur’an içerisindeki yönetim ile ilgili mesajlardan çıkarabiliriz.

Kur’an’da, doğrudan doğruya uygulamaya yönelik olarak belirli bir “yönetim tarzı” tanımı ve modeli mevcut değildir. İslâmiyet, kıyamete kadar baki kalacağından ve her türlü zaman ve kültür için geçerliliği söz konusu olan evrensel bir inanç sistemi olması nedeniyle herhangi bir “yönetim tarzı”, çeşitli zaman ve dönemlerde ve farklı kültürlerde uygulama sorunları veya çelişkileri ortaya çıkabilirdi. Durum ve şartlara bağlı olarak, bazen topluma cazip gelen bir yönetim tarzı, bazen de hoş gitmeyen bir yönetim tarzı, gerekli veya zorunlu hale gelebilir. Bu yüzden, Kur’an’daki İslâmiyet, potansiyel olarak her bir bireyin “Allah’ın halifesi” ve “eşref-i mahlûkat” olarak yaratılması dolayısıyla “kişioğlunu” yeryüzünde çaresiz ve eli kolu bağlı bırakmamış, onu güçlü yöneticilere ve iktidarlara karşı koruyacak ilke ve kurallar tayin etmiştir (Niyazi, 1995,191). Bu bağlamda, yönetim etkinlikleri bakımından bütün çağlar ve şartlar için geçerliliği ve yararlılığı açık olan, her türlü ve her ölçekteki yönetim ve örgütsel süreçler için “emredilen” ilke ve kurallar söz konusudur. Bu durum, bilimsel anlamda yönetim ve organizasyon teorilerine de uygundur. Çünkü bütün çağlar ve her toplum için geçerli olan yönetim tarzı ve örgüt yapısı mevcut değildir. Çağdan çağa, zamandan zamana

toplumdan topluma ve kültürden kültüre, yönetim tarzları ve örgüt yapıları değişmektedir. Yönetim sistemleri ve yaklaşımlarında esas olarak yönetim ilişkilerindeki ilke ve kurallarla yönetimsel değerler önemlidir. Aslında, Kur’an’daki İslâmiyet’te her çağ ve toplum için belirli bir yönetim tarzı ve modeli öngörülmemiş, hangi çağ ve toplum olursa olsun yönetim faaliyetleriyle ilgili evrensel nitelikte yönetim ilke ve kuralları “emredilmiştir”. Bu çerçevede, devlet olma ve her türlü yönetim tarzı geliştirme yolu ve yöntemi, esas itibarıyla “emredilen” yönetim değerlerine uyma yanında, zamanın ruhu ile durum ve şartlara göre, akla ve bilime bırakılmıştır. Kur’an’da, yönetim ilke ve kuralları itibarıyla özellikle dört âyet dikkat çekmektedir. Bunlardan iki tanesi, Nisa Suresi 58 ve 59. ayetler iken, diğeri Şûra 38. ve 39.âyetlerdir. “Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Gerçekten Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Allah, herşeyi işitiyor, herşeyi biliyor” (Nisa, 58); “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan yöneticilere de; sonra bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah’a ve Peygamberine götürün, eğer Allah’a ve ahiret gününe gerçekten iman ediyorsanız; bu hem daha hayırlı, hem de sonuç alma bakımından daha güzeldir” (Nisa,59). “ Onlar Rablerinin davetini kabul ederler ve canı gönülden destek verir ve dayanışma içinde bulunurlar; işlerini aralarında danışarak yürütürler; kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler” (Şûra, 38). “Bir zorbalıkla karşılaştıklarında yekvücut olup kendilerini savunurlar”(Şûra 39). Kur’an’a göre, bu dört âyetiçerisinde ortaya konan bu somut yönetim değerleri, bütün zamanlardaki ve kültürlerdeki yönetim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunacak olan asgari yönetim ilkeleridir.

Allah'ın Kur'an'da, çeşitli tarihi dönemlere ait "örnekler ve kıssalar" üzerinden açıkladığı ve beyan ettiği bu temel yönetim referansını şu dörttemel başlık altında ifade etmek mümkündür: a- Yönetimde adalet; b- Yöneticilerin atama ve seçimlerinde liyakat ve ehliyet, c- İşlerin görülmesinde veya yönetimde şûra (danışma ve katılım); d- Gayri meşru (yani hukuka ve ahlaka aykırı) yönetimlere direnme hakkı.

a. Yönetimde Adalet;

İslâmiyet'in yönetim ilke ve kurallarının ilkidir. Adalet kavramı, İslâmiyet'in öğreti ve inanç sistemi olarak en temel ve evrensel öğelerinden biridir. Sözlük anlamı olarak, "denk olma", "eşit olma", "düzeltme" ve "doğrultma" anlamlarına gelir. Kur'an'da, genellikle denge-eşitlik anlamında olmak üzere birçok yerde geçer. Kavram olarak adalet, biyolojik, zihinsel, duygusal ve sosyo-kültürel bir varlık olan insanın, bir "insan olmaktan" kaynaklanan bütün haklarının kullanılması ve korunmasıyla birlikte, bu kapsamda herhangi bir haksızlığın ortaya çıkmasını önleyen veya giderilmesini sağlayan bir değerler sistemidir (Bıçak, 2014:175). Her yönetim ilişkisi, "belirli amaçlara tek başına ulaşılma imkânı olmadığı zaman, bunlara başka insanlar aracılığı ve kanalıyla ulaşılma etkinliklerinden" meydana gelmektedir ve aslında bir iktidar ilişkisidir. Belirli amaçlara tek başına ulaşma gücü bulunmayan kimi insan, grup veya topluluklar, bir şekilde ellerinde bulunan fiziki, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel kaynakları örgütleyerek, kendi amaçlarına başka kişilerin katılımı ve yardımıyla ulaşmaya yönelik "girişimde" bulunurlar. Bu bağlamda, işbirliği sistemini kuran ya da örgütleyen kaynak sahibi kişi ya da kişilerin, sundukları kaynaklar üzerinden başkalarına karşılıklı rızaya dayalı birçok "emir verme" ve "kural koyma" hakları ortaya çıkmaktadır.

Yönetim ve örgüt sisteminde, kaynak sahibi veya bunlar adına yetki kullanma konumunda olan kişi ya da kişilere, "yönetici" ya da "üst" denirken; belirli imkân ve karşılıklar nispetinde bu işbirliği sistemine (bedensel, zihinsel ve duygusal) emeğini, yeteneğini, zamanını, bilgi ve becerisini katan kişi ya da kişilere ise "yönetilen" veya "ast" denmektedir. Yöneticilerin temel işlevinin kaynak kullanımı ve dağıtımı olması nedeniyle, kendi yetki ve sorumlulukları kapsamında, "emir" verdikleri, "ilke ve kurallar (bazen de yasaklar) koydukları, "düzenleme" yaptıkları, "denetledikleri", "ödüllendirdikleri ya da cezalandırdıkları", yönetilenlere ve sistemin diğer bütün paydaşlarına karşı adaletli davranma yükümlülükleri vardır. Bu anlamda, ahlaki açıdan yönetim adaleti, yönetim sisteminin içinde yer alan her bir insanı, doğuştan insan olmak bakımından birbirlerine karşı ilkece "eşit" saymak ve özellikle hakların kullanımı açısından herkese iyilik yapmak ve hiç kimseye hak etmediği bir zararı vermemektir. Geniş anlamda toplumsal yapıyı, dar anlamda ise herhangi bir yönetim ilişkisini veya örgütsel birimi tasarlayan, oluşturan, düzenleyen, örgütleyen, işleten ve yürüten, koordine eden, denetleyen ve istenilen amaçlara ulaşılmasını tam olarak sağlamaya çalışan temel belirleyici hukuk sistemidir. Bu bağlamda, hukuki açıdan yönetim adaleti, yönetim sisteminde rol alan her düzeydeki iş görenlerin, yönetim faaliyetlerine dair her türlü karar ve eylemlerinde, özellikle iktidarın ve gücün kullanımı sırasında, bütün yasal düzenlemelere riayet etmeleridir (Bıçak, 2014:176-177).

Her yönetim sistemi, aslında bir işbirliği sürecidir. Bu işbirliği sürecine katılanların her birinin, bu sistemin içinde olmaktan dolayı belirli amaç veya beklentileri vardır. Mesela, bir iş örgütü, sermaye sahip ya da hissedarların, girişimci ya da işletmecilerin, yönetici ya da yönetilen iş görenlerin, müşterilerin, tedarikçilerin, merkezi ve yerel yönetimlerin,

sendikal ve çevreci örgütlerin, yakın ya da uzak çevre halkının amaç ve beklentilerinin kesiştiği bir işbirliği sistemidir. Hukuki ve ahlaki anlamda yönetim adaleti, bu örgüt paydaşlarından her birinin, yönetim mekanizmasının önceden belirlenmiş hukuki ve ahlaki kriterleri ile bu iş örgütüne yapmış oldukları katma değerler ölçüsünde kendilerine örgütsel pay almasının sağlanmasıdır. Başka bir ifade ile her türlü işbirliği sisteminde, zahmet ve külfet yüklenme ile nimetlerden yararlanma kriteri, belirli bir adalet ölçüsünde gerçekleşmelidir. Bu anlamda, yönetim adaletinin varlığı, insanların bir şekilde birlikte oldukları, yaşadıkları ve iş gördükleri yerleri, adeta bir “cennet” mekânına ve konumuna getirecektir. Buna karşılık, herhangi bir işbirliği sistemine, bir şekilde katkıda bulunan ya da birtakım zahmet ve külfete katlanmak zorunda olan kişi veya kesimler, sonuçta kendi katma değerlerine denk (yani âdil) bir ödül almıyor ya da fedakârlıklarını telafi edecek bir karşılık elde etmiyorlarsa, ortada bir paylaşım krizi var demektir. Yönetim süreçlerindeki çok çeşitli krizlerin hemen tamamının temel nedeni ise sistem içindeki kriterlerin yani ölçütlerin kaybedilmesi ve en azından bir kısmının dengesizliğidir. Yönetim sisteminin hukuki ve ahlaki kriterlerinin kaybedilmesinin yarattığı bozulma ve çözülme hali, bir anlamda yaratılış evren tasavvurundaki “cennet” metaforundaki şioğlunun haksız yere “yasak ağaca” yaklaşmasının sonrasında yaşanan yabancılaşmayı ve dengesizliği andırmaktadır.

Hem ahlaki hem de hukuki açıdan yönetim adaleti, her türlü insani işbirliği sisteminin ana eksenini oluşturması nedeniyle insanların bu sistem içerisindeki tavır ve hareketlerinin meşruiyet sınırlarını da tayin etmektedir. Bu durumda, genelde toplumsal düzeyde, özel de her türlü yönetim biriminde, mevcut otoriteye itaat etmenin temel nedeninin “adalet” olması yüzünden, yönetim sistemi içerisinde rol almış olan kişilerin, tahammül sınırlarını

aşan adaletsizlikler karşısında, eleştirme, karşı çıkma, itiraz etme ve direnme hakları vardır.

b. Yöneticilerin Atama ve Seçimlerinde Liyakat ve Ehliyet;

Kur'an'daki İslâmiyet'in yönetim ilke ve kurallarından ikincisidir. Her yönetim ve örgüt olgusu, bir kişinin ya da grubun, belirli amaçları gerçekleştirmek üzere, başka kişi ya da gruplarla birlikte çaba göstermesi ve bir takım etkinliklerde bulunması şeklindeki bir işbirliği sistemidir. Bu işbirliği sisteminin varlığını başarıyla sürdürmesi için sistem içerisinde rol alan kişilerin, bulundukları yer ve konumun gerektiği liyakata (görevi yapabilme yeterliliğine) ve ehliyete (görevi yapabilme kapasite ve uzmanlığına) sahip olmaları gerekir. Yönetim ve örgüt sistemlerinde, hedeflenen amaçları belirli bir etkinlik ve verimlilik içerisinde gerçekleştirmeye yönelik olarak işbirliği konusu olan işlerle ilgili “iş tanımını” ve “iş gereklerini” ortaya koymak üzere iş analizleri yapılır. Bu bağlamda, “iş tanımı”, belirli amaçlara ulaşılmasını sağlayacak olan işlerin, çok sayıda görev, mevki ve makam gibi statü davranışlarına bölünmesi ve çalışma şartları ile diğer yönlerinin yazılı belgeler halinde düzenlenmesidir. İş tanım kapsamında, işin kimliği (adı ve bağlı olduğu bölüm gibi bilgiler), işin özeti (işin amacı, içeriği, diğer işlerle bağlantısı, nasıl, ne sürede ve hangi hareketlerle yapıldığı hakkında bilgiler) ile işin gerektirdiği yetki ve sorumluluklar, temel malzeme ve makineler, işin denetimi, çalışma şartları gibi bilgiler yer alır. İş gerekleri (iş şartnamesi) ise iş tanımı bağlamında ortaya konulan her bir iş veya görevin gereği gibi yerine getirilmesini sağlayacak yönetici veya iş görenlerin taşıması gereken nitelikleri gösteren yazılı kayıtlardır (Bayraktaroğlu, 2006:17-18). Yönetim ve örgüt tarihi göstermiştir ki, yönetim süreçlerinin ve örgütsel araçların, kendilerinden beklenen amaçları, başlangıçta tasarlandığı ve öngörül- düğü gibi gerçekleştirmelerinin asli faktörü,

“iş gören-iş uyumudur”. İş gören-iş uyumunun en belirgin görüntüsü, yönetici veya iş görenin sahip olduğu yetenek, bilgi ve tecrübe ile işe dair kişilik niteliklerinin, o kişinin üstlenmiş olduğu iş veya görevin layığıyla yapılması için gerekli olan kişisel yetenek, bilgi, tecrübe ve kişilik nitelikleriyle tam olarak örtüşmesidir (Erdoğan, 1980:28).

Uygulamada, her iş veya görevin layığıyla yapılmasını sağlamak amacıyla ilgili iş veya görevleri yerine getirmekle görevlendirilmiş olan kişilerin mevcut yetenek, bilgi, beceri ve kişilik niteliklerinin, yükümlü olunan iş veya görevin gerektirdiği yetenek, bilgi, beceri ve kişilik nitelikleriyle tam olarak örtüşmesi, son derece “ideal” bir durumdur. Ancak, yönetim ve örgüt sisteminin var oluş amacını isabetle gerçekleştirebilmesi ve kendinden beklediği şekilde sorunları çözme kapasitesini ortaya koyabilmesi için, yönetim mekanizmasında istihdam edilen iş görenler ile iş veya görevlerin hiç olmazsa “ideal uyuma” yakın derecede bir uyumluluk göstermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, etkili ve verimli bir yönetim sisteminin en stratejik ögesi, mevcut iş veya görevleri yerine getirmek üzere görevlendirilmiş kişilerin, bulundukları mevki ve makam için uygun liyakat ve ehliyeteye sahip olmalarıdır. İş gören-iş uyumunun, önemli yararlarından biri de, örgütsel sistem içerisindeki her bir işin veya görevin tam olarak yapılabilmesi için her bir iş veya görevle bağlantılı olan diğer iş veya görevlerin de etkili bir şekilde yerine getirilmesi konusundaki duyarlılığı harekete geçirmesidir. Bu bağlamda, bir işbirliği sistemi olan yönetim mekanizmasından beklenen etkinlik ve başarının ortaya konması için sadece belirli kişi ve iş görenlerin değil de, tüm insan kaynağının da ayrı ayrı etkili ve başarılı olması zorunluluğu söz konusudur. Yönetim sistemi içerisindeki iş ve görevlere atanan veya seçilen kişiler, bulundukları yerin gerektirdiği liyakat ve ehliyeteye yeterince ya da uygun bir şekilde sahip olmamaları halinde,

kendi yetki ve sorumluluklarını kullanamadıkları gibi işlerinin gereği olan sorun çözme kapasitelerini de ortaya koyamayacaklardır. Bu durum ise zincirleme olarak, bu iş ve görevlerle bağlantılı olan diğer iş ve görevlerin de gereğince yerine getirilmesini önleyecek, buradan da yönetim biriminin varlık nedeni olan amaçlara ulaşılma etkinliği ile sorun çözme kapasitesi düşecektir.

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için, her biri farklı yetenek, bilgi, beceri ve vasıflar gerektiren iş veya görevlerin, birbirini tamamlayacak şekilde ve toplumsal bir işbölümü içerisinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu durum, toplumdaki kişilerin her birinin, potansiyel olarak birbirinden farklı yetenek, bilgi, beceri ve vasıflara sahip oldukları gerçekliği ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Burada esas olan, toplumsal işbölümü ve işbirliğini etkili bir şekilde sağlayabilmek açısından, bütün iş veya görevlere tamamen uygun nitelikleri bulunan kişilerin yerleştirilmesidir. Aslında, iş gören-iş uyumu olgusu, her toplumdaki kişilerin yeteneklerinin düzeyi ile mesleki eğilimlerinin farklı yaratılmış olmasının mantık ve hikmetine de uygun düşmektedir. Ancak, herkesin kendi vasıflarına en uygun iş veya göreve getirilmesi ya da her iş veya göreve en uygun kişilerin yerleşmiş olduğu hali temsil eden “iş gören-iş uyumu”, fiili olarak kendiliğinden gerçekleşecek bir durum değildir. Toplumdaki her bir kişinin, kendi yetenek ve vasıflarına uygun düşen iş veya görevlere göre istihdam edilmesi ve yerleştirilmesi, ancak özel bir insan kaynakları yönetimi programıyla mümkün olabilecek bir toplumsal beceridir. Her toplumun yönetim ve eğitim sistemine düşen en öncelikli sorumluluk, toplumdaki her bir bireyin yetenek düzeyi ile mesleki eğilimini keşfetmektir. Diğer taraftan, toplumsal sürekliliği sağlayacak olan ekonomik sektörler kapsamında çalışan çeşitli işyerleri ile yönetim birimlerindeki her bir iş veya görevin gerektirdiği yetenek, bilgi, beceri

ve kişilik nitelikleri de tespit edilmelidir. Bundan sonraki aşama ise uygun yönetici veya iş göreni, uygun iş veya göreve atamak veya seçmek olacaktır. Sonuçta, toplumun yönetilme ihtiyacına ve sorun çözme kapasitesine en etkili ve verimli cevabı verecek olan formül gerçekleşecektir: Liyakat ve ehliyeteye dayalı bir insan kaynakları yönetimi!

Kur'an'ın emrettiği yönetim ilke ve kurallardan biri olan "Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor..." (Nisa 58) ayetinin, sadece "emir kipi" ile söylenmek yerine, ayrıca "Allah, emrediyor" tarzında söylenmesi, bu emrin ne kadar kuvvetli ve hayati bir düzenleme olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın temel öğreti ve öğütlerinden biri olarak iş veya görevlerin, liyakat ve ehliyeteye göre dağıtılmış olma olgusunun, "emanetin ehline verilmiş olması" gerçekliğine ek olarak, bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda başka yararları da vardır. Bir defa, çalışan bireyler, çalıştıkları ve üstlendikleri iş veya görevleri yerine getirme sırasında, kendi yetenek ve mesleki eğilimlerine uygun bir ortamda bulunmaktan dolayı daha etkili ve verimli olurken, aynı zamanda mutlu ve tatminkâr olacaklardır. Örgütsel anlamda iş gören- iş uyumunun varlığı, etkinliğin ve verimliliğin artmasına, toplam maliyetlerin ve işgücü devir oranının düşmesine, iş devamsızlığı ve mesleki hastalıkların azalmasına önemli katkıda bulunacaktır. Yine, liyakat ve ehliyeteye dayalı bir insan kaynakları yönetimi örgütsel kapsamda, iş yavaşlatma, grev veya lokavt gibi gruplar ve bölümler arasında örgüt düzenini ve dengesini bozucu iş çatışmaları önlemek suretiyle iş ve çalışma barışının oluşumuna önemli ölçüde destek sağlamış olur (Erdoğan, 1980:29). Liyakat ve ehliyeteye dayalı bir iş gören-iş uyumu, toplumsal anlamda refah düzeyinin ve hayat kalitesinin artışı sağlamanın yanında, yönetim sistemlerinin toplumun sorun çözme kapasitesini geliştirici etkiler

yaratmak suretiyle toplumsal barışa ve bütünleşmeye de önemli katkılar sağlar.

Kur'an'daki İslâmiyet'in "emanet" kavramıyla ilgili evrensel mesajının bir yüzü, "emanetin ehline verilmesi" ise diğer yüzü, "emaneti" üstlenenlerin, bu emanet ve sorumluluklarını gereğince yerine getirme ahlakına sahip olunması gerçeğidir. Bu kapsamda, Kur'an'a göre, "....eğer bazınız bazısına emanet bırakırsa, kendisine emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve Rabbi olan Allah'a saygılı olsun...." (Bakara, 283), "Yine onlar (Mü'minler) ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler" (Mü'minûn, 8) ve " (Mü'minler) emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir" (Meâric, 32) şeklindeki ayetler gereğince, herhangi bir emanet alanın, mutlaka o emaneti koruması ve kollaması zorunluluğu vardır. Bu bağlamda, kişioglunun yeryüzünde icra eylediği en belirgin günahlardan biri de, "emanete" karşı nankörlük etmek ve ihanet içerisinde bulunmasıdır. Genelde toplumsal, özelde örgütsel süreçteki yönetim sistemi içerisinde yer almış olan her yönetici veya iş görenin kendisine liyakat ve ehliyet kıstasında "emanet" verilmesine karşılık, bu kişilerin yüklendikleri emanete sadakat ve ahde vefa duygusu ile bağlı olmaları gerekir. Böyle bir yükümlülüğü ve sorumluluğu, gereği gibi yerine getirme imkân ve şartlarını kaybetmiş olanların, "emaneti" sahiplerine iade etmeleri beklenir. Yönetim ve organizasyon teorisinde, gereğince yerine getirilmeyen "emanetlerin", sahibi olan kişi ve topluluk ile birim ve kuruma iadesine "istifa" adı verilir. Modern yönetim anlayışında, hukuki ve ahlaki anlamda meşruiyet ve etkinlik içerisinde yönetme ve çalışma imkânı kalmadığı zaman, iş veya görevden gönül rızası ile ayrılma tavrı olarak "istifa" çok önemli bir yönetim erdemi sayılır. Bu durum, yönetim mekanizmasının kuruluş ya da işleyişinde işlerin yolunda gitmediği veya bir çarpıklığın olduğu konusunda önemli bir işaret ve uyarı anlamına gelmektedir.

Çalışmanın kökparadigmasını oluşturan “ Âdem ve yaratılış kıssası” kapsamındaki metaforlar üzerinden konunun değerlendirilmesi yapılacak olursa şu ilgi çekici sonuçlara ulaşmak mümkündür. Âdem ve yaratılış kıssasında, Allah, meleklerle ve kişiöğluna, her birinin yetenek ve kapasitelerine uygun düşen bir takım rol davranışları vermektedir. Meleklerin bir kısmı, yaratıcının kendilerine vermiş olduğu rol veya görev dağılımına uygun olacak şekilde Âdem’e (ya da kişiöğluna) secde ederken, diğer bir kısmı bu göreve haksız bir şekilde itiraz ederek “emanete ihanet ediyor ve şeytanlaşıyor. “Bilgi ve öğrenme” yeteneğine sahip olan ve bu vasıflarına dayanarak cennette hayat sürmesi emredilen insan ise “yasak ağaca” yaklaşma eyleminden dolayı “emanete” karşı ahde vefasızlık göstermiştir. Ancak, şeytan, yapmış olduğu bu haksız isyandan dolayı herhangi bir pişmanlık duymuyor ve melek olma liyakat ve ehliyetini kaybediyor. İnsan ise “yasak ağaca” yaklaşmak suretiyle yaratıcının kendisini layık gördüğü rol davranışından bir an uzaklaşmış olmasına rağmen derin bir pişmanlık duyarak “tövbe” ediyor. Bu durumda, “tövbe, Allah önünde günahların itiraf edilerek bağışlanma talebinde bulunulmasıdır” (Yavuz, 2013:285). Şeytan, bulunduğu yerin ve konumun gerektirdiği liyakat ve ehliyeti kaybetmiş olmasına rağmen, bu sapma halinden “tövbe” ederek yani istifasını vererek yeniden “emanete” dönüş yapmıyor. Sonuç olarak, yeni yer ve konumunda şeytanlık yapmaya devam ediyor. Oysa kişiöğlü hatasından dönmek suretiyle bir anlamda yanlış konumundan “tövbe ederek” yani istifasını vererek, “insan olma” yolunda çok önemli bir olgunlaşma tecrübesi ediniyor. Bu anlamda, bulunduğu yerin ve konumun gerektirdiği liyakat ve ehliyeti kaybetmiş olmasına rağmen (mesela, sorunları çözme kapasitesi düşük iken), hâlâ bulunduğu yeri ve konumu işgal etmeyi sürdüren kişi ya da kişiler şeytanlaşmış olmaktadır.

c. İşlerin Görülmesinde Veya Yönetimde Şûra (danışma ve katılım)

İslâmiyet’in yönetim ilke ve kurallarının üçüncüsüdür. Şûra 38’de “....İşlerini aralarında danışarak yürütürler...” denilmektedir. Âl-i İmran suresinin 159. âyetinde ise “ O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet, sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.

Şu halde, onları affet, bağışlanmaları için dua et, iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü, Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever” denilmektedir. Böylece, mü’min insanlara, kendi aralarındaki yönetim ve iş ilişkilerinin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair çok önemli bir özgürlük alanı bırakılmaktadır.

Genel anlamda Kur’an’daki İslâmiyet, insanoğlunun yeryüzündeki hayatının devamını garantileyen refleksleri ve içgüdüleri onların bedensel varlıklarına yüklemiş iken, tamamen insan aklına ve insafına bırakılmayacak kadar bütün insanları çok yakından ilgilendiren hayati ilişkileri belirleyen konuları da (mesela, başka insanlara haksızlık yapmamayı emretmesi gibi) “yol gösterici” ve “doğru yolu düşündürücü” şeklinde vahiy yoluyla onlara tebliğ etmiştir. Bu çerçevede, biyolojik temelli zorunlu eylemler ile vahiy yoluyla iletilen ilahi mesajların belirlediği sınırlar içerisindeki her türlü hareket ve davranışın tayin edilmesi ve icra edilmesi insanların özgür iradesine bırakılmıştır. İslâmî terimlerle ifade edilecek olursa, toplam insan davranışlarının dayandığı, üç temel rol davranışı türünden ilk ikisi olan “biyolojik kökenli temel roller” ile “vahiy kökenli emirler ve yasaklarla” ilgili eylemler “küllî irade” kapsamına girerken; bunların dışındaki her türlü kişisel tercih ve davranışlar olarak ifade edilen “bağımsız roller” ise “cüz’î irade” kapsamına girmektedir. Aslında, her insan için ilk iki davranış türü sabit bir veri iken, insanın özgür iradesine ve tercihi-

birakılmış olan serbest davranış alanı, insanların yetenek, bilgi ve becerisi ile kişisel eğilimlerini harekete geçirme kapasitelerine göre şekillenmekte ve potansiyel olarak çok geniş bir imkân sunmaktadır. İşte, inanan insanlara potansiyel olarak bırakılmış olunan bu çok geniş serbest davranış alanını yeterince kullanıp kullanmamak veya nasıl kullanılmış olduğu gerçekliği, tamamen insanların akıl ve bilgi sistemlerinin kullanımıyla ilgili hususlardır. Akıl ve bilgi sistemlerine dayanarak, yetenek, bilgi ve becerileri ile iş ve karar süreçlerine dair kişilik niteliklerini geliştirmiş olan inanan bireyler, bu imkân ve özgürlükten yararlanmayı gerçekleştirirler.

İnsanların, “.... işlerini aralarında danışarak yürütmeleri....”, aslında her insana, kendi hayatını yaşarken ve işini görürken, kendi hayatının akışına ve işinin görülmesi eylemine daha aktif bir şekilde müdahil olması fırsatı verilmektedir. Böylece, insanlar doğrudan ya da dolaylı olarak kendi hayatlarını ve işlerini etkileyen konularda, çeşitli derecelerde söz sahibi olma hakkını elde etmiş olmaktadır. İnsanların, “işlerini aralarında danışarak yürütmeleri” olgusu, kavramsal ve uygulama olarak en hafifinden “karar ve eylemden önce taraflara bilgi verilmesinden” başlayarak, en ileri düzeyi olan “öz yönetim”e kadar uzanan geniş bir yönetime katılma alternatifler yelpazesi ortaya çıkarır. Birinci durumda, herhangi bir yönetim biriminde veya örgüt sisteminde, yönetici veya otorite sahibi kararını kendi başına alır ve uygulamaya geçilmeden önce yönetilenleri veya astlarını bilgilendirir. İkinci durumda, yönetici veya otorite sahibi, kararı kendisi alır elemanlarına benimsetmeye ve onları ikna etmeye çalışır. Üçüncü durumda, yönetici veya otorite sahibi, duygu ve düşüncelerini açıklayarak, yönetim sistemindeki diğer kişi veya grupların sorularını ve görüşlerini davet eder. Dördüncü durumda, yönetici veya otorite sahibi, yönetim sisteminin yürütülmesi ve çalışması hakkında geçici bir karar

alır, bu geçici kararı diğer kişi veya gruplarla tartışarak nihai kararı yine kendisi verir. Beşinci durumda, yönetici veya otorite sahibi, yönetim faaliyetleriyle ilgili sorunlar ve alınması gereken kararlara dair bir sunum yaparak, yönetim sistemindeki kişi ve grupların bu konudaki görüş ve önerilerini aldıktan sonra kararını verir. Altıncı durumda, yönetici veya otorite sahibi, yönetim faaliyetleriyle ilgili sorunlar ve alınması gereken kararlara dair yasal sınırları ve temel kriterleri belirler, ama ilgili kararın alınmasını yönetim biriminde yer alan kişi ve ekiplere bırakır. Yedinci durumda, yönetici veya otorite sahibi, alınacak kararlara dair sadece yasal çerçeveyi ve sınırları vererek, yönetim birimindeki ve örgüt sistemindeki birey ve ekiplerin gerekli olan kararları özgürce almalarını ve hareket etme serbestisini tanır (Eren, 2001: 440-442).

Yönetim ve örgütsel faaliyetleriyle ilgili “danışma” olgusunun en hafif derecesi, yöneticiler veya üstler tarafından alınacak kararların nasıl olacağı hakkında daha önceden yönetilenleri ve astları haberdar etmektir. Yönetim işlerine dair “danışma” olgusunun en kuvvetli biçimi ise “özyönetim” de denilen, çalışan ve iş görenlerin tamamen “kendi kendilerini yönetmeleri” durumudur. Kur’an’da söz edilen, iş görenlerin işlerini “danışarak” yürütmeleri önerisi, sadece tek tip ve belirli bir katılım biçimini öngörmemektedir. Buradaki “danışma” kavramıyla, kendi içerisinde kademe kademe belirli aşamalara göre işe katılımın olabileceği esneklik öngörülmektedir. Yönetim ve örgütsel faaliyetlere dair işlerde danışmanın derecesinin tayin edilmesinde, sadece yönetici kadroların ve işlerin sahiplerinin katılıma ne ölçüde müsaade ettikleri kadar, yönetilen ve iş görenlerin bu konudaki yetenek, bilgi ve becerileri ile yatkınlık ve iradeleri de son derece belirleyici bir rol oynamaktadır. Ayrıca, işleri ve yönetim faaliyetlerini “danışarak” yürütmenin derecesinin tayin edilmesinde, iş veya görevlerin iş kolu ve teknik

boyutu da belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan, rutin ve son derece yalın bir işte danışma işlemine fazla bir ihtiyaç duyulmayabilir. Fakat karmaşık, işlevsel ve sonuçları itibarıyla başka insanların hayatını etkileyici yönleri bulunan bir iş veya görevin yerine getirilmesi sırasında doğal olarak daha fazla yeteneğe, bilgi ve beceriye ihtiyaç duyulacağı için bu tür işkollarında ileri düzeyde “danışma” biçimindeki katılıma gerek olabilir.

İşlerin ve yönetim faaliyetlerinin, farklı kademe ve derecelerde “danışarak” yürütülmesinin en kritik ölçüsü, kendisine “danışmaya” değer iş görenlerin veya astların olması ve bunların genel yetenek, bilgi ve beceri düzeylerinin niteliğidir. Bu bağlamda, “danışma” mevkii ve makamında bulunan “yönetici” ile kendisine “danışmak” icap eden iş gören arasındaki yetenek, bilgi ve beceri farklılığı yükseldikçe, bu konudaki yaklaşım büyük bir ihtimalle “danışmanın” en alt düzeyi şeklinde gerçekleşecektir. Buna karşılık, yönetici kadrolar ile iş görenler arasındaki genel yetenek, bilgi ve beceri düzeylerinin farklılığı azaldıkça ya da eşitleştikçe “danışmanın” derece ve kademesi de giderek “öz yönetime” yaklaşacaktır. İşlerin ve yönetim faaliyetlerinin, farklı derece ve kademelerde “danışma” etkinliğine konu olmasının esas mantığı, yönetim sistemlerine bir şekilde katılan insan kaynağının bütün yetenek, bilgi ve becerisinden mümkün olduğunca tam kapasite ile yararlanmaktır. İş ve yönetim faaliyetlerindeki “danışma” yani “katılım” derecesi yükseldikçe, işbirliği sistemi içerisindeki insan kaynağından yararlanma kapasitesi de yükselecektir. İnsanların özünde, her fırsata ve ortamda kendilerini gösterme ve kanıtlama ihtiyacı vardır. Bu eğilim, yaşanan hayat içerisinde, son derece işlevsel ve olumlu amaçlara yönelik etkinlikler bağlamında görünür bir katma değer olarak ortaya konmadığı zaman, hiç olmazsa “olumsuz anlamda işlevsel davranışlar” şeklinde kendine bir yol bulacaktır. Yönetim birimlerinde, yönetici kadroların,

yapılan iş ve görevlere dair aldıkları kararlarda, elemanlarına “danışmanın” en alt düzeyi olarak eylem öncesi “bilgi sunmaları”, en ileri düzeyi olarak da işleri görenlerin bizzat kendi işleriyle ilgili kararları almaları anlamında “öz yönetim” fırsatı vermeleri, onların üretkenliklerini, verimliliklerini ve yaratıcılıklarını artırmanın yanında, yeteneklerini geliştirme ile bilgi ve diğer iş vasıflarını yükseltme konusunda çok önemli bir motivasyon sağlayacaktır.

Bu çalışmanın kök paradigmasını oluşturan “Âdem ve yaratılış kıssası” kapsamındaki metaforlar üzerinden konunun değerlendirilmesi yapılacak olursa şu ilgi çekici ilişkileri yakalamış oluruz. Âdem ve yaratılış kıssasında, Allah, kendi yarattığı ve mutlak varlığına bağlı olan Meleklerle, ““Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım” (Bakara,30) demek suretiyle onları, vermiş olduğu bir kararın eyleminden önce “bilgilendirmiştir”. Sonra, “Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti” (Bakara,31); “Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat, dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben, size muhakkak göklerde ve yeryüzünde görülmeyenleri bilirim. Bundan da öte, açık ve gizli yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim? dedi” (Bakara, 33). Burada, çok açık bir şekilde, Allah’ın yarattığı iki ayrı varlıktan “melekler” ile “insan” arasındaki vasıf farklılığına, “öğrenme”, “bilme”, “anlatma”, “irade” ve “kabiliyet” gibi niteliklere işaret edilmektedir. Bu bağlamda, insan, kendine potansiyel olarak verilen vasıflara ve niteliklere sahip olarak donandığı ve gereğini tam olarak yerine getirdiği sürece, “meleklerden” bile yüksek vasıflı ve üstündür. Bununla birlikte, “öğrenme”, “bilme”, “anlatma”, “irade” ve “kabiliyet” gibi niteliklere sahip olan insan, Allah’ın yeryüzündeki iradesi ve işleri hakkında kendinin bir “halifesi” olmak şeklinde çok önemli ve yüksek düzeyde bir “katılımı” hak etmektedir. Allah’ın yeryüzündeki işlerine dair konularda “katılım” hakkı olan insanın,

eğer gerekli donanım ve vasıfları varsa, herhangi bir işte veya yönetim sisteminde de layık olduğu üzere daha fazla söz sahibi ve yönetme ortağı olması, Allah'ın iradesine uygun düşmektedir. Aslında, Yaratıcı, işlerin danışarak yürütülmesinden, potansiyel olarak yeryüzü halifesi olarak kodlanmış olan insanın, yaşadığı hayata daha fazla katma değer katmasıyla ondaki bu yaratıcılık "kuvvesini", fiiliyata dönüştürmeyi murat etmiş olmalıdır.

d. Gayrimeşru (yani hukuka ve ahlaka aykırı) Yönetimlere Direnme Hakkı;

Kur'an'daki İslâmiyet'in yönetim teo-rik ilke ve kurallarından dördüncüsüdür. Kur'an'daki "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan (kendi ellerinizle iş başına getirdiğiniz) yöneticilere de, sonra bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamberine götürün, eğer Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman ediyorsanız; bu hem daha hayırlı, hem de sonuç alma bakımından daha güzeldir" (Nisa,59) denilmektedir. Kur'an'ın bu açık hükmü gereğince, yönetim mekanizmasında yer alanların iş ve görevlerini icra ettikleri sırada, aldıkları kararlar ile yaptıkları işlemlerde Allah'ın vahiyle bildirip Peygamberin de tebliğ ettiği yönetim esaslarına uyulduğu sürece, her Müslümanın bu uygulamalara toplumsal düzenin sağlanması bakımından "itaat etmeleri" şarttır. Ancak, burada esas kritik konu, varlığı ve uyulduğu takdirde Müslümanların itaat etme zorunluluğu olan yönetim esasları nelerdir ve bunlara yeterince uyulmadığı zaman ne olacaktır? Hiç şüphesiz, yöneticilerin uymaları ve tatbik etmeleri gereken yönetim ilke ve kuralları, öncelikle ve zaruretle yukarıda temas edilen ilk üç kriter olmalıdır. Allah, bir şekilde yönetim faaliyetlerine katılan insanların "adaletli olmalarını", liyakat ve ehliyetle riayet etmelerini" ve "işlerini danışarak" yapmalarını bildirmekte ve bunlara uyan yönetimlere itaat edilmesini emretmekteydi. Ancak, Kur'an'da,

yönetim mekanizmasının riayet etmesi gereken bu ilke ve kurallara uyulmadığı zaman bu husustaki yönetsel anlaşmazlıkların ve sorunların yine Allah'a ve elçisine götürülmesi istenirken, hiç şüphesiz Kur'an'da benzer durumlarda Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğini emreden ayetlerde işaret edilmektedir. Bu bağlamda, Kur'an'ın değişik ayetlerinde, "adaletsizlik ve haksızlık" ile her türlü "zulüm" karşısında inanan insanların nasıl tavır almaları gerektiğine ve "iyiliği emredip-kötülükten sakındırmaya" dair çok sayıda açık emirler ve öğütler mevcuttur. Buâyetlerden en dikkat çekenleri şunlardır: "Şu halde emrolunduğun gibi, tövbe edenlerle birlikte dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin, Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir" (Hud, 112). "Sakin zalimlere meyletmeyin, yoksa size ateş dokunur. Allah'tan başka yâr ve yardımcınız yoktur. Aksi halde, yardım göremezsiniz" (Hud, 113). "Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!" (Hicr, 94). "Sabah akşam Rablerine rızasını dileyerek dua eden kimselerle beraber güçlülere göğüs germeye devam et. Dünya hayatının cazibesine kapılarak onları bir kenara bırakma. Had-dini aşırıp bencil arzularının peşine takılmaktan bizi unutmuş kimseye sakın boyun eğme!" (Kehf, 28). "Bir zorbalığa uğradıkları zaman kendi aralarında yardımlaşsınlar" (Şûra, 39). "Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle birisine söylenecek bir şey yoktur" (Şûra, 41). "Ancak haksız yere yeryüzünde zorbalık yapanlara ve insanlara zulmedenlere yol verilmemelidir. İşte, onları acı bir azap bekliyor" (Şûra,42). "Yeryüzünde iyilik yapmayıp bozgunculuk yaparak aşırı gidenlerin emrine uymayınız" (Şuarâ,151-152). "Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin!" (Kalem, 4). "O halde (hakikati) yalan sayanlara itaat etme!" (Kalem,8). İsterler ki sen yağcılık yapasın da onlar da sana yumuşak davransınlar" (Kalem, 9). "O halde Rabbinin kararı gelinceye kadar güçlülere göğüs ger; onların günahkârlarına ve nankörlerine boyun eğme!" (İnsan,24).

İlk üç yönetim ilke ve kuralının uygulamaya sokulması ve hayata geçirilmesi olgusu, büyük ölçüde yönetim sisteminin “yönetici kadrolarının” yetki ve sorumluluğu altındadır. Aslına bakılırsa, sadece kavramsal ve öğreti düzeyinde değil de, pratik ve olgusal olarak da, bir yönetim biriminin temel işlevi olan kendi yetki ve sorumlulukları altındaki sorunları çözebilmek ve yönetebilmek kapasitesi, ancak öngörülen ve öğütlenen bu ilkelere uyulmasıyla gerçekleşebilmektedir. Yönetim faaliyetlerine dair kararlara ve işlemlere muhatap olan ya da bu hizmetlerden kaliteli bir şekilde yararlanmak isteyen kişi ve kesimlerin, “nasıl yönetiliyor” olduklarına dair kanaat ve görüşleri son derece önemlidir. Bu kapsamda, yönetilenler, kendilerini yönetme görevini ve eylemini üstlenmiş yöneticilerinde haklı ve meşru bir yeterlilik ile uygulamalarında yönetim sorunlarını çözme kabiliyetini gördükleri zaman, onlara karşı güven duyarlar ve yönetimlerinden memnun kalırlar. Eğer, yönetilenlerin, kendilerini yönetme görevini ve eylemini üstlenmiş yöneticilerinde olması gereken vasıfların bulunmadığına ve uygulamalarında yönetim sorunlarını çözme kabiliyetlerinin yetersiz kaldığına dair kanaatleri varsa, o zaman bu yöneticileri öncelikle uyarmak, sonradan da bunlardan kurtulmak isteme hakları olmalıdır. Gerçekte, yönetim faaliyetlerinde ilk üç yönetim ilke ve kuralının tam olarak uygulanmasının ve yöneticilerde böyle bir duyarlılığın oluşmasının garantisi olarak, kötü ve başarısız yöneticilere ve onların uygulamalarına karşı, yönetim sisteminden olumsuz olarak etkilenen bütün yönetilenlerin meşru bir direnme hakkına sahip olması gerekir.

Yönetim uygulamalarında, ilk üç yönetim ilke ve kurallarına uyulmaması halinde, ortaya çıkacak olan yönetim başarısızlığı ve istenmeyen durumlara karşı, bizzat yönetimin konusu ve muhatabı olan kişi ve grupların direnme hakkının varlığı “yönetim sisteminin” var oluş mantığına da uygun düşmektedir.

Her yönetim sisteminin temel öğelerinden ve işlevlerinden biri de, genel anlamda “denetim”, dar anlamda ise “geriye besleme” (feedback) mekanizmasıdır. Herhangi bir sistemin fiili davranışlarına dair bilgi ve veri toplanması ile bu bilgi ve verilerin faaliyet öncesinden belirlenen standart ve hedeflerle karşılaştırılması halinde bir “geriye besleme” işlemi yapılmış olmaktadır (Ertürk: 2012, 41). Her türlü (biyolojik, mekanik, kurumsal, örgütsel v.b.g) sistemin fiili sonuçlarını, kendi işlev ve görevleri ile var oluş nedenlerini tam olarak yerine getirmek üzere ne derecede işleyip işlemediğini kontrol etmek amacıyla başlangıçtaki tasarlanan ve öngörülen hedeflerle karşılaştırılmasına geriye bilgi akışı anlamında “geriye besleme” denilmektedir. Yönetim sisteminin “geri besleme” mekanizması aracılığıyla “sistemin çıktıları (output)”, yani yönetim faaliyetlerinin eksiklik ve yanlışlıkları, yönetme eyleminin amaçlarına isabetle ulaşma etkinliği, verimliliği, başarısı ve yönetim hizmeti verdiği insanları memnun etme derecesi bakımından bir anlamda denetlenmiş olmaktadır. Bu bağlamda, yönetim ve örgüt faaliyetlerinin kendi iç kontrol süreçlerinin dışında, çok haklı sebepler ve gerekçeler olmak kaydıyla bu etkinliklerin paydaşları açısından, yönetim sisteminin kadrolarına karşı bir direnme hakkının olması sistematik bir zorunluluktur. Aksi takdirde, “kontrol edilmeyen” güç nasıl kendi mecrasından çıkarak bir şiddet kaynağına dönüşüyorsa, direnme hakkının bulunmadığı bir yönetim sistemi de, yönetilenlere karşı bir baskı ve tahakküm aracı haline dönüşme potansiyeli içinde taşır. Yönetim tarihi göstermektedir ki, bütün zamanlarda ve kültürlerde, bir şekilde yönetilenler tarafından duyarlılıkla izlenmeyen ve yeterince denetlenmeyen her türlü yönetim yapısındaki yöneticiler, yönetilenlere haksızlık yapma eğilimine sahiptirler. Yönetilenlerin veya astların, hukuki yanlışlar ile ahlaki hatalar karşısında tepki göstereceğini ve tavır alacağını bilmek, onların yönetim yetki ve araçlarını kullanma konusunda daha

dikkatli olmaları şeklinde bir duyarlılık ortaya çıkaracaktır.

Kur'an'daki İslâmiyet'in öğreti olarak ortaya koyduğu yönetim ilke ve kurallarından dördüncüsü olan "direnme hakkı", ilk üç temel ilkenin büyük ölçüde yönetim sistemlerinin yönetici kadrolarının yönetim yetki ve otoritesini güçlendirici etkisine karşılık, yönetilenlerin herhangi bir zulüm karşısında kendilerini savunma refleksi veya hakkı yaratmaktadır. Yönetim faaliyet ve süreçleri, bir anlamda iktidar ve güç oyunudur. Bu oyunda, yöneticilerin sahip oldukları güç kaynaklarını ve iktidar araçlarını kötüye veya maksat dışı kullanmalarını dengelemek amacıyla yönetilenleri böyle bir hak ile donatmak, her şeyden önce Allah'ın adaletine uygun bir sonuçtur. Allah, yaratmış olduğu bütün evrensel ve diğer alt sistemlerin varlığını, işlevselliğini ve işlerliğini tamamen adalet ve denge üzerine yaratmıştır. Hatta adalet ve denge o kadar önemlidir ki, insanın kendisini yaratmadan önce, ona adalet ve dengeyi öğretecek olan Kur'an'ı öğretmiştir: "Rahman, Kur'an'ı öğretti; insanı yarattı; ona açıklamayı öğretti" (Rahman, 1,2,3). Allah, yaratmayı murat eylediği insanın, yeryüzünde "insan gibi insan" olabilmesi ve daimi bir denge içerisinde olacağının garantisini Kur'an ayetleriyle tesis etmeyi diledi. Şöyle ki, "De ki, Rabbim adaleti emretti....." (A'raf, 29). "Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık" (Kamer, 49). "Göğü Allah yükseltti ve dengeyi O koydu" (Rahman, 7). "Sakın dengeyi bozmayın" (Rahman, 8). "Ölçüyü adaletle tutun ve dengeyi sakın bozmayın" (Rahman, 9). Bu bağlamda, yönetim sisteminin doğası gereği "yöneticilik" rolüne, işin ve görevin gerektirdiği kadar yetki ve otorite yüklenirken, aynı yönetim sisteminin "yönetilen" konumunda olanlara da, haksızlık ve yanlışlıklar karşısında aynı oranda "direnme hakkının" atfedilmesi, çok ciddi bir denge ve düzen meselesidir. Aksi takdirde, her şeyin temeli olan "adalet" ve "ölçülülük" tesis edilmez ve "dengeler bozulur". Dengelerin

bozulması ve ölçülülüğün kaybolması ise sistemin çökmesine ortam hazırlar.

Kur'an'daki İslâmiyet'in yönetim etkinlik ve süreçlerine dair temel ilke ve kuralardan dördüncüsü olan "direnme hakkı", insani ve toplumsal düzenlerin inşası olan kültürel bir yönetim sisteminin yanlışlığından ve hatasından doğan bir sonuçtur. Bu durumda, "adalet ve eşitlik", "tam bir liyakat ve ehliyet" ile "olması gerektiği ölçüde danışma" ilkelerine göre tasarlanmış ve uygulanmakta olan bir yönetim düzeninde, kavramsal ve pratik anlamda, herhangi bir direnme ihtiyacı bulunmayacağı için direnme hakkı kavramı da doğmaz. "Âdem ve yaratılış kıssası" kapsamındaki metaforlar arasında, yaşadığımız hayatın yönetim tasavvurlarına doğrudan doğruya uyarlanabilecek belirli simgeler mevcut değildir. Buna karşılık, Âdem ve yaratılış kıssasında geçen "iblisin isyanı" ile "kişioğlu ve eşinin" "yasak ağaca" yaklaşmaları, her şeyi öncesi ve sonrasıyla mutlak bir bilgiyle bilen, şaşmaz ve yanılmaz olarak mutlak hakikati temsil eden Allah'ın ortaya koyduğu "evrensel yönetim düzenine ve dengesine", haksız ve gayri meşru yoldan aykırı davranışlarıdır. "Direnme hakkı" ile haklı ve meşru yönetim düzenine isyan etmek ya da aykırı davranmak farklı olgular ve kavramlardır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın tasarladığı ve yarattığı her türlü sistemde, mesela yönetim düzeninde, "direnme hakkının" doğacağı bir yanlış, eksiklik, hata veya çelişkili bir durumun olması düşünülemeyeceğine göre, olsa olsa insani ve kültürel cehalet ve taşkınlıklardan meydana gelen isyanlar, aykırılıklar, yan çizmeler ve sapkınlıklar söz konusu olabilir. Bu anlamda, Âdem ve yaratılış kıssasında, şeytanın aykırı davranışının haklı ve meşru bir gerekçesi yoktur. Burada şeytan, tamamen haddini aşarak büyüklük taslamış ve böbürlenmeye kapılmıştır. Üstelik bu küstah ve nankörlüğünden dolayı "tövbe" etmeyerek, ayrıca "beni sen azdırdın" diyerek doğrudan Allah'ı suçlamayı

sürdürmüştür (A'raf, 16). Aynı şekilde, Âdem ve eşi de, Allah'ın iradesine ve emrine rağmen, sırf şeytanın hilesi ile beşeri hırslarına (yani melek olma ve birer ebedi varlık olma isteğine) kapılarak "yasak ağacın meyvesini" haksız yere ve gayri meşru şekilde yemişlerdir (A'raf, 19, 20, 22). Fakat, Âdem ve eşi, bu haksız eylem ve davranışlarından derin bir pişmanlık duyarak, "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz" demek suretiyle "tövbe" etmişlerdir (A'raf, 23). Bu bağlamda, insani ve kültürel sistemlerin yönetim faaliyetlerinde, planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve denetim gibi işlevler, ne kadar mükemmel icra edilirse edilsin, mutlaka önceden tahmin edilmeyen şartlar ve etkenler, bir takım sapmalara ve standart dışı davranışlara yol açabilir. Bütün bu sapmaların ve olumsuzlukların nihai düzelticisi ve ayarlayıcısı ise yönetilenlerin direnme haklarını kaçınılmaz olarak kullanmaları sonucunda ortaya çıkan yönetilen grubun veya toplumun direnme ahlakıdır.

4- SONUÇ: "İNSANLAR LAYIK OLDUKLARI YÖNETİM TARZIYLA YÖNETİLİRLER"

Kur'an'daki İslâmiyet'in, her çağ ve dönem için, her toplum ve kültür için, her yönetim birimi ve örgüt için yani her durum ve şartta geçerli olan belirli bir yönetim tarzı ve şekli mevcut değildir. Ancak, Kur'an'daki İslâmiyet'in, her çağ ve dönem için, her toplum ve kültür için, her yönetim birimi ve örgüt için yani her durum ve şartta geçerli olacak şekilde belirli yönetim ilke ve kuralları vardır. Yönetim tarzı ve şekli, ne olursa olsun uyulma zorunluluğu olan bu yönetim ilke ve değerlerinden, "adalet", "liyakat ve ehliyet" ile "danışma ve katılma" kuralları, yönetim sistemlerinin daha çok "yönetici kadrolarının vasıfları" olması gerekirken, dördüncüsü olan "direnme

hakkı"nın ise daha çok "yönetilenlerin vasıfları" olarak tebarüz etmesi gerekmektedir. Yönetim ve örgüt sistemlerinin yönetici kadroları, taşımaları gereken yönetim ilke ve değerlerine yeterince sahip olamadıkları ve bu anlamda sorun çözme kapasitelerini harekete geçiremedikleri zaman, yönetim sisteminin yetersiz uygulamalarından olumsuz olarak etkilenen kişi ve grupların, haklı ve makul gerekçeleri olmak kaydıyla "direnme hakları" doğmaktadır. Yönetim tarihine göre, haklı ve makul gerekçeleri olmak kaydıyla "direnme haklarını", akıllı, ahlaklı ve ölçülü bir şekilde kullanan veya kullanabileceği izlenimini veren, yani gerçek anlamda "direnme ahlakına" sahip olan yönetilenlerin bulunduğu her düzeydeki ve konumdaki yönetim sistemleri etkili ve başarılı olmuştur. Başarılı yönetimlerin ve örgütlerin bu etkinliklerinde, hiç şüphesiz yönetici kadrolarının taşımaları gereken yönetim değerlerine sahip olmaları ve cesaretle bunları uygulamaya sokmaları, ne kadar etkili ise bütün bunların gerçek hayata fiilen dönüşmesinde, yönetilenlerin "direnme ahlaklarının" zorlayıcı ve motive edici yönleri de bir o kadar etkilidir.

Direnme ahlakının varlığı, büyük ölçüde yönetim mekanizmalarının içinde yer alan kişi ve gruplar ile bu yönetimin etkisi altında yaşayan kişi ve grupların, çok iyi yetiştirilmiş olmalarını gerektirmektedir. Bir defa, yönetilen insanların, kendilerinin nasıl yönetilmeleri gerektiği düşüncesine sahip olmalarının yanında, fiilen nasıl yönetiliyor oldukları hakkında da belirli değerlendirme yapabilecek kabiliyet ve duyarlılıkları olmalıdır. Yönetilenlerin direnme ahlaklarının zayıf ve yetersiz olduğu zamanlar, bilgisiz, duyarsız, ilgisiz, kayıtsız, aşırı bencil ve beleşçi davranışların yaygın olduğu dönemler olarak dikkat çekmektedir. "At, binicisine göre kişner" özdeyişine uygun olarak, tarihsel süreç içerisinde yönetilenlerin "vasıfsız" veya "kalitesiz" oldukları zamanların "yönetici kadroları" da, taşımaları gereken yüksek vasıflardan ve

değerlerden çoğunlukla yoksun olarak, halkın ve yönetilenlerin bir kısmına haksız yere çıkarlar ve avantajlar sağlarken, diğerlerine karşı da çeşitli derecelerde şiddet uygulamışlardır. Bu bağlamda, insanların ve toplumların nasıl bir yönetim sistemiyle yönetileceklerini tayin eden esaslardan biri de, bizzat yönetilen insan ve toplumun vasıf düzeyi ile ilişkili olarak direnme ahlakı ölçüleridir. Direnme ahlakı yeterli, duyarlı ve hareketli olmayan grup ve toplumlardaki yönetim ilişkileri, belirli bir süreden sonra “gönüllü köle- despot” ilişkisine dönüşür. Ayrıca, cahil kişi ve gruplar ile direnme ahlakını harekete geçiremeyen toplumlar, yönetici kadrolarının vasıf düzeyleri ile çeşitli sorunları çözme konusundaki kabiliyetleri yerine, çoğunlukla kendilerinin kolektif bilinçaltı komplekslerini temsil etme kapasitelerine bakarlar.

Sonuç olarak, bir topluluk kaliteli bir şekilde yönetilmeyi hak etmediği ve bu yönde kendini düzeltmediği sürece, yukarıdan aşağıya veya “taşradan” içeriye, yaban ellerden bizim ellere doğru, hiçbir zaman kendiliğinden kaliteli ve başarılı bir yönetim sistemi gelmeyecektir. Kaliteli ve sorunları çözebilme kapasitesine sahip yönetim sistemlerinin oluşumu, ancak yönetim sistemindeki yönetici veya iş görenlerin gerekli yönetim vasıflarına sahip olmalarıyla mümkündür. Vasıflı ve kaliteli yönetici kadroların veya iş görenlerin varlığı ise kesinlikle yönetilenlerin kendi yöneticilerini bu ölçü ve kıstaslar itibarıyla değerlendirme kabiliyet ve direnme ahlaklarına bağlıdır. Kur’an, evrensel yönetim ilke ve kurallarını ortaya koyarken, insanların vahiy ve akıl birlikteliği ile oluşturacakları bir toplumsal bilgi sisteminin öncülüğünde cehaleti yenmeyi başaran toplulukların ancak bütün bunları hak edeceklerini, yine her biri ayrı ayrı tabiat yasaları hükmünde olan ilgili ayetlerde dile getiriyor: “.....Allah’a kavuşacaklarına inananlar: nice az sayıdaki bir topluluk, Allah’ın izniyle kalabalıkları darmadağın etmiştir. Allah,

güçlülere göğüs gerenlerle beraberdir” (Bakara, 249). “..... Eğer, Allah, kötülerini iyilerle defetmeseydi yeryüzü alt üst olurdu. Allah, insanlığa karşı alabildiğine cömerttir” (Bakara, 251). “ Allah, söz veriyor; iman edip iyilik, güzellik doğruluk için çalışanlar önceki çağlarda örneği görüldüğü gibi yeryüzünün halifeliğine gelecek! Onlar için razı olunan din güçlenecek; korku, yerini güvene bırakacak!.....” (Nur, 55). “.....Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.....” (Ra’d, 11). “ Her türlü hatırlatmayı yaptıktan sonra bilgelik dolu bütün kitaplarda yazmıştık ki, Yeryüzüne benim iyilik, güzellik ve doğruluk timsali kullarım varis olacaktır” (Enbiya, 105).

KAYNAKÇA:

- BAYRAKTAROĞLU, Serkan (2006),** İnsan Kaynakları Yönetimi, Genişletilmiş 2. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı
- BIÇAK, Ayhan (2009),** Türk Düşüncesi I Kökenler, Dergâh Yayınları:429, İstanbul
- BIÇAK, Ayhan (2012),** Evren Tasavvuru Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak, Dergâh Yayınları:510, İstanbul
- BIÇAK, Ayhan (2014),** Tarih Metafiziği ya da Kendilik Bilinci Dergâh Yayınları:594, İstanbul
- ELİAÇIK, R.İhsan (2014),** Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur’an, Türkçe Meal-Tefsir, İnşa Yayınları:10, İstanbul
- EREN, Erol (2001),** Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar) Genişletilmiş 5. Baskı, Beta Yayın No:1067, İstanbul

ERDOĞAN, İlhan (1980),İşletmelerde Kişi Değerlemede Psikoteknik, Üçdal Neşriyat, İstanbul

ERTÜRK, Mümin (2012),İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, 6. Baskı, Beta Yayın No:2731, İstanbul

KILAVUZ, Ahmet Saim (?),“ Akaid” (Üçüncü Bölüm) İlmihal I , İman ve İbadetler, İSAM- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, İstanbul

ÖZAKPINAR, Yılmaz (1997),İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü, Kubbealtı Neşriyatı:54, İstanbul

ÖZAKPINAR, Yılmaz (2014),İnsan İnanan Bir Varlık, Ötüken Neşriyat Yayın Nu:426, İstanbul

NİYAZI, Mehmet (1995),Türk Devlet Felsefesi, ÖtükenYayın, Nu:260, İstanbul

YAVUZ, Kerim (2013),Günümüzde İnancın Psikolojisi, Boğaz

İlk Yayınlanma tarihi, Yeni Fikir Dergisi, 2015
- Cilt: 1 - Sayı: 14,shf.; 7-29

İslamda Yönetim Ve Adalet Anlayışı

Hikmet Adem*

Öz

İlk İslam Devleti Medine-i Münevvere’ de kurulmuş, Rasûlullah s.a.v, on yıllık süreçte devletin temel kurum ve kurallarını şekillendirmiştir. İslam, yönetim anlayışında adaletin, en ücra yere kadar ulaştırılmasını istemiştir. Hz. Ömer bunu şöyle demiştir: “Fırat ve Dicle nehirleri kenarında bir oğlak kayboldu, korkarım ki Allah, onu Ömer’den sorar.”

İslami Yönetim

Amaç değil araçtır. Şeyh Edebalı’nın: “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” sözü bunun için söylenmiştir.

İslami Yönetim; ilme, barışa önem veren özgün ve evrensel bir sistemdir. Dünya ve ahiret ayrımı gibi düalist bir anlayışa sahip değildir. Hiç ölmeyecekmiş gibi Dünya için yarın ölecek gibi ahiret için çalışmayı esas alır.

İslam, halkın temel hak ve hürriyetlerini koruyup her ne sebeple olursa olsun zulme asla rıza göstermez. Fırsat ve Kanun karşısındaki eşitlik prensibi olmazsa olmaz şartıdır.

İslam devleti, yönetilenler arasında güven, kardeşlik, dayanışma, hakkı gözetme ve hoşgörünün yayılmasını hedeflemiş bunun toplumsal bazda ete-kemiğe bürünmüş şekli olan “Hisbe” teşkilatını kurmuştur.

İslami idare, insan patentli hiçbir rejime benzemez, tamamen kendi nev’i şahsına münhasır olup onda hakimiyet bila kayd-ı şart Allah’ındır. Devlete düşen ise Allah’ın ahkâmını tanzim ve tatbiktir.

Yönetim Esasları

1-Tevhid: Allah ismini yüceltme ve yayma seferberliğidir. Tevhid, İslam toplumlarının muharrik gücüdür.

2-Emanet: Yönetim sadece yönetenlere emanet edilmemiş; Yönetenlerin “denetlenmesi ” de kamuya emanet edilmiştir.

3-Adalet: Hukuk devletin temelidir. "Allah, insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder." (Nisâ, 58)) ayeti ile toplumsal meselelerde adalet temel esas olarak belirlenmiştir

4-Liyakat: Devlet Başkanı Müslüman, hür, akıllı, ergin, erkek ve ehliyetli, ilim sahibi ve kabiliyetli bir kimse olacaktır.

5- Şura: Kur’an’da müminlerin hemen her işinin müşavere ile olduğu açık olarak belirtilmektedir. Devlet başkanı idari kararları şûra ile alır **6-Meşruiyet:** Yöneticinin meşruiyetini kaybetmemesi için, İstişare yapması, liyakat, ehliyet sahibi ve adil olması gerekir.

Yönetim ve Adalet

İslam, getirdiği sosyal, ahlakî özellikleri olan adaletli bir yönetimi savunur, yönetimde adalete ibadet kadar önem verir. Bu hususta yöneten ile yönetilen hatta Peygamber ile ümmeti eşittir. Nitekim Resulullah: "Ey insanlar! Ben bir kimsenin sırtına kırbaça vurdumsa, gelsin benim sırtıma kisas yapsın. Bu suretle ben Rabbimin huzuruna müsterih olarak çıkayım." Demiştir.

* İlahiyatçı araştırmacı-yazar, hikmetadam@hotmail.com

Geliş Tarihi: 15.11.2016 Kabul Tarihi: 20.11.2016

Mekke devri, Müslümanların on üç yıl müşriklerin karşı tepki ve amansız hücumuna maruz kalarak zorluk, sıkıntı, işkence ve zulüm gördükleri; müşrik düzenin hâkimiyeti altında inim nim inledikleri yıllardır. Mekke’de Müslümanların değil devlet kurmasına, toplu ibadet etmelerine dahi cahiliye ve şirk hegemonyasının baronları engel olmuşlardır. Ondan dolayı İslam, kendi evrensel anlayışına uygun bir devlet yapısını ve yönetim çatısını ancak Medine-i Münevvere safhasında te’sis edebilmiştir.

Hiz. Peygamberimiz s.a.v, İslâm Devletin temellerini hicretten önce -akabe bey’atleri ile- atmaya başlamıştır. Hicret ile Medine-tü’n-Nebi (Peygamber şehri) adını alan Yesrib, İslâm devletinin ilk kurulduğu kutlu mekân olmuştur. Burada ilk İslâmî anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Rasûlullah (s.a.v), Medine-i Münevvere’ de hicretinden vefatına kadar geçen on yıllık süre boyunca İslâm devletinin gerekli bütün temel kurumlarını, vahiy rehberliğinde şekillendirmiş, Ashâb-ı Kiram da bu kurumlara ilk muhatap olma şerefini ihraz etmişlerdir.

Hiz. Peygamber s.a.v’in vefatından önce tamamlanan İslâm, bütün kurumlarıyla beşeri sistem ve düzenleri beraber devlet düzeni ile de tamamen farklı ve benzersizdir.

İslam, insanlık tarihinde en mükemmel ve son yegâne din olduğu için devlet ve yönetim anlayışında da aynı mükemmelliği öngörerek her hususta adaletin, en ücra yerde bile tahakkuku emretmiştir. Nitekim Hiz. Ömer bunu şöyle dile getirmiştir: “Fırat ve Dicle nehirleri kenarında bir oğlak kayboldu, korkarım ki Allah, onu Ömer’den sorar.”

İlk İslam Devletinin Yapısı

*İslâm Devleti bağımsız bir devletti, varlığı gerçek kişilere dayanıyordu.

*Hiz. Peygamber’e itaat mutlak olup ona itaatten başka yol yoktu.

*Yahudi ve Arap kabileleri yapılan antlaşmalarla İslâm devletine ram oldular.

*Medine şehri sınırları, İslâm devletinin ilk topraklarıydı.

*İslam Devleti evrensel bir mesaja dayandığı için zamanla topraklarını genişletti.

*-Hiz. Peygamber s.a.v, Muhacirler ile Ensar arasında kardeşlik kurdu.

(M. Beşir Eryarsoy, İlk Anayasa Işığında Peygamber’in Kurduğu Devlet, Düşünce Dergisi, sayı 1, 2)

İlk İslam Devletinin yapısını ortaya koyan 50 kusur maddelik anayasa, aynı zamanda Dünya tarihinin ilk yazılı anayasasıdır diyen Hayrettin KARAMAN meseleyi şöyle özetlemektedir: “Bu vesika amme hukuku ile ilgili mevzularda düzenleyici ve bağlayıcı kaideler getirmekte, devlet iktidarını tesis etmekte, icra ve kaza fonksiyonlarına ait meseleleri ele almakta, farklı zümreleri tabi olacakları hukuki manzumedde selbest bırakarak teşrii sahada da düzenleyici davranmaktadır. İktidar ve teb’anın hak ve vecibeleri metinde yer almıştır. Hulasa ilk anayasa, insanlık tarihinde başlı başına bir inkılap teşkil etmektedir. (H. Karaman, Ana hatlarıyla İslam Hukuku, I, 168-169)

İ.BÖLÜM

A-İSLAM’DA YÖNETİM

İslam dinine göre insan, yeryüzüne bir takım üstünlüklerle donatılarak halife gönderilmiştir. İşte bu, hem yeryüzünde –Allah adına- bir takım işler yapmak ve hem de kendini ve çevresini idare etme kabiliyetine sahip olmak demektir. Bu sorumluluğu Efendimiz sav şöyle beyan buyurmuşlardır: “Hepiniz sorumlusunuz, yükümlülüğünüz altındakiler(i idare etmek) den hesap vereceksiniz. Bu, akıllı ve mükellef her insanın dünyada imtihan sırrına binaen deruhte ettiği bir sorumluluk mevkiidir.

Bir de Peygamber Efendimizin: “Ben, namaz ve diğer ibadetlerle emir olunduğum gibi insanları yönetmekle de emir olundum.” Şeklinde ifade ettiği daha özel bir yönetim vardır: Bu, Müslümanların işlerini görmek, onlara hizmet etmek gibi ağır bir sorumluluk isteyen ve insanların yükünü deruhte etmek anlamına gelen başta “Devlet Başkanlığı” olmak üzere vezaret ve devletin üst makamlarını ihraz etmektir.

İşte bu bölümde üst düzey yönetim kadrosunun bilmek ve uymak zorunda oldukları; İslami yönetim esasları ve İslam’da yönetimin özelliklerini göreceğiz.

A-1.İslam’da Yönetim Esasları

A-1.a.Tevhid

Tevhit: "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür" anlamına gelen "La ilahe illallah, Muhammedün Resulullah" cümlesine kalp ile inanıp bunu dil ile ifade etmemektir."

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin tevhid mücadeleleri anlatılmıştır. Nitekim bir ayette, "Senden önce gönderdiğimiz her Peygamber'e: "Benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin, diye vahiy etmişizdir."(Enbiya, 25) buyurulmaktadır. Bütün peygamberler tarafından değişik toplum şartlarında ve farklı zaman dilimleri içinde yürütülen "tevhid mücadelesi" yaşadıkları toplumu tevhid toplumu yapma mücadelesidir.(İ. Lutfi Çakan, Mehmed Solmaz, K. Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, s. 2.)

Hız. Peygamber'in, kurduğu İslam devleti ile farklı şartlar ve farklı usullerle verdiği mücadele "İla-i kelimetillahi" seferberliğinden başka bir şey değildir. Böylece Tevhid, İslam toplumlarının muharrik gücü olmuştur. Nitekim Necip Fazıl, bunu ne güzel ifade etmiştir:

"Ey genç adam, bu düstur sana emanet olsun: Ötelerden habersiz nizama lânet olsun!" (Çile, s.371.)

A-1.b. Emanet

İslam'da emanet, her halükarda titizlikle korunması gereken maddî veya manevî değerler manzumesidir.

Emanetler, ehline verilir ve o da onları canı pahasına korur. Devletin hizmet makamları da emanettir, dolayısıyla asla ihanet edilemez. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethedince, çeşitli kabilelerde bulunan vazifeleri yeniden düzenleyerek Kâbe'nin anahtarlarını Abdüddar oğullarından almıştı. Amcası Abbas, bu hizmetin kendisine verilmesini talep edince: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."(Nisa, 58) ayeti geldi. Anahtarlar yine Osman b. Talha'ya teslim edildi. (Kur'an Yolu, Diyanet, Türkçe Meâl ve Tefsir, II, s.82)

İslam dinine göre yönetim sadece yönetenlere emanet edilmemiştir. Yönetenlerin "denetlenmesi sorumluluğu" da kamuya emanet edil-

miştir. Hız. Ebu Bekir'i seni kılıçlarımızla düzeltiriz diye uyaran sahabe örneğinde olduğu gibi.(İslam Kültür ve Medeniyetinin Esasları, MEB, s. 40)

A-1.c. Adalet

Adalet, hukuk devletinin temelidir. O itibarla Hız. Allah, insanların adalete uygun davranmasını isteyerek; "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar."(Nahl, 90) ayeti ile toplumsal meselelerde adaleti temel esas olarak belirlemiştir.

Toplumda güvene dayalı sosyal hayatın temini, haksızlıkların ortadan kaldırıldığı bir sistem olan adalet anlayışı ile gerçekleşecektir. Uygulamada adaletin bozulmamasının iki teminatı vardır:

-İmana dayalı ahlak...

-Cemiyetin, emanet ve sorumluluk duygusu içinde gerçekleştireceği denetim.(Kur'anYolu, II, s. 82-83.)

A-1.d. Liyakat

İslam'da hangi vasıflara sahip kimse-lerin yönetici yapılacağı "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."(Nisa, 58) ayetiyle ortaya konulmuştur. Toplumu yönetme bir emanet olarak görülmüş ve bunun liyakat sahiplerine verilmesi istenmiştir. Devlet başkanlığı makamı, aklıyla, ilmi ve dürüstlüğüyle temâyüz etmiş kimse-lerin meydana getirdiği kurulun seçtiği kişiye emânet olunur. (MEB, age. 40)

A-1.e. Şura

Kur'an'da müminlerin hemen her işi- nin müşavere ile olduğu çok açık olarak belirtilmektedir:

*"Dünya işlerinde reylerini al."(Al-i İmran, 159)

*"Baba ile ana, birbirlerine danışıp anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse günah olmaz."(Bakara, 159)

Peygamberimiz de: "Onların işleri aralarında müşavere edilir."(Şura, 38) ayeti doğrultusunda meşveret prensibini pratiğe geçirmiştir.

Mesela: Mute Savaşında orduyu sefere gönderirken üç komutan tayin etmiş, şayet üçü de şehit olursa aralarından birini komutan seçmeleri için sahabenin istişare etmelerini istemiştir. Böylece İslam'ın alâmetifarıkası haline gelen "müşavere", Gerçek nicelik ve niteliğiyle diğer kültür ve milletlerde rastlanmamaktadır. Mesela eski Yunan ve Roma toplumlarında var olan demokrasi uygulamaları toplumun bütün kesimlerini kapsamıyordu. Cahiliye dönemi Mekke toplumunda kabile başkanları Darun-Nedve'de toplanıyorlardı. Aldıkları kararlara toplumun katılımı söz konusu değildi. (S. KUTUP, Fi Zılalil-Kur'an, XIII, S.136)

Binaen aleyh Devlet başkanı idari kararları şûrayla alır, onu, bunun dışında bir tutum ve davranışa hiçbir mazeret sürükleyemez. Nitekim Karaçi'de Seyyid Süleyman Nedvi başkanlığında 1951'de toplanan İslam âlimleri de: "Devlet başkanı, şuun-ı İslamiyeyi tek başına yürütmeye kalkışarak istibdat yolunu tutamaz; devlet işleri şura usulüne göre yürütülür;" diyerek 'istişare' prensibine bilhassa vurgu yapmışlardır. (Osman Eskicioğlu, İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, s.254.)

A-1.f. Meşruiyet

İslam'da yönetim anlayışında meşruiyet" Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Sonra kendinizden olan emir sahiplerine itaat edin." (Nisa, 59) ilahi emrine dayanır. O nedenle Teşri' icra ve hükümleri tatbikte keyfilik olmaz.

İslam, yöneticinin meşruiyetini kaybetmesi için bazı esaslar getirmiştir:

- Yöneticinin seçimi istişare ile yapılmalıdır.
- Liyakat ve ehliyet sahibi olana yöneticilik verilmelidir.
- Yönetici aldığı görevin emanet olduğunu bilmelidir.
- Emanete ihanet etmemeyi kendine şiar edinmelidir.
- Güvenilir olan yönetici, toplumu adaletle yönetmelidir.
- Kanun karşısında bütün fertlerin eşitliğini sağlanmalıdır.
- Emanet ve adalet esaslarını yerine getirenli-yakatli

-Meşruiyet kazanmış olan "ulu'l-emre" uymak zorunludur.

Adil bir yönetim, herhangi bir fert ve zümre diğer fertlere yahut zümreye imtiyazlı davranamaz; bütün fertler eşittir. Aksi takdirde yönetim meşruiyetini kaybetmiş olur. (Mevdûdî, İslam'da Hükûmet, s. 513-516.)

A-2. İslami Yönetimin Özellikleri

İnsanlık tarihi, Milletleri birbirinden ayırmaya yarayan özelliklerle doludur. Esasen insanlık fıtratı da bunu gerektirir. Nitekim bir ayette: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık....."(Hucurat, 13) Bu farklılıklardan biri de milletlerin yönetim tarzlarıdır. İşte nev'i şahsına münhasır olan İslami bir yönetimin bazı özellik ve güzelliği şunlardır:

A-2.a.Hürriyet

Râgıb el-İsfahânî hür kelimesini, kölenin zıddı olarak tanımlamıştır. (el-Müfredât, "hur" maddesi)

Kuşeyrî'ye göre hürriyet, "kulun yaratılmışlara köle olmaması, maddeler âlemindeki herhangi bir gücün onun üzerinde etkisinin bulunmamasıdır." (Risâle, II, 460-463)

Kur'an ve sünnette, insanların eşitliği ve Hz. Âdem'in neslinden geldiği ifade edilmiştir. (Hucurat, 13) Buna göre hürriyet, insan şeref ve haysiyetinin ayrılmaz bir unsurudur. Hz. Ömer, Mısır Valisi Amr. b. As'a şöyle çıkmıştır: Annelerinden hür olarak doğan insanları ne zamandan beri köle yaptınız?

A-2.b. İlim ve İrfan

İslamiyet, ilim tahsilini ibadet sayarak insanlığı ilme sevk eden yegâne dindir. O itibarla İslam, "İlim dini" olarak tesmiye edilmiştir. Zira Kur'an'ın ilk inen ayetleri "OKU" diye başlar. (Alak, 1-5) Medeniyetlerin en önemli etken unsuru bilgidir. İslam-ilim terkihiyle oluşan kültür, Müslümanlara "tevhid" eksenli bir dünya görüşü kazandırmıştır. Müslümanlar da İslam'ın bu dünya görüşünü büyük medeniyetler kuran devlete dönüştürmüşlerdir. Nitekim İslam medeniyeti ilk

devrindeki gibi kalmamış, Müslümanların geliştirdikleri yeni ilimlerin kazandırdığı bilgiler çerçevesinde zenginleşmiştir.

Bu gelişmede rol oynayan üç önemli etken şunlar olmuştur: İslami esaslar, müslümanların düşünce faaliyetleri ile ilmi faaliyetlerdir. (AlparslanAçıkgenç,Bilgi,Medeniyetveİslam <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayılar&Goster=Yazi&YaziNo=479>)

A-2.c. Özgünlük

Yapılan fetihlerle İslam devletinin sınırları hızla genişlemiş, Arapların dışında da pek çok millet İslam'ı benimsemiştir. M. 632'de Hicaz topraklarında doğan ve kısa sürede gelişen İslam, karşılaştığı Yunan, İran, Hint, Bizans gibi milletlerin bilim ve düşünce mirasını almış, onları kendi tevhit potasında eriterek özgün bir medeniyet ortaya koymuştur.

A-2.d. İnsana büyük değer verilmesi

İslam'a göre insan, yeryüzünde Allah'ın halifesi ve yaratılmışlar içinde en üstün ve en güzel suret ve sirette yaratılmış bir varlıktır. (İsra, 70; Tin, 4) O itibarla Kur'an ve sünnette yer alan ilkeler, insanın bu değerlerini koruması dolayısıyla her iki dünya mutluluğuna kavuşması içindir.(Bakara, 201)

A-2.e.İslam'ın, insana hizmeti ibadet olarak kabul etmesi

Müslümanlar insanların faydasına işler yaparken din, dil ve ırk ayrımı gözetmemişlerdir. "Halka hizmeti Hakk'a hizmet" olarak telakki etmişler ve her zaman Yaratıcı'dan ötürü yaratılanı sevmeyi kendilerine düstur edinmişlerdir. Peygamber Efendimiz, "insan vefat edince, üç ameli müstesna, onun amel defteri kapanır: Sadaka-i cariyeye, faydalı ilim, salih bir evlat" buyurarak bu hususa dikkat çekmiştir.(el-Edebü'l-Müfred, 28) Böylece hiçbir milletin ve devletin yönetim anlayışında olmayan insana müteveccih gerçek manada hizmet anlayışı sadece İslam devletinin özellik ve güzelliklerindendir. Nitekim Şeyh Edebali'nin Osman Gaziye nasihatnamesindeki: "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" sözü bunu ifade etmektedir. (Zeki Duman, İslam

Medeniyeti: Allah Merkezli İlk ve Tek Evrensel Medeniyet, zekiduman.com/İslam-medeniyeti.html)

A-2.f.. İslam'ın adaleti esas alması

Kur'an'a göre insan, kendi aleyhine de olsa adaletten ayrılmamalıdır.(Nisa,135)Müslüman devlet adamları adaleti emreden Kur'an'ı kendilerine rehber edinmişler ve yönetimleri altındaki farklı dinlere mensup insanlara karşı bile adil olmuşlardır.

A-2.g. Mahallilik-Örfilik

İslam bir taraftan evrensel mesajlar taşıırken öbür taraftan mahalli özellik ve farklılıkları göz ardı etmez. İslam hukukunda, mahalli meselelerde yerel unsurlar da nazardikkate alınmıştır. Bu sebeple örf ve adetler, edille-i şer'iyeye (fıkıhın dört ana dellilin) den sonra fer'i delillerden biri olarak kabul edilmiştir:

Nitekim:

* Mecelle'de: "Örf ile maruf olan meşrut gibidir; Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir." Maddeleyer yer almıştır.

*Hanefi Fukahası da kadıların, mahalli örf ve adetleri bilmesini şart koşmuşlardır.

*İslam'da, yeni Müslüman olan milletlerin değerlerine (İslam'a aykırı olmazsa) saygı gösterilir.

*İnsanların yerel anane ve giyimine karışılmaz. Bunlar, İslam'ın yerel değerlere verdiği önemi göstermektedir. İslam kendi ilkelerini ortaya koymuş, bunlar etrafında insanları serbest bırakmıştır. Buna göre Araplar kendi kültürel unsurları ile bir İslam medeniyeti oluştururken Türkler de İslam'a dayalı farklı medeniyetler meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla Endülüs İslam medeniyeti ile Hint İslam medeniyeti, birbirinin aynısı olmadığı gibi tamamen birbirine zıt da değildir. (Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, s.35-36; Abdulkadir Şener, İslam Hukukunda Örf, s. 102; Ebû Zehrâ, Fıkıh Usûlü, Terc. A.Kadir ŞENEL, İslam Hukuku Metodolojisi, s. 234.)

A-2.h. Evrensellik

İslam, bütün insanlığa gönderilmiş yegâne dindir. O itibarla İslam uygulamaları ile de evrenseldir: Ticari hayatta düzgün tartı, mağdur kim olursa olsun, ayrıma tabi tutulmaksızın, yardıma layık görülmesi, kafir bile olsa mazlumun ahından kaçınılması, eşitlik, hürriyet, kararlara iştirak, azınlık-çoğunluk ve bütün bunları ihtiva eden “insan hakları” prensipleri üzerine olan kuralların sınıf, ırk, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bütün insanlığa hitap etmesi İslam hukukunu evrensel kılan bazı uygulamalardır.

İşte bu evrensellik ilkesi İslam’ın, Kutlu Nebi’nin hicreti ile önce Medine’ye ardından dünyanın dört bir tarafına ulaşmasını sağlamıştır. (MEB, age, 42-43)

A-2.i. Sulh

Tevhit mücadelesi veren peygamberlerin hayatları incelendiğinde hepsinin, kendilerine yapılan her türlü şiddet ve hiddete karşı sulh ile karşılık verdikleri görülür. Nitekim Peygamberimizin de:

*Mekke döneminde müşriklerin her türlü şiddet ve tecrit uygulamalarına karşı sulh ve salahı tercih ettiği, *Medine döneminde hicret ile birlikte; Medine’nin yerlileri olan Evs ve Hazrec kabileleri arasında yıllar yılı süregelen savaşı keserek barışı sağladığı,

*Çevre kabileler ile barış anlaşmaları yaptığı,

*Hudeybiye Barış Anlaşması ile Mekke’li müşriklerle anlaşma yoluna gittiği,

Bilinmektedir.

İslamiyet’in hızla yayılması, haiz olduğu, hakaniyet ve sulhdan başka bir şeye dayalı değildir. İslam, barışı bir lütuf değil, insan haysiyetinin korunmasının zorunlu aracı olarak görmüştür. (Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlmi Kelam, s. 112-114)

B. YÖNETİMİN SACAYAKLARI

Cenabı Hak her şeyi bir denge üzerine yaratmıştır. Buna göre yönetim mekanizmasının da ahenkli durmasını sağlayan unsurları veya başka bir ifade ile sacayakları vardır: Yöneten, yönetilen ve toprak. Bunlardan birisi olmadan diğerleri işe yaramaz. Üçünün da aynı anda bulunması halinde bir devlet yönetiminden bahsedebiliriz ancak. Öyle ise bunları

teker teker görerek yönetimdeki fonksiyonlarını da anlamış olalım.

B-1.Yöneten = Devlet Başkanı

Buna “ imam-ı kebir, halife ve emirul-müminin” dahi denir. Teftazani: “Din ve dünya işlerini tedvir için İslam devletinin genel başkanıdır” diye tarif eder. İ. Teymiye: “İnsanların yönetilmesi dinin en büyük önem atfettiği işler arasındadır. Öyle ki bu olmadan dinin ayakta kalması zordur. Çünkü insanların maslahatlarının gerçekleşmesi ancak bir araya gelmeleri ile mümkündür. Bunun için de onları yönetecek bir baş icap eder.” Demektedir. (Zühayli, İ. Fıkhi Ans. VIII, 393, 394)

O halde İslam’ın devlet anlayışında “Halife” adı verilen Başkana ait detayları görelim şimdi...

B-1.a. Devlet Başkanı olmanın şartları

Ehli ilim, halife ve vezirde şu şartların bulunmasını öngörmüşlerdir: Müslüman, hür, akıllı, ergin, erkek ve ehliyetli bir kimse olacak. Liyakatta maddi ve manevi yeterlilik birden aranmıştır. Maddi hususta reşit, sağlıklı olması lüzumlu görülürken, manevi olarak bu yükü taşıyabilecek ilim ve kabiliyete sahip olması esas alınmıştır. Bilgi müktesebatının içtihat derecesinde olması ihtilaflıdır.

Bunlar, bütün mezheplerin üzerinde ittifak ettiği –olmazsa olmaz- şartlardır. Bazı (Bakıllani gibi) ulama, adil ve Kureyş soyundan olmayı hilafet şartlarından saymışlardır. (KARAMAN, age. I,194-195)

Şah Veliyyullahid-Dehlevi: Bütün bunlarla beraber cesaret ve üstün bir feraset şartını ekleyerek şöyle demiştir: Halifede bir şart da şudur: İnsanların ona rıza göstermesi hatta bu hususta icma etmeleri gerekir ki ona saygılı davransınlar. Böylece o peygambere niyabet makamına halel gelmemiş olsun. (Şah Veliyyullahid-Dehlevi, Huccetullahil-baliğa, Darulmarife, Beyrut, 2004, II, 261)

Farabi, işi salt ahlaki ve felsefi zaviyeden ele alarak farklı bir bakış açısı ile bir takım şartlar öne sürmüştür.

Farabiye göre Yöneticide bulunması lazım gelen Vasıflar

a)-Bedeni vasıflar: Yöneticinin bedeni uzuvlarının beklenen icraatı görecektir şekilde tam olmasıdır.

b)-Akılla ilgili üç vasıf: İyi anlama; güzel hıfz etme ve üstünzekaya sahip bulunmalıdır.

c)-Konuşmayla ilgili vasıf: Yönetici, meramını en etkili şekilde muhatabına aktarabilmesidir.

d)-Öğrenme vasıf: Yöneticinin öğrenme konusunda hevesli ve öğrenmeyi seven bir nitelikte olmasıdır.

e)-Ahlakla ilgili olan nitelikler ise altı tanedir.

1- Yöneticinin yeme-içme ve cinsellikte aşırıya kaçmaması, mala yani (boş)söz ve işlerden uzak durmasıdır.

2-Dürüstlüğü sevmesi, yalandan nefret etmesidir.

3-Asil ve asaleti tercih etmesidir.

4-Para-pula karşı zaafırla malul olmamasıdır.

5- Adaleti sevmesi, zulümden nefret etmesi, başkasının hakkını teslim eden bir erdemliliğe sahip olmasıdır.

6-Gerekli işlerde kararlı, cesur olması, çekingen ve pısrık olmamasıdır.

Ona göre bu durumdaki liderin başka vasıfları daha olmalıdır.

a)-Lider hakim yani düşünce derinliğine sahip bir kapasitede olmalıdır.

b)- Geçmiş yönetimin koyduğu yasaları bilmeli ve aynen uygulamalıdır.

c)- Akıllı evvel olup seri bir intikal kabiliyetine sahip bulunmalıdır.

d)-İnsanları dış saldırılardan korumak için savaş tekniklerini bilmelidir.

Farabi'nin en fazla önemseydiği nitelik 'hikmet' niteliğidir. Ona göre yönetici bu sıfatlardan hepsini elde edebilir. Fakat hikmet vasfından mahrum olursa devlet yöneticisiz kalmaya mahkûmdur. (DİA, XII, 154; Füsusul-medeni, Çev. Hanifi ÖZCAN, 9 Ey. Ün. Yay. İzmir 1987, s. 38-54)

B-1.b. Devlet Başkanının Yetkileri ve Görevleri

İslam'da salahiyet ile mesuliyet mütetabil yani birbirine denktir. Biri olmadan diğeri terettüp etmediği gibi bunlar, iki kişiye de bölüştürülemez. Ayeti kerimede: "Kimse başkasının yükünü çekmez" diye ifade buyurulmuştur. O sebeple emir sahibi olmak, yetki sahibi olmak demektir. Yetkili olmak da

sorumluluk boyunduruğu altına girmektir. Yönetimin başında olan kimse, vazifesini yapmaz veya sü-i istimal ederse veyahut da ehliyetini kaybederse sonucuna katlanmak mukadder olur.

Devlet Başkanının bazı Görevleri

*Devletin başı olduğu için millet ve devlet işinden birinci derecede sorumludur.

*Devlet ve millet menfaatine olan şeyleri kabine ve sivil toplum kuruluşları ile istişare eder.

*Hiçbir ahvalde hukuku çiğneyemez.

*Hiçbir mazeret, halkına zulüm ve işkence yapmasına kapı açmaz.

*Hukuk ve insanlık umdeleri karşısında tebaadan farklı ve imtiyazlı değildir. Yani yararlanabilir.

*Allah'a karşı yerine getirmesi gereken inanç ve kulluk vazifelerinde eksikliği yok, fazlası vardır.

*İslam'ı korumakla yükümlüdür.

*Toplumda emniyet ve asayişini sağlamak zorundadır.

*Cihad etmek

*Devletin gelirlerini legal olarak toplayarak adil ve düzenli bir şekilde harcar.

*Maaşları adilane dağıtmak

*Amme hizmetlerinin düzgün yapılmasını sağlamak.

*Ezan, Cuma ve Bayram namazları ile Oruç ve Hac ibadetlerinin ifasını sağlamak.

*Kamu düzenini sağlamak.

*Etrafına etten duvar örerek ulaşılmaz olmalıdır. Çünkü mağdur ve mazlumların iniltisi Rahmanın arşını dahi titretir. Allah ile aralarında perdeler derhal kalkar. Neticede: Mazlumun ahı indirir şahı.

*Devletin mal ve itibarını korumak. Çünkü bunlar emanettir. Devlet malında henüz tüyü bitmedik yetimlerin hakkı vardır. Bunlara ihanet eden asla iflah olmaz. Hz. Ömer'in mum ve yular hadisesi der-hatır edilmelidir. İslam Devletin itibarı ise İslam dini ve Müslümanların izzet ve şerefini temsil eder. O sebeple en başta korunması gereken mukaddes değerlerdendir. (KARAMAN, age, I,170-171; Zühayli, age VIII, 393, 394)

B-1.c. Ülül-emrin Hilafet müddeti ve azli

Demokrasilerde muvakkat, Monarşilerde ise müebbed olan bu süre İslam'da liyakat ve fiili şartların devamına bağlıdır. Ölüm, çekilme ve azil meydana gelirse hilafet sona erer. Azil sebepleri ana hatlarıyla ikidir:

1)- İmani ve ahlaki sebepler: Adaletsizlik, haksızlık, zulüm, küfür ve şirk hali ile Ümmetin aleyhine bir durumun tesebbütü yani sübut bulmasıdır. Bazıları "böyle bir duruma teşebbüs" dahi azil için kafidir" demişlerdir. Çünkü bu ahvalde emanete liyakat sukut eder.(H. Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 139-140; M. Hamidullah, İslam Peygamberi, İrfan yay. İst. 1990, II. 883-884)

Ayetlerde:

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun, kendinizin, ana-babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir olsunlar, Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (Nisâ, 135) "Muhakkak ki, Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." (Nisâ, 58) şeklinde emredilmiştir.

2)- Bedeni Kusurlar: A'ma, sağır ve dilsiz olmak, el ve ayağını kaybetmek gibi vazifesini yapmaya engel kusurlardır.(KARAMAN, Ana hatlarıyla..... I, 201-202)

B-1.d. Ülül-Emre İtaat

Meşru emir sahiplerine itaat şarttır. Nitekim Kur'an'da: "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan ülül-emre (emir sahiplerine) de itaat edin! Bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüzde, Allah'a ve ahirete inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyi ve sonuç bakımından da daha güzeldir" buyuruluyor. (Nisa, 59)

Ancak bu ayette; Allah ve resulüne itaatin mutlak; "anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde Allah ve Resulüne arz edin" cümlesinden ülül-emre itaatin ise mukayyed olduğu anlaşılıyor. Zira Hadisi Nebevide: "Allah'a isyan halinde

kula itaat olmaz"(Ebu Davut, 15/87) şeklinde gelmektedir. Nitekim Hz. Ebû Bekir, halife seçildiğinde "ülül-emre itaatin şartlarını" Kur'an ve Sünnet'e uymaya endekslemiştir:

-Ben halifeniz olarak, uygulamalarımda Allah ve Resulüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin. Şâyet Allah ve Resulüne isyan edersem;"bana itaat edin" deme hakkım yoktur. Bunun üzerine orada hazır bulunan topluluktan birisi kalkar ve şöyle der:

-Ya Ebû Bekir! Bilesin ki, en ufak bir eğriliğini görürsek seni şu kılıçlarımızla doğrulturuz.

Binaen aleyh ülül-emre itaat, körü körüne olmadığı gibi üzerindeki emanetin şartlarını zayi etmesi halinde de caiz değildir. Çünkü "Zalimlere en küçük bir meyil dahi göstermeyin; aksi takdirde Cehennemin dehşetli azabı size dokunur."(Hüd, 113) mealindeki âyet bunu anlatmaktadır. (Zühayli, age, VIII, 433; M. Hamidullah, age. II. 883-884)

B-2.Yönetilen (Teb'a-Halk)

İslâm devletinin teb'ası, inansın veya inanmasın, devlet otoritesine uyar. Çünkü merkezi otoritesi olmayan bir devlet, devlet olmaz. Nitekim ya devlet başa ya kuzgun leşe atasözümüz bunun için söylenmiştir. Devlet demek hiyerarşi demektir ki bununla devlet ile teb'a karşılıklı hak ve vazifelerini ifa ederler. Bu da memlekette sulhu-salah, huzur ve ahenk meydana getirir.

B-2.a.Teb'anın İmama karşı vazifeleri

İki vazifesi vardır: Meşru işlerde zorluk çıkarmayıp kesinlikle yardımcı olmak ve desteklemek. Diğer de legal hallerde itaat etmektir. Allah elçisi; adil yöneticiye itaati şöyle dile getirir: "Her kim bana itaat ederse, şüphesiz Allah'a itaat etmiş olur ve her kim bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur. Her kim imama itaat ederse bana itaat; her kim imama isyan ederse bana isyan etmiş olur."(Buhârî, Ahkâm, I)

B-2.b.Teb'anın Devlete karşı Hakları

Umumi ve siyasi olmak üzere iki kısma ayrılır:

ba. Umumi Haklar

Siyasi vasfı olmayan, İslam devletinin bir teb'ası olmak itibarıyla elde edilen haklardır ki müsavat ve hürriyet ana başlıkları ile ifade edilirler:

Müsavat

Bütün insanlar eşittir. Âdem ile Havva'nın çocukları olmak cihetiyle birbirlerine karşı herhangi bir imtiyaz hakkına sahip değildirler. Cinsiyet, ırk, kan ve renk gibi farklılıkları Veda Hutbesinde ifade buyurulduğu gibi asla ve kat'a bir üstünlük sebebi değildir. Allah katındaki üstünlük ise takva iledir. (Hucurat, 13)

İşbuna göre her vatandaşın eşit durumda oldukları hususlar şunlardır:

1)- Kanun önünde eşitlik

Bu hususta Halife ile teb'a hatta Peygamberle ümmeti arasında fark yoktur. Mekke'nin fethinden sonraki hırsızlık hadisesinde Efendimizin: "Vallahi kızım Fatıma hırsızlık yapsa onun da elini keserdim." Buyurması gibi. Yine Peygamberimiz ile Hz. Ukaşe arasında geçen Kısas hadisesi bu eşitliğin numune-i imtisalidir.

2)- Muhakemede eşitlik

Yargılama safhasında yönetici ile yönetilen eşit şekilde yargılanır. Hiçbir kimse diğeri aleyhine farklı konuma sahip değildir. Hz. Ömer'in Zeyd b. Sabit ve Fatih Sultan Mehmet'in Hızır bey tarafından muhakeme edilirken görmek istemedikleri farklı muamele gibi.

3)-Fırsat eşitliği

İslam dini, bu hususta da hiç kimseyi diğeri lehine veya aleyhine kayırma hak ve hukuku temin etmez. Bil'akis Peygamberimizin ifadesiyle: "Ey Âdem'in çocukları hepiniz tarağın dişleri gibi eşitsiniz" diye cihan şümül bir deklarasyon yayınlar.

Hürriyet

Tabii ki bu sınırsız bir hürriyet, hürriyet değildir. Çünkü başkasının hak ve hürriyetinin başladığı yerde özgürlük diye bir şey düşünülemez. Buradaki hürriyet, insanın kabi-

liyetlerinin gelişmesi ve topluma faydalı olmak için ortaya konulacak yararlı eylemlerdir.

İslam'ın bu hususta verdiği hürriyetler şunlardır:

Şahsi hürriyet, inanç ve ibadet hürriyeti, iş hürriyeti, mülk edinme hürriyeti, sosyal yardımdan istifade hakkı, Yaşama hakkı, Çalışma, ticaret yapma hakkı, Eğitim-öğretim hakkı, mesken ve özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı hakkı...(H.KARAMAN, age, I, 205-213)

Bunlara aynı zamanda temel insan hakları da denir.

b.b. Siyasi haklar

Seçme ve seçilme, danışma ve konuşma, murakabe, azletme, vatandaşlık hakkı, düşünce ve düşündüğünü ifade etme, bilgi edinme ve haber alma, dilediği yerde ikâmet ve seyahat etme, kendini savunma haklarıdır.

B-2.c. İnsan Unsurunun kısımları

İslâmî devlet, insan unsurunu yani yönettiği teb'ayı iki kısımda ele alır:

c.a. Müslüman vatandaşlar

İslâmî devletin rüknü aslîsi müslümanlardır. İslâmî tâbiyet, imana dayalı olup, müslümanlığını ilân eden her insanın İslami hükümlere göre yaşayabileceğini öngörür.

c.b. Gayr-i Müslim (Zimmi) vatandaşlar.

Herkesin müslüman olamayacağı bir gerçektir. Bu bakımdan İslâmî devlet, müslüman olmayan vatandaşlarına karşı da en adil tavrı belirlemiş; onlara İslâm'ın müslümanlar için verdiği teminata ek olarak "inanç hürriyeti" de vermiştir. Zimmîlere verilmiş bütün bu haklar, halife dâhil, kimse tarafından ihlâl edilemez.

İslam Devlet'inin gayri müslim vatandaşlarına sağladığı can, mal, ticaret, ırz-namus, kendi dinlerine göre inanç ve ibadet güvenliğine mukabil onların üzerlerine terettüp eden bazı vazifeler vardır: Zimmîler, cizye verir; İslâm aleyhine propaganda yapamaz; "müslümanlara karşı eyleme geçemez", kendi dinlerinde yasak olan fiilleri yaptıklarında İslâm

hükümlerinin kendilerine uygulanmasını kabul ederler. (Hikmet ÂDEM, İslam Hukukunda Cizye ve Harac, 11-12)

B-2. d. İslam Toplumu ayakta tutan İlkeler

İslamiyet, yeni bir toplum inşa etmiştir. İlkelerini ilahi kaynaktan alan İslam sayesinde Müslümanlar yüzyıllarca ayakta kalabilmiştir. Toplum, İslam ilkelerinden saptığında ise fesada uğramıştır. İslam toplumunun varlığı için bazı hayati olan ilkeler şunlardır:

d.1. Güven

Güven duygusu fert ve toplumun huzurlu yaşaması için başta gelen bir etkidir. Zira ilişkilerin yürümesi, can, mal ve diğer değerlerin korunması hep güvene bağlıdır. Güven ortamının kaybolduğu bir toplumda haksızlık, zulüm, birbirini kandırma gibi negatif davranışlar yaygınlık kazanır, birlik-beraberlik ortadan kalkar. Sonuçta insan ruhunda ve toplumun yapısında onulmaz hasarlar meydana gelir. Onun içindir ki bütün dinler, akıl, can, mal ırz-namus inanç teminatını sağlamak için gelmişler ve bunu ihlal edenleri de cezalandırmışlardır.

İslam devleti güven üzerine tesis edilmiştir. O nedenle Müslüman idarecilerin esas görevi, toplumun emniyetini sağlamaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine Sözleşmesi ile hem şehirde yaşayan tüm inanç gruplarının güvenliğini kazanmış, hem de şehri güvenli hale getirmiştir. (DİA, XXII, s. 328; XXIII, s. 21.)

Prototip bir İslam Devleti: Osmanlı

Güven, Osmanlı Devletinin temel özelliğidir. O yüzden Osmanlı Devleti topraklarındaki güven ortamı tarih boyunca dikkati calip olduğundan çok sayıda yabancı, Osmanlı topraklarına iltica etmiştir. İsveç kralı 12. Şarl, Osmanlı ülkesinde uzun süre mülteci olarak kalmıştır. 19. yüzyılda Rusya'nın baskısından kaçan binlerce Macar, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

d.2. Kardeşlik

İslam kardeşliği İslam toplumlarını birleştirecek en kuvvetli bağıdır.

Müslümanların kardeş olduklarını hatırlamaları, birbirine arka çıkmaları, birbiriyle kenetlenmeleri bazı ayetlerde şöyle ifade buyurulmuştur:

*"Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever." (Saf, 4)

*"Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfal, 46)

* "Mü'minler ancak kardeşlerdir." (Hucurat, 10) ayet-i kerimesi, ırkına, rengine ve kabilesine bakılmaksızın bütün Müslümanların kardeş olduğunu ilan eder. Bugün modern dünyanın toplum dayanışması olarak gördüğü ve aradığı oluşum, asırlarca önce Medine'de tesis edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Ensar ile Muhacir'in kardeş ilan edilmesiyle ortaya çıkan kardeşlik hukuku, Müslüman millet ve devletini diğer toplumlardan ayırmıştır.

d.3. Yardımlaşma ve Dayanışma

İslam toplumu, yardımlaşma ve dayanışma sayesinde güç-kuvvet bulup yükselmiştir. Sahabe-i Kiram Kur'an'a uyararak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önderliğinde yardımlaşmanın ve dayanışmanın eşsiz-zirve örneklerini vermişlerdir. Hatta Peygamberimiz 'in, Hicretin 5. senesinde baş gösteren kıtlık nedeniyle, Mekke'li Müşriklere bile yardım etmesi İslam'da yardımlaşmanın insanî boyutunu göstermesi bakımından oldukça manidardır. (M. Asım KÖKSAL, İslam Tarihi, VI, 150)

İslam toplumunda muhtaç insanlara yardım edilmesi dini bir borçtur. Buna göre;

* Çalışma gücü olmayan, çalıştığı halde ihtiyaçlarını karşılayamayan fakir ve yetimlerin, muhtaç ve düşkünlerin temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanır.

*İyilik yapılırken kimse incitilmez. Ayet-i Kerimede: "Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kalmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir." (Bakara, 262) diye emir edilmiştir.

* Müslümanlar, günah ve düşmanlığa değil, iyilik ve takva üzerine yardımlaşma ve dayanışmaya davet edilir: "İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın,

günah, düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir." (Maide, 2)

d.4. İyiliği Emretme, Kötülükten Sakındırma

İslam toplumunda iyilik ve kötülük hakkında ortak bir duygu ve düşüncenin meydana gelmesini sağlayan bu ilke, İslam'ın temel dinamiklerindendir. Bunun ihmalı, insanı değerlerin zayıflayıp insanın robotlaşmasına müncer(sebep) olur. O ise aziz kitabımız Kur'an, fitne ve fesadın önlenmesini istemektedir: "Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesna, zulmedenler, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler."(Hüd, 116) İslam tarihinde devlet, bu ilkenin hayata geçmesi için gayret etmiş, kendi sorumluluğunun bir gereği olarak toplumsal bazda emri bilmaruf ve nehyi anıl-münkerin ete-kemiğe bürünmüş şekli olan "Hisbe" teşkilatını kurmuştur. Bu kurumun faaliyetleri sadedinde ezcümle: Dini gayrete sahip kimseler de va'z ve nasihatlerle iyiliğin neşvü-neması, kötülüğün de hak ile yeksan olması için çaba sarf etmişlerdir. Böylece dinî ve ahlâki hayatın gelişmesine ve kamu düzeninin sağlanmasına katkıda bulunarak İslami ve insani borçlarını ödemeye çalışmışlardır.

İslam Tarihinde Hisbe Teşkilatı

Al-i İmran suresinde yer alan:

*"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülüğü men eden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Âl-i İmrân, 104)

*Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardır.(Âl-i İmrân,114)

Ayetleri "Hisbe" teşkilatının vücut bulmasını sağlamıştır. Asr-ı Saadet'ten itibaren tüm İslam ülkelerinde Hisbe teşkilatının kurulduğu açıkça belirtilmektedir. Hisbenin kapsamı çok geniş olmakla beraber temel görevi fert, toplum, devlet hakları ile kamu ahlâk ve düzeninin

korunmasıdır. Hisbe faaliyeti Müslümanlar için farz-ı kifaye sayılmıştır. (DİA, XVIII, 133)

d. 5. Hakkı Gözetme

Hak kelimesi "korunması, gözetilmesi, sahibine ödenmesi gereken maddî veya manevî menfaatler; görev ve borç" gibi anlamlarda kullanılmıştır. (DİA, XV, s.137)

Kur'an-ı Kerim'de hak-hakkaniyet ölçüleri öylesine vurgulanmıştır ki halka dürüst davranan yöneticilerle; birbirlerine karşı hakkı gözetenlere kurtuluş müjdelenmiştir.

İslam'da hiçbir sebep, bir hakkın ihlalini mazur gösteremez. O nedenle Peygamberler vahyin emrettiği şekilde hakkaniyeti temin ederken hep toplumun menfaatini önde tutmuşlar, haktan saparak toplumlarına zulmeden Nemrut ve Firavun gibi zalimlerle mücadele etmişlerdir.

Veda Hutbesinde ferdin ailesi, yakınları ve içinde yaşadığı toplumla olan ilişkileri ele alınmış, karşılıklı haklarının neler olduğu belirlenmiştir. Bu esaslar, İslam hukuk sisteminde kadılık, emniyet teşkilatı, hisbe ve mezalim gibi kurumlar meydana getirmiştir.

İslam devletinin en belirgin vasfı olan hak-hakkaniyet kavramı uygulamalarda da kendini göstermiş, herkes hakkını arama özgürlüğüne sahip olmuştur. (MEB, age. 50-51)

d.6.Hoşgörü

İslam, her yerde olduğu gibi burada da orta yolu tutarak hiyerarşi ve disiplinle beraber halka hoşgörülü olmanın altın kurallarını vermiştir. Müslümanların birbirlerine karşı kardeşlikle kenetlenip merhametli ve mütevazı olmalarını isterken gayri Müslimlere kendi yönetimine ram olmasına karşılık "illa Müslüman olacaksın dememiş, onlara müsamaha göstererek tam manasıyla "Din ve vicdan hürriyeti" getirmiştir. (Bakara, 256)

B-3. Toprak (Vatan)

İslam idaresinin 3. ayağı olan ve üzerinde devlet kurulan toprak parçasına "vatan" denilir. Zira Müslümanların canı-kanı pahasına bin bir zahmetle elde ettikleri ve İslam'ın kurum ve kurallarıyla yaşandığı bir yer,

alel-ade toprak parçası olmaktan çıkar "Vatan" olur. Midhat Cemal KUNTAY'ın meşhur;

"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.

Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır.

Dizeleri mutlaka bunu ifade etmelidir.

Bir ayette şöyle emir edilmektedir: "Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehy ederler. İşlerin sonu Allah'a varır." (Hac,4 1)

O itibarla İslâm hukukçuları İslâm devletinin hüküm ferma olduğu coğrafyaya "dâru'l-İslâm" adını vermişlerdir. Bu isim, modern hukuk kitaplarındaki devlet teriminin taşıdığı anlamdan daha şümullüdür. (A. Kerim Zeydan, İslâm Hukukunda Fert ve Devlet, Çev. Cemal Arzu, İstanbul 1969, 23).

İslâmî vatan kavramı evrenseldir

İslâmî hükümlerin uygulandığı her yer İslam Ülkesidir. Bir ülke, coğrafi bakımdan İslâm ülkesine yakın olmakla yahut halkı arasında İslâm'ı yaşayanlar vardır diye dâru'l-İslâm olamaz. Nitekim Tâif şehri çok yakın olmakla birlikte Mekke'nin fethiyle İslâm ülkesi olmamıştır. Yine yüzyıllarca İslâm egemenliğinde kalmış, Şeriat uygulanmış ülkelerde toplumsal ve tarihi şartlarla bu hükümler ortadan kalkmışsa, artık o ülke İslâm ülkesi sayılmaz. Yani bir ülkenin İslâm ülkesi olup olmadığının ölçüsü orada hüküm ferma (egemen) olan hükümlerdir. Nitekim İmameyn (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed)'e göre: "Şirk ve küfür hükümlerinin uygulamaya geçirilmesi" ile İslâm Ülkesi küfür ülkesine dönüşür. (el-Haskefi, ed-Durru'l-Muhtar ve İbn-i Âbidin, Reddül-Muhtar, ale'd-Dürri'l-Muhtar, el-Meymeniyye bask. III, 260)

C-YÖNETİMİ İFADE EDEN BAZI KAVRAMLAR

C-1. SİYASET

Terbiye ve idare etmek manalarına gelen siyaset kelimesi Arapçadır. İbn-i Abidin siyaseti: "Halkı, dünya ve ahirette kurtulacakları bir şekilde idare etmekle, onların manfaatlerine çalışmaktır ki bütün İslâmî hükümler

başta "iman" sonra "siyaset" mihverinde döner" şeklinde tarif etmiştir. Çünkü kendi hevâ-i heveslerine göre ahkam icad edenlerin yönetimi, ekseri ahvalde zalimane bir idare; kamunun hukukuna ters siyasettir ki, şeriat bunu haram kılmıştır" diyen İbn Abidin, meselenin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tâgûtî güçlerin tesiri altındaki her türlü siyaset, siyaset-i zâlîme (zalimce bir uygulama) hükümdedir. (O itibarla Hz. Âdem ile başlayan bütün Peygamberlerin "tevhid mücadelesi" siyaset üzerine kurulmuştur. Binaen aleyh inananlar, kendi istek ve arzularını bırakıp, İslâmî hükümlere kayıtsız-şartsız teslim olmaları gerekir ki işte bu kat'i teslimiyet, siyaset'tir. (İbn-i Abidin, İst.1983, Şamil yay. VIII, s.186.)

C-2. DEVLET

İslam'da devlet: Müminlerin, İslâm'ı bütünüyle yaşamak üzere teşkilatlanıp güç aldıkları (ete kemiğe bürünmüş) şer'î kişiliğin adıdır. Devlet amaç değil, araçtır. İslam devletin nihai gayesi "İ'lâ-i Kelimetillah" yani Allah'ın ismi şerifinin teali ve tervicidir.

Devlet, yaratandan ötürü, yaratılana her türlü hizmeti öngörür. O itibarla Peygamberimiz, devlet erkânının halka hizmet ettiği kadar efendi olacağını bizzat kendi uygulamaları ile göstermiştir: Nitekim Efendimizin mecliste su dağıttığı sırada yabancı bir elçi gelir ve sorar:

-Bu toplumun efendisi kimdir? Allah Resulü cevap verir:

- Toplumun efendisi o topluma hizmet edendir.

Cevamiul-kelim (az ve öz konuşma özelliğinin sahibi) olan iki cihan güneşi, böylece hem soruya cevap vermiş hem de Devlet başkanı olması itibarıyla hizmet-efendilik bileşkesini evrensel bir realite olarak bütün cihana ilan etmiştir. (İbnu'l-Esir, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis, Beyrut, 1399, II, 140).

C-2.a.İslâm açısından devletin gerekliliği

Bu hususta:

-"Allah'a, Resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz." (Nisâ, 59). Ayeti, imamet hakikatine delâlet eder. Binaen aleyh insanların aralarında Allah'ın hükümlerini uygulayacak, Allah Resul'ünün getirmiş

olduğu şeriat ahkâmına göre onları yönetecek adaletli bir yöneticinin emirlerine itaat etmenin gereği üzerinde bütün Sünni hatta Şii ulaması ittifak halindedir."(İbn Hazm, el-Fisal fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal, Beyrut 1395, IV, 87)."

"Üç kişi yola çıkacak olursa, birisini başkan tayin etsinler." hadisi, çoğulun en azı olan üç kişilik bir cemaatte bile başkanın zorunluluğunu belirtmektedir.

İslâm hukukçuları ve kelâm âlimleri

Devlet başkanlığı (hilâfet) meselesi üzerinde etraflıca durmuşlardır. Hatta İbn Haldun, Mukaddimesinde devlet kavramını geniş olarak ele almış, toplumların yaşayışlarına ve devletlerin yükseliş ve düşüşlerine ait birtakım kurallar koyup kendisine göre bir sistem geliştirmeye çalışmıştır.

İslam alimlerinin çoğu, Allah için toplumu ayakta tutacak, halka yön verecek, suç işleyenleri cezalandıracak, zekâtları toplayacak, ülkeyi düşman istilasına karşı koruyacak bir devlet yapısının ve başında bir imamın bulunmasının zorunluluğu konusunda görüş birliğindedir. Çünkü İslam Ümmetinin menfaatlarının korunması, kul haklarının ifası, bazı Allah haklarının edası ancak bu şekilde mümkün olabilir.(Taftazanî, Şerhu'l-Akâid, İstanbul 1326, s. 181).

İmam Gazalî

İslâm'a göre teşkilâtli bir devletin ve başında da bir başkanın bulunması gerektiğini savunurken: "Şeriat sahibi, dini emirlerde düzenin sağlanmasını katiyetle istemiştir. Bu ise ancak teşkilatlı bir devletin varlığıyla mümkün olabilir. Can ve mal güvenliği için de yine kendisine itaat edilen bir devlet başkanının bulunması şarttır. Buna, yöneticilerin ölümü dolayısıyla ortaya çıkan arbedeler delildir."Demektedir.(Gazali, el-İktisad fi'l-İtikâd, Beyrut,1388, 213-214)

İslam Devleti Allah'ın insanlara bildirdiği vahiy nizamının bir parçası olduğuna göre; bunun ilk Peygamberle birlikte ortaya çıkmış olduğunu, yine vahyin zorunlu bir gereği olarak, kabul etmemiz gerekmektedir.

C-2.b.İslam Devletinin Şekli

İslam'da devlet şekli ne monarşi ve oligarşi ne de aristokrasidir. Bunların hepsi bazı zaaf ve arızalarla maluldür. Bir takım batılı hukukçular her ne kadar İslâm devletinin teokratik bir düzen olduğunu söyleseler de öyle de değildir. Çünkü Teokrasi, ruhban devleti olup kilise egemenliğinin sultanını ifade eder. İslâm ise ruhbanlığa karşıdır. İslam'a göre ise hâkimiyet mutlak surette Allah'ındır. Bunu hiçbir kimse, klik ve hizip münhasıran kullanamaz.

İnsanlık tarihinin, en az hasar veren bir rejim olarak bulduğu Demokrasilerde ise "hâkimiyet bila kaydı-şart milletindir" denir ama ekseriyetle bunun adı var, tadı yoktur. Hemen her zaman ve her yerde millet adına millet tepele-nir.

Netice olarak: İslam'ın deklare ettiği devlet de İslam gibi ilahi olup beşeri sistemlerden tamamen azade ve kendi nev'i şahsına münhasırdır. (H.KARAMAN,1993, Ana hatlarıyla....., I,179-181)

C-2. c. İslâmî Devletin Özellikleri

Devlet, Müslüman teb'asıyla birlikte Allah'ın yeryüzündeki "Halife-i hâkimesi" yani Allah'ın hükümlerinin uygulayıcısıdır. Bu güç, Allah'a karşı mutlak kulluğu gerçekleştirmek ve İslâm ahkâmını uygulamak için kullanılacaktır. İslâm'ın devlet yapısı ve buna ait koyduğu hükümler, hiçbir değişiklik göstermeksizin her zaman ve yerde uygulanabilecek özelliktedir. Bu özellikler, yüce İslam dininin ilâhî, son mükemmel ve evrensel bir din olmasından ileri gelmektedir.

İslâm devletinin belli başlı özellikleri

c.a)- Cihan şümul olması

İslami hükümler, belirli bir bölge veya belirli bir çağ veya insan topluluğu için değil, evrenseldir. Daha ilk tatbikatında çeyrek asır bile sürmeyen bir zaman diliminde, kutlu bir millet ve asrısadet ortaya koyan İslam devletinin yaptıkları, yapacaklarının her zaman garantisidir.

c.b)- Orijinal olması

İslam devleti ne eklektik ne de ekleniktir. Hiçbir ahvalde bir başka devlet ve millet anlayışı ile terkibi kabili telif değildir. İslâm devleti kendi nev'i şahsına münhasır olması cihetiyle kendisinden önceki ve sonraki bütün devlet düzenlerinden ayrılır. Zira İslami devlet anlayışı vahye; diğer devletler ise tamamen beşeri akla müsteniddirler. Binaen aleyh arada o nisbette fark vardır.

c.c)- Dünyevî-ruhânî düalizme (ikiliğe)yer vermez

İslâmî devlet, İslâm'ın bir parçasıdır. İslâm ise bir bütündür, Onda hayatın her cephesi, birbirinden ayrılmayacak şekilde girift yani içiçedir. Tefrik ve ayırışmayı kabul etmez. İncil'de Hz. İsa'ya; "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya ver" sözü atfedilmiştir. Bunu temel alan Hristiyan Batı dünyasında din ile devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. İbnTeymiye bunu şöyle ifade etmektedir: "İslâm'da böyle bir ayrılık söz konusu olmadığından dünya işleri ayrı bir alan teşkil etmez. Hayatın dünyevi ve uhrevi tarafı bir bütün olup, ikisi de vahiy esaslarına istinat eder. Çünkü devlet otoritesi dinden ayrılıp tek başına ya da din, devlet otoritesinden mahrum kalacak olursa, insanların fitratları bozulur, çifte standartlı olurlar dolayısıyla fert ve toplum hayatında nizam-intizam diye bir şey kalmaz. (İbnTeymiyye, Mecmuu'l-Fetâvâ, XXVIII, 394) Nitekim ayette bu husus beyan edilmektedir:"Bizimle karşılaşmayı ummayan ve dünya hayatıyla (yetinerek) hoşnut olup ona bağlananların ve ayetlerimizden habersiz bulunanların, işte onların kazandıklarına karşılık varacakları yer cehennemdir."(Yunus, 7-8).

c.d)- İslâm devleti, ırkî, coğrafi ve etnik bir temele dayanmaz

İslâm'daki ana omurga ümmettir. Müslümanlar tek ümmettir; vatan, renk, dil ve etnik orijinleri ne olursa olsun, hepsi birbirinin din kardeşidir. Hatta hepsi bir vücuda benzer ki birisinin en ufak bir dert ve şikayetinden diğerleri de muzdarip olur. O yüzden Ülke kavramı İslâm'da bütün İslâm topraklarına

şâmil olup tek devlet, tek millet ve tek ümmet şuuru esastır.

c.e) Nizami Sisteme önem vermesi

İslam barış, huzur ve emniyet dini olduğu için her şeyde nizamı öngörür. Düzen ve ahengin zıddı olan fitne ve fesadın kökünden kazınmasını esas alır. Nitekim şu ayet bunun en büyük delilidir:" Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verirlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür."(Enfal, 39)

C-2.d. İslam'da Devletin İşlevleri

d.a)Teşri'

Teşri', yani yasamadır. İslam'da "Teşri'"yetkisi yalnız Allah'a ait olup Resulüllahın vazifesi ise hükümleri tebliğ ve açıklamaktan ibarettir. Binaen aleyh devletin teşri' organı, sadece bu hükümlerin uygulanması ile ilgili kanunlar yapar ve düzenler. Kur'an ve Sünnet hakkında hüküm bulunmayan hususlarda icthad edilir.. Hükümlerin uygulanması sırasında teşri organının kaynakları Kur'an, Sünnet, Hulefa-i Râşidin'in tatbikatı ve mezheplerin farklı görüşleridir.(Muhammed Faruk, en-Nebhan, İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, Terc. Prof. Dr. Servet Armağan, İstanbul 1980, 351).

d.b)İcra

Yürütmenin başı halifedir. Hükümet, Kur'an'a dayanır. Şûrâ ilkesine göre hareket eder. Hükümet, İslâmî hükümlerin tatbikinden sorumludur. Bu hususta: Memurların tayin ve azli ile murakabesi, askerlik ve komutanlıklar, cezaların infazı, Namaz, Zekat ve Hac gibi ibadetlerin edası, sınırların korunması, ekonomik şartların müsbet yönde iyileştirilmesi vb tedbirleri icra alır.

d.c)Yargı

Adaletin dağıtılması, hak sahiplerine haklarının verilmesi ve suçların ortaya çıkmasından sonra, suçlunun usûlüne uygun bir şekilde tespiti ve cezalandırılması için, kaza

(yargı) organı şarttır. Halifenin atayacağı hâkimler bağımsız olarak, meydana gelen müşkilat (proplemleri) ve ihtilafatı (anlaşmazlıkları) İslâm hukukuna göre halletmek zorundadırlar.

d.d)Maliye

Hiz. Peygamber s.a.v İslam devletinin başı olması hasebiyle hâkim ve idareci tayin ettiği gibi; bulundukları bölgede zekâtı toplamak, bunları Kur'an'da (tevbe, 32) zikredilen yerlere harcamak, artanı da Beytü'l-Mâl' yani merkezi devlet hazinesine göndermesi talimatını vermiştir.

İslam Hukukunda Zekattan başka: Ganimet, Öşür, gümrük vergisi ve Cizye-Harac gibi devletin, "Tekalif-i Şeriye" veya "Rusum-ı Şeriye" adı altında vergi gelirleri vardır.

Şûrâ, İslâm'a uygun olarak gerektiğinde ek vergi kararları alır. Halife de bunu yürürlüğe koyar. Ancak buna, Şer'i şerifin emri olan vergiler sınıfına girmediği için "Tekalif-i Örfiye" adı verilir. Savaş harcamaları, arazi-i miriyede otlayan hayvanlardan alınan vergiler gibi. (Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, I, 153-165; Hikmet ADEM, age, 1-8)

d. e)-Denetim

Yöneticileri kontrol etmek, onlara doğru yolu göstermek İslam Ümmetinin görevidir. Bu görev şûrâ meclisi üyeleri ve İslam uleması vasıtası ile sürekli olarak yerine getirilir. Kontrol mekanizmasını işlemesi itimada mani bir durum değildir. Çünkü İslam'ın bütün hususlardaki prensipleri evrensel olduğu gibi bu konuda da istenilmeyen olaylar henüz meydana gelmeden önlemek için her türlü tedbirin alınmasını öngörür.

d.f)-Maarif ve Kültür

İslâm'ın yabancı ülkelere tebliğ edilmesi de halifenin görevleri arasındadır. Öncelikle kendi vatandaşlarının eğitim ve öğretimi-ne ait kararların alınması ve yürütülmesi de devletin sorumluluğundadır. İslamın hatta insanlık tarihindeki bütün İlâhi dinlerin en baştaki olmazsa olmazlarından ilki hiç şüphe yok ki Tevhit esasıdır. Binaen aleyh İslam dini

maarif ve kültürde dahi bunu en öncelikli madde olarak ele alır.

Buna göre eğitim ve kültürel faaliyetler;

-Tevhide aykırı olamaz,

-Dini ve milli değerlerimize ters bir durum teşkil edemez. Çünkü her millet maddi ve manevi unsurları ile beraber ancak medeniyet kurar.

-Ateist bir anlayışa hizmet eden eğitim-öğretim sistemi uygulanmaz. Nitekim Mevla-i Zül-Celal: "Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de, hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz." (Ali İmran, 149) buyuruyor.

-Sömürge devletlerin uygulamak zorunda kaldıkları tamamen ecnebi dil ve kültür istilasına maruz kalamaz,

-Ahlaki değerlerden uzak yozlaştırıcı bir müfredat uygulanmaz,

Velhasıl: Bilgileri kafada salt depo eden, uygulamaya dönüştürmeyen robot bir insanı değil, fert ve toplumun tekamülünü esas alan (Kur'an ve Sünnetin ifadesiyle) "Hikmet'e" yönelik bir maarif ve kültür sistemi esas olmalıdır. (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 915)

C-2. e. Devletin Bazı Vazifeleri

- 1)- İslami esasların ikamesi,
- 2)- Emri bil-maruf ve nehyi anil-münkerde fiili müdahale yapmak,
- 3)- Din Eğitimi ve öğretimi yaptırmak,
- 4)- Müslümanlar arasındaki tefrikayı, fitneyi, rüşveti, karaborsayı önlemek,
- 5)- İnsanlar için zaruri olan ihtiyaçları karşılamak
- 6)- Bütün semavi dinlerin gönderilme gayesi olan mal, can, namus, zürriyet, aklı korumak için tedbir almak ve fikir, din ve vicdan hürriyetini sağlamak,
- 7)- Beraeti zimmet asıl olduğu için zulümden kaçınıp ne pahasına olursa olsun adaleti tesis etmek,
- 8)- Teb'ası arasında fırsat eşitliğini sağlamak,
- 9)- Zekat ve vergileri zulmetmeden toplamak.
- 10)- Evlenemeyecek olanları evlemek
- 11)- Sağlık, eğitim ve imar işlerini düzenli ve adilane bir şekilde yapmak.
- 12)- Sağlığa zararlı olan yiyecek içeceklerin imalat ve satışını behemahal önlemek.

Vel-Hasıl: Günümüzün anlayışı ile söylersek tam bir sosyal devlet olmalıdır. Ceberut değil, şefkat ve merhametli; vatandaşı ezen ve üzen değil, adil ve düzen sahibi bir devlet olmalıdır. (H. KARAMAN, Ana hatlarıyla İslam Hukuku, I, 169-170)

C-3. HÂKİMİYET

Hükümran olmak demektir. İbn Hal-dun'un tarifıyla; "sahibinin gücü üstünde bir gücün bulunmamasıdır" Hâkimiyet yalnız ve yalnız Allah'ındır. İlâhî iradeyi Cumhurun (kamunun, çoğunluğun) iradesi temsil eder. Devletin varlığı Allah için olup icraatı doğru yola (sıratı müstakime) ters düştüğünde be-hemahal düzeltilmelidir. (Mukaddime, s.188) İslâm'da, muvazaa ve müdahale olmadan kullanılması öngörülen hâkimiyet; şahıslarla kaim olmayıp kıyamete kadar geçerli ve değiştirilemez ilkelere sahiptir. Binaen aleyh insan ürünü olan rejimlerin zaafı ve dejenerasyonu ile malul değildir. O itibarla insanların beğenmeyip devamlı değiştirerek yaz-boz tahtasına çevirdikleri beşeri egemenlik anlayışına benzemektedir.

İslam'a göre Hâkimiyet'in Nevileri İkidir

a)-İslami Egemenlik

İslâmî hükümleri koyan Allah'tır. İslâmî hâkimiyetin orijinalliği buradadır. O yüzden ayeti kerime: "Allah ve Rasûlü bir şeyde hüküm vermişse artık onda müslümanlar muhayyer değildir (Ahzab, 36). Diye emir edilmiştir ki itaata mecburdurlar ve Tâğûtu hakem kılamazlar: "Şunları görmüyor musun, kendilerinin sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da hakem olarak tâğûta başvurmak istiyorlar. Oysa kendilerine onu inkâr etmeleri emredilmiştir. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor." (Nisâ, 60).

İslâmî hâkimiyet anlayışının ana çizgileri

İslâm devletinin en karakteristik özelliği olan hâkimiyeti şöylece maddeleştirebiliriz:

1- Kevni Şeriat ile Kitabî Şeriatın yegane sahibi Allah Teâlâ'dır.

2- Allah'ın hâkimiyeti karşısında zorunlu olarak tüm insanların mevkii birdir ve aynıdır.

3- İnsanın kanunlar karşısındaki durumu, İlâhî hükümleri anlamaya çalışmaktan ibarettir.

4- Dolayısıyla insan, kudretinin engelleyemeyeceği ve değiştiremeyeceği ilâhî kanunlar mecmuasıyla karşı karşıyadır. İnsan bunları uygulamakla görevlendirilmiş olup hukûkî ve siyasî anlamda hâkim değildir.

5- Mutlak ve sınırlanamaz hâkimiyet Allah'ındır. İnsanlar Allah'ın halifesi olarak bu hükümleri uygularlar. (Prof. Dr. Harun Han Şirvanî, İslâm'da Siyâsi Düşünce ve İdâre, Çev. Kemal Kuşçu, İstanbul 1965, 21; Ebu'l-Ala Mavdudi, İslâm'da Siyâset Nizamı, Terc. A. Zengin, İstanbul, 25; el-Amidi, el-İhkâm, Kahire 1387, I, 76; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-i İslamiye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1967, I, 216).

b)- Cahili Egemenlik

İslâm, cahili hâkimiyeti çeşitli terimlerle ifade etmiştir: Küfr, dalâlet, cahiliyye, tâğût... Tâğût, Allah'dan başka kendisine tapılan her şeydir ki insan, put, şeytan veya başka olabilir. Ona itaat edilmez. Nitekim ayette şöyle gelmiştir: "Onlar, hâlâ cahillik devrinin (sapık) hükmünü mü arıyorlar? Şüphesiz bir kanaate sahip olan topluluk için hükmü Allah'tan daha güzel olacak kimdir?" (Mâide, 50). İnsanların değer ölçülerinin kriteri değişip durduğundan, bilgi ve görgüleri zaman ve mekâna, eğitim düzeylerine ve daha pek çok etken ve sınırlayıcı faktöre göre farklılık arz ettiğinden, hepsinin ittifakla kabul edebilecekleri bir egemenlik anlayışı yoktur. Cahili hâkimiyet rejimleri Allah'ın belirlediği ölçülerin dışında alıp bir temel bulmağa uğraşmakta, ama başaramamaktadır. (S. Kutup, age. VIII, 27)

C- 4. HUKUK

"Hak" kelimesinin çoğulu olan Hukuk, Kavram olarak: Fert ve toplulukların birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve kamu erkiyle desteklenmiş zecri (yaptırımcı) kuralları bütünüdür. Hukukun, adalet ve nizamı sağlama fonksiyonu bulunmaktadır. Bu nedenle, fertler ve toplumlar arasındaki ilişkiler ve

adalet ancak hukuk ile düzenlenir. Binaen aleyh bu kurallara uygun hareket etmek, fertlerin ve toplumların hem ahlâkî hem de hukukî ödevleridir.

Hukuku gerçek anlamda ancak vahiy yoluyla tanıyabiliriz. Bunun dışında kalanlar, ahlâka uzak örfî devlet nizâmlarıdır. Ahlâk esâslı hukukla yönetilen devletin idâresi ve kadroları, meşrûuluk kaynaklarını Vahiy ile geniş tabanlı kamu uzlaşmasında bulur. Binaen aleyh kamunun tasvîbi ile denetimini yitirmiş idâre, meşrûuluğunu kaybetmiştir. (Şaban Teoman Duralı, Omurgasızlaştırılmış Türklük, s.159-161)

Hukuk İslam fıkhiında üç kısma ayrılır

C-4. a. Hukukullah (Allah hakları)

İmân ve ibadet gibi sadece Allah'ın hakları ile belirli bir kişi veya zümreyi değil kamu yarar ve düzenini ilgilendiren haklardır. Allâh hakları, modern hukukta kamu hukuku kavramı ile müştereklik arz eder. Bu haklar, af, sulh gibi yollarla ıskat edilemeyeceği gibi değiştirilmesi de caiz değildir.

Bu hakları, toplumda bütün fertlerin ve onları temsilen Hakim ve Savcı gibi kamu otoritesine sahip kişilerin koruma, kollama ve kovuşturma hak ve sorumlulukları vardır. (Fahrettin ATAR, Fıkıh Usulü,165-166)

C-4.b. Hukuku'l-ıbâd

Kul hakları anlamına gelen "hukuku'l-ıbâd" kavramı; pozitif hukukta temel insan hakları ifadesinin karşılığıdır. Kul hakları, başkalarına ait olan ve dokunulmaz kabul edilen maddî ve manevî haklara denir.

İslâm, insan haklarına saygı gösterilmesini ve bu hakların ihlal edilmemesini bilhassa istemektedir. Hz. Âdem'den itibaren süregelen, Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamber olarak gönderilmesi ve Kur'ân'ın indirilmesi ile kemale eren Hak Din İslâm'ın temel amacı; malın, canın, ırzın, aklın ve dinin korunmasıdır. Bu beş esas, kul haklarını korumaya matuftur.

Hukukullah ve Hukuku'l-ıbâd tasnifindeki ölçü

Bir kısım hakların Allâh'a, bir kısım hakların da insanlara izafe edilmesi, daha çok fiillerin

dünyevî hükümleri, ibadet anlamı taşıması, kamu yararı ve hukuk düzenini yakından ilgilendirmesi, hakların fertler tarafından düşürülebilir veya değiştirilebilir olması bakımından yapılan bir tasniftir. (Dini Kavramlar Sözlüğü, Yeni Şafak, 2009, 236-237)

C-4.c. Müşterek Haklar

Allah ile kul arasında ortak olan haklardır ki bu da iki kısma ayrılır:

c.a. Allah'ın hakkı ağır basanlar

İftira cezası ve ırz-namusu lekeleyen suçlar gibi. Bu cezaların uygulanması, cemiyette vuku bulacak başka bu nevi suçlara ibretimiz bir durum teşkil edip engel olacağı için Allah'ın hakkı öncelikli olarak vardır. Öbür taraftan ise kulun izzeti nefsi ile oynandığı için kul hakkı da vardır. Ancak Allah'ın hakkı bunlarda her zaman ve zeminde ağır bastığından dolayı bir kamu meselesi olup asla kul tarafından affı mümkün değildir.(F. ATAR, age. 166)

c.b. Kul Hakkı ağır Basanlar

Kisas gibi ki bununla toplumda can güvenliği sağlandığı için Allah hakkı vardır. Ancak kul hakkı fazladır. Bundan ötürü mağdurun kendisi veya maktulün velisi suçlu ve katili affedebilir. Ancak Allah hakkı da bulunduğu için suçlu (tazir gibi) başka cezalar görür. (F. ATAR, age.166)

II. BÖLÜM

A-ADÂLET

Adâlet, hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek manalarına gelir..(DİA, I, s.341) Kavram olarak ise: İnsan-eşya ilişkilerini, insanların birbirleriyle olan münasebetlerini ve insanın devletle olan alâkasını, Allah'ın indirdiği hükümlere göre düzenlemeye "adâlet" denir.

Adalet aslında kısaca: Allah'ın emrini, emrettiği şekilde yerine getirmektir. Şafii dahi bu görüştedir.(Şafii, er-Risale, Kahire, 1979, 25)

Adaletsizlik ise, yerli yerince hareket etmemek olup Allahın emrinin zıddına bir

davranış göstermektir ki bunun adı zulüm, haksızlık ve haddi aşma durumlarıdır.

Hanefi Fukahası; Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmedilen, mü'minlerin bey'atla gayrimüslimlerin "zimmet akdi" ile güvenliğe kavuştukları beldelere dâru'l-İslâm dedikleri gibi, dâru'l-adl de demişlerdir.(Ö. N. Bilmen, Huk. İslâmiyye.... I, 512)

Çünkü İslâm dini, Allah (cc)'ın indirildiği ile hükmetmektir ki, esasen "adâlet" budur. İnsanlar arası ilişkileri tanzim etmede en çok üzerinde durulan kavram, adalet kavramıdır. Hakkı teslim etmek ve hakka-hukuka riayet etmek demek olan adalet, insanların haklarına saygı göstermek, herkese layık olduğu ve hak ettiğinin karşılığını vermek gibi erdemleri içerir. Adalet ahlakî, hukukî, dinî ve aynı zamanda evrensel bir değerdir. Bu nedenle adalet, toplumsal hayatın esas ve mülkün temeli sayılmıştır. (MEB, age, 38-39)

Kur'an ve Hadislerde, Allah'ın (c.c.) adaletle hükmettiği, adaleti emrettiği ve adaletle davranmak gerektiğine dair çok sayıda ilahî mesajın yer alması, sosyal barışı sağlamak için adalet ilkesinin mutlaka hâkim kılınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'an ve Sünnette Adalet

* "Ey iman edenler adaleti ayakta tutarak Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin, ana ve babanızın aleyhinde bile olsa (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Adaleti yerine getirebilmek için hevâ ve hevesinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa,135).

*"...Allah insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder." (Nisâ, 58)

*"Ey iman edenler, Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin sizi adaletten saptırmasın. Adil davranın, takvaya yakışan budur. Allah'tan korkun, Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Mâide, 8).

**Hükümünde, yönetimi ve velâyeti altındakiler hakkında adîl davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır." (Müslim, İmâre, 18).

***"Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah'ın lütfuna ve himâyesine mazhar olacakların öncüleridir." (Buhârî, Edep, 36).

***"Kıyâmet gününde insanların Allah'u Teâlâ'ya en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır. " (Tirmizî, Ahkâm, 4)

İslâm'da adaleti gerçekleştirmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Resulullah davalara bizzat kendisi bakmıştır. Bu durum Hz. Ebu Bekir zamanında da böyle devam etmiş, Hz. Ömer zamanında ise İslâm toprakları oldukça genişlediğinden bazı sahâbeler kaza işleriyle görevlendirilmişlerdi.

Divânü'l-Mezâlim, Şurta ve Hisbe gibi teşkilâtlarla haksızlıklar önlenmeye ve adalet dağıtmaya çalışılmıştı. Eyyubiler Mısır'da "Dârü'lAdl" adıyla bir adalet dairesi meydana getirmişler ve yanlarına bazı müşavirler de alarak bu mahkemeye bizzat başkanlık etmişlerdir. Osmanlılar zamanında 'adliye teşkilatı' ise düzenli bir şekilde kurulup yaygınlaştırılmıştır. (Şamil İs. Ans. "Adalet" Mad.)

B-ÂDİL YÖNETİCİ

Adil yönetici: Yönetimindekileri adalet sınırları içinde sevk ve idare eden, hak ve ödevlerini insaf ölçülerine uygun bir tarzda tatbik eden, kısacası; adalet sıfatı ile nitelenmeyi hak eden kimsedir.

Âdil yönetici nazarında, bütün vatandaşlar; renk, soy-sop, dil, memleket ve ülke farkı olmaksızın, hukuk bakımından birbirine eşittir. Herhangi bir ferdin, bir zümrenin, bir sınıfın; herhangi bir soyun veya hanedanın, her ne suretle olursa olsun, hiçbir şekilde imtiyazı yoktur. Kişisel özellikleri ve nitelikleri bakımından da bir kimse, hukuk karşısında, başkasından alt veya üst durumunda olamaz.

Müslüman yöneticiler için rol model birçok şahsiyetler gelip geçmiştir. Hz. Ömer ve onun ahfadından Ömer bin Abdülaziz bunlardan en çok şayanı dikkat zatlardır. Nitekim Hz. Ömer'in bir gece Medine sokaklarını dolaşırken yaşlı kadınla olan diyalogu adaletin en zirve timsalinden biri olarak İslam tarihi sayfalarına altın harflerle yazmağa değerdir.

İslam'da âdil yönetici

Müslümanların, kalbinde Allah korkusu ve imanı olmayan bir kimseyi devlet başkanlığı gibi en üst bir makama getirmeleri emanete ihanet olur. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Hiç şüphesiz ki Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." (Nisa, 58)

Burada Müslümanlar, İsrail oğullarının düştüğü hatalara düşmemeleri için uyarılıyorlar. Onların düştükleri en büyük hata, dejenerasyon sürecinde yetkiyi hep beceriksiz, ehil olmayanlara vermeleriydi. Sorumluluk isteyen dinî ve siyasî liderlikleri, ehil olmayan, ahlâksız, şerefsiz ve adaletsiz kişilere vermeye başlamaları sonucu, toplum yapısı çöktü. (Mevdudi, Tefhîm'ül-Kur'an, I, 329)

Rasulullahın adalet uygulamaları

Mahzum oğulları kabilesinden hırsızlık eden kadına ceza verilmemesi için, Kureysliler Peygamber (s.a.s.)'e Üsâme b. Zeyd'i aracı olarak gönderirler. Üsâme, durumu dile getirince, Resulullah (s.a.s.):

"Allah'ın hadlerinden (ceza) birisinin terk edilmesine aracı mı oluyorsun? Sizden öncekilerin helâk olmalarının sebebi, aralarından kuvvetli kimseler çaldıklarında, onlara ceza uygulamamaları, zayıf biri çaldığında ise ona hemen haddi uygulamalarıydı. Allah'a yemin ederim ki, kızım Fâtıma çalmış olsaydı elini keserdim " (Buhârî, Hudûd 12).

Yine Resulullah (s.a.s.) bir toplantıda:

"Ey insanlar! Sizlerin benim üzerimde haklarınız olabilir. Eğer ben bir kimsenin sırtına kırbaça vurdumsa, gelsin benim sırtıma kısas yapsın. Eğer ben bir kimsenin itibarını kırarak bir hakarete bulundumsa işte benim itibarım, intikamını alsın. Eğer ben bir kimsenin malını aldım, işte benim malım, gelsin, alsın. Bu suretle ben Rabbimin huzuruna müsterih olarak çıkarım." Bir adam kalktı Peygamber'in kendisinden bir miktar ödünç para aldığını söyledi. Derhal bu para kendisine verildi. (İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 241)

SONUÇ

İslam, kendisinin getirdiği sosyal, ahlâkî ve entellektüel özellikleri olan adaletli bir yönetimi savunur ve yönetimde adaletle ibadet kadar önem verir. Adil olmayan bir yönetim ve tutum, İslam'a uygun değildir. Çünkü Allah her şeyden evvel, bir şeye hüküm verildiği zaman adaletle hükmedilmesini ister. (Nahl; 90)

Anlaşmazlığa düşen iki topluluk arasında (Hucurat; 9), insanlar arasında vuku bulacak anlaşmazlıkların giderilmesinde (Nisa; 58), her türlü borç, vade, alışveriş, ticaret ve şahitlikte (Bakara; 282), kadınlara karşı takınılacak tutumun belirlenmesinde (Nisa;129) adaletli bir yönetimin takip edilmesi hukukun korunması ve hakkaniyetin tesisi için vazgeçilmez bir ilkedir.

İslam'a göre adil bir yönetimden saptıran ana faktör, kendi istek ve tutkularını ön plana geçirecek (Nisa; 135) Allah'ın gösterdiği şekilde hareket etmeyi ihmal etmektir. İlahî hukukun ön gördüğü İlke, kural ve hükümlere riayet, hukuki bir yönetimin tecellisinin mümkün olan tek yolu ve teminatıdır.

KAYNAKÇA

YAZIR, Elmalılı Hamdi Hak Dini Kur'an Dili

BİLMEN, Ömer Nasuhi , İstanbul 1955, Muvazzah İlmi Kelam, Ergin yay.

ÇAKAN, İ. Lütfi Solmaz, İstanbul 2014, Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi,

DURALI, Şaban Teoman , İstanbul 2013, Omurgasızlaştırılmış Türklük,

ESKİCİOĞLU, Osman, İzmir 1996, İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, .

Diyanet, Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara, 2006.

İslam Ansiklopedisi, TDV Yay. Ankara,1988-2013.

Necip Fazıl, İstanbul 2000.Çile,

Seyyid KUTUP, Fîzılâl-il Kur'an, Mütercimler, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul.

İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 241)

MEB,İslam Kültür ve Medeniyetinin Esasları,

Mevdûdî, İslam'da Hükûmet, Çev. Ali Gence-
li, Hilal yay. İst. 2016

DUMAN, Zeki İslam Medeniyeti: Allah Mer-
kezli İlk ve Tek Evrensel Medeniyet, zeki-
duman.com/İslam-
medeniyeti.html)

KESKİOĞLU, Osman, 1980 , Fıkıh Tarihi ve
İslam Hukuku, DİB yay.

ŞENER, Mehmet , 1987 İslam Hukukunda
Örf, İzmir,

Ebû Zehrâ, Fıkıh Usûlü, Terc. A.Kadir ŞENEL,
İslam Hukuku Metodolojisi,

Ez-Zühayli, 1994 İslam Fıkıhı Ansiklopedisi,
Risale,

Şah Veliyyullahid-Dehlevi, Beyrut, 2004,
Hucetullahil-baliğa, Darul-marife,

KARAMAN, H. İst.1996, Mukayeseli İslam
Hukuku, Nesil yay.

ÂDEM, Hikmet, İzmir-1997, İslam Huku-
kunda Cizye ve Harac,

KÖKSAL, M. Asım, İst. 1981, İslam Tarihi,
Şamil yayınevi,

ZEYDAN, A. Kerim, İstanbul 1969, İslâm
Hukukunda Fert ve Devlet, Çev. Cemal Arzu,

el-Haskefi, ed-Durru'l-Muhtar ve İbn-i Âbidin,
Reddül-Muhtar, ale'd-Dürri'l-Muhtar, el-
Meymeniyye bas.

İbn-i Abidin, İst.1983 , Şamil yay.

İbn-i Kesir, Beyrut: 1969, Tefsirû'lKur'ân'il
Azim, Dâru'l-Marife,

İbnu'l-Esir, Beyrut, 1399, en-Nihâye fi Garibi'l-
Hadis,

Taftazanî, İstanbul 1326, Şerhu'l-Akâid,

Gazali, Beyrut,1388, el-İktisadfi'l-İtikâd,

İbnTeymiyye, Riyad, 1981,Mecmuu'l-Fetâvâ,

Muh. Faruk, en-Nebhan, , İst.1980, İs. Anaya-
sa ve İdare Hukukunun Genel Esasları,
Terc.Servet Armağan

AKGÜNDÜZ, Ahmet , İst. 1990, Osmanlı
Kanunnameleri, Fey yayınları,

İbn Haldun, Mukaddime, çev. Zakir Kadiri
UGAN, MEB,İst, 1991

Harun Han Şirvanî, İslam'da Siyâsi Düşünce
ve İdâre, Çev. Kemal Kuşçu, İstanbul 1965,

Ebu'l-Ala Mavdudi, İslâm'da Siyâset Nizamı,
Terc. A. Zengin, İstanbul,

El-Amidi, Kahire 1387, el-İhkâm,

BİLMEN, Ömer Nasuhi İstanbul 1967, Hu-
kuk-i İslamiye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu,

ATAR, Fahrettin , İst. 1988, Fıkıh Usulü,
Marmara Üni. İlahiyat yayınları, S.165-166)

Dini Kavramlar Sözlüğü, Yeni Şafak, 2009,
236-237)

Şafii, 1979, er-Risale, Kahire,

Şamil İs. Ans. Adalet Mad.

Mevdudi, 1999, Tefhîmül-Kur'an, İnsan ya-
ynları,

El-Buhari Muhammed b.İsmail, , İst. 1315, El-
Camius-Sahih

Müslim bin Haccac el-Kuşyri, 1955,El-Camus-
Sahih, Mısır,

**Ebu Abdullah Muhammed bin Yezit el-
Kazvini**, Kahire, 1953 İbni mace,

Ebu İsa Muhammed b.İsa, Tirmizi, 1934 Kahire

Ahmed bin Hanbel, El-Müsned

Süleyman bin Eş'as es-Sicistani, Ebu Davut, 1370, Mısır,

Râgıb el-İsfahânî, Beyrut, 1412 el-Müfredât,

Kuşeyrî, Er-Risâle, Mısır bas. tarihsiz.

El-Buhari Muhammed b.İsmail, Kahire,1379 el-Edebü'l-Müfred,

İbn Hazm, Beyrut 1395, el-Fisal fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal,

ERYARSOY, M. Beşir İlk Anayasa Işığında Peygamber'in Kurduğu Devlet, Düşünce Dergisi, sayı 1, 2

HAMİDULLAH, M. . 1990, İslam Peygamberi, İrfan yay. İst

Füsusul-medeni, 1987, Çev. Hanifi ÖZCAN, 9 Ey. Ün. Yay. İzmir ,

AÇIKGENÇ, Alparslan Bilgi, Medeniyet ve İslam

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=479>)

Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı

Ahmet KÖÇ*

Öz

Doğu ve güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer gruplarından olan Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya dağıldıkları bilinmektedir. Nüfus bakımından Anadolu'da birçok şehirden daha kalabalık olan Bozulus Türkmenleri Ankara, Aydın ve Karaman bölgelerine gelerek buralarda yaşamaya başlamışlardı. Bozulus'a bağlı diğer Türkmen aşiretleri gibi, Tabanlı aşireti de kendisine Ankara civarındaki verimli arazileri seçmişti. Tabanlı Türkmenleri Ankara sahasında oturmaya başlayınca Osmanlı Devleti onları çeşitli vergilerle yükümlü kılmış ve konar-göçerler de buna göre bir sosyal hayat oluşturmuşlardı. Bu çalışmada, Tabanlı aşiretinin yükümlülüklerinden hareketle onların sosyal düzenleri, mukataaları, devlete olan hizmetlerinden bahsedilecektir.

Konar-göçer Tabanlı Türkmenleri ifade edilen bu yükümlülüklerini yerine getirirken bir takım sorunlarla karşılaşmışlardı. Osmanlı Devleti'nin Türkmenlerle ilgili politikaları ve Tabanlı Türkmenlerinin Ankara bölgesinde karşılaştıkları sorunlar, konar-göçerleri eşkiyâlık olaylarına yöneltmişti. Türkmenleri eşkiyâlık olaylarına götüren sebeplerin ne olduğu sorusu, Anadolu'daki diğer olayların da kaynağını oluşturduğu için önemlidir. Öte yandan Anadolu'da Türkmenler tarafından sürekli hale getirilen eşkiyâlık olayları sırasında Tabanlı Türkmen aşiretine mensup bazı gruplar, Ankara'dan kalkarak Batı Anadolu'ya göç etmişlerdi. Osmanlı Devleti bir taraftan göç eden bu grupları geri getirmeye çalışırken, bir taraftan da Ankara sahasında eşkiyâlık yapan, huzursuzluk çıkaran aşiret mensuplarını Rakka'ya sürmüştü. Çalışmada Tabanlı Türkmenlerinin yaşadığı bu tarihî süreç, arşiv belgeleri ve Ankara Şer'iyye sicillerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Ankara, Konar-göçer, Türkmen, Bozulus, Tabanlı

The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara

Abstract

It is known that the Bozulus Turkomans which were one of the most extensive nomadic communities of the East and South-east Anatolia spread out in Anatolia from the end of the 16th century. The Bozulus Turkomans which were more populated than many towns in Anatolia and began to live in Ankara, Karaman and Aydın areas. Like the other Turkoman tribes from Bozulus, the Tabanlı tribe spotted the productive lands around Ankara for themselves. When the Tabanlı tribe began to settle in Ankara area the Ottoman administration obliged them to pay various taxes and the nomads established a social life in this way. In this work, considering the Tabanlı tribe's obligations it is dealt with their social order, mukataas and services for the state.

Nomadic Tabanlı Turkomans faced some problems when they were fulfilling their obligations. The policies of the Ottoman administration about the Turkomans and the problems the Tabanlı tribe faced in Ankara area directed nomads to thuggery. The question what was the causes leading Turkomans to thuggery is important because it is the key for understanding the other cases in Anatolia. Meanwhile, during the banditry events that made constant by the Turkomans in Anatolia some groups related to the Tabanlı Turkoman tribe migrated from Ankara to the Western Anatolia. The Ottoman administration, in one hand tried to bring back these groups, on the other hand deported the tribe members who engaged in banditry around Ankara to Rakka. In this work, the historical process the Tabanlı Turkomans got into is analyzed in the light of the Ankara court records (şer'iyye sicilleri) and other archival documents.

Keywords: Ottoman Administration, Ankara, Nomad, Turkoman, Bozulus, Tabanlı.

*Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, akoc@balikesir.edu.tr

1. GİRİŞ

Akkoyunlu Devleti döneminden itibaren Anadolu topraklarının doğu kısmında görülmeye başlanan Bozulus Türkmenleri¹, kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Türkmenlerin sosyal yapısı yukarıdan aşağıya doğru boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba gibi oluşumlardan meydana gelmiştir. Öte yandan Türkmenlerin hayat tarzları yaylak ve kışlak hareketine bağlı olarak sürdürüldüğü ifade edilmektedir(Halaçoğlu, 2010: 29). Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyıl sonlarına kadar kışlak sahaları Urfa- Re'sul Ayn- Mardin- Diyarbakır- Hısn-ı Mansur(Adıyaman) arasında kalan topraklardır. Aynı şekilde bu Türkmen grubunun yazlakları ise, Kars- Muş- Harput- Erzincan- Erzurum arasında kalan saha idi. Böylece yazın güneydoğunun yakıcı sıcaklarından korunabilmek için Türkmenler, yüksek platolara çıkıyor, hayvancılık faaliyetlerini orada sürdürüyorlardı. Türkmenlerin yaylak sahalarına çıkışları ya Diyarbakır- Hani üzerinden Murat Çayı'nı geçmek suretiyle, ya da daha batıdan Ergani üzerinden, Murat Çayı'ndan geçerek Palu'yu ulaşılarak gerçekleşiyordu. Her iki durumda Türkmenler, geçtikleri topraklarda Selamlık, Karacadağ Yaylağı, Resm-i gûde gibi çeşitli isimlerle ifade edilen vergileri veriyorlardı. Görüldüğü üzere Türkmenlerin bahar aylarından itibaren hayvanlarını Murat Çayı'nın ötesine geçirmeleri, aynı zamanda

onların vergi verme zamanlarının geldiğini göstermektedir (Gündüz, 2010: 80).

Kırsalda yerleşmiş olan Bozulus Türkmenlerinin her aşireti ister kışlakta, isterse yazlakta olsun, mutlaka kendilerine tahsis edilen sahalarda oturmak zorundaydılar. Aşiretlerin belirli alanlarda oturmaları, merkezî idarenin kontrolünü kolaylaştıran bir unsurdur. Bu yüzden Osmanlı Devleti aşiretlerin hem vergi yükümlülüklerini kontrol edebilmek, hem de bu topluluklara ihtiyaç duyulduğunda onlara kolayca ulaşabilmek bunları bir arada tutmaya çalışmıştı.

Bozulus Türkmenleri her sene yaylak ve kışlak arasındaki hareketliliklerini sürdürürlerken zamanla yaşadıkları bölgeleri terk ederek Anadolu'nun orta ve batı sahalarına doğru gelmişlerdir. Türkmenlerin yer değiştirmesini C. Orhonlu, yaylak ve kışlak arasındaki mesafenin uzun olmasına bağlamaktadır. F. Sümer ise, ulusun başından geçen kötü hadiseler ve yaylak- kışlak güzergâhının arazi yapısının sarp ve engebeli olmasına bağlasa da araştırmacılara göre, Bozulus'un yer değiştirmesi burada aranmamalıdır. Esasında Bozulus Türkmenlerinin yer değiştirmesinde, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan hâkimiyet kurma mücadelesi etkili olmuştur². Doğu Anadolu'da yaşanan çatışmalar kışlak ile yazlak arasında gidip gelen Türkmenlerin hem hareketlerini sınırlamaya başlamış, hem de yollar üzerinde sık sık saldırılara uğramalarına neden olmuştur³. Bozulus topluluklarının temel geçim kaynağı olan hayvancılığın bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiş olması düşünülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı padişahlarının, Türkmenlerin gelişen olaylardan zarar görmemesi

¹ Türkmenlere Boz sıfatının ne sebeple verildiği aşiretler üzerine incelemeler yapan araştırmacılar tarafından tam olarak tespit edilememiştir. Bozulus Türkmenleri, isimleri tam olarak bilinen yaklaşık 101 ayrı aşiretten meydana geliyordu. Aşiretlerin Bozulus etrafında toplanmış olması bu topluluğun tarihinin nereden geldiğini belirtmeyi de zorunlu kılmaktadır. Türk kültüründe renklerin belirli anlamlar ifade etmesinden dolayı, F. Köprülü kara renginin eski Türk cemiyetinde avam, yani halk sınıfını ifade ettiğini belirtmiştir. Buna karşın F. Demirtaş ise bu sıfatın eski Türk cemiyetinin avam tabakasından başka, aynı mahiyette telâkki edilen kavimlere de verilmiş olabileceğini ortaya koymuştur. Demirtaş'a göre boz sıfatının, manasının sosyal hayatta ne anlam ifade ettiği, tarihî öneminin hangi hususa işaret ettiği, bugün için bilinmemektedir(F. Demirtaş, "Bozulus Üzerine", s. 29- 30).

² Osmanlı Devleti H.961/1554 yılında yapılan Nahçıvan seferinde Bozulus Türkmenlerinin bir kısmını kendi yanına çekebilmişti. Zaten devletin, vesikalarında da işaret edildiği gibi, bu İl'in himayesi hakkında başvurduğu tedbirler, bilhassa mâl-ı mirîye bir zarar gelmemesi hususuyla ilgilidir(F. Demirtaş, "Tavâ-yî-i Bozulus", 1949, s. 42).

³ Bozulus Türkmenleri, Yeniil ve Dülkadirli uluslarının yaşadığı sahaların daha doğusunda olmasına rağmen, batıya ilk önce gelen topluluklardır.

için onların Erzurum- Kars bölgesine gelip gitmelerine kısıtlamalar koyması da Bozulus'un Orta ve Batı Anadolu'ya yönelmesinde etkili olmuştur (Gündüz, 2009: 83). Nihayetinde Türkmenlerin kullandıkları sahaları terk ederek kendilerine yeni bölgeler aramaya başlaması, onların hayvan kayıpları, idarecilerinin aşırı vergi talepleri, eşkıya saldırıları⁴ gibi idarî sorunlar ve Osmanlı Devleti ile Safevî arasında yaşanan askerî mücadeleler onların zamanla yer değiştirmesinde etkili olmuştur.

Bozulus Türkmenlerinin senelerden beri kullandıkları yaylak arazilerini kullanamaz duruma gelmeleri, etrafta oturan köylülerin, aşiretlere ait toprakları işgal etmesine ve buraları ziraat alanına dönüştürmesine neden olmuştur. Benzer şekilde XVI. yüzyılın sonlarında konar-göçer toprakları sancakbeyleri tarafından boş tutulduğu için tımara verilmiştir. Görüldüğü üzere Türkmenlere ait geniş düzlükler bir taraftan ziraate açılarak şenlendirilirken, diğer taraftan Bozulus mensupları yaşam alanlarını tamamen boşaltmışlardır. Bölgede yaşanan her türlü olumsuz durumdan rahatsızlık duyan Türkmenlerin bir kısmı İran taraflarına gitmişlerdir (Demirtaş, 1949: 36- Gündüz, 2010: 83). O halde Doğu Anadolu bölgesinde yaşarken yerlerini ve yurtlarını terk eden Türkmenlerin yaşadıkları arazi sorunları yüzünden bölgeden ayrıldıkları kesindir. Dolayısıyla sosyal huzursuzluklar nedeniyle Doğu Anadolu'dan yola çıkan Türkmenlerin yeni otlaklar bulabilmek için Orta Anadolu istikametine doğru geldikleri ve öncelikli olarak Karaman, Keskin, Ankara bölgelerine yerleştikleri görülmektedir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin hemen hepsinin yukarıda ifade edilen üçgen içerisinde yerleştiklerini söylemek yanlışır. Zira kaynaklarda bu Türkmen grubuna bağlı aşiretlerin büyük bir kısmının Orta Anadolu'da kaldığı anlaşıırken, zamanla yaşanan

kopmalar neticesinde Batı Anadolu'ya ve Balkanlara doğru gidenlere de rastlanmaktadır (Gündüz, 2009: 84).

Sonuç olarak, Doğu Anadolu'da yaşarken bölgede ortaya çıkan askerî, siyasî, iktisadî sebeplerden dolayı eski yaylaklarını bırakarak batıya gelen Bozulus Türkmenleri, yeni geldikleri sahalarda iktisadî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gelen Türkmenlerin Orta Anadolu sahasında neyle karşılaştıkları, bu yeni sahaya adapte olup olmadıkları, burada hangi tür olaylara karıştıkları, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

1.1. Tabanlı Aşireti'nin Nüfus Yapısı

Bozulus Türkmen grubuna bağlı Tabanlı aşireti hakkında en eski kayıt, M. 1540 yılı ait olan Tahrir Defterinde bulunmaktadır. Aşiretin kalabalık nüfusuna rağmen, Akkoyunlu Devleti dönemine ait hiçbir kayıt bulunmamaktadır⁵. Bozulus Türkmenleri Anadolu'nun en büyük topluluklarından biri olduğundan, onu meydana getiren aşiretler de nüfus bakımından kalabalıktır⁶. Bozulus toplulukları içerisinde Tabanlı aşireti M.1540 tahririnde dört cemaat halinde yaşamakta ve toplam nüfusu 316 hâne, 33 mücerreden oluşmaktadır. Daha sonra II. Selim'in(1566- 1574) döneminde hazırlanan başka bir tahrir defterinde ise, Tabanlı aşireti nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. İki tahrir arasında geçen 26

⁵ Akkoyunlu Devleti'nin toplum yapısı üzerine çalışmaları bulunan İ. Erdem, "Ak-koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler" ve "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" isimli çalışmalarında devleti oluşturan topluluklar içerisinde Tabanlı Aşireti'nden bahsedilmemektedir.

⁶ Örneğin 947 tarihli Tahrir defterine göre 8013 kişiden oluşan Bozulus Türkmenleri 7325 evli ve 688 mücerredten ibarettir. Aynı defterden Dülkadir ve Diyarbakır kollarının nüfuslarını çıkarmak da mümkündür. Dülkadirli grubu 3019 kişiden yani, 2757 evli ve 262 mücerredten ibarettir. Bu durumda asıl Bozulusların 4994 kişi yani 4568 evli ve 426 bekârdan müteşekkil olduğu görülmektedir. O halde Bozulus Türkmenleri'den her aileyi beş kişi sayarsak, aşiret nüfusunun yaklaşık 40 bin kişi olduğu anlaşılabılır. Ayrıntı için bkz. F. Demirtaş, "Tavâ-yif-i Bozulus", 1949, s. 39).

⁴ Kızılbaş saldırılarına maruz kalan Türkmenlerin çatışma sırasında hayvanlarının telef olduğu Mühimme Defterlerinden anlaşılmaktadır.

yıl içerisinde aşiretin nüfusu 595 hâne, 166 mücerrede çıkmıştır. Dolayısıyla Tabanlı aşireti bir önceki tahrir göre hâne bazında %53, mücerred bazında ise %503 oranında nüfus artışı kaydetmiştir. Özellikle mücerred sayısının çok yüksek oranda artmış olması, konar-göçer Tabanlı Türkmenlerinde M.1540- 1566 yılları arasında doğurganlığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tabanlı Aşiretleri M.1540 tarihli Tahrir defterine göre dört, 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde yapılan vergi dağılımı sırasında ise yedi cemaatten oluşmaktadır. M.1696 yılına ait kayıtlarda ismi geçen söz konusu yedi cemaat; Cemâat-i Bayat ve Karakoyunlu, Cemâat-i Karakoyunlu, Cemâat-i Eminlü, Cemâat-i Ali Görenlü, Cemâat-i Kürd Mihmadlu, Cemâat-i Avanlu ve Cemâat-i Yavılu'dur (AŞS 76/762: 719).

Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda, Ankara bölgesinde oturan Tabanlı aşiretinin Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atık, Bayat-ı Cedîd, Çağırmanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılu ve Danişmendlü cemaatlerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Osmanlı devrinde isimleri zikredilen bu cemaatler, Ankara bölgesinde ayrı bir iktisadî yapı oluşturarak Tabanlı Mukataası adı altında toplanmışlardır (Özdemir, 1986: 143- Gündüz, 2010: 169). Zamanla Osmanlı Devleti bu mukataa alanını idarî açıdan ayrı bir kaza birimine de dönüştürmüştür. Böylece yukarıda bahsedilen cemaatlerin yaşadıkları sahaların, oluşturulan Tabanlı Kazası'na⁷ dahil edildiği görülmektedir (AŞS 59/745: 993- AŞS 139/825: 201).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın

sonlarından itibaren Ankara Şer'iyye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalarındaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte

⁷ Sicil kayıtlarında "Tabanlı Kazası" veya "Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Kazası" şeklinde ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

bulunabiliyorlardı⁸. Voyvodaların aslî görevi sadece kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi⁹.

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikâyetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebîü'l evvelden, Rebîü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği takdirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı(AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebîü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyetle, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000 kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir(AŞS 64/750: 483- 484).

Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹⁰. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödenmesi kararlaştırılmıştır(AŞS 64/750: 486).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara Şer'iyeye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin

⁸ "...Karamanlu cemâati âmâlinden Velioğulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değildir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736(AŞS 117/803: 191).

⁹ Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümâyuna arzual gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi(AŞS 139/825: 201).

¹⁰ 23 Rebîü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi(AŞS 64/750: 490).

fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte bulunabiliyorlardı¹¹. Voyvodaların aslî görevi sadece

kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi¹².

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikayetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebü'l evvelden, Rebü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği taktirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı (AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyetle, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000

¹¹ "...Karamanlu cemâati âmâlinde Velioğulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değillerdir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736 (AŞS 117/803: 191).

¹² Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümayuna arzuhal gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi(AŞS 139/825: 201).

kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir (AŞS 64/750: 483- 484). Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdir¹³. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödemesi kararlaştırılmıştır (AŞS 64/750: 486).

Adı geçen tarihte Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemaati¹⁴ reyası da voyvodalarına mâl-ı mirîler dışında büyük miktarda ödeme yapmışlardır. Aşiret voyvodası kendine göre yeni vergiler türeterek, H.1093 senesinde 48800 kuruş fazladan para toplamışlardı. Aynı şekilde Oğulbeğlü Cemâati mensupları, ertesi yıl benzer bir uygulama ile karşı karşıya kalınca durumu hemen

asitâneye bildirmek zorunda kalmışlardı¹⁵ (AŞS 64/750: 493). Neticede, Mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa ile mahsuplaşmalarını sağlamıştır.¹⁶

Aşiret voyvodaları aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlardı. Devletin atadığı voyvodaların reayadan tahsilât yapmalarından daha zor olanı belki de topladıkları vergileri merkeze ulaştırmaları idi. Voyvodaların kendi mukataalarından yaptıkları tahsilâtın önce Ankara kaza merkezine, daha sonra da başkent İstanbul'a ulaştırılması bazı dönemlerde önemli bir sorun teşkil etmişti. Sorunlu dönemlerde Ankara'dan İstanbul'a giden yollar üzerinde eşkıyalık olaylarına sık sık rastlanmıştır¹⁷ (AŞS 72/ 758: 57-62 ve AŞS 81/767: 552).

Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı zamanla vergi verme konusunda isteksiz davranmaya

¹³ Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdir.

¹⁴ Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır. Sulh bedeli olarak alınan bu peşinat sonrasında kalan miktar, iki taksit halinde ödenmiştir (AŞS 64/750: 494).

¹⁷ Nitekim Evâhir-i Cemâziye'l-âhır 1114/27 Eylül 1702 tarihinde Tabanlı Türkmenlerinden olan Karamanlu ve Danişmendlü cemaatlerinin kethüdaları Ali ve İsa, voyvodaları ve dört adamı tahsil ettikleri vergileri İstanbul'a götürürlerken karşılarına çıkan 60 nefer eşkıya ile karşılaşmışlardır. Birbuçuk saat süren çatışma sonrasında mâl-ı mirîyi taşıyan iki Türkmen yaralanmış, birkaç eşkıya da ele geçirilmiştir. Ancak çatışma sonrasında eşkiyalar, mâl-ı mirî paralarını alarak kaçmışlardır. Olay sırasında eşkiyalar, voyvoda Mehmed'in kendilerini takip etmemesi için onu zincire vurulmuşlardı.

¹³ 23 Rebiü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi (AŞS 64/750: 490).

¹⁴ Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(Tufan Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159-160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

başlamıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âhır 1114 tarihinde konar-göçer Türkmenler voyvodalarına karşı gelerek, hapiste olan yakınlarının salıverilmesini istemişler ve istekleri gerçekleşmezse vergi vermeyeceklerini dile getirmişlerdi. Voyvoda Mehmed'e karşı Türkmenler topluca direniş gösterdikleri için zincire vurulan Türkmenler, Ankara kalesine hapsedilmişlerdi (AŞS 81/767:552). Görüldüğü üzere Tabanlı aşiretinin voyvodalarına karşı gösterdikleri tavır, bireysel olmaktan ziyade, toplu bir hareket haline gelmeye başlamıştır.

Aşiretlerin idarî olarak birleşmesinden boylar meydana geldiği için, Türkmenler arasında boy beyi denen görevliler de vardı. Boy beylerinin ataması önce aşiret ihtiyarlarının, sonra cemaat kethüdalarının ve voyvodalarının görüşleri alınmasıyla merkezî yönetim tarafından yapıldı. Boy beyliği idarî açıdan babadan oğula geçebilen bir sistemdi. Beylerin göreve gelişlerine, onların bu işe layık ve müstehak olup olmadığına bakılarak kethüdalar karar verirdi. Boy beyleri idarî bakımdan kendi cemaatlerinin iç düzenini sağlardı. Bu manada en önemli görevleri, devlete ait vergileri düzenli olarak tahsil etmektir. Boy beyleri devlet tarafından doğrudan muhatap alındığı için kontrolü altında yaşayan reayanın hayvanlarının hastalıktan kırılması veya aşiret mensuplarının oturduğu yerleri terk ederek başka yerlere göç etmeleri durumunda hemen merkezî idareyi bilgilendirirlerdi. Böylece merkezî yönetimin yeni duruma göre vergi ayarlaması yapması sağlanmış olurdu (Gündüz, 2010: 48-49).

Çeşitli dönemlerde Tabanlı Türkmenlerinin boy beylerinin seçimi ile ilgili olarak merkezden emirnameler gönderilmiştir. Boy beyi atamaları sürekli olarak merkezî yönetimin emir ve kontrolü altında olduğu için, reaya kötü davranan veya bir suçu tespit edilen kişilerin hemen görevden alındığı görülmektedir. Nitekim 3 Receb 1225 tarihli bir belgede Tabanlı Türkmen beyi Hüseyin'in yerine İbiş Bey'in tayini edildiği görülmektedir (C. DH.

166/8282). Bozulus Türkmenlerinde boy beyi, boyu meydana getiren aşiretlerden en fazla nüfusa sahip olan aşiretten seçilirdi. Bu durumda geriye kalan cemaatler ise kethüdalarının kontrolü altında bulunurlardı.

Tıpkı boy beylerinde olduğu gibi, kethüdalık seçiminde de devletin onayı gerekliydi (AŞS 65/751: 660). Konar-göçer aşiretlerin yöneticisi olan Kethüdaların boy beylerinden farkı, onların sadece kendi cemaatlerinden sorumlu olmaları idi. Kethüdalık babadan oğula veya kardeşlere de geçebiliyordu.¹⁸ Kethüdaların vergi toplamak¹⁹, aşiretlerinin nizamını

¹⁸ "...Bozulus Voyvodası Osman, divân-ı hümayunuma arz gönderüb Bozulus Voyvodası aklâmından Tabanlı Cemâatinden Eminlü Cemâati kethüdası olan Osman öldüğü için yerine oğlu Cafer getirilmişti. 17 Receb 1095/30 Haziran 1684. (AŞS 65/751: 660).

¹⁹ Kethüdalar vergi toplama konusunda her zaman başarılı olamayabiliyorlardı. "...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklâmından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Velioğulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfehtah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâli 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak..." için yazı yazılmıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âher 1114/Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552). 20 Cemaat mensupları, "...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşî' şer' ile haklarından gelmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cümleiniz ittifakıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa bey-tülmâl-ı müslimîne 5000 kuruş nezrimiz olsun" diye söz vermişlerdi. Gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 (AŞS 88/774: 454). Benzer şekilde Tabanlı Cemâatine bağlı Şeyhlü aşiretinin kethüdası Abdurrahman bey b. Veli reayasının mâl-ı mirî için sadece kendisine ödeme yapmasını zorunlu kılmıştı. Şayet bunun dışında hareket eden aşiret söz konusu olursa, 5000 kuruş vermeyi garanti etmişlerdi. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Türkmen halkı daha sıkı kontrol edebilmek için kefalet usulünü aşiretlerle ilgili her olayda öne sürmektedir (AŞS 60/746: 562).

21 Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri kethüdası Musa bin

sağlamak, tahrir zamanı eminlere yardımcı olmak gibi görevleri de vardı. Onların bu vazifelerinin karşılığı, sahip oldukları koyun sürülerinin 150 adedini vergiden muaf gösterebiliyorlardı. Şayet kethüdaların belirtilen miktardan fazla koyunları varsa, bu durumda tıpkı diğer reaya gibi vergi verirlerdi (Gündüz, 2010: 51).

Kethüdalar üzerinden aşiret mensuplarının kefalet sistemi de kurulmuştur. Aşiret mensupları yaylak ve kışlak arasında gidip gelirken, köylülerin ekili arazilerine zarar vermemeleri hususunda kethüdalarından garanti alınır. Şayet kefillik sırasında zarar meydana gelirse *nezz* ödenmesi için kethüda hesaba çağrılabilirdi. Benzer şekilde XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin eşkıyalık olaylarına bulaşmamaları için yine, kefalet sistemi gündeme getirilmişti²⁰ (AŞS 88/774: 454).

Kethüdalar kendi cemâatlarından mahsup edilecek vergiler için gerektiğinde voyvodalar tarafından kefil yapılarak topluluklarının hata yapmasını veya suç işlemesini önlemeye çalışmışlardı. Örneğin gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 tarihinde Tabanlı Aşiretini oluşturan cemâat kethüdaları 91 gün içerisinde 12000 kuruş ödemeyi taahhüt etmişlerdir²¹.

Ali, Şeyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezzimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı (AŞS 88/774: 453).

²⁰ Cemaat mensupları, "...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşî' şer' ile haklarından gelinmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cümleliz ittifakıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa beytûlmâl-ı müslimîne 5000 kuruş

²¹ Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri

Esas olarak kethüdalar, cemaat mensuplarının hem eşkıyalığa yönelmemesi, hem de kendi içlerine dışarıdan gelebilecek kötü niyetli kişileri aralarına katmamaları için sık sık uyarılırlardı. Şayet Türkmenler arasına kötü niyetli kişiler sızmış ise bu durumda, onları yakalayarak adalete teslim etmek yine kethüdaların görevi idi. Ayrıca aşiret mensupları arasından işlediği suç yüzünden hapse düşenler olursa, onların maddî kefalet karşılığında hapisten çıkartmak yine kethüdanın görevleri arasındadır.

Valide Sultan haslarından olan Tabanlı Türkmen cemaatlerinin kethüdaları, topladıkları vergileri voyvodalarına teslim etmekle yükümlüdürler. Ancak zaman içerisinde kethüdaların reayadan topladıkları vergileri voyvodalara vermek konusunda aceleci davranmadıkları da oluyordu.²² Kethüdaların vergilerini zamanında teslim etmemesi, onların yakalanıp Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi husunu gündeme getiriyordu (AŞS 148/834: 313).

Kethüdaların reayaları üzerinde hakları genellikle onların yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya yöneliktir. Ancak aşiret ahalisinin de kethüdaları üzerinde bazı hakları vardır. Örneğin Türkmenlerin yaşanan sıkıntılar nedeniyle bazı dönemlerde kethüdalarını başkente şikâyet ettiği görülmektedir. Bu durum daha çok kethüdanın reaya kötü

kethüdası Musa bin Ali, Şeyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezzimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı (AŞS 88/774: 453).

²² "...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklamından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Velioğulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâli 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak..." için hüküm yazılmıştı. Evâil-i Cemâziye'l-aher 1114/27 Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552).

davranması sonucu ortaya çıkıyordu. Nitekim 26 Zilhicce 1114/13 Mayıs 1703 tarihli belgede İnallu Cemâatinden Ahmed b. Hamid, Osman b, El-hâc Hayreddin, Süleyman b. Abidin, Ali b. Halil, Abdülkasım b. Hüseyin, Cuma b. Receb, Çerkez b. Bayat ve Ali b. Durali mahkemeye gelerek “cemâati mezburemiz kethüdası olub gaib- i akl-ı müvâzene ve zindegânî olan İyas b. Şah Hüseyin nâm kimesne kendü halinde olmayub daima her birimize zûlm ve teaddî ...” ettiğini ifade etmişlerdi (AŞS 81/767: 360). Benzer şekilde H.1144 senesinde Bozulus Türkmenlerinin kethüdaları Boran Veli ve Musa’nın reayadan kahrâ ve cebrâ vergi tahsilinde bulunması nedeniyle aşiret voyvodasının dikkati çekilmişti (AŞS 110/796: 437).

Cemâat kethüdaları halkın vergilerini toplamakla yükümlü²³ olduğundan, vergilerin taksimi kadar, onun zamanında toplanması da kethüdaların göreviydi. Elimizdeki sicil kayıtlarından vergilerin çoğunlukla zamanında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkmenlerin verdiği vergiler bazı dönemlerde merkezî idare tarafından düşürülebiliyordu. Bu durum genellikle aşiret mensuplarının hayvanlarının hastalıktan zarar gördüğü zamanlarda veya Türkmenlerin yaşadıkları yerleri terk ettiği durumlarda gerçekleşirdi.. Vergilerin azaltılması gibi zaman içerisinde Türkmen aşiretlerinin vergilerinin arttırılması da söz konusuydu (AŞS 89/775: 571). Vergilerin arttırılmasının sebebi ise aşiret mensupları içerisindeki bekarların evlenmesi veya cemaat mensuplarının beslediği hayvan sayısı ile ilgiliydi.

²³ Tabanlı kethüdaları kendine bağlı aşiretlerden normal verginin yanı sıra usûlsüz şekilde reayanın malını yağma ve gâret ettiği de oluyordu. Tabanlı Türkmenlerinden İsmail b. Osman, Kara Mehmed bin Hacı İsmail, Hacı Turhan bin Ali, Polad bin Yadigar, Poyraz bin Bahadır, Sinan bin Ahi, Aşir bin Murad, Hacı Mustafa bin Polad, Şah Ali nâm kimesneler 14 Şaban 1068/17 Mayıs 1658 tarihinde kethüdaları Sefer bey b. Abdülvehhab ve karındaşları Abdülkadir ve Mustafa ve veledi Celal’in 4000 kuruş nakit ve 10 re’s develerini ve erzaklarını yağma ve gâret ettiklerini mahkemeye bildirmişlerdi (AŞS 42/728: 371- 372).

Kethüdaların reaya malından fazladan tahsil yapma yetkisi olmamasına karşın, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kethüdalar hakkında şikâyetler ard arda gelmeye başlamıştır²⁴. Valide Sultan haslarından olan Bozulus Türkmen hassına bağlı Tabanlı Aşiretinin kethüdaları Boran Veli ve Musa, H.1143 senesinde reayadan kendi hissesinden başka 7310 kuruş, H.1144 senesinde ise yine kendi hissesinden başka zorla, 10000 kuruş toplamışlardı. Aşiret mensupları kethüdalarının bu zorbalığına karşın voyvodalarına vermeleri gereken vergileri o yıl vermemişler ve vergi borçlarının kethüda zimmetinde kalan paralardan karşılanmasını talep etmişlerdi. Olayın başkente aksetmesi üzerine, Bozulus kadısına yazılan hükümde reayanın iki senede 17310 kuruşunun alındığını ortaya koymaktadır. Belgelerde reayanın haklarının korunması için voyvodanın dikkati çekilerek kethüda Boran Veli ve Musa reayadan aldıkları paraları geri ödemedikleri takdirde Ankara Kalesi’ne hapsedilmeleri istenmişti (AŞS 110/796: 437).

Vergi tahsili meselesi yöneticilerle reayalar arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden birisidir. Aşiret yöneticilerinin fazla vergi toplaması, merkezî idarenin dikkatini çektiği için suçluların hemen cezalandırılması için fermanlar yazılıyordu. Reayaya karşı işlenen suçların cezalandırılmasında voyvodaların veya kethüdaların suçları sabit olursa, onların hemen Ankara Kalesi’ne hapsedilmesi talimatı veriliyordu (C. ZB. 4/189). Öte yandan reayadan Türkmenlerin, kethüdalarına vergi vermesini engelleyen kişi veya kişiler olursa, onlar da Ankara Kalesi’ne hapsediliyorlardı. Tabanlı Türkmen mukataasını elinde bulunduran Hasan Ağa b. Bektaş reaya zimmetinden toplamadığı 4500 kuruşu tahsil için dolaşırken Tabanlı Türkmen taifesinden Karamanlu

²⁴ Tabanlı Türkmen reayası Evâsıt-ı Zilkâde 1122/Ocak 1711 tarihinde arzuhal yazıp vergilerini ödemelerine rağmen, kethüdaları Şedidoğlu Hacı Hasan 1110 senesinden beri at ve deve ve sığır ve sair mallarını haksız yere alıp ve birkaç nefer adamlarını da hapsedtiği için şikâyetçi olmuşlardı (AŞS 86/772:515).

cemaatinin beyleri olan Mehmed Ali bey, Hüseyin bey, Mustafa bey ve Aydın oğlu Hüseyin bey ve Karaoğlu elhac Mustafa ve veledâ oğulları Halil ve Hacı Yakub ve Mirza Ali ile 6 gün boyunca bu kişilerle harp etmek zorunda kalmıştır²⁵ (AŞS 123/809: 109).

Görüldüğü üzere aşiretin yönetimin-den sorumlu olan voyvoda, boy beyi ve ket-hüdalar sahip oldukları yetkileri kullanarak belirli dönemlerde reaya üzerinde ciddi bir vergi baskısı oluşturmuşlardır. Toplum üzerinde oluşturulan bu baskı, sonraki dönemlerde meydana çıkacak daha büyük problemlerin habercisi gibidir. Bu açıdan bakıldığında konar-göçer Türkmenlerle yöneticiler arasındaki sürtüşmeler, onları şekâvete doğru sürükleyecektir.

1.3. Aşiretin İktisadî Yapısı ve Tabanlı Mukataası

Türkmen hayatının iktisadî yapısını hayvancılık ve buna bağlı olarak gelişen nakliye/taşımacılık, et ve süt ürünleri üretimi gibi temel alanlar oluşturuyordu. Haliyle kalabalık konar-göçer gruplar için Osmanlı Devleti tarafından ağırlıklı olarak buna göre vergi alınmıştır. Araştırmanın bu kısmında zaman içerisinde oluşturulan aşiretin iktisadî temelini oluşturan mukataa düzeninden, konar-göçerlerin verdikleri vergilerden ve onlardan zorla alınmaya çalışılan diğer vergi kalemlerinden bahsedilecektir.

Sicil kayıtlarına bakılırsa, Tabanlı Türkmenlerinin iktisadî durumu genel olarak iyi görünmektedir. Aşiret mensuplarının kazançlarının iyi olduğu fikrini, hem kendi aralarında yaptıkları hayvan satışlarından, hem de

bir zenginlik göstergesi olarak kabul edebileceğimiz köle ve cariyeye kullanımından çıkarmak mümkündür (AŞS 72/758: 50- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Zenginlik göstergesi olarak sayabileceğimiz köle kullanımı, Tabanlı Türkmenlerinin kendi başlarına işlerinin üstesinden gelemediklerini ortaya koymaktadır²⁶. Yüzlerce koyunu ve büyük baş hayvanı olan bir Türkmen'in, sadece kendi çocukları ve eşi ile çok sayıdaki hayvanların üstesinden gelebilmesi mümkün değildir. Söz konusu hayvanların sulanması, onların otlatılması, sütlerinin sağılması, yemlenmesi, yünlerinin kırılması, hırsızlığa karşı geceleri ağılarda nöbet tutulması gibi çok çeşitli işler onları bekliyordu. İfade edilen bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için konar-göçerler mutlaka işgücünden faydalanabileceği köle veya kölelere ihtiyaç duymuşlardır.

Tabanlı aşiretinin sosyal bünyesi, Bozulus Türkmenlerinin diğer aşiretleri gibi, hayvancılık üzerine inşa edilmiştir. Türkmenler arasında at, inek, öküz, keçi ve özellikle deve ve koyun yetiştiriciliği ile ön plana çıkmaktadır. Türkmenler koyun yetiştiriciliği ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi ile çeşitli sektörlerin ihtiyacını görüyorlardı (Orhonlu, 1987: 21- Demirtaş, 1949: 41). Türkmenler yetiştirdikleri hayvanları bazen başkent İstanbul'un ihtiyaçları için, bazen de savaşa giden orduların et ihtiyacı için değerlendirebiliyorlardı²⁷ (Gündüz, 2010: 57-58). Bütün bu gördükleri hizmetler karşılığında Türkmenler, her yıl devlete

²⁵ Olay sırasında mukataa için tahsilat yapılırken yöneticilerin yanında bulunan silahlar, para ve eşyaların fazlalığı dikkat çekicidir. Hasan ağa b. Bektaş bu kişilerle uzun süre cenk etmiş ancak, karşı koyamayınca yanlarında bulunan 2400 kuruş, 6 adet kilim, 5 adet tüfenk, defa kalento tabir olunan 20 adet tüfenk ve 5 çift piştov 4 re's at ve 1 sim raht ve etbâilerini almışlardı. 29 Receb 1157/7 Eylül 1744 (AŞS 123/809: 109).

²⁶ Türkmenlerin çalıştırdığı kölelerin büyük bir kısmı Rus asıllı olmakla birlikte, Macar asıllı olanlarda vardır (AŞS 71/757: 486).

²⁷ Türkmen gruplarının Osmanlı Devleti içerisinde farklı sorumlulukları vardı. Türkmen aşiretleri genellikle devletin nakliye ve et ihtiyacını karşılarlarken, içlerinden İzzeddinli aşireti ise ordunun ok ihtiyacını görmüştü (Y. Halaçoğlu, "Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler", s. 31. Konar-göçerler arasında derbendleri korumakla yükümlü olan aşiretler de vardı. Bkz. C. Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İşkânı", ss. 79-105.

vermeleri gereken vergi borçlarını nakit para yerine, yetiştirdikleri hayvanlarla ödeyebiliyorlardı.²⁸

Tabanlı Türkmenlerinde deve yetiştiriciliği²⁹ iktisadî girişim olması kadar, Osmanlı Devleti için de önemli bir askerî yatırım idi. Türkmenler özellikle yetiştirdikleri develerle kendilerine sefer yükümlülüğü getirildiğinden, mühimmat sevkiyatı yükümlülüğüyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Bu şekilde Türkmenler hem kazanç elde ediyorlar, hem de hizmet karşılığı olarak alacakları paraları, vergi borçlarından düşülmesini talep edebiliyorlardı³⁰ (Gündüz, 2005: 81). Kaynaklara göre Bozulus Türkmenlerinin 4273 devesi mevcuttur. Bunlardan sadece 1052'si, Oğulbeğlü aşiretine aittir. İhtiyaca göre bu develer batı seferleri için Edirne sahrasında (AŞS 72/758: 414-417), doğuya yapılacak seferler için Erzurum sahrasında (AŞS 87/773: 723) veya limanlardan yapılacak silah sevkiyatı için limanlara

yönlendirilirlerdi (AŞS 100/786: 117-118 ve AŞS 109/795: 165). Türkmenlerin yetiştirdiği develer sadece askerî amaçlarla devletin işine yaramazdı. Bunun yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden çıkarılan madenlerin limanlara veya İstanbul'a taşınması işini de yine Türkmenler yaparlardı³¹ (A. MKT. NZD. 1/39).

Kırsal bölgelerde büyük bir kısmı hayvan besleyerek geçimini sürdüren Türkmenler için suyun ve çayırılık alanların bol olması önemlidir. Bahar aylarında yaylak alanlara göç eden Türkmenler, tabiatın elverişli ortamından istifade ederlerdi. Çayır ve meralarda hayvanlarını otlatan Tabanlı Türkmenleri, etraflarında oturan aşiret ve cemaatlerle sorunlar yaşayabiliyorlardı. Türkmenler bazen cemaatlerin çayırlarına giriyor, ekili arazilerine zarar veriyor, bazen de işi biraz daha abartarak arazilerine girdiği kişilerin karşı gelmesi üzerine onların öldürülmesine, yollarının kesilmesine, ehl-i iyallerinin ırzlarına geçilmesine kadar varabiliyordu³² (AŞS 59/745: 883).

Orta Anadolu sahasında Bozulus aşiretlerinin gelirleri mukataaya verilerek işletiliyordu. Aşiretlerin sürekli olarak yer değiştirmesi, Osmanlı Devleti'nin bu toplulukların vergi sistemi hakkında bazı değişikliklere gitmesine yol açtı. Öteden beri padişah hasları içine alınarak vergilerinin düzenli bir şekilde ödeyen Bozulus aşiretleri, Ankara sahasında da aynı şekilde vergilerini vermeye devam etmişlerdi. XVII. yüzyılın ortalarına doğru bir ara Fazlı Paşa'ya has olarak verilen Tabanlı Mukataası, H. 1058/1648 yılından sonra

²⁸ 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihli bir hükümde, "...tâife-i mezbûrenin senevî mâl-ı maktû'aları 7554 kuruş olub reaya-yı mezkûrun mallarından mahsub olmak üzere 10 katar maya deve ve her deve beher katarı hükm-ü rahtıyla 390'ar kuruş ve nafakaları için dahi 115.5 kuruş ki, cümle 4011.5 kuruş mallarına takas olub ve 1500 kuruş mâlî olan Yavılı Cemaati dahi oba eminine havale olunub ve 278.5 kuruş mâlî olan Eminlü Cemaati teslim-i hazine eyleyüb ki cümle 5791 kuruş olur. Bunlardan mâada' zıkr olunan cemaatlere bâkî kalan akçeler için 500 kuruş peşin ile..." deruhte olunması için temessük hazırlanmıştı (AŞS 76/762: 719).

²⁹ Hemen hemen her davada develerden bahsedilmesi ilginçtir. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet devesini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153 ve AŞS 71/752: 442).

³⁰ Bozulus toplulukları içerisinde bulunan aşiretler, büyük sayılarda hayvan yetiştirdikleri için özellikle ordunun ihtiyacı olan yük taşımacılığında deve ve katırları ile devlet tarafından muhatap alınırlardı. Örneğin Ankara Sancağı'ndan toplanan deve ve katırların mahallinden İstanbul'a gelinceye değin ihtiyaç duyulan nafakaları için 4011.5 kuruşa ihtiyaç duyulması ve bu paranın 3243.5 kuruşunun Bozulus Türkmenlerinin H.1105 yılına ait vergilerinden, geri kalan 768.5 kuruşunun ise H.1106 yılının gelirlerinden düşülmesi emredilmişti (AŞS 76/762: 663).

³¹ Tabanlı kazasının Şeyhlü cemaatinden olan reayanın ekseri develeriyle İstanbul'a kurşun madeni taşımak suretiyle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. 14 Muharrem 1266/30 Kasım 1849 tarihli bir belgede Şeyhlü cemaatinin nakliyeden aldıkları ücretin yetersiz olması sebebiyle mirî vergilerini ödeyemediklerini bu nedenle vergi borçlarının affı konusunda talepte bulundukları dikkati çekmektedir (A. MKT. NZD. 1/39).

³² Evâhir-i Zilhicce 1088/ 22 Şubat 1678 tarihli fermenda reayayı perişan eden Türkmenlerin yakalanması için iki defa kadıların uyarılmış olmasına rağmen hala sonuç alınmadığı ifade ediliyordu.

yeniden padişah hassı olarak kaydedilmiştir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin gelirleri daha önce padişah hassı olarak işletilirken, H.1120/M.1708 yılında yapılan değişiklikle bu sefer, Valide Sultan hasları arasına dahil edilmiştir. Valide Sultan haslarına bağlanan Ankara ve Karaman bölgesinde oturan Bozulus toplulukları, mukataa ile işletilmek yerine, ayrı bir muaccele usûlü ile malikâneye bağlanmışlardır. Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden Tabanlı Mukataası olarak ifade edilen kısmın kaç haheden oluştuğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak sicillerden Tabanlı aşiretine bağlı cemaatlerin isimlerini, vergi miktarlarını, toplu vergilerden hareketle hangi cemaatin sayıca daha fazla olduğunu çıkarmak mümkündür (Gündüz, 2010: 55).

26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihinde Ankara'ya gönderilen fermana; memâlik-i İslâmiyede olan mirî mukataatın ma'mûr ve şen ve abadân olmasından bahsedilmektedir. Aynı belgenin devamında mukataanın nasıl işletilmesi gerektiği hakkında ipuçları verilmektedir. Mukataanın bundan sonra, "inkılâb-ı zamâne muktezâ-yı hâle göre birer miktar akçe muaccele ile fûruht olunması" gerektiği ifade edilmektedir. Dönemin Osmanlı padişahı yazdığı fermana ise Bozulus Türkmen aşiretleri yöneticilerinin halka eziyet etmeden, bundan sonraki dönemde icareteyn usulü ile mukataanın işletilmesini önermişti. Böyle bir yöneme başvurulmasının sebebi ise, yöneticilerin kendi çıkarları için halktan zorla para tahsil etmeye çalışmasının önüne geçmek idi. İşte bu durum yüzünden Osmanlı merkezî idaresi Türkmen reayasının perakende ve perişan olduğunu görmüş ve onların yeniden kendilerine gelebilmesi için vergi düzenlerinde değişikliğe gitmiştir (AŞS 80/767: 651).

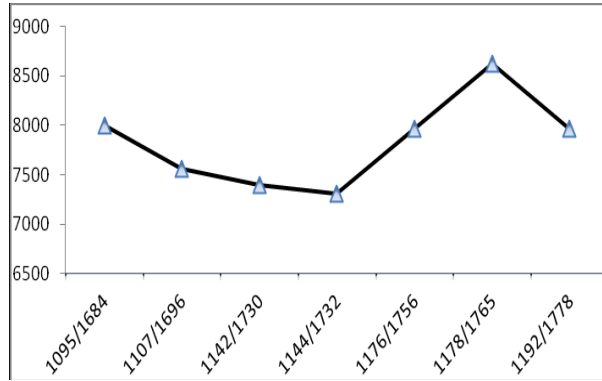
Bozulus Türkmenleri H.1126/M.1714 yılına gelindiğinde bütünüyle has reayası olmaktan çıkarılarak malikâne sistemiyle yönetilmeye başlamışlardır. Konar-göçer Türkmenler içerisinde yer alan Tabanlı Aşireti ise Ankara Şer'iyye Sicillerinde Valide Sultan hasları

arasında gösterilmektedir. Valide Sultan haslarına bağlanan Tabanlı Türkmen mukataası içerisinde Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılı ve Danişmend cemaatlerinden oluşuyordu (AŞS 72/758: 442- AŞS 166/852: 290- Gündüz, 2010, 169).

Valide Sultan hasları arasına alınan Tabanlı Türkmenlerinin oluşturduğu mukataanın gelirleri, Evâsıt-ı Safer 1095/Şubat 1684 tarihinde 8000 kuruş olarak görülmektedir (AŞS 64/750: 486). Öte yandan 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde ise Tabanlı aşiretinin vergi gelirleri 7554 kuruş (AŞS 76/762: 719), 7 Şevval 1142/15 Nisan 1730 tarihinde ise 7393 kuruşa kadar düşmüştü (C. ML. 41/1874). Tabanlı aşiretinin mukataa gelirleri bu yıllarda düşüş trendini sürdürmektedir. Nitekim 10 Cemâziye'l-âhır 1144/11 Aralık 1731 tarihinde mukataanın 7310 kuruşa kadar düşmesi, bu dönemde aşiretten yaşanan kopmalarla yakından ilgilidir (AŞS 110/796: 437).

Tabanlı mukataasının gelirleri nominal olarak değerlendirildiğinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden artmaya başlamıştır. 28 Şevval 1170/30 Eylül 1756 tarihinde Başmuhasebe defterlerinde Tabanlı cemaatlere 7966 kuruş tahsilât yapıldığı kaydedilmişti (AŞS 141/827: 209). Valide Sultan haslarına bağlı Tabanlı Mukataası gelirleri, H.1178/1765 senesinde daha da artarak 8620 kuruşa kadar çıkmıştı (D. BŞM. d. 3750). Son olarak Tabanlı Mukataasının geliri 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihinde 7967 kuruş olarak beyan edilmişti (AŞS 166/852: 290).

Grafik I: Tabanlı Türkmen Mukataası'nın Yıllara Göre Gelirleri

Tabanlı Türkmen mukataasının her dönemde iyi yönetildiğini söylemek mümkün değildir. Bozulus Türkmenlerinden Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve kardeşi voyvodası Şedid ve kardeşi Musa ve Ali ve diğer Musa mirî için 13 seneden beri topladıkları 9000 kuruşu çarçur etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 20 Ramazan 1126/29 Eylül 1714 tarihinde cemaat kethüdası El-hâc Hüseyin'den 9000 kuruşun tahsili için evine mübaşir göndererek ev eşyalarını, hayvanlarını ve arazilerini tahrir ettirmiştir. Kethüda El-hâc Hüseyin'in ve arkadaşlarının Tabanlı Mukataasına olan zararları bunlarla sınırlı değildir. Aynı tarihlerde İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Bozulus Türkmenlerinden toplanan ve vergilerin hazineye taşınması sırasında Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve karındaşı voyvodası Şedid ve karındaşı Musa ve Ali ve diğer Musa, Geyve- Sapanca Boğazı'ndan geçilirken yeniden ortaya çıkmışlardı. Adamlarıyla birlikte mirî mukataayı götüren askerlerin önüne çıkan bu kişiler, savaş için İstanbul'a giden askerleri katletmiş, tahsilâta haiz defterlere ve yolcuların mallarına el koymak suretiyle ortadan kaybolmuşlardı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kethüda El-hâc Hüseyin ile olaya katılan eşkıyaların yakalanarak Seksun Kalesi'ne hapsedilmelerini emretmişti (AŞS 89/775: 54).

Tabanlı mukataasının tahsili sırasında ona muhalefet eden her kim olursa olsun, Osmanlı merkezî idaresi tarafından en ağır şekilde

cezalandırılmışlardı. Veledoğlu Musa, Nazaroğlu Mehmed, Abdullah, Abdülaziz, İncekara Mustafa, Musa, Ömer odabaşı, Derviş, Mehmed ve diğer Ömer isimli kişiler, reayadan toplanması gereken vergilerin tahsiline engel olmaları, cezalandırılmalarını gerektirmişti. O yıllarda mukataanın dört seneden beri toplanamayan 15000 kuruşluk bakiyesinin tahsili için reayanın üzerlerine gidildiğinde adı geçen kişilerin reayayı tahrik ve tecrîm ve tekdirden hâlî olmadıklarından *ıslâh-ı nefis* için Ankara Kalesi'ne kapatılmalarına karar verilmişti (AŞS 148/834: 313).

Kanunnâmelere göre Türkmenler *Resm-i Yaylak*³³, *Resm-i kışlak*³⁴, *Resm-i geçit*, *Selamlık*, *Resm-i gûde*, *Resm-i ağnam*³⁵, *Çobanbeği*³⁶, *resm-i çift*, *resm-i otlak*³⁷, *resm-i dönüm*³⁸, *Avarız*, *Sürsat*, *Bennak ve müccerred*, *Resm-i Hâne*, *Bâd-ı hevâ*³⁹, *Cürm-ü cinâyet*, *Resm-i arusâne*⁴⁰, *Yava*⁴¹ ve *Kaçgun*'u mukataa mültezimine ödemek zorundaydı. Türkmen aşiretler her yıl öngörülen oranlarda vergilerini voyvodalarına noksansız olarak vermeleri gerekiyordu

³³ 1540 yılına ait Bozulus Kanunnâmesi'nde resm-i yaylak üçyüz koyuna bir iyi koyun şeklinde kaydedilmişti. Anadolu'da bu vergi bulundukları bölgelerde önceden tespit olunan bir mahalde voyvodaları marifetiyle toplanmıştı.

³⁴ Tahrirde resm-i kışlak her yüz koyuna yirmi akçe olarak ifade edilmiştir. Şayet aşiret içerisinde arazi ekip biçen varsa onlardan resm-i zemin alınır. Aşiret kışladıkları mahallerde Mart ayı içerisinde hâne başına 3- 12 akçe resm-i duhan öderlerdi.

³⁵ 1540 tahririnde her iki koyuna bir akçe olarak tahsil edilirdi. Bozulus Türkmenleri Anadolu'ya geldiğinde bu vergi 100 koyuna 7 kuruş olarak talep edilmiştir.

³⁶ Her yüz koyuna yirmi akçe üzerinden hesaplanmaktadır. Osmanlı Devleti güney doğu Anadolu'yu ele geçirince Safevî Devleti'nde olduğu gibi Resm-i Çobanbeği'ni aynı oranda almaya devam etmiştir.

³⁷ 37 Hayvanlar hangi alanda otlarsa oranın tımar sahibine 17'şer akçe tımar resmi verilir.

³⁸ 38 Kanunnâmelere 300 koyuna bir koyun veya yahut 30 akçe alınması tespit olunmuştur.

³⁹ 39 Bâd-ı hevâ ve Cürm-ü cinâyet, Resm-i Arusâne yıllık olarak toplanmaktadır.

⁴⁰ 40 Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tımar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

⁴¹ 40 Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tımar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

(Orhonlu, 1987: 25- Halaçoğlu, 2003: 113- Gündüz, 2010: 65-73).

Türkmen aşiretlerinin esas meşguliyetleri hayvancılık olması sebebiyle konar-göçerler öteden beri buna uygun şekilde vergilerini ödeyegelmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinin Anadolu'daki malî teşkilâtı, bu ulusun Akkoyunlu devrindeki mali teşkilâtının ıslah edilmiş şekli idi. Anadolu'daki diğer il ve aşiretler gibi malî bakımdan bir ara pâdişah haslarına bağlanmış olan Bozulus Türkmenleri, kendi kanunnâmelerine göre *resm-i kışlak*, *âdet- i çobanbegi* ve *resm- i yaylak* gibi, başlıca üç mühim vergiyi verirlerdi. Bozulus'un çöl/beriyyede iken verdikleri *resm- i kışlak* ve *âdet- i çobanbegi* her şahıs başına 20 akçe idi. *Resm-i Yaylak* ise Bozulus Türkmenlerinin yaylakta veya yaylağa giderken geçit başlarında bir sürüden(300 koyun) bir koyundur.

Voyvodalar zamanla uygulamalarda yeri olmayan, isimleri kişiden kişiye değişen vergiler türetmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinden Oğulbeğlü⁴² Cemâati voyvodasının topladığı vergiler konuyu özetlemektedir. Voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa zorunlu olarak verilmesi gereken mâl- mirî dışında Oğulbeğlü Cemâatinden çeşitli isimler altında vergiler almıştı. Sicillerde geçen şikâyetlerden hareketle, Türkmenler her yıl defterlerde kaydedilen *defter- i mâl* veya diğer adıyla *mâl-ı mirîleri* voyvodalarına ödemek zorundaydılar. Bunun dışında aşiret mensuplarının voyvodalarına *zahire bahâ* adıyla 3000 kuruş, ismi nâ-ma'lum 3000 kuruş, *havalelik* namıyla 2400 kuruş ve *malbaşı* namıyla 4800 kuruş, *koyun vergisi* ve

bağ vergisi ve *bahçe vergisi* namıyla 1400 kuruş, *kethüda emirleri* namıyla 2000 kuruş ve *hazine-dar* ve *kalemiye*⁴³ ve *kahveci* ve *salepçi* namıyla 1000 kuruş olmak üzere 48800 kuruş ödemişlerdi. H.1094 senesinde ise Oğulbeğlü aşiretinden mâl-ı mirî için 3000 kuruş, *zahire bahâ* olarak 3000 kuruş, *kuruşbaşı* namıyla 4800 kuruş daha tahsil edilmişti. Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemâatlerinin fazladan ödemiş oldukları vergiler, ona bağlı her grubun 2100'er kuruş daha fazla para vermesi anlamına geliyordu⁴⁴ (AŞS 64/750: 493). Yapılan tetkik neticesinde mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa'yı, Türkmenlerle mahsuplaştırmıştır⁴⁵.

İktisadî açıdan Tabanlı Türkmen mukataası XVII. yüzyılın sonundan, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar düşme eğilimi gösterse de bu durum dönemsel bir gelişmedir. Bu tarihten sonra mukataa gelirleri yeniden eski seviyesine gelmiş gözükmemektedir. Osmanlı merkezi idaresinin Valide Sultan hassı olarak kaydedilen Tabanlı Türkmenleri, mâl-ı mirîlerini bu kısma her yıl vermekle yükümlüydüler. Esas olarak mukataa reayasını zor durumda bırakan gelişmeler voyvodaların reayadan daha fazla vergi için baskı uygulamasıdır. Bu

⁴² 42Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılu, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(T. Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyeye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

⁴³ 43 Sicil kayıtlarından kalemiyenin % 10 oranında tahsil edildiği anlaşılmaktadır (AŞS 76/762: 719).

⁴⁴ 44 Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen Aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdi.

⁴⁵ 45 Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır (AŞS 64/750: 494).

yolla isimleri yukarıda belirtilen çeşitli vergiler zamanla Türkmenler üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

1.4. Tabanlı Aşiretinde Eşkialık

Tabanlı Türkmenlerinin karışmış olduğu eşkıyalık⁴⁶ olaylarını iki açıdan ele alabilmek mümkündür. Birincisi aşiret üyelerinin kendi başlarına yaptıkları küçük çaplı eşkıyalık olayları, ikincisi ise aşiret reayasının, askerî zümrelere katılarak topluca giriştikler olaylardır. Bu iki eşkıyalık tipi arasında fark vardır. Gerek katılan eşkıya sayısı ve gasp edilen mallar ve gerekse güvenlik açısından oluşturduğu zafiyetler bakımından ikinci tip eşkıyalık olayları toplum üzerinde daha ağır izler bırakmıştır. Çalışmanın bu kısmında arşiv belgelerinden ve sicillerden hareketle, Orta Anadolu'da Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı aşiretine mensup kişilerin karıştığı eşkıyalık hareketlerinden bahsedilecektir. Ayrıca Türkmenleri eşkıyalığa götüren sebepleri, onların eşkıyalığı bırakması için Osmanlı Devleti'nin gösterdiği çabaları ve son olarak da Türkmen eşkıyalığının hangi düzeye ulaştığını bu kısımda görmek mümkün olacaktır.

Akdeniz dünyasında⁴⁷ XVI ve XVII. yüzyıllarda, giderek tırmanan eşkıyalık olayları görülmektedir. Eşkıyalığın ortaya çıkmasında nüfus artışı, halkın fakirleşmesi, ticarî faaliyetlerin yoğunlaşması ve siyasî istikrarın zaafa uğraması gibi faktörler etkili olmuştur.

⁴⁶ 46 Şakî kelimesinin çoğulu olan eşkıya(kat'u't- tarîk) genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlal olarak tanımlanabilir(M. Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkialık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", s. 36.

⁴⁷ 47 K. Barkey *Eşkialar ve Devlet* isimli kitabında Fransa'da devlet karşıtı isyanların çoğunun merkezîleşmeden büyük zarar gören köylüler tarafından çıkarıldığını ve köylülerin bu işte soylularla ittifak yaptıklarını; halbuki Osmanlı Devleti'nde farklı şartlar çevresinde patrimonial bir yönetim biçimi ile aracılık tarzı merkezîleşmenin birlikte yürüdüğü bir sistemin kullanıldığını belirtmektedir(K. Barkey, *Eşkialar ve Devlet*, s. 3).

Anadolu'da küçük gruplar halinde yapılan eşkıyalık hareketleri her dönemde var idi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda zikredilen genel sebeplerin yanı sıra, Osmanlı ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle gurbet taifesi veya levendât çetelerinin Celâlî olaylarına zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Öz, 2009: 38).

Türkmenlerin eşkıyalık olaylarına katılması, burada ifade edilen sebeplerin dışında düşünülemez ancak, bu sebeplere bazı hususları ilave etmek mümkündür. Osmanlı devrinde karşılaşılan eşkıyalık olayları sadece yol kesicilik, hırsızlık yapmak suretiyle insanların mal ve servetlerini çalmakla sınırlı kalmamıştır. Eşkialar aynı zamanda halkın eşya ve hayvanlarını çalarak ziraat ve ticaretlerini sekteye uğratmışlardır. Bunlardan başka reayaya ağır hakarete bulunma, namusuna tasallut olma, adam öldürme ve yaralama, hanelerini yakarak ailelerin dağılmasına neden olma gibi çeşitli yollarla halka eziyet etmişlerdir. Eşkialığın ferdî veya toplu yapılmış olması, insanlar üzerindeki korkuyu azaltmamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı döneminde görülen eşkıyalık olayları doğrudan devlet düzeyine karşı yapılmış ideolojik bir isyan değil, daha çok olumsuz bir durumla karşılaşan Türkmenlerin halka zulüm etmesi, hırsızlık yapması ve yol keserek mallarını ele geçirmesi şeklindedir (Barkey, 1999: 159).

Orta Anadolu'da Türkmenlerin yol keserek eşkıyalık yapmasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninde ortaya çıkan bazı sorunlar etkili olmuştur. Aşiret mensuplarının yaylak-kışlak arasındaki seyahati, öteden beri yerleşik reaya ile aralarında problem teşkil ediyordu. Konar-göçer Türkmenlerle köylüler arasında veya konar-göçerlerle diğer konar-göçerler arasında ekinleri yedirme, çiğnetme, otlak ve çayırhıkları kullanma konusu yüzünden kavgalar eksik olmuyordu⁴⁸. Kırsalda yaşayan

⁴⁸ Bu konuda A. Refik "Türk Aşiretleri", s. 67 ve AŞS 20/706: 178 numaralı sicil kaydına bakılabilir.

Türkmenler arasında hayvan otlatma tartışması yüzünden adam yaralama ve adam öldürme olayları sıkça yaşanıyordu.

Tabanlı Türkmenler arasında eşkıyalığın yaygınlaşması, XVII. yüzyılın ikinci yarısında artmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu zamanda karşılaştığı siyasî, askerî ve iktisadî sorunlar toplumun her kesimini etkilediği gibi, kırsalda yaşayan Türkmenleri de etkilemiştir. Osmanlı devrinde Türkmenler kırsalda yaşıyor olmalarına karşın, iç güvenliğe dair olaylar hep bu alanlarda başlamıştır(Öz, 2009: 42). Onun için merkezî idare tarafından gözden kaçırılan en küçük bir hata, kırsal alanlarda yankı buluyordu. Bu açıdan Celâlî olayları⁴⁹ özellikle, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Celâlîler askerî kökenli kimseler olmasına rağmen, onların böyle bir harekete girişmiş olmaları siyasî bir iddiadan hareketle oluşmuş bir muhalefet değildir(Ünal, 2009: 29- Öz, 2009: 37). Her ne şekilde olursa olsun Celâlî isyanlarının yağma hareketleri içermesi nedeniyle sosyal karışıklıklara yol açtığından, kırdan şehirlere doğru göçü arttırmıştı⁵⁰ (Uluçay, 1944: 86- İnalçık, 2000: 69- Akdağ, 1995: 86).

Karışıklıklar sebebiyle arazi sahiplerinin tarımsal faaliyetlerini azaltması, ziraat alanlarının boş kalması ister istemez, hububat fiyatlarında hızlı ve aşırı bölgesel dalgalanmalar meydana getirmiştir. Osmanlı toplumu bu durumdan çok ağır şekilde etkilenmiştir. Paranın alım gücü düşmüş, emtia fiyatları artmıştı. Devletin sosyal düzeninde yaşanan gelişmeler,

bundan etkilenen kişileri farklı kazanç yollarına doğru çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bir taraftan sosyal gelişmelerden etkilendiği için eşkıyalık olaylarına katılanlar, diğer taraftan da bu grupların sözlerine inanarak sırf fırsatları değerlendirmek için eşkıyalığa katılan gruplar, ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Celâlî isyanları belirli bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılsa da onun toprak ve vergi sistemi üzerinde yarattığı bozulma, eşkıyalığın gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Tabanlı Türkmenlerinin yöneticileri, yaşanan iktisadî ve idarî krizleri bahane ederek halktan daha fazla vergi talep etmeye kalkışmışlardı. Olaylar önlenmeye çalışılmış olsa da esasen bir önceki olay, bir sonraki olaya yolsuzluk, usûlsuzluk ve mal gaspı konusunda etki yapmıştır. Devlet yöneticilerinin(voyvoda ve kethüdalar) reayadan zorla, haksız yere vergi talebinde bulunması, onları rahatsız etmiştir. Reaya karşılaştığı olumsuz durum karşısında merkeze karşı hemen şikâyet hakkını kullanmıştır. Ancak şikâyetin yapıldığı tarih ile davanın sonuçlandığı dönem arasında geçen uzun sürede, yöneticilerin gücü ve nüfuzu karşısında baskı gören, ezilen, köşeye sıkışan Türkmenlerin yeni çıkış yolları aramış olmaları da gözden kaçırılmamalıdır⁵¹.

H. 1084/1673 yılından sonra Ankara Sancağı'nın her tarafında görülmeye başlanan Tabanlı Türkmenleri, basit eşkıyalık olaylarının⁵² yanı sıra, daha büyük eşkıyalık

⁴⁹ Celâlî adı verilen ve işsiz ve güçsüz insanlarla gerek duyulduğunda savaş için orduya alınıp daha sonra da terhis edilen veya farklı sebeplerle ordudan kaçan grupların beliren önce Avusturya ve İran savaşları sebebiyle iç güvenlik açısından zaaf oluşmuştur.

⁵⁰ Anadolu'da kırsaldan şehirlere doğru göçlerin artması, arazilerin ekilip biçilmesini etkilediği için vakıfların tarımsal üretiminin düşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde vakıfların tarımsal gelirlerinde azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralma meydana gelmiştir.

⁵¹ Sicil kayıtlarında sık sık fermanlara rastlanmaktadır. Kaza kadısına yazılan fermanlarda, eşkıyanın yakalanması için bölgeye gönderilen askerlerden, ayrıca sulh yapılması için eşkıyanın yakalanarak elindeki mallarının kabadilmesi için talimatlar verilmektedir (AŞS 60/746: 572).

⁵² Tabanlı Türkmenlerinin eşkıyalıkları bazen bir kaç kişi tarafından yapılmıştır ki bu durumda organize sayılamayacak bireysel faaliyetlerin daha çok gasp amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet develerini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153).

olaylarına da karışmaya başlamışlardı⁵³. Tabanlı Türkmen eşkıyalığı iyi şekilde korunan resmî kervanları bile basabilecek mahiyette idi. Nitekim Bozulus Türkmenleri, kendilerinden tahsil edilen vergi gelirlerini İstanbul'a götüren kervanı basarak bütün mukataa gelirlerini kolayca ele geçirebilmişlerdi. Olay sırasında konar-göçerler, kendi voyvodaları olan Beşir'i öldürmüşler ve asitâneye götürülen mâl-ı mirîye ait 210 keselik paraya da el koymuşlardı. Yapılan tetkik neticesinde Beşir Ağa'nın karşısına çıkan eşkıyaların 35'i Bozulus Türkmen Aşiretinden, geri kalan 18 nefer ise diğer Türkmen cemaatlerinden olduğu anlaşılmıştı (AŞS 72/758: 413- 414- 419).

Tabanlı Türkmenlerin karıştığı belki de en önemli eşkıyalık olayı XVII. yüzyılın son yıllarında yaşanmıştı. H.1097- 1098 yıllarında Bozulus Türkmen voyvodası olan Hüseyin Ağa ve yine aynı aşiretin H.1099- 1100 yıllarındaki voyvodasının önleri, mâl-ı mirîleri asitâneye götürürlerken 34 kişi tarafından Marmara nâm mahalde kesilmiştir. Boğuşma sırasında voyvoda Hüseyin boynundan yaralanmıştır. İki grup arasında geçen uzun çatışmadan sonra Türkmenler, voyvodanın yanında bulunan mirî paraları ve hayvanları gasp ederek kaçmışlardı(AŞS 72/758:57-62). Türkmenlerle, Osmanlı merkezî idaresi arasında, 5 Cemâziye'l- evvel 1103/24 Ocak 1692 tarihinde sulh yapılmış ve Bozulus Türkmen cemaatleri hem gasp ettikleri paraları, hem de alıp götürdükleri hayvanların bedeli olarak devlete, 105000 kuruş ödemeyi taahhüd etmişlerdi. Mir-i mirân Bolad Mehmed Paşa ve yeni voyvoda Mehmed Ağa tarafından Bozulus Türkmenlerinin gasp ettikleri malların bedeli olarak 105000 kuruş cemaatler arasında pay

edilmiştir. Buna göre, Tabanlı cemaatine 8000, Kösne cemaatine 8000, Oğulbeğlü cemaatine 5650, Şeyhlü cemaatine 7000, Çayan ve İleminlü cemaatine 6000, Süleyman Hacılu cemaatine 8750, Hamza Hacılu cemaatine 16500, Karadîn(?) cemaatine 15250, Karabağlı cemaatine 7000, Kuşdoğan cemaatine 11500, Mihmadlu cemaatine 11750 kuruş hisse ayrılmıştır (AŞS 72/758: 442).

Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı Aşireti, XVII. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketleri ile sadece Ankara ve Kırşehir bölgesinde değil, Anadolu'nun başka yerlerinde de zâfiyet oluşturunuyordu. 2 Şaban 1088/30 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı Türkmenleri ve diğer aşiretlere mensup kişiler, Sivas- Gemerek yolunda bir Acem kervanını basmışlardı. Tüccarların mallarını ve paralarını gasp eden Türkmenler, orada 8 kişiyi katletmişlerdi. Gemerek bölgesinde yol kesen Türkmen eşkıyasının yaklaşık 300- 400 kişi olduğu belgelerde ifade edilmektedir. O yıl içerisinde Tabanlı aşiretine mensup eşkıyanın verdiği zarar sadece bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde İstanbul'a Valide Sultan hassı reayasının vergilerini götüren kişilerin önü, Çongar nâm mahalde Türkmenler tarafından kesilmiştir. İki grup arasında geçen boğuşmada, Valide Sultan haslarını taşıyan 5 kişi katledilmiş ve bir kadı da yaralamıştır(AŞS 59/745: 994). XVII. yüzyılın son yıllarında Ankara Sancağı içerisinde yaşayan Türkmen reayasının şekâveti bölgede yaşayan bütün toplulukları etkiliyordu. Nitekim Eyne Suyu nâm mahalde 100 kadar atlı yerleşik olarak bölgede ikâmet eden ahaliden zorla para toplamış⁵⁴ ve bu durum, yerli halkta büyük endişeye neden olmuştur (AŞS 59/745: 646).

Öteden beri Ankara kaza merkezinin uluslararası ticarete konu olan sof üretiminin

⁵³ Evâsıt-ı Şaban 1130/14 Temmuz 1718 tarihli buyruldu da, Tabanlı cemaatinden Şedid oğlu ve karındaşı, Kara Musa ve oğlu, Mehmed ve Şeyhlü cemâatinden Seyf Ali ve Arab Ömer 70- 80 miktar eşkıya ile kendi hallerinde yaşayıp giden 27 hâneiy basmış, 2 kişiyi öldürmüş ve 7 kişiyi de hapsetmişlerdi (AŞS 93/779: 321).

⁵⁴ Eşkıyanın yakalanmasından sonra sulh yapılması gündeme gelmiştir. Buna göre halk mahkemede eşkıya ile 2 deve, 1 at, 1 tay, yeşil çuka abadan, mor çuka, karnuş, mavi çuka serhadî, 3 merdane, 1 kaftan, 10 esedî kuruş karşılığında akd-i sulh yapılmıştır. 21 Receb 1088/19 Eylül 1677 (AŞS 59/ 745: 646).

merkezi olması, tüccarların mallarını gasp ederek Türkmenlere bir anda zengin olmanın yollarını açabiliyordu. Bu açıdan bakıldığında Türkmenlerin tüccar kervanlarını basabileceği en müsait mıntikanın, Beypazarı- Göynük kazaları arasındaki geçitler olduğu anlaşılyordu. Beypazarı ve Göynük arasında bulunan *Hamamlu Boğazı*, Tabanlı Türkmenlerinin yol kesmeleri için tercih ediliyordu. Boğazın Beypazarı'na 2 saat, Ankara'ya 15 saat uzaklıktaki olması nedeniyle askerin bölgeye intikalini kısıtlıyordu. Dolayısıyla eşkıyalar soygunu gerçekleştirdikten sonra, merkezî idarenin olaylardan haberi oluyordu. Bu yüzden Tabanlı Türkmenlerinden 40 nefer süvari evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1124/Temmuz 1712 tarihinde Hamamlu Boğazı'nı keserek 6 saat boyunca Beypazarı voyvodası ile savaşmışlardı.

Eşkıyalık ister bireysel olarak yapılmış olsun, isterse toplu yapılmış olsun, Tabanlı aşiretinde, XVIII. yüzyılda sürekli olarak artmıştı. Sicil kayıtlarında ifade edildiğine göre, hiçbir sebep yok iken, eşkıyanın gözüne kestirdiği kişilerin evlerini ve depolarını basarak mallarını gasp etmesi, bireysel olayların en başında geliyordu. Bu tür faaliyetler aslında eşkıyanın, daha fazla mal elde etmek amacına yönelik hareketlerdi. Her ne kadar merkezden yazılan fermanlarda öldürülen, malları yağma edilen, arazileri zarar gören, evleri yakılıp yıkılan kişilerin davalarının görülmesi için emirler gönderilmiş olsa da olayların tespiki ve yargılama sürecinin uzadığı görülmektedir (AŞS 139/825: 227-230).

Kaynaklarda Ankara Sancağı içerisinde ve dışında eşkıyalık hareketlerini gerçekleştiren Tabanlı Türkmenleri, her zaman yol kesip, ev basan konumunda da değildir. Yani Ankara'da eşkıyalık yapan grupların hepsi, Tabanlı aşireti mensupları değillerdi. Bazen yolda eşkıyalar tarafından soyulanlar, Tabanlı Türkmenleri olabiliyordu. Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1168/29 Mart 1755 tarihinde Beypazarı yakınlarında bulunan Hamamlu Boğazı demekle ma'ruf yerden geçen Tabanlı voyvodası

El-hâc Halil'in önüne kat' u't-tarik/yol eşkıyası inmiş ve toplam 1500 kuruşluk malını gasp etmişti. Öte yandan voyvoda El-hâc Halil, çarpışma sırasında sağ göğsünden yararlanırken, bir adamı da öldürülmüştü (AŞS 139/825: 200).

Osmanlı Devleti eşkıyalık olaylarını engelleyebilmek için, aldığı karar doğrultusunda bu tür oluşumlara katılan kişiler hangi sancaktan ise, o sancağa mensup kişilerin mallarını ödemeleri istenmişti. Bunun için Türkmenler, kendi içlerindeki kötü niyetli kişileri yola getirmek için çaba sarf etmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti güvenlik amaçlı olarak aşiretlere sadece ödeme yükümlülüğü getirmemiş aynı zamanda, yolcuları katleden, mallarını gasp eden eşkıyanın yakalanarak Ankara Kalesi'ne kapatılmasını emretmişti (AŞS 76/762: 755).

Sekban ve Saruca isimli askerî grupların hizmete alınmamalarından dolayı Anadolu'da kargaşalıklar artmıştır⁵⁵. Sekban ve Saruca askerleri daha önceden tek başlarına eşkıyalık yapan oymak ve aşiretleri kendi yanlarına çekmek suretiyle Anadolu'da ve Balkanlarda baskılarını arttırırken, yine aynı kişilerin, etrafa salma salarak vergi talep etmişler ve veremeyenlerden zorla almışlardı. Sekban ve Sarucaların yol ve seyahat emniyetini ortadan kaldırmış olmaları, şehirlerarası ticareti ve uzun mesafeli ticareti sekteye uğratmıştır (Orhonlu, 1987: 41- Öz, 2009: 39). Belirli dönemlerde azalmış olmasına rağmen Sekban ve Sarucaların toplum üzerindeki baskısı XVIII. yüzyılda sürmüştür. Türkmenler hakkında yayınlanmış kanunnameler, onların arazilerini terk edip başka yerlere gitmesine izin vermediği için Anadolu'nun zirâi ve iktisadî düzeni bozulmaya devam ediyordu. Sekban ve Saruca askerlerinin Türkmenlerle birlikte eşkıyalık yapmasının yanı sıra, XVIII. yüzyıl içerisinde

⁵⁵ H.1101/1690 seferine iştirak ettirmek maksadıyla Bozulus teşekküllerinin boy beyleri ve kethüdaları Konya'ya davet edilmiş ve adı geçen sefere iştirak edeceklerine dair kendilerinden söz istenmiştir.

mütegallibe denilen zorbarların ortaya çıkması, Anadolu eşkıyalığını oluşturan gruplara bunların da dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Toprağını kaybetmiş, zirâi faaliyetlerini askıya almış kişilerin, ekonomik açıdan baskı altında olduğunu hisseden konar-göçer reayanın, asker yazılarak yerel iktidar sahiplerinin etkisi altına girmesi yani, kapı halkı olması bu yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Zor durumda kalan reayanın kapı halkı olarak güçlü kimselerin kontrolü altına girmesi ve komutanının adına seferlere katılması bir yana, fırsat buldukça eşkıyalığa karışmalarını da mümkün kılmıştır (Barkey, 1999: 170).

Devletin yerel yönetiminin merkezî görevliler tarafından kurulmaya çalışıldığı dönemde ise etrafındaki askerleriyle liderliği ele geçiren zorbarlar, maiyetleriyle birlikte köyleri dolaşarak kendi masraflarını halktan tahsil etmeye başlamıştı. Bununla da kalmayan yerel gruplar, halka yeni vergiler yüklemiş ve onların sırtından geçinmeye başlamıştır. Tabanlı aşiretinin Karamanlu cemaati reayaları üzerine verdiği zarar bu tür olayların vehametini ortaya koymaktadır. Ankara sakinlerinden Sarıkadıoğlu Şakir ve Muharrem isimli kişiler mahkemede şikayet etmişlerdi. Ankara'lı Nakkaşoğlu Ali "sakin olduğunuz mahal bizim çiftliğimizdir" diyerek söz konusu kişilerin topraklarına el koymaya çalışmıştı. Nakkaşoğlu Ali bunun üzerine, H.1170 senesinde 300'den fazla levendât taifesi ile Karamanlu Aşireti üzerine gelmiş, onların kışlak hayvan damlarını yıkarak 100'den fazla hayvanlarını telef etmiş ve sair eşyalarına el koymuştur⁵⁶ (AŞS 147/833: 405).

Tabanlı Türkmen aşireti etrafa korku salmaya devam ederken, bir taraftan da kendi içlerindeki çatışmaları sürüyordu. Aşiret ileri

gelenleri⁵⁷ bazen halkla, bazen de reayanın voyvoda veya kethüdalarıyla çatıştıkları görülebiliyordu. Her ne sebeple olursa olsun, eşkıyanın hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma büyük zararları oluyordu. Eşkıyalık hareketleri Ankara'da sakin Tabanlı cemâatleri arasında özellikle, XVIII. yüzyılda hızla artan bir husustu⁵⁸. Aşiret mensuplarının eşkıyalığının kendi cemaatlerine zarar verdiği yazılan arzuhalardan takip edilebilmektedir⁵⁹ (AŞS 161/847: 220). Aşiret mensupları arasından yaşanan eşkıyalık olaylarında sadece ev eşyası ve çeşitli vasıflarda hayvan gasp edilmiyor⁶⁰ aynı zamanda boğuşma sırasında reayayı öldürülebiliyordu⁶¹.

XVIII. yüzyılda eşkıyanın mukataa bölgesine verdiği zarar daha da artmıştır⁶².

⁵⁷ Tabanlı voyvodası Hüseyin Ağa'nın emir ve tenbihi ile 11 nefer adamı hanemiz üzerine gelip haksız yere babam Kara Hasan'ı öldürdükleri için oğlu Ahmed, icrâ-yı hak olunmasını talep ediyordu. 21Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772).

⁵⁸ Örneğin Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 tarihli bir belgede, Tabanlı Cemaati'nden Ali ve Mehmed nâm kimesneler "...şakiler 1130 senesinde ahvallerine tab'i eşkıyalarla Kadı Mehmed ve Ali nâm kimesneleri bi-gayr-ı hak katl idüb ziyâde teaddî ve fesad eylediklerini" bildiriyorlardı. Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 (AŞS 93/779: 320).

⁵⁹ Tabanlı cemâati ahalisinden Ahmed ve Mustafa nâm kimseler arzuhal yazarak kendi hallerinde iken yine cemaat ahalisinden şakiler tarafından 1130 senesinde evleri basılmıştır. Evâsıt-ı Şaban 1130/ 14 Temmuz 1718 (AŞS 93/779: 319).

⁶⁰ Bireysel olarak ortaya çıkan küçük suçlara bu çalışmada değinilmemiştir. Örneğin Evâsıt-ı Receb 1168/27 Nisan 1755 tarihinde Tabanlı cemaatinden Süleyman isimli kişi, Ankara Kazası'na tabî Tekye karyesinden olup eşkıyalıkla meşhur olmuş Maruf Ali ve oğlu ve Deli Halil ve Abbas isimli kişilerin evini haksız yere bastığını, mallarını gasp ettiklerini bildirmiştir (AŞS 139/825: 229).

⁶¹ Bozulus Türkmenlerinden Yusuf ve İsmail, H.1160 senesinde şekâveti ile meşhur Nakkaş ve oğlu Osman'ın babalarını aletle öldürdüğünü ve bu yüzden diyet talep etmişlerdir. 15 Receb 1168/ 27 Nisan 1755 (AŞS 139/825: 228).

⁶² Tabanlı reayasından Topal Ahmed'in yazdığı mektupta Şah Veli oğlu Ali ve Vahab oğlu Ömer ve Maksud oğlu Arslan isimli eşkıyalar, Eskişehir civarına gelindiğinde arkalarından yetişip ellerinde bulunan arz ve mahzarları

⁵⁶ H.1169 ve 1170 yıllarında vukû' bulan bu olay, aradan geçen 5 yıla rağmen 3 Cemâziye'l-evvel 1175/30 Kasım 1761 tarihinde hala mahkemede görülmeye devam etmektedir.

Türkmen Bozulus reayasına verilen zarar, sadece kendisini ilgilendirmiyor, esas olarak bölgede yaşayan halkın bağlı olduğu mukataa gelirlerini de etkiliyordu. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihli bir sicil kaydında Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmenlerinden yaşanan huzursuzluklar nedeniyle 3-5'er senelik vergilerin toplanamadığı ifade ediliyordu (AŞS 166/852: 290).

Sicil kayıtlarına göre, Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Mukataası reayalarının sosyal yapısı XVIII. yüzyılın sonlarına iyice bozulmuştur. Türkmen reayasının bir kısmının sefer zamanı başıboş dolaşan kapısız levendât taifesine katılarak önce cemaatlerinin sonra da aşiretin huzurunu bozduğu ifade ediliyordu. Sonuçta bu levend askerlerinin etraflarına bir şekilde topladıkları eşkıyalarla cemâatların mallarına, canlarına kastettikleri görülmektedir⁶³. Görüldüğü gibi eskiden bireysel olarak eşkıyalık olayları Türkmenler arasında daha sık görülürken, XVII. yüzyılda zor durumda kalmış kimselerin orduya levend olarak yazılmasından sonra olaylar azalmamış aksine, daha da artmıştır. Birkaç sefer sonrası işsiz kalan levendler kendi kumandanlarının kontrolünde harekete geçerek yol kesmiş, reayaya baskı yapmış, onların paralarını ve mallarını gasp etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde yerel elitin himayesi altında işsiz köylüler gibi, baskı gördüğü için korunma ihtiyacı duyan konar-göçer Türkmenler de bulunuyordu.

1.5. Tabanlı Türkmen Reayasının Sürgüne Gönderilmesi ve Zorunlu İskanı

XVIII. yüzyıl Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen aşireti mensupları için, yeni

yerleşim yerleri aramaya başladıkları dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşiret mensupları senelerdir kendi yöneticilerinin baskı ve zulmünün yanı sıra, kendi içlerinden türeyen eşkıya ile baş edememişlerdi. Sekban ve Saruca askerlerinin savaş zamanlarında Türkmenlerden ve diğer unsurlardan topladıkları gruplarla her tarafa korku saldıkları bir ortamda onların güvende olduklarını söylemek güçtür.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uzun savaşlardan dolayı artan huzursuzluğu engelleyebilmek için eşkıyalığa daha müsait olan grupları toprağa yerleşmeyi teşvik etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, zirai üretimi yeniden arttıracak, arazileri şenlendirecek, güvensizlik unsurunu devre dışı bırakacaktır. Bunun için önce kırsalda yaşayan eşkıyalığa müsait yapıları ile konar-göçerlerin durumunun düzeltilmesi gerekiyordu. Öncelikli olarak Orta Anadolu sahasında yaşayan ve olaylara karışan Türkmenlerin güneyde Rakka ve Halep eyaletlerine, Hama ve Humus, Adana ve Bozok sancaklarına sürülmesi uygun bulunmuştur⁶⁴.

Belgelere göre, eşkıyalık olaylarına gruplar halinde veya bireysel olarak katılan ve yakalanan Tabanlı Türkmen aşiretine mensup kişiler, Rakka'ya sürülmüşlerdi⁶⁵ (AŞS 79/765: 541- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Örneğin Bozulus Türkmenlerinin İzzeddin cemâati reayasından Hüsam oğlu Mehmed'in şekâveti günden güne arttığı için onun hareketleri halkı çok derinden etkiliyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Hüsam oğlu Mehmed'in yakalanarak Ankara Kale-si'nde hapsedilmesi, daha sonra da ailesiyle birlikte Rakka'ya iskân olunması için emir çıkarılmıştı (AŞS 85/771: 443). Devletin sür-

aldıktan sonra bu kişilerin yanlarında bulunan emval ve erzaklarını da yağma etmişlerdi. Gurre-i Cemâziye'l-âhur 1083/24 Eylül 1672 (AŞS 55/741: 456).

⁶³ Aşiretlerin Orta Anadolu'da eşkıyalık yaparken bazen reayayı öldürdüğü, malını aldığı, hapsettiği ve hatta eşlerini ve kızlarını dağa kaldırdıkları da oluyordu (AŞS 17/703: 168- 169 - AŞS 18/704: 270- 271).

⁶⁴ İslam hukukuna göre eşkıyalık olaylarına katılanlara dört çeşit ceza verilebilirdi. Öldürme, asılma, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve sürgündür. İslam fıkında had cezaları olarak ifade edilen cezaların uygulanması zorunlu olup devlet başkanları bunları başka cezalara çeviremezdi (A. Bardakoğlu, "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* XI, s. 463).

⁶⁵ Rakka'ya sürülme işlemi sırasında Türkmenlerin yanlarında köleleri de vardır.

dürdüğü iskân girişiminin konar-göçerler tarafından olumlu karşılandığını söylemek güçtür. Göçler sonrasında ortaya çıkan olaylara bakıldığında, bu iskân girişiminin olayları çözmekten ziyade, Anadolu'da yeni tehlikelere neden olduğu gözden kaçmamaktadır.

Rakka sahasında iskân edilen aşiretler, burada uzun süre kalamamış ve hemen geri kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmışlardı. Rakka'dan kaçarak gelen Türkmenlerin geldikleri yerlerde uğraşacak meşguliyetleri olmadığından onlar, doğrudan yağma ve talan yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti kaçarak Anadolu'ya gelen bu toplulukları yeniden Rakka'ya döndürmeye çalışsa da gitmemekte direnen aşiretler, yeni huzursuzlukların kaynağını oluşturmuşlardı. Rakka firarîleri arasında Bozulus Türkmenlerine mensup Gündüzlü, Musacalu, Tabanlı, Tecerlü, Küçükklü aşiretlerinden kimseler kaçarak Erzurum bölgesine gitmişlerdi (Gündüz, 2010: 94).

Eşkîyalık olaylarına karışan Türkmenler kadar, bu türlü olaylara hiç bulaşmadan hayatını sürdüren konar-göçerler de vardı. Bozulus Tabanlı Türkmen mukataasının reayaları artık, "...kapisuz levendât ve diğer eşkıya ve haramzâdelerin tasallut ve tecâvüzleri sebebiyle kadîm-i yurdlarını..." terk etmek zorunda kalmışlardı.⁶⁶ Cemaat mensuplarının suhte ve levend eşkıyasının baskısından senelerdir yaşadığı sıkıntılar, topraklarını bırakmaya zorlamıştı. Aslında bu terk-i diyar/cila-yı vatan hareketi, doğrudan doğruya güvenlik endişesiyle yapıldığı için Türkmenler daha güvenli gördükleri, eşkıya baskısının olmadığı bölgelere doğru gitmişlerdi (Akdağ, 1963: 115-152). Güvenlik amaçlı yapılan bu yer

değiştirmelerde özellikle en yakın kaza merkezi olan Ankara'nın ve onun batısında kalan kazaların tercih edildiği görülmektedir.

Sadece Tabanlı cemaati değil, diğer cemaatlerin de yaşanan huzursuzluklar sebebiyle ikâmet yerlerini değiştirmişlerdi Örneğin öteden beri Tabanlı cemaati kethüdalarına deruh-te edilen Kürd Mihmadlu cemaati mensuplarının bir kısmı, Alaşehir ve Bolu'da iskân ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bundan başka yine Bolu ve Aydın kazalarında iskân olunan Karabağı(Karabağlı) cemaati de yine Orta Anadolu'da bulunan büyük Bozulus topluluklarının müteferrik parçalarıydı (AŞS 76/762: 696).

Valide Sultan hassının Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı mukataası reayaları M.1670'li yıllarında Ankara Sancağı dahiline gelip buraya yerleşmişlerdi. Zamanla yaşanan ağır sorunlar sonucunda Tabanlı Türkmenleri sancağın dışına çıkarak yerleşik hayata geçmişlerdi(Gündüz, 2009: 129). Sicillerde Türkmenlerin 150 hanesinin, en yakın kaza olan Ankara merkezi ve civarına, 300 hanesinin Bursa ve Balıkesir'e hâvî Akhisar ve Bergama ve Saruhan Sancaklarına, 120 hanelik perakendesinin ise Kırşehir ve Bozok Sancaklarına yerleştikleri ifade ediliyordu. Bozulus Türkmenlerinin yayıldığı saha sadece bunlarla sınırlı değildir. Devlet, tıpkı sayıları çok olan diğer Türkmenler gibi, sayıları az olan Türkmen perakendelerinin de yeniden Ankara'ya dönmelerini emretmişti⁶⁷ (AŞS 179/865: 233). Asayiş sorunları yüzünden yerinden olan, ancak uzun yıllardır hayvancılıkla geçinen Türkmenlerin büyük bir kısmı faaliyet alanlarını terk ederek, daha güvenli ve hayvancılık için elverişli buldukları Antalya, Burdur ve Isparta'ya kadar yayılmışlardı⁶⁸. Öte yandan müteferrik Türkmen

⁶⁶ Sicilde, Tabanlı mukataası reayalarının bazılarının sefer zamanı başıboş kapisız levendât eşkıya zümresine katıldıkları ve reayanın canına, malına ve ırzsına musallat oldukları ifade ediliyordu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine halk oturduğu bölgeyi terk ederek başka bölgelere gitmişti. Reayanın yer değiştirmiş olması, devletin vergi toplamasını engellemiş ve 3-5 sene boyunca hiç vergi toplanmamıştır. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

⁶⁷ Ankara sancağına yerleştirilmek istenen Tabanlı Aşiretinin iskânı için çeşitli dönemlerde merkezden emirler gönderilmiştir (İ. ML. 35/624).

⁶⁸ Tabanlı Türkmeninin "...müteferrik olan aşâyirden Bergama Sancağı'nda Şeyhlü cemaatinden 85 hane, Çağır-ganlu cemaatinden 50 hane, Bayrambeglü cemaatinden 25

gruplarının yerlerinin tespit edilmesi genellikle bir şikâyet veya denetim sonucunda olabiliyordu. Dolayısıyla yerlerinden kalkıp giden dağılmış Türkmenlerin hemen hepsinin geri topraklarına getirilebilmesi oldukça zordu.

Yeni yerleştikleri sahalarda ister ferdî, isterse topluca yaşıyor olsun, Türkmenler, kendi güvenliklerini koruyabilmek, dış saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza edebilmek için mutlaka güçlü bir otoritenin hâkimiyetine, yani ayan veya mütegalibenin kontrolüne daha fazla ihtiyaç duymaya başlamışlardı⁶⁹. Aksi taktirde yalnız kalan Türkmenlerin hayatını sürdürmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan Türkmenler, daha önce levend eşkıyasının zulmünden kaçarken bile kendilerine göre bir tercih yapmak zorunda kalmışlardı⁷⁰.

hane, Alikuran cemaatinden 15 hane ve Kürd Mihmadlu cemaatinden 20 hane ve Karamanlu cemaatinden 20 hane, Eminlü cemaatinden 20 hane ve Anadolu Eyaleti'nden 20 hane ve yine Balıkesir Sancağı'nda Burhanlu cemaatinden 80 hane, Kirişlü cemaatinden 10 hane ve Bonaslu cemaatinden 15 hane ve yine Isparta ve Burdur Sancaklarında Kuşcu cemaatinden 150 hane ve Ankara Sancağı'nın derûn-ı birûnunda 150 hane rûsûm-ı kast ve müteferrik reaya olmağla reaya-yı merkurmlar vech-i muharrer üzere hane ve zamana i'tibar olunmaksızın oldukları mahallerin kuzât ve mütesellimleri ma'rifetiyle kaldırılıb asıl aşiretler derûnuna i'vâ ve iskân-ı senîyye-i güzeste'den müterâkim olan mâl-ı mirîleri ale'l-hâl tahsil ettirilmek üzere..." emr-i şerif verilmişti. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

⁶⁹ Tabanlı reayasının vardıkları mahallerde a'yân ve bazı zâbitân ve mütegalibenin emriyle hareket ettikleri belirtiliyordu(26 Muharrem 1187/ 22 Temmuz 1764).

⁷⁰ XVIII. asrın sonlarına doğru Tabanlı cemaati reayasından Eminli cemâatinden Bekir bey oğlu Mustafa ve kardeşi Halil isimli kişiler hâss-ı reayanın defterli reyası iken askerlik ve ehil cihadlık iddiasıyla vermeleri gereken vergileri vermemişlerdi. 21 Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772). Benzer şekilde Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen Aşiretinden Abdülvehhab bey, Ankara'da Arasta Çarşısı'nda bulunan İlyas Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidi'nde imamlık yapan Hafız Abdurrahman halife b. Veliyüddin hakkında suç duyurusunda bulunarak kendisinden resm-i raiyyet talep edilmişti. Ancak yapılan incelemede, kendisinin askerîden olması nedeniyle resm-i raiyyet alınamayacağı belirtmesi üzerine dava düşmüştür(AŞS 166/852: 139). Benzer örnekler için AŞS 161/847: 55),

Anadolu'da eşkıya zulmünden kaçan reayanın durumu daha da kötüleşiyordu. 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihli fermanla; Ankara ve diğer sancaklarda bulunan mirî mukataaların devlet ricalinin ve ayanların elinde olduğu vurgulandıktan sonra, reaya fukarasının devlete olan borçlarını ödeyemedikleri ifade ediliyordu. Vergi gelirlerini toplayamayan mültezimlerin, reaya eziyet ettiği, suç işlediği, ekseri perişan ve perakende olan bu kişilerin kötü durumda olduğu, eski yerlerinde kalanların ise yardıma muhtaç ve ahvalleri ertesi güne yetmeyecek derecede perişan durumda oldukları belirtiliyordu (AŞS 80/767: 651).

Türkmen aşiretinin hayvancılıkla uğraşması yer değiştirmeler nedeniyle zora girince, konar-göçerler arasından okuyup tahsil gören kişilerin sayısı artmaya başlamıştır. Zamanla tahsillerini bitiren Tabanlı Türkmenlerinin askerî sınıfına girerek şehirlere yerleştikleri görülmektedir⁷¹. Bu durumda voyvodaların tahsil edeceği vergi reayası azaldığı için askerîye geçen bu kişilerle ilgili davalar belirmeye başlamıştır. Bu tür davalarda aşiret mensupları kadı huzurunda yaptıkları savunmalarda, askerîden olduklarını ve askerîden resm-i raiyyetin alınmadığını sık sık dile getiriyorlardı⁷² (AŞS 166/852: 139).

SONUÇ

Osmanlı devrinde aşiretleri devletle karşı karşıya getiren problemler farklı farklıydı. Türkmenlere devletin tahsis ettiği otlak ve yaylakların yetersizliği, iskân edilen yerin beğenilmemesi, ürün kıtlığı ve susuzluk gibi sıkıntılar aşiretleri kendi aralarında huzursuzluğa iten sebeplerdi. Aşiretlerin arasındaki sürtüşmeler, onları yeni mekân arayışına da itmişti. Ankara bölgesine gelen Tabanlı Türkmenlerinin yer değiştirmesi ise yukarıda ifade

⁷¹ Ankara merkezinde Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidinde imam olan Abdurrahman Halife hem imamlık beratını mahkemeye sunmuş hem de "askerîden resm-i raiyyet alınmaz" diyerek haklılığını ortaya koymuştur.

edilen sebeplerin yanı sıra, savaş bahanesiyle veya daha başka sebeplerle idarecilerin halka yüklediği mükellefiyetlerden kaynaklanmıştı. Yeterince geliri olmayan, vergisini veremeyen veya fazla vergi baskısı altında kalan konar-göçerlerin zamanla eşkıyalığa meylettği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da eşkıyalık her dönemde olmakla birlikte özellikle, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çok ciddi sorunlar doğurmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte saruca ya da sekban askerlerinin eşkıya gruplarına dahil olması, Anadolu'da asayiş ve güvenliğin kaybolduğu döneme girilmesine neden olmuştu. Anadolu'daki aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerinin artmasının perde arkasında, merkez ile taşra arasında meydana gelen idarî boşlukların ve anlaşmazlıkların olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun XVII ve XVIII. yüzyıllarda merkezî idarede güç kaybına uğraması, aynı anda hem içeride eşkıyalık olayları ile hem de dışarıdaki güç odakları ile mücadele etmesini zorlaştırmıştır. Eşkıya hareketlerinin yaygınlaşarak etkinlik kazanmasında bu siyasî gelişmeleri de görmek gerekmektedir.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesi noktasında sadece idarecilerin aldıkları önlemler yeterli olmamıştır. Devlet, aşiret ileri gelenleri ve yöneticilerinin yardımlarını her zaman talep etmiştir. Yine de Osmanlı Devleti, Türkmen aşiretlerinin oluşturdukları huzursuzluklar nedeniyle kendileri hakkında sürgün kararları almaktan geri dönmemiştir. Ancak her zaman olduğu gibi, sürgün olayında zarar gören yine yerleşik ve veya konar-göçer vaziyette vergisini veren, isyan etmeden yaşamaya çalışan reaya olmuştur. Dolayısıyla sürgün olayından sonra Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı batı, güney ve kuzey Anadolu bölgelerine doğru dağılmışlardır. Sonuç olarak XVI. yüzyıldan itibaren Ankara civarında yaşamaya başlayan Tabanlı Türkmenlerinin oldukça hareketli bir topluluk olduğu, bir kısmının

yaşadıkları olumsuz gelişmeler üzerine eşkıyalığa yöneldikleri görülmektedir

Tablo 1. Tabanlı Aşireti Voyvodaları

Yıl	Voyvoda adı	Bağlı olduğu yer	Kaynak
H.1087/1677	Arslan Mehmed	Padişah hassı	AŞS 59/745: 993
H.1092/1682	Hacı Bedreddin Ağa	Padişah hassı	AŞS 64/750: 486
H.1095/1684	Osman Ağa	Padişah hassı	AŞS 65/751: 660
H.1097-1098/1686	Beşir Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1099-1100/1688	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 72/758: 62
H.1103/1692	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1107/1696	Kemal Ağa	Padişah hassı	AŞS 76/762: 719
H.1114/1702	Mehmed Ağa	Padişah hassı	AŞS 81/767: 552
H.1124/1712	Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 87/773: 772
H.1126/1714	Salih Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 88/774: 453
H.1137/1725	Ahmed Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 101/787: 253
H.1149/1736	El-hâc Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 117/803: 191
H.1168/1755	Halil Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 139/825:200-232
H.1170/1757	Mustafa Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 140/826: 176

KAYNAKÇA

A.MKT. NZD. 1/39, C. ADL. 26/1579, C. ADL. 41/2510, C. DH. 166/8282, C. DH 178/8896, C. ML. 1874, C. ML. 41/1874, C. DRB. 37133, C. SM. 137/6864, C. ZB. 4/189, İE. ML. 78/7294, İE. ML.119/11286, D.BŞM. d. 2404, D.BŞM. d. 3750,

ANKARA ŞER'İYYE SİCİLLERİ(AŞS): AŞS 30/716, AŞS 42/728, AŞS 55/741, AŞS 56/742, AŞS 59/745, AŞS 60/746, AŞS 64/750, AŞS 65/751, AŞS 69/755, AŞS 71/752, AŞS 72/758, AŞS 76/762, AŞS 79/765, AŞS 80/767, AŞS 81/767, AŞS 82/768, AŞS 84/770, AŞS 85/771, AŞS 86/772, AŞS 87/773, AŞS 88/774, AŞS 89/775, AŞS 92/778, AŞS 93/779, AŞS 96/782, AŞS 97/783, AŞS 98/784, AŞS 100/786, AŞS 101/803, AŞS 102/788, AŞS 109/795, AŞS 110/796, AŞS 117/803, AŞS 123/809, AŞS 139/825, AŞS 140/826, AŞS 140/826, AŞS 141/827, AŞS 147/833, AŞS 148/834, AŞS 150/836, AŞS 161/847, AŞS

166/852, AŞS 179/865, AŞS 181/867, AŞS 191/877, AŞS 196/882, AŞS 198/884, AŞS 209/895, AŞS 213/899,

AKDAĞ, M. (1963).*Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

BABACAN Hasan- S. Avşar.(2011). *Türkmen Aşiretleri*, Geçit Yayınları, İstanbul.

BARDAKOĞLU, A. (1995). "Eşkîya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, ss. 463- 466.

BARKEY, K. (1999). *Eşkîyalar ve Devlet; Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, (çev. Zeynep Altıok),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DEMİRTAŞ, F. (1949). "Tavârif-i Bozulus", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, 7/1*, ss. 47-60, Ankara.

- DEMİRTAŞ, F. (1949). "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss.321-385, Ankara.
- DEMİRTAŞ, F. (1949). "Bozulus Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 29- 46, Ankara,
- ERDEM, İ. (1991). "Ak-koyunlu Devleri'ni Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi* VI, İzmir, ss. 243- 265.
- ERDEM, İ. (1991). "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/XXVI, Ankara, s. 85-92.
- ERDOĞAN, E. (2005). "Ankara Yörükleri, 1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre" OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı. 18, ss. 119-135.
- GÜNDÜZ, T. (2005). XVII ve XVIII. yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T. (2009). *Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T. (2010). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y. (2003). XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK. Yayınları, Ankara
- HALAÇOĞLU, Y. (2010). *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul.
- İLGÜREL, M. (1993). "Celâli İsyanları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* VII, ss. 252- 257.
- İNALCIK, H. (1986). "The Yürüks, Their Origins, Expansion, and Economic Role", *Oriental Carpet, and Textile Studies*, ed. R. Pinner, W. Denny, London.
- İNALCIK, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I,(1300-1600)*, Eren Yayınları, İstanbul.
- KAYA, K. (2005) "XIX. yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi s. 19, ss. 239- 255
- KAYA, K. (2009). "Karadeniz Havalisindeki Eşkiyalık Hareketlerinin Önlenmesinde Voyvodaların Rolü", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 263- 274.
- KOÇ, Y.(2005). "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, Güz, ss. 231-245.
- ORHONLU, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İşkânı*, Eren Yayınları, İstanbul.
- ORHONLU, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, Eren Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- ÖZ, M. (2009). "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 33- 40.

ÖZDEMİR, R. (1986). *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Ankara*(Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 694, Ankara.

ÖZEL, O.(2011). "The Reign of Violence: the Celalis(c.1550-1700)", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, London-New York: Routledge, 2011, p. 184-202.

ULUÇAY, Ç. (1944). *Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, M. A. (2009). "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, ss. 25- 32, Samsun.

İlk Yayınlanma Tarihi; Yenifikir Dergisi SAYI: 9/Temmuz-Aralık 2012 Shf:**125-150**

Türkiye'nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)

Mustafa BIYIKLI*

Öz

Yeni Türkiye, dünyayı sıkıntıya sokmaması için bütün devletlerin sorumlu olduğu dünya barışı ve bölgesel ortak barışın ve ortak güvenliğin, bütün devletlerin elbirliğiyle kurulması ve korunması gerektiğini; dış politikası, kurduğu iyi ilişkiler, iyi komşuluk, barış, dostluk ve birlik yaklaşımları yanı sıra oluşturulan Balkan Paktı, Montrö barışı ve Sadâbat Paktı örnekleriyle dünyaya gösterdi.

Yeni Türkiye'nin izlediği ortak barış, ortak güvenlik ve bölge birliği politikası, Dünya'da yankı uyandırdı ve kısa zamanda Türkiye'nin dışarıda ve bölgesinde saygınlığını önemli derecede arttırdı.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, ortak barış, ortak güvenlik, ittifaklar.

Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security Alliances (1928-1938)

Abstract

The new Turkish State showed, with its positive relations, peaceful neighborhood that it founded during the process in which it was re-modeling its foreign policy, and the Sadâbat Pact and peace of Montreux which was founded with peaceful, friendly intentions, that the global and regional peace and common security must be established and protected with the participation of all states. The common peace, common security and regional unity policies of the new Turkish State had awakened echo around the world and enhanced the reputation of the state abroad in a very short time.

Keywords: the Turkish foreign policy, common peace, common security, alliances.

* Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, FEF Tarih Bölümü , mb.bilgi@gmail.com

1. GİRİŞ

1925-1933 yıllarında, dünyada barış diplomasisi ve politikası sürecinin işlediği bir dönem olarak elverişli çevre şartları nedeniyle siyasî istikrar kendini kabul ettirmeye, demokrasi anlayışı yayılmaya, ekonomik düzen yerleşmeye, sosyal karmaşa yatışmaya başladı. Ortak güvenlik ve ilerleme üstüne kurulu bir barış zamanı işlemekteydi. Locarno Antlaşması'nın⁷² Eylül 1926'da Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabulünü sağlamasıyla birlikte, galip-mağlup bölünmesi kalktı, yerini eşitler arası dostluk aldı. Ağustos 1928'de, Kellogg-Briand Paketi⁷³ uluslararası uzlaşmanın yeni bir aşamasını oluşturdu. Antlaşma, savaşa başvurma her çeşidini reddetmekte ve antlaşmayı imzalayan tüm taraflar için, uluslararası anlaşmazlıkları çözümlmek üzere, Milletler Cemiyeti'nin himayesinde hakemlik kurumuna başvurma zorunluluğu getirdi.

Belirsiz olmasına ve yaptırımlar içermemesine rağmen, savaşın yasadışı sayılması dünya kamuoyu üzerinde büyük bir yankı uyandırdı. Silahsızlanma teşebbüsleri, 1929'da başlamış olan bir Avrupa birliği taslağı konusundaki görüşmeler, barış ve huzur umutlarını daha da uzun sürdürdü. Amerika'nın Ortadoğu'daki manda yönetimlerinin hürriyetlerine kavuşmasından yana tavrı, Fransa tarafından, Suriye'nin ve Lübnan'ın birer anayasaya sahip olmasının sağlanması, İngiltere tarafından Irak'a ve Ürdün'e bağımsızlık verilmesi de bu yönde atılan adımlardı. Ancak çekingen bir sömürge politikası izleyen İngiltere, buna karşılık bir yenilik yaparak, 1926'da, İngiltere'ye

sömürge devletler topluluğunu, ortak bir bağla kendine bağlamak amacıyla bir araya getirerek, İngiliz Milletler Topluluğu'nu (Commonwealth)⁷⁴ kurdu⁷⁵.

1929 ekonomik bunalımı, ekonomik savaşa, siyasî gerginliklere, gittikçe artan milliyetçi ve ideolojik çatışmalara yol açarak, barış dinamiğini ve sürecini kırdı. Borçların ödenmemesi, Amerikalıların, barışı muhafaza gayretlerinde yalnız başına kalması, 1931-1932'de silahsızlanma⁷⁶ ve Avrupa birliği tasarılarının gerçekleşmeyişi, Almanya'nın, İtalya'nın ve Japonya'nın yayılmacı hırslarının yeniden ortaya çıkması, 1933'de Almanya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi, barışın oyalayıcı ve geçici olduğunu, Büyük Harp'teki despotizm devrinin geri geleceğini göstermekteydi. Aynı yıl, Hitler'in iktidara gelmesiyle başlayan yeni süreç, Lozan Antlaşması'nın sağladığı kolektif güvenlik sisteminin sonunu getirdi⁷⁷ ve bunalımlar dönemini başlattı.

Dünya bunalımı, yerleştirilmeye çalışılan demokrasi anlayışının güçsüzleşmesine yol açtı. Bu durum, milliyetçiliği, iktidara geçme aracı ve kurtuluş yolu olarak kullanan yeni, otoriter ideolojileri özellikle Nazizm'i, ortaya çıkardı. Çok zaman antlaşmalara aykırı olarak yürütülen diktatörlerin saldırgan politikaları, demokratlar yönünde sınırlı tepkilere yol açtı. İngiltere, bekle gör politikası, Amerika ise yal-

⁷² Locarno Antlaşması, 1 Aralık 1925'te, Londra'da imzalandı. Almanya ve Fransa arasında ortaya çıkan tamirat borçları sorununun uzlaşmaya dönüşmesi iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi ve bir güvenlik ortamı oluşturdu. Devletleri savaştan korumak ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini öngören Locarno Antlaşması ile Avrupa'da yeni bir dönem başladı. Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22. 05. 2009.

⁷³ Bkz. "Kellogg Briand Paketi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paketi, 22. 05. 2009.

⁷⁴ Kelime kökeni olarak İngilizcede "ortak çıkar, fayda" anlamına gelen commonwealth sözcüğü günümüz İngilizcesinde "bağımsız devlet" (genellikle demokratik cumhuriyet) anlamında kullanılır. Günümüzde Commonwealth, Birleşik Krallık(İngiltere) önderliğinde bir araya gelmiş, bağımsız devletleri nitelemek amacıyla kullanılır.Bkz."Britanya İmp...",<http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya> İmparatorluğu, 22.05.2009.

⁷⁵ S. Pacteau, - F. C. Mougel, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, 2. bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 84, 86.

⁷⁶ Türkiye'nin milletlerarası işbirliği ve kolektif barış çabalarına katılması, 1928 de silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu çalışmalarına davet edilmesiyle başladı. Komisyonunda bütün silahların ilgası teklif edildiği zaman, bu teklifi destekleyenlerden biri de Türkiye oldu. 1932 Şubatında toplanan Silahsızlanma Konferansında da yine ve tam silahsızlanma üzerinde ısrar edildiği zaman da, bu teklifi destekleyen tek devlet yine Türkiye oldu.

⁷⁷ Pacteau-Mougel, *a.g.e.*, s. 86.

nızlık politikası izlemekteydi. Fransa ise endişeli, etkin ve her zaman çok başarılı olmayan diplomatik bir çaba içindeydi. Merkezîyetçiliğin ve diktatörlüğün karşısında korkak demokrasilerin zayıflığı ve Avrupa'nın küçük devletlerinin endişeye düşmesi, durumu daha da tehlikeli hale getirdi⁷⁸.

Türkiye'ye gelince, bu müstesna ülkenin çok zengin nimetlere, çok yönlü avantajlara, şanslara ve imkânlarla sahip, tarihî derinlik ve geniş kültürel zenginliğiyle bir çekim merkezi haline gelmiş bir Afriavasya ülkesi olan Türkiye, Afrika'nın kuzeyi, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın batısında yer alan ve bu üç kıtanın kesişme, birleşme, karşılaşma, geçiş ve çatışma noktasında bir kavşak ve merkezî özelliği ile dünyanın dikkatini ve yönünü tarih boyu üzerine çekti.⁷⁹

Türkiye'nin, Osmanlı'nın üç kıtada ulaştığı son ve tabii sınırlarla hayat ve güvenlik sahası çizilmiş, belirlenmiş, beş deniz, yani Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz, Umman Denizi'nin uzantıları Kızıldeniz ve Basra Körfezi⁸⁰, Hazar Denizi arasında ve üç kıtanın birleştiği kara coğrafyasında yer alan dört denize yani Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz'e kıyısı sahip olmakla, kara devletinden çok, bir deniz devleti olması;

Türkiye'nin jeopolitik⁸¹ ve jeostratejik⁸² konumu ve bu konumun doğurduğu önemin çekiciliği, bölgesel sorunlar, bölgesel ve uluslararası çıkar çatışmalarının oluşturduğu tehditler, siyasî, ekonomik, askerî ve güvenlik

sorunlarının iç içe oluşu⁸³, Türkiye'nin barış ve barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve ittifak politikaları konularındaki çalışmaları, strateji geliştirici kuruluşları kaçınılmaz kıldı.

Bu çalışmada, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1928-1938 döneminde yakın komşuları, çevre bölge ülkeleri ve dünya devletleriyle ikili iyi ve dostluk ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve bölgesel ittifaklar kurma politikaları ve bu hususlardaki gayretleri genel hatlarıyla ele alındı.

1.1. Avrupa Barışı ve Briand-Kellogg Paketi

Fransa, Locarno Pakti'nin⁸⁴ imzaladığı halde, doğu sınırlarının güvenliğinden endişe duyduğu için, bu yolda yeni ve başka garantiler elde etmek istedi. Fransız dışişleri bakanı Briand, 20 Haziran 1927'de ABD ile sürekli bir barış pakti yapmayı ve bunda her iki devletin karşılıklı ilişkilerinde savaşa başvurmayacakları prensibine yer verilmesini istedi. Monroe siyasetine geri dönmüş bulunan ABD için bu teklif uygun değildi. Dolayısıyla ABD, Fransa'nın önerisini reddetti. Buna karşılık Amerikan dışişleri bakanı Kellogg, bütün büyük devletlerin, muhtemel bir savaşı lanetleme pakti imzalamalarını önerdi. Fransa öneriyi kabul etti. Bunun üzerine Kellogg, bu öneriyi Sovyetler dışında tüm diğer büyük ülkelere de sundu. Öneri, Almanya tarafından derhal; İngiltere tarafından, Büyük Britanya

⁷⁸ A.g.e., s. 87-88.

⁷⁹ Mehmet Kocaoğlu, "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.

⁸⁰ Türkiye'nin Güney Doğu-Basra Körfezi hattı politikası için bkz. Mahmut Bali Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1, 1994, s. 23-59; Ali Karaosmanoğlu, "Basra, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaalanları Tartışması: Yanılgılar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2 (Mayıs, 1983) s. 3-9.

⁸¹ Jeopolitiğin önemi için ayrıca bkz. A. Suat Bilge, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5, Haziran 1959, s. 1-30.

⁸² Jeostratejinin önemi için bkz. Ahmet Davutoğlu, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.

⁸³ Bıyıklı, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejileri Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası" *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, C.I, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27-28. Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Çukurova bölgesi ile Hatay bölgesi arasında bir ada olması dolayısıyla bu kara parçaları ile bir bütünlük arz eder. Aynı zamanda Hatay ile Anadolu kıyılarının teşkil ettiği İskenderun Körfezi'ne hâkim bir noktada bulunduğundan bu toprakları kontrol eder durumdadır. Kıbrıs'ın yüzölçümü 9.251 km kare olup, Türkiye sahillerinden 70, Suriye'den 100, Mısır'dan 370, Rodos'tan 400 ve Yunanistan sahillerinden 800 km. uzaklıkta bulunmaktadır.

⁸⁴ Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 15.06. 2011.

İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinde serbest kalmak şartıyla kabul edildi. Nihayet 27 Ağustos 1928'de büyük devletler ile Belçika, Polonya ve Çekoslovakya Paris'te toplanarak Kellogg Paktı adı verilen antlaşmayı imzalamaya karar verdiler. Daha sonra Sovyet Rusya ve belli başlı tüm devletler de bu pakta katıldılar. Paktın esası, hukuki olmaktan çok ahlaki idi ve "savaşın lanetlenmesi" diye özetlenebilir. Rusya'nın isteği üzerine, "barışın korunmasıyla samimiyetle ilgilenen" Türkiye de, 1928 Eylül ayında davet edildi ve 1929 Ocak ayında Briand-Kellogg Paktı'na katıldı. Bu pakt, yeni Türkiye için, barış adına ilk defa uluslararası sahada yerini almış olması ve uluslararası ilişkilerde savaşı reddettiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.⁸⁵

1.2. Galiplerin Oluşturduğu Milletler Cemiyeti'ne Katılışı

Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler), I. Dünya Savaşı sonunda galip devletler tarafından, dünya barışının korunması ve uluslararası işbirliğinin artırılması gayesiyle kuruldu. Bu cemiyetin kurulmasına milletlerarası barış ve güvenliği korumak, gerçekte ise galip devletler tarafından elde edilen başarı ve hâkimiyeti korumak ve mağlup devletleri denetim ve kontrol altında tutmak maksadıyla I. Dünya savaşı sonrası toplanan Paris Konferansı'nda, karar verildi ve 26 maddelik milletler cemiyeti misakı hazırlandı. I. Dünya savaşı galipleri tarafından kurulan cemiyetin başlıca maksadı; Versailles Antlaşmasıyla tespit edilen savaş sonrası düzenin devamını sağlamaktır⁸⁶. Cemiyet, başlangıçta bir müddet İngiltere'nin kontrolü ve güdümünde faaliyet gösterdi. Bundan dolayı, Türkiye, İngiltere ile olan problemleri yüzünden Milletler Cemiyeti'ne pek sıcak bakmamıştı. Musul Sorunu ve

İngiltere'nin Milletler Cemiyeti üzerindeki etkin nüfusu nedeniyle Türkiye bu kuruluşa uzun bir zaman üye olmayı düşünmemişti. Musul Meselesi'nin çözülmesi ve uluslararası işbirliğinin öneminin daha çok artması gibi gelişmeler, Türkiye'nin bu teşkilata üye olmasını belirleyen önemli etkenler arasında yer aldı. Türkiye, takip ettiği "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ortak barış ilkesi ve ortak güvenlik politikasının bir gereği olarak, 1928'den itibaren dünyadaki silahsızlanma faaliyetlerine katıldı ve 1929'da da uluslararası ilk katıldığı Briand-Kellogg Paktnı imzalayarak, yukarda da belirtildiği gibi, uluslararası ilişkilerde savaşı reddettiğini açıkça ortaya koydu.

Bu durum, Türk dış politikasına yeni bir boyut ve süreç kazandırdı ve 1930'lardan itibaren Milletler Cemiyeti ile ilgilenmesine sebep oldu. 1930'lardan sonra dış politika stratejinin ana hedefi, Türk milletini ve devletini ayakta tutmaktı. Bu hedefe ulaşmak için de Avrupa'yı Türkiye'nin karşısına almamaya dikkat edildi. Bunun için de bir savunma taktiği olarak Avrupa'nın yanında yer almaya veya Avrupa'nın Türkiye'nin yanında yer almasına büyük özen gösterildi. Bu yüzden, barış politikası izleyen Türkiye, kendisi ile Milletler Cemiyeti arasında aynı maksada hizmet etmek noktasında bir yakınlaşmanın yaşandığı bu dönemde Türkiye, özellikle Musul meselesindeki kararlarından dolayı Milletler Cemiyeti'ne güvenilir bir teşkilat olarak bakmamasına rağmen, Cemiyet ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Batı ile sorunlar önemli ölçüde çözüldü ve dostluk antlaşmaları imzalandı⁸⁷.

Türkiye, Nisan 1932'de yapılan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda, Milletler Cemiyeti ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi, takip ettiği barışçı dış politikanın tabîi bir sonucu idi. Türkiye, Barışçı dış politikası

⁸⁵ Bkz. "Kellogg Briand Paktı", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı, 15.06.2011.

⁸⁶ Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, ATAM Yayınları., 1990, s.22-23; Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969, s. 94.

⁸⁷ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, 289-290.

nedeniyle bu kuruluşa davet edildi. Bunun üzerine, İspanya ve Yunanistan temsilcileri Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olarak kabul edilmesi yönünde bir teklif verdiler. Bu teklif, 6 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu tarafından 43 devletin oybirliğiyle kabul edildi.⁸⁸ Bu kararın, 18 Temmuz 1932 günü de TBMM de onaylanması sonucu, Türkiye resmen Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Bu gelişme, Türk dış politikasında da yeni bir dönemin başlangıcı oldu.⁸⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinde, Yunanistan'la nüfus değişimi, İngiltere ile Musul, Boğazlar Komisyonu ile Boğazlar, Fransa ve Suriye ile Hatay sorununu yaşayan Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusunda önemli bir sorun yaşamadı. Türkiye, üye olduktan sonra cemiyete sonuna kadar ve samimiyetle bağlı kaldı ve barışın korunması için Cemiyeti daima destekledi. Bu olay, aynı zamanda dış politikasında da yeni dönemin başlangıcı oldu. Bu yeni dönemde de Türkiye, cemiyet içindeki aktif ve başarılı çalışmaları sonucu 1934 yılında konsey üyeliğine de seçildi.

1.3. Balkan Birliği İçin Balkan Barışı ve Balkan Paktı (9 Şubat 1934)

Balkanlar'da bir işbirliği fikrini, ilk kez 1926 yılında Balkanlardaki Türk elçilikler ortaya attı. 1927 yılında Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da bir Balkan paktının kurulması fikrini savundu. Yunan başbakanı Venizelos da, Türkiye'nin Balkanlar'daki işbirliği tekliflerine sıcak baktı. Balkan Birliği'nin takibini, Cenevre'de toplanan Milletlerarası Barış Bürosu yaptı. 1929 tarihinde Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan'ın eski başbakanı Papanastasiou, bir Balkan

Birliği kurulmasını teklif etti⁹⁰. Bunun üzerine, Balkan devletleri arasında gayri resmi bir konferans toplanması kararlaştırıldı.⁹¹

1930'lu yıllara gelindiğinde, 1929 dünya ekonomik krizinin ve revizyonist ve anti-revizyonist politikalar çevresinde gruplaşmaların da etkisiyle Türkiye'nin, Balkan devletleriyle ilişkileri hemen hemen düzeldi ve Balkanlar'da bir işbirliği kurulması için uygun ortam oluştu.

Dünya ekonomik krizinde Avrupa ülkeleriyle uzlaşma ve ticari işbirliği politikalarına ağırlık veren⁹² Türkiye, 1930'lu yıllarda Ortadoğu ve Akdeniz'deki İtalyan tehlikesine karşı denge unsuru olarak revizyonist (değişimci) olmayan, yani mevcut vaziyeti korumadan yana olan batıya yaklaşma politikasını daha uygun gördü.

1933 yılından sonra İtalya ile Almanya'nın güçlenmeye başlaması Balkan devletleri arasında güçlenme eğilimini doğurdu. Çünkü İtalya'nın Balkanlarda, Almanya'nın da Doğu'da çıkarları ve gözleri vardı. Bu kuruluşun doğmasında İtalya ile Almanya'nın emperyalist, yayılmacı emellerinin yanı sıra, daha önce Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan dostluk ilişkileri ve yapılan antlaşmaların da etkisi oldu.

Sınırların güvenliğini sağlamak, yurttaki barış, dünyada barış ilkesine uymak, komşu devletlerin dostluğunu kazanmak, devletlerarası güç birliği kurmak maksadıyla Türkiye bu paktın oluşmasında öncü rolü oynadı.

Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya, Atina'da bir araya gelerek kendi aralarında bir ittifak oluşturdular ve 9 Şubat

⁹⁰ Gönübol-Sar, *a.g.e.*, s.96; Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.361-362.

⁹¹ Bu konferans, Balkan Paktı'nın gerçekleşme sürecinde yapılan 4 konferanstan ilki oldu. Birinci Balkan Konferansı, 6-10 Ekim 1930 tarihlerinde Atina'da; İkinci Balkan Konferansı, İstanbul'da; Üçüncü Balkan Konferansı, 23-26 Ekim 1932'de Bükrüş'te; Dördüncü ve son Balkan Konferansı, 5-11 Kasım 1933 tarihlerinde Selanik'te toplanmıştır.

⁹² *A.g.e.*, s. 292.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.337.

⁸⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 577.

1934 tarihinde Balkan Paktı'nı imzaladılar⁹³. Revizyonist bir politika izleyen, komşuları üzerinde toprak iddiasında bulunan ve Nöyyi Antlaşması öncesine dönmek isteyen Bulgaristan ve askeri ve ekonomik olarak İtalya'nın etkisi altında bulunan Arnavutluk ittifa-ka/pakta katılmadılar.

24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile Yugoslavya arasında bir anlaşmaya varılması, antantın aldığı kararlar ile çelişti. 1939'dan itibaren Balkanlarda ve dünya politikasında cereyan eden olaylar, Balkan Paktı'na fiilen son verdi. 1940'ta son kez toplantısını yapan Balkan Pak-tı, II. Dünya Savaşı yıllarında dağıldı.

1.4. Ortak Güvenlik İçin Doğu Akdeniz Güvenliği ve Akdeniz Paktı

İtalya'nın, 1935 yılında, Ege'deki ada-larda askeri hareketlere başlaması ve Habeşistan'a (bugünkü Sudan) saldırması ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi, İngiltere ve Fransa ile Türkiye'yi birbirine yakınlılaştırdı. Çünkü, Fransa'nın ve İngiltere'nin Türk dostluğuna ihtiyacı vardı. İtalya-Habeş savaşı Türk-İtalyan münasebetlerindeki güvensizliği arttırdı ve bu savaşın meydana getirdiği buhran karşısında Türkiye, ortak barışın korunmasında, İngiltere ve Fransa ile sıkı bir işbirliğine girme dönemini de açtı. Özellikle Türk-İngiliz ilişkileri bu krizden sonra önemli bir gelişme gösterdi. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin İtalya tehdidine karşı aldığı yaptırım kararlarına Türkiye de katıldı. Yugoslavya ve Yunanistan'ın da tehdit edilmesi üzerine İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye, İtalya'ya uygulanacak olan yaptırım kararlarına katılmalarından dolayı İtalya'nın saldırısına uğrarlarsa yardım ve destek sözü verdi. Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye bu garantiyi kabul ettiler. Ayrıca, bu üç devlet de İngiltere'ye garanti verdiler. Daha sonra İngiltere bu devletlerin garantisinden vazgeçti. Bu sırada İtalya, Türkiye ile münasebetlerini

düzeltilmek istediğinden ve Türkiye de İtalya'yı daha fazla kızdırmamak için, Temmuz 1936'da tek taraflı kalan garanti durumuna son verdi. İtalya'nın Akdeniz'de doğurduğu bu tehlike ve yaptığı siyasi tehditler dolayısıyla ortaya çıkan, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği bu ittifak ve karşılıklı garantiler sistemine, "*Akdeniz Paktı*" adını verdiler.⁹⁴

Türkiye, bu pakta, 22 Ocak 1936'da katıldı. Akdeniz Paktı ile Türkiye, güvenliğinin ve ortak barışın korunmasında ve İtalyan tehlikesi karşısında İngiltere'ye bağlanmış oldu. Bu, yeni Türkiye'nin, İngiltere ile münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etti. Bundan sonra, Türkiye ile İngiltere arasında bir yakınlaşma, ittifak ve güvenlik politikası izlendi.⁹⁵

1.5. Yeni Bir Barış Yaklaşımı: Montrö Barışı (20 Temmuz 1936)

Lozan Antlaşması'nda Boğazlar konusuyla ilgili alınan kararda Türkiye'ye tam yetki verilmedi. Bu durum, Türkiye'nin bağımsızlık anlayışına ters düştü ve Misak-ı milli kararlarına da uymadı. Çünkü bu sözleşmeyle, hem Boğazlar asker ve silahtan arındırılmış hem de Boğazlardan geçişleri kontrol etmek ve geçişlerle ilgili olarak Milletler Cemiyeti'ne bilgi vermekle yetkili, ayrı bir bütçesi olan ve Türkiye temsilcisinin başkanlık ettiği bir Boğazlar Komisyonu kuruldu. Lozan Konferansı'nda başkanı Türk olan uluslararası bir komisyonun Boğazları yönetmesi, Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı bir durum oluşturdu⁹⁶

Türkiye'ye karşı ortaya çıkabilecek bir tehlike durumunda, Boğazların kullanımıyla ilgili Milletler Cemiyeti ve özellikle İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Türkiye'ye garanti vermiş olmalarına rağmen bu yetersiz kaldı. Boğazların böyle bir statüye bağlanmış olması, Milletler Cemiyeti güvenlik sisteminin dünyanın çeşitli bölgelerinde tam olarak uygulanamaması ve İtalya ile Almanya'nın dünya barışını tehdit eden saldırgan bir tutum içinde bulunmaları ve dünyada yeni bir savaş

⁹³ *Düstur*, 3.Tertip, C. 15, s.185-186.

⁹⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.478.

⁹⁵ Oran, *a.g.e.*, s.273-274.

⁹⁶ Bodur, *a.g.e.*, s.320-321.

rüzgârının esmeye başlaması, Türkiye'yi rahatsız etti. Çünkü bu durum, Boğazların da geleceğini tehlikeye atacaktı. Türkiye, 11 Nisan 1936 tarihinde, sözleşmeyi imzalayan devletlere “Şartlar Değişmiştir” ilkesinden hareketle birer nota göndererek, Avrupa’da gelişen buhranların, Boğazlar güvenliği için verilmiş olan kolektif garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirtti ve Boğazların güvenliği ve egemenlik haklarının korunması için mevcut sözleşmenin değiştirilmesi isteğini bildirdi⁹⁷.

Türkiye’nin Boğazlara tek başına hâkim olmasını istemeyen, Boğazlarla ilgili politikasında Akdeniz yolu üzerindeki engelleri ortadan kaldırma amacına yönelen ve Boğazlardan geçiş hakkı isteyen Rusya, Lozan’da Türkiye’nin görüşünü desteklerken, Montrö’de destek vermedi. Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş şartlarıyla her zaman yakından ilgilenmiş olan İngiltere, Türkiye’nin bu isteğini haklı bularak desteklediğini açıkladı. Boğazlar Sözleşmesinde, Balkan Antantı Daimi Konseyi’nin Türkiye’nin isteklerini haklı bularak desteklemesi ve 4 Mayıs 1936’da aynı yönde bir karar alması, Türkiye’yi memnun etti⁹⁸. Daha sonra sözleşmeyi imzalayan diğer devletlerin de bu isteği uygun bulmaları üzerine, Boğazların durumunun, yeniden görüşülmesi için 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre’nin Montrö kentinde bir konferans düzenlendi. Yapılan görüşmelerden sonra, 20 Temmuz 1936 günü, Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı⁹⁹.

⁹⁷ Uçarol, *a.g.e.*, 581-582.

⁹⁸ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi-*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007, s. 308.

⁹⁹ Montrö Sözleşmesi’nde Alınan Kararlar: 1. Boğazlar Komisyonu kaldırılarak görev ve yetkileri Türkiye’ye bırakıldı. 2. Türkiye’ye Boğazların her iki yanında da asker bulundurma ve askeri tesis kurma hakkı tanındı. 3. Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi serbest bırakıldı. 4. Yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için sınırlama getirildi. 5. Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin donanmalarına ait savaş gemileri, zaman ve ağırlıkları bakımından sınırlandırıldı. 6. Türkiye bir savaşa girer ya

Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde, Türkiye toprakları içinde başka yöneticilerin de bulunduğu anlamına gelen Boğazlar Komisyonu uygulamasına son verilerek ve Lozan’ın Türkiye’nin egemenlik haklarını zedeleyen hükmünün kaldırılıp komisyonun görevinin ve tüm yetkilerinin Türkiye’ye devredilmesi ve yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin sınırlandırılarak, Türkiye’nin denetimine bırakılması, Boğazlarda asker bulundurulması, Boğazlardaki Türk egemenliğini yeniden kurduğu gibi; Türkiye’nin uluslararası alandaki gücünü, saygınlığını ve bölgesindeki önemini arttırdı¹⁰⁰.

Sözleşme, Türkiye ile Avrupalı devletleri birbirine daha da yaklaştırdı. Özellikle İngiltere kralı VIII. Edward’ın ziyareti ile Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı. Uluslararası şartların değişmesi üzerine yapılan sözleşme ile, Türkiye kendi gücüne dayanarak Boğazlarda kendi savunmasını yapabilme imkânına kavuştu ve uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin prestiji arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Böylece Türkiye, milletlerarası işbirliğine resmen katıldı ve dünya barışının korunması çalışmalarına da teşkilat içinde ve dışında katkıda bulunmaya devam edecek fırsatı buldu¹⁰¹.

Bununla beraber, bu sözleşmeyle Mısır-ı Milli’nin Boğazlara yönelik kararı gerçekleşti. Türkiye, değişen güçler dengesini kendi lehine çok iyi değerlendirerek, büyük bir siyasi başarı kazandı. Artık Milletler Cemiyeti’nin yetersiz garantisi yerine Türkiye kendi gücüne dayanabilmek ve Boğazlar üzerinde de savunmasını yapabilmek imkânına kavuştu. 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması’ndan beri süregelen Boğazlar Sorunu çözümlenmiş oldu.

da bir savaş tehlikesi ile karşılaşırsa Boğazları istediği gibi açıp kapayabilecekti.

¹⁰⁰ Bodur, *a.g.e.*, s.321.

¹⁰¹ Uçarol, *a.g.e.*, s.577.

Günümüzde Rusya'nın dağılmasından sonra Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan'ın batılı ülkelerle ilişkilerinin giderek artmasından dolayı Boğazların stratejik önemi daha da arttı¹⁰². Bununla beraber Montrö Sözleşmesi, Avrupa'da, gerektiği zaman müzakere yolu ile revizyon esasını kabul eden bir barış cephesinin alameti olma bakımından Boğazlar sınırını aşan barış için ortak işbirliği politikasının ifadesi olarak, ortak barış politikası anlamında bir "Montrö Siyaseti" de doğurdu¹⁰³.

1.6. Bölge Birliği İçin Ortadoğu Barışı ve Sadâbat Paktı (8 Temmuz 1937)

İtalya'nın, Milletler Cemiyeti kararlarını ihlâl ederek Habeşistan'a saldırıda bulunması, Türkiye'yi Doğulu devletlerle ittifak politikası ve bir pakt kurma yoluna sevk etti. Bu yakınlaşma isteği, 2 Ekim 1935'de Cenevre'de, Türkiye, Irak ve İran arasında Ortadoğu'da bölgesel işbirliğini geliştirmek maksadıyla üçlü bir antlaşmanın parafe edilmesi ile sonuçlandı¹⁰⁴. İtalyan tehlikesine karşı 1934 Balkan ve 1937 Sadâbat paktları ve Boğazlar Sözleşmesi ile Avrupa devletleriyle daha yakın işbirliğine yönelen Türkiye, bu süreç doğrultusunda kendine biçilen rollerle, Doğu Akdeniz ve Karadeniz suları ile Balkanlarda ve Ortadoğu'da, barışçıl politikalar izleyerek ve iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışarak barış ve denge politikasını devam ettirdi.

Türkiye'nin 8 Temmuz'da, Tahran'da, İran Şahının yazlık sarayı olan Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imzaladığı Sadâbat Paktı, bu dört devletin birlik ve ittifakıyla oluşturuldu. İran'ın başkenti Tahran'da, dört doğu devleti arasında Sadâbat Sarayı'nda yapılan antlaşmayla kurulan pakt, üye devletlerden birinin saldırıya uğraması durumunda diğerlerinin de saldırıya uğramış sayılması

esasları üzerinde kuruldu ve ortak savunmayı esas aldı¹⁰⁵. Yayılmacılığa karşı caydırıcı bir unsur oluşturan Sadâbat Paktı'na Türkiye ile arasındaki Hatay meselesi sebebiyle Suriye üye olmadı.

Uluslararası barışı koruma adına Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan Sadâbat Paktı'yla da doğu ve batı sınırlarının güvenliği sağlandı ve ittifak ve güvenlik sistemi kurulmuş oldu. Böylece Türkiye, bölgede barışı ve dengeyi sağlayarak¹⁰⁶, dünya barışına katkıda bulundu ve uluslararası alanda etkinlik ve saygınlık kazandı.

Yukarıda açıklanan uluslararası ittifakların bir ifadesi olarak Mustafa Kemal Atatürk: "Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz." sözüyle uluslararası barışı korumanın değerini ortaya koydu.¹⁰⁷

Bu dörtlü işbirliği ve dostluk antlaşması, kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu'da muhtemel Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler yanında Irak'ın İngiltere'nin manda idaresi altında ve sömürgesi durumunda olması sebebiyle dolaylı olarak İngiltere ile de bir işbirliği gerçekleştirdi.¹⁰⁸

1.7. Bölge Güvenliği İçin Irak ve Musul Politikası

Lozan Konferansı tartışmaları sürecinde, İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Musul sorununu, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine

¹⁰² Uçarol, a.g.e., s. 585.

¹⁰³ Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003, s.165.

¹⁰⁴ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, 1988, TTK Yayınları, s.605.

¹⁰⁵ Aras, a.g.e., s.165.

¹⁰⁶ Uçarol, a.g.e., s.587.

¹⁰⁷ Haluk Bayülken, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.36, C. 12, Kasım 1996: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergilericerik&icerikNo=714, 05,06, 2011>.

¹⁰⁸ İsmail Soysal, "1937 Sadâbat Paktı", *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 3129-3158; Alain Gresh- Dominique Vidal, *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991, s. 77.

havalesini önermeyi düşünerek, konferans gündeminden çıkartmayı planlıyordu. Sorunun İngiltere'nin ağırlığı olan Milletler Cemiyeti'ne havalesi demek, sorunun İngilizler lehine çözülmesi demektir. Türkiye ise, üyesi olmadığı ve İngiltere'nin nüfuzunda olan Milletler Cemiyeti'nin Musul sorununa karıştırılmasını istemiyordu. Ancak diğer taraftan Ankara Hükümeti, Musul meselesi yüzünden barış yolunu tıkamayı da politikasına aykırı görüyordu. İsmet Paşa, 9 Şubat'ta müttefiklere sunduğu mektupta Türk tarafının görüşünü şu sözlerle açıkladı "Salt barışın yapılmasına engel olmamasını sağlamak amacıyla ve Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde bir ortak anlaşmayla çözümlenmek üzere, bu meselenin konferans programından çıkartılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz"¹⁰⁹.

Türkiye'nin Musul Politikası TBMM'nde şiddetli tartışmalara yol açtı. Hükümetin bu konuda izlediği dış politikayı eleştiren ve kuvvet kullanarak Musul'u alma fikrini savunan milletvekillerine cevap için söz alan Mustafa Kemal bu konudaki politikasını şöyle izah etti:

"...Bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit bu meselede karşınızda yalnız İngiliz değil; Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız... Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek, bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alırız. Musul'u aldığımızı müteakip muharebenin hemen son bulacağına kani olamayız. Yani bunu ayrıca konu etmek isterseniz mahzurlar kendi kendine ortaya çıkar"¹¹⁰.

Bu değerlendirmelerden sonra Türkiye, Musul sorununun konferans programından çıkartılmasını ve iki ülke arasında bir yıl

içinde ortak bir anlaşma ile çözümlenmesini istedi. Bunun üzerine Lozan Konferansı'nın ikinci bölümünde Musul meselesi gündeme gelmedi. Türk tarafının bir yıllık önerdiği süre dokuz aya indirilerek üzerinde mutabakata varıldı¹¹¹.

Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Musul Vilayetinin kaderinde, stratejik önemi yanında bölgede bulunan bol miktardaki petrol rezervleri etkili oldu. XX. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerikan emperyalizminin ilgi odağı haline gelen Mezopotamya bölgesi için sermaye çevreleri ve bunların yönlendirdiği devletlerarasında kıyasıya süren bir mücadele başladı. Böylece uluslararası bir mesele haline gelen Musul'a sahip olma mücadelesinde, İngiltere bölgede elde ettiği askeri avantajları kullanarak diğer devletlere karşı üstünlük kurmaya çalıştı. Ayrıca İngiltere, meseleyi kendi lehine çözümlemeye çalışırken, bölgenin petrolü ile ilgilenen büyük sermaye çevrelerine petrolden pay vermek suretiyle karşısına çıkan birçok engeli de aşmayı bildi¹¹².

Musul'da başlayan bağımsızlık mücadelesi, içinde bulunulan tüm olumsuz şartlara rağmen Ankara Hükümeti tarafından desteklendi. Türkiye, Musul'u kurtarmak maksadıyla bir askeri harekâtın hazırlıklarına da girişti. Ancak, Lozan'da görüşmelerin kesilme tehlikesinin belirmesi ve savaşın yeniden başlama ihtimalinin ortaya çıkması üzerine planlanan askeri harekât yapılamadı.

Musul Meselesi gündeme geldiğinde Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi yönünde bir politika izleyerek, karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşündü. Bundan sonra iki devlet arasında 5 Haziran 1926 tarihine kadar devam edecek olan bir diplomasi savaşı başladı.

¹¹¹ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Terc.. Seha L.Meray, Takım:II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001, s.4.

¹¹² İsrail Kurtcephe-Aydın Beden, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Musul-Kerkük Politikası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.506.

¹⁰⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926)*, Ankara, 1978, s.287.

¹¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.1318.

Lozan'da çözülemeyen Musul sorununun ikili görüşmelerde de bir karara bağlanamaması üzerine konu, Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Cemiyetin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul'u hukuken İngilizlere verdi. Bu rapor çerçevesinde Milletler Cemiyeti de Musul'u İngiltere'nin 25 yıl süreli mandaterliği kabulü şartıyla Irak'a bıraktı. Bu karara rağmen bölge üzerindeki iddiasını sürdüren Türkiye, Şeyh Sait İsyanı ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandığı tezin zayıfladığını anlayanca İngilizlerle anlaşma politikasını tercih etti ve Musul'u kaybetti¹¹³.

Musul Vilayetinin Türkiye'den ayrılıp Irak'a devrinin ardından Ankara Hükümeti'nin bu konudaki dış politikası, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygılı olacak şekilde sürdü. Bölgedeki Türkmenlere olan ilgisi ise zamanla azaldı. Ancak Türkmenlere karşı uygulanan baskıcı politikalar ve ortaya çıkan üzücü olaylar neticesinde, tepkisini göstermekten de çekinmedi. Fakat yapılan girişimlerin hemen hemen tamamı sadece diplomatik yazışmalarla sınırlı kaldı. Türkiye, Türkmenlerin, Irak'ın yerli vatandaşı sayılmasını sağlayabilecek farklı çözüm yolları üretmedi ve Irak Hükümeti'ne yaptırımlar uygulayamadı¹¹⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu yıllarda izlediği dış politika, gerilim ve savaş politikası değil, güvenlik, barış ve ittifak politikasıydı. Nitekim Türkiye'nin 8 Temmuz 1937'de, Tahran'da, İran Şahının yazlık sarayı Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğu dörtlü antlaşma(Sadâbat Paketi), kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti¹¹⁵. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu'da işbirliği, dostluk ve Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler ¹¹⁶ yanında Irak'ın İngiltere'nin manda idaresi altında ve sömürgesi durumunda olması sebebiyle, İngiltere ile sürekli muhatap olma zorunda kaldı.

1.8. Bölge Güvenliği İçin Filistin Politikası(1930-1938)

Lozan antlaşması ve Filistin'in zaten İngiliz işgali ve mandası altında bulunması, Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları ve siyasililerinin, politikalarını da hassasileştirdi ve sınırlandırdı.

1930-38 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürk'ün dış politikasını belirlerken, barışçı politikaya daha yakın ve mevcut durumun muhafazasına çalışan batılı devletlere yaklaşmayı uygun buldu.

Alman Nazizm'i, Yunan, Romen, Rus ve diğer Hristiyan unsurların düşmanlığı karşısında, yok edilme tehdidi altında bulunan Yahudilerin düştüğü aşağı ve acıklı durum karşısında zayıfa, mazluma daima el atan, koruyan bir millet olan Türkler ve Türkiye, bu dönemde, tüm asırlar boyunca hiç bir zaman 1933 yılından II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren dönemdeki gibi zorlu bir durumla karşılaşmamış olan ve politik Siyonizm'in Filistin topraklarında bir devlet kurma uğruna Türklerle ve Türkiye'ye karşı tutum, faaliyet ve macehalarına rağmen, Yahudilere, Musevilere kucak açarak, onlara karşı yine eşi görülmemiş bir asalet ve insaniyet örneği sergiledi. Türk diplomatları, Nazi işgali altındaki Avrupa'dan binlerce Yahudi'yi kurtardı ve Türkiye'nin Musevi mülteciler için Doğu Avrupa ve Filistin arasında bir köprü oluşturmaya imkân sağladı. İnsaniyet duygusu eksikliğiyle suçlanmaktan çekinen Türkiye, Musevi kurtarma ve göç örgütlerinin faaliyetlerini yasaklıymuş gibi yaptı. Ama el altından aktif biçimde bunlara yardım etti ve Nazi tehdidine karşı da siyasî tedbirler aldı. Bu baskı ve tehlikelere karşı Türkiye bu siyasî tedbirleri kullanarak hem Musevi mültecilere yardımını sürdürdü, binlerce Musevi'yi Türk vatandaşı diye kurtardı ve hem de Musevilere yardım etmek isteyen tüm kuruluşlar için önemli bir üs görevi üstlendi. Üstelik Türkiye, Musevilerin Avrupa'dan Filistin'e kaçmaları için tek geçit yolu olarak kaldı. Türkiye, Boğazları mülteci geçişine kapatmayı da reddetti. Daha önce Musevi Ajansı'nın kullandığı Marsilya-Akdeniz hattı, Fransa'nın işgali (ve daha sonra 1940'ta İtalya'nın savaşa girmesi) ile kapanmıştı.

¹¹³ Kurtcephe-Beden, *a.g.m.*, s. 506.

¹¹⁴ Kurtcephe-Beden, *a.g.m.*, s.507.

¹¹⁵ Soysal, *a.g.m.*, s. 3129-3158.

¹¹⁶ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

Türkiye'nin artan önemi sebebiyle Musevi Ajansı, genel merkezini Cenevre'den İstanbul'a kaydırması. Kuruluşun Başkanı Haim Barlas hatıralarında bu konuda şunları yazmıştır: "Filistin'e Musevi göçünün başarılı olmasındaki en önemli etken, Alman etkisi ve işgal tehlikesine rağmen Türkiye'nin, kuruluşumuzun isteklerine uygun biçimde Musevi göçmenlerin geçişine izin vermesidir. Türk Hükümeti tarafından 12 Şubat 1941 tarihinde çıkarılan 'Transit Kararnamesi' bu göç hareketinin ana temelini oluşturdu." ¹¹⁷.

Bunun yanında, Türkiye daima Filistin halkı yanında yer almış ve Filistinlilerin milli ve uluslar arası haklarını her zemin ve fırsatta savunmaya devam etmiştir.

Bütün bu misallerde, Atatürk'ün dış politikasında da 1930-1938 yıllarında Atatürk, Lozan Antlaşmasını referans alarak, millî sınırları aşmayan bir güvenlik ve barış politikası izlediği görülmektedir. Üstelik Filistin'i işgali altında tutan ve orada bir Yahudi devletini tesis etmenin zeminini oluşturmaya çalışan İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı, Yahudilere kucak açtığı ve onların Türkiye üzerinden Filistin'e geçmelerine de izin verdiği bilinmekteydi.

İngiltere kralı VIII. Edward'ın ziyareti ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö antlaşması hükümlerine göre uygulanmasının başlaması ve Filistin'i işgali altında tutan İngilizlerin kralıyla Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı: Türk Hükümeti, İngiltere'ye haber verdikten ve Sovyetler ile de sıkı danışmalarda bulunduktan sonra 11 Nisan günü sözleşmeyi imzalayan devletlere birer muhtıra vererek yeni boğazlar rejimini ortaya koymak üzere konferansın toplanmasını istedi. İngiltere, Balkan

Paktı Daimi Konseyi bu isteği haklı bularak desteklediler. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin de uygun bulmaları üzerine 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kentinde konferans düzenlenmiştir. 20 Temmuz'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.. Uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin itibarı arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Boğazlar sözleşmesinden sonra Türk-İngiliz dostluğunda önemli bir yakınlaşma ve gelişme sağlandı¹¹⁸.

Yeni Türkiye, Ortadoğu'da kendisinden ayrılan ülkelerin Fransız ve İngiliz mandası altına girmesiyle, askıya alınmış meseleleri¹¹⁹ bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ikili ilişkiler kurarak tekrar ele almaya başladı. İleriki yıllarda İngiltere,

bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da Ortadoğu Arap devletleri üzerindeki etkinliğini sürdürmek için Türkiye'ye bir rol vermek isteyecektir. Ancak Araplar Türkiye'ye, Siyonizm varlığının bölgeye yerleştirilmesinde Batının işlediği cürme ve suça günahkâr bir ortak olarak bakacaklar ve Türkiye'nin 1951 yılında ortaya attığı Ortadoğu Komutanlığı projesiyle, Arap ülkelerini Batı savunmasına bağlamak istemesini, projenin Araplar tarafından, Arap ülkelerindeki mevcut askerî üsleri aracılığıyla II. Dünya Savaşı'nda Arap ülkelere teklif edilen İngiltere liderliğindeki Batı emperyalizmi projesi olarak hatırlayacaklardı. Türkiye'nin "İslâm ve Müslüman düşmanı" İsrail'i tanınması, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin artması ve Arap ülkelerini Batı savunma sistemine bağlamak istemesi, Türk-Arap münasebetlerinde olumlu adımlara rağmen daima aşılması zor iki engel olacaktır¹²⁰.

¹¹⁷ Bıyıklı, *a.g.e.*, s. 324; Stanford J.Shaw, "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19 Mayıs 2002; Musevi olayı ve Yahudilere yardım eden diplomatlar için bkz.: Vecdet Erkun, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., 1999, s. 90-93.

¹¹⁸ Bıyıklı, *a.g.e.*, s. 308-309.

¹¹⁹ Yazıcı, *a.g.e.*, C. II, s. 218.

¹²⁰ İbrahim Dakuki, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm*

Netice olarak Yeni Türkiye'nin bu dönemdeki uluslararası politikaları ve politik tutumları, bir diplomasi pazarlığına değil, Lozan prensiplerine ve yüzyıllardır mücadele ettikleri düşmanlarına karşı duydukları güvensizliğe dayandı¹²¹.

1.9. Bölgesel Güvenlik Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik politikalarının temel unsurları Milli Mücadele döneminde belirginleşmeye başlamıştı. 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile yapılan Türk-Sovyet dostluk anlaşması ile doğu sınırları güvenlik altına alınırken, Batılı ülkelere karşı da stratejiler geliştirildi ve pazarlık payı artırıldı. Bu anlaşmanın 8. maddesindeki hüküm daha sonra Türkiye'nin komşuları ile yürüttüğü ilişkilerde dış politikasının temel prensiplerinden birini oluşturdu. Bu maddeye göre "Akid taraflar kendi ülkeleri üzerinde, diğer devletlerin hükümetini devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına ve çalışmasına müsaade etmeyecekti." Dış politik literatürde "komşuların karşılıklı olarak iç işlerine karışmama prensibi" olarak bilinen bu temel prensibi Türkiye'de tüm iktidarlar dış politikanın temel araçlarından bir olarak görmüşlerdi. Sovyetler Birliği ile 1921 yılında başlayan ilişkiler, 1925 yılında imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" ile yeni bir aşamaya geldi. Bu bağlamda Türkiye uluslararası işbirliği ve ilişkilerinde, 1925 Antlaşmasının 2. Maddesi çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin tutumunu önceden öğrenmeden kesin adım atmamaya özen gösterdi. Yine bu dönemde Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenlik konularındaki faaliyetlerde Sovyetler Birliği'nin katkısı göz ardı edilmedi¹²². Türkiye, 1936 yılına kadar kendi güvenliğinin sağlanması ve uluslararası düzenin korunması ile ilgili yapılan görüşmelerde, Sovyetler

Birliği'nin bu yöndeki politikalarını (Milletler Cemiyetine girmede olduğu gibi) göz önünde bulundurdu¹²³.

Mustafa Kemal Paşa, 1923 Lozan Antlaşması ile ulaşılan sonuçlara (Musul ve Hatay hariç) ve Türkiye'nin uluslararası alanda hukuken varlığının kabulünü ve sınırlarını tatmin edici ve gerçekçi sonuçlar olarak gördü. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu Almanya ve İtalya gibi revizyonist bir dış politika izlemedi. Belirlenen sınırları (Musul ve Hatay dışında) kabul etmiş ve komşularına karşı toprak talebinde bulunmadı. Türkiye 1928 yılında uluslararası silahsızlanma Komisyonu'na katılarak uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için devletlerin silahlanma yarışmasından vazgeçmeleri yönünde bir dış politika izledi. Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanı Litvinov, Türkiye'nin, dünya siyasetinde oynamakta olduğu önemli role ve jeopolitik konumuna vurgu yaparak, 1928 Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'na davet edilmesini talep etti.¹²⁴

Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının temelini Mustafa Kemal'in vurguladığı "Yurtta sulh, cihanda sulh" kavramı ve yaklaşımı, oluşturdu. Mustafa Kemal, 1931 yılında yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin uygulayacağı barışçı dış ve güvenlik politikasını şu şekilde ifade etti: "Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhine olmayan, bir sulh istikameti, bizim daima düsturumuz olacaktır"¹²⁵. Osmanlı Devleti'nin nerdeyse hiç sonu gelmeyen savaş, darbe ve karşı darbelerden oluşan acı tecrübelerinden ders çıkararak dış politika da Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir maceraya atılmamaktı¹²⁶.

Önerileri 15-18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan, İstanbul, Timaş Yay., 1994, s. 511-513.

¹²¹ Georges Duhamel, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956, s. 66.

¹²² Uçarol, a.g.e., s. 564.

¹²³ Muhittin Demiray, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökubbe Yayınları, İstanbul, 2008, s. 120.

¹²⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 335.

¹²⁵ Mehmet Gönübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1993*, 9. bsk., Ankara, Siyasî Kitabevi, 1996, s. 94.

¹²⁶ Demiray, a.g.m., s. 121.

Türkiye, 1923'den sonra Birinci Dünya Savaşı ile birlikte elde edilen uluslararası mevcut durumun devamı yönündeki politikaları destekledi. Bunu yaparken Mustafa Kemal bu dönemde Statüko taraftarları ile aralarındaki sorunları gidererek ilişkileri düzeltmeye; revizyonistlere karşı mesafeli durmaya ve özellikle de Mussolini'nin tehditlerine karşı koymaya ¹²⁷ çalıştı. Türkiye, Wilson İlkeleri çerçevesinde Uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması için bir platform olması düşünülen Milletler Cemiyeti'ne Musul konusunda verdiği aleyhte karara rağmen 1932'de üye oldu. Aynı şekilde Avrupa'da giderek belirgin hale gelen Statükocu İngiltere ve Fransa taraftarları ile revizyonist Almanya ve İtalya ülkeleri arasındaki gerilimin giderek arttığı bir dönemde, Balkanlar'da güvenliğin sağlanması ve muhtemel bir savaş durumunda Balkan ülkelerinin dış saldırılara karşı kendilerini koruyabilmeleri hedefine yönelik olarak, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında 1934 yılında Balkan Pakti imzalandı. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin, Balkan Pakti ile Balkanlar'daki komşuları ile Sadâbat Pakti ¹²⁸ ile de doğu ve güneydoğudaki komşuları ile olan sınırlarını güven altına alınmasının ötesinde bir strateji belirlemeye de çalıştı. Türkiye, İtalya'nın Akdeniz ve Ortadoğu'daki niyet ve tehditlerine karşı oluşturulan Balkan Pakti'na ve yine İtalyan ve Rus tehditlerine karşı Sadâbat Pakti'na kendi aralarındaki sınırları garanti eden bir anlaşmadan ziyade, akit taraflarının sınırlarını diğer devletlere karşı koruyabilecek bölgesel bir savunma teşekkülünün ön aşaması olarak gördü. Türkiye, Balkan devletleri arasında eşitlik esasına dayanan kurumsal bir işbirliğinin Avrupa politikasında önemli bir yere sahip olacağını düşündü. ¹²⁹

Bu dönemde, döneminde Türkiye'nin güvenliğinin zaafa uğramasına sebep teşkil eden sorunlardan biri de Türkiye'nin

savunmasında jeostratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Boğazlar sorunu gelmekteydi. Lozan Antlaşması'nda (24 Temmuz 1923) ek bir protokolle imzalanan "Boğazlar Sözleşmesi" Türkiye'yi tatmin etmekten uzaktı. Zira her iki boğazın iki yakasında da, Çanakkale'nin doğu ve batısında 20'şer, İstanbul Boğazı'nda 15 km., askerden arındırılmış bölge bulunacak; Marmara Denizi'ndeki adalara asker konuşlandırılmayacaktı. Boğazların güvenliği ise Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında bulunmakta ve Boğazlar, MC tarafından oluşturulan bir "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilmekteydi. ¹³⁰ Bu haliyle Türkiye'nin Boğazlar üzerinde hâkimiyetinden bahsetmek söz konusu değildi. Türkiye'nin güvenliği için stratejik öneme sahip olan Çanakkale ve İstanbul boğazlarını savunma tedbirlerini alması mümkün görünmüyordu. Avrupa'da Almanya'nın başını çektiği revizyonistler ile İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettikleri Statüko taraftarları arasında giderek tırmanan gerilim, Türkiye'nin Boğazların statüsünü kendi lehine yeniden düzenlenmesini sağladı. Türkiye, akidleştiği taraflara gönderdiği notada uluslararası mevcut ortamda "kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması" için Lozan'da belirlenen statünün değiştirilmesi yönündeki talebi 20 Temmuz 1936 yılında Montreux'de yapılan yeni bir sözleşme ile kabul edildi. Bu sözleşme ile Türkiye Boğazlarda kendi güvenliğinin sağlanması ve hâkimiyet haklarını sınırlayan Boğazlar statüsünü kendi lehine değiştirmeyi başardı ¹³¹

2. SONUÇ

Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra Türkiye, yeni bir barış yolu politikasıyla Balkan devletleri, komşuları ve yakın doğu İslam devletleriyle yeniden politik ve diplomatik ilişkiler başlattı. Ortak barış ve ortak güvenlik işbirliğine dayalı ikili anlaşmalar yaptı. Bu ikili anlaşmalarda, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun içinde bulunduğu durum da dikkate alınarak

¹²⁷ Oran, *a.g.e.*, s. 253.

¹²⁸ Soysal, *a.g.m.*, s. 3129-3158; Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

¹²⁹ Gönlübol, *vd.*, *a.g.e.*, s. 103.

¹³⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s. 580 ve Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 343.

¹³¹ Demiray, *a.g.m.*, s.122; Uçarol, *a.g.e.*, s. 585; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ed.: Abdullah İlgazi, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.212-225.

“iyi komşuluk, barış, dostluk ve kardeşlik” yaklaşımıyla gerçekçi bir dış politika izlemeye çalıştı. 1930’lu yıllarda dünyadaki ekonomik kriz ve barışın tehlikeye girmesi Balkanları ve Ortadoğu’yu da etkiledi ve bu durum, devletleri ikili ve çoklu işbirliğine ve bölgesel ittifaklara yönlendirdi. Dünyada ortaya çıkan yayılmacı(revizyonist) ve statükocu(anti-revizyonist) gruplaşmalar ve eğilimler, Balkan ve Ortadoğu devletleri arasında da yayılmaya başladığı için, Balkanlarda ve Ortadoğu’da statükonun devamını hedefleyen devletler arasında ortak barış ve ortak cephe güvenliğini sağlayacak ittifakların kurulmasının yolunu açtı. Bu ittifakların oluşmasında büyük oranda Türkiye etkili ve öncü oldu.

Bölge ülkeleri ve diğer büyük devletlerle iyi ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, ikinci on yılında “Yurtta barış, dünyada barış” politikasıyla, başta Balkanlarda olmak üzere doğu Akdeniz havzasında ittifaklar kurarak, Avrupa Birliği benzeri bir çevresel bölge birliği kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki yeni Türkiye’nin ortak barış ve ortak güvenlik amaçlı oluşturmaya çalıştığı bu birlik projesini, II. Dünya Savaşı’nın sebepleri ortadan kaldırdı.

KAYNAKÇA

ARAS, Tefik Rüştü, *Atatürk’ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.

AYKAN, Mahmut Bali, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1(1994), s.23-59.

BARLAS, Dilek, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail

Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 361-373.

BAYÜLKEN, Haluk, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.36, C. 12, Kasım 1996:

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=714>, 05,06, 2011.

BIYIKLI, Mustafa, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. 1, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.11-34.

BIYIKLI, Mustafa, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi-*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2007.

BİLGE, Suat, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5(Haziran 1959), s.1-30

BODUR, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

ÇELİK, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969.

DAKUKİ, İbrahim, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri 15- 18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1994, s.511-513

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.

DEMİRAY, Muhittin, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008.

DUHAMEL, Georges, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956.
Düştur, 3. Tertip, C. 15.

ERKUN, Vecdet, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 1999.

GÖNLÜBOL, Mehmet- Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası: 1919-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

GÖNLÜBOL, Mehmet v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 1969.

GRESH, Alain – Vidal, Dominique, *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991.

İLGAZİ, Abdullah (Ed.) *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011.

KARAOŞMANOĞLU, Ali, "Basra, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaların Tartışması: Yanılgılar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2, Mayıs 1983, s. 3-9.

KOCANOĞLU, Mehmet "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar Unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.

KURTCEPHE, İsrail – Beden, Aydın, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Musul-Kerkük Politikası",

Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.419-511.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer *Türk-İngiliz İlişkiler(1919-1926)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Terc. Seha L.Meray, Takım: II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001.

SOYSAL, İsmail, "1937 Sadâbât Paktı", *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.3129-3158.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar 1919-1980, Ed.: Baskın Oran, C. I, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 2003.

UÇAROL, Rifat, *Siyasî Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

YAZICI, Reşat, *Türkiye, İslâm Ülkeleri, Antlaşmalar ve Mevzuat*, C. I-II, Ankara 1982.

SHAW, Stanford J., "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19 .05.2012.

"Locarno Antlaşması", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22.05.2012.

"Britanya-İmparatorluğu", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_İmparatorluğu, 22.05.2012.

“Kellog Briand Paktı”, [http://tr. wikipedia.
org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı](http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı), 22. 05.
2012

İlk Yayınlanma Tarihi; Yenifikir Dergisi SAYI:
9/Temmuz-Aralık 2012 Shf:**151-166**

Türklerde İsim Tabusu ve Bazı Yansımaları*

Ahmet Nahmedov**

Öz

Dünyanın pek çok yerinde görülen isim tabusu çok eski zamanlardan farklı sosyal ve ekonomik düzeydeki halkların hayatında etkili olmuş ve çeşitli nedenlerle Tanrı, hükümdar ve akraba adlarının zikredilmesine getirilen yasaklarla günümüze dek yaşatılmıştır. J. G. Frazer genel olarak isim tabusunu sempatik büyü olayı ile ilişkilendirmekte ve bunun iki sebebini göstermektedir: Birincisi, kötü ruhların dikkatini çekmemek, ikincisi ise kişinin gerçek ismini öğrenen büyücünün kötülük yapmasını önlemek içindir.

Türklerde isim tabusunun kişi/akraba, tanrı/iye/ruh ve bazı hayvan (muhtemelen totem) adlarının zikredilmemesi ve/veya değiştirilmesi gibi şekilleri bulunmaktadır. Türklerde özellikle erkek çocuklara belli bir yaşa kadar ad verilmemesinin veya kötü adlar takılmasının sebebi onları kötü ruhlardan korumak olmuştur. Kötü ruhların gerçek isimlerinin zikredilmeyerek bunun yerine onların bazı özelliklerini betimleyen tabirlerin tercih edilmesinin, bunlardan gelebilecek kötülüklerden koruma amaçlı yapıldığı açıktır.

Hayvanların insanları duyma ve anlama yeteneğine sahip olduklarından dolayı, özellikle yırtıcı, tehlikeli hayvanlardan korunmak için bunların gerçek isimleri söylenmemiş, yerine farklı sıfatlar kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İsim tabusu, Kötü isimler, Hükümdar isimleri, Tanrı/iye isimleri, Hayvan isimleri.

Name Taboos in Turks and Some Reflexions it

Abstract

The name taboo which is observed in many places around the world has been influential in the life of people at different social and economic levels since old times and has been carried up to now with prohibitions in mentioning the names of Gods, emperor and relatives. J. G. Frazer relates the name taboo with attractive magic incident and states two reasons for this: First one is not to draw the attention of bad souls the second one is to prevent bad deeds of magician who learns the real name.

The name taboo among Turks has different types such as not mentioning and /or changing the names of person/relative, god/possessor/soul and some animals (probably totem).

The reason for not giving a name or giving false names especially to boys among Turks is to prevent them from bad souls.

It is clear that people prefer some characteristics of bad souls instead of naming their real names in order to defend themselves from their bad deeds.

Since animals have the ability to hear and understand people, the names of especially predacious and dangerous animals were not mentioned in order to prevent themselves, different attributions were given instead of this.

Keywords: Name taboo, bad names, Names of emperors, names of God/possessor, names of animals.

* 19-25 Nisan 2010 tarihinde Çeşme/İzmir’de gerçekleşmiş II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi’nde sunulmuş bildirinin genişletilmiş varyantı.

**Prof. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / AYDIN
anahmedov@adu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 10.11.2016

Makale Kabul Tarihi: 12.11.2016

Dünyanın pek çok yerinde görülen isim tabusu çok eski zamanlardan farklı sosyal ve ekonomik düzeydeki halkların hayatında etkili olmuş ve çeşitli nedenlerle Tanrı, hükümdar ve akraba adlarının zikredilmesine getirilen yasaklarla günümüze dek yaşatılmıştır.

J.G.Frazer *Altın Dal* kitabında isim tabusunun dünya halkları arasında mevcut olan birkaç şeklini vermektedir:

Kişî İsimlerine Getirilen Tabu

İlkel toplumların görüşüne göre, isimle onu taşıyan kişi veya nesne arasında tesadüfî ve hayalî değil gerçek ve maddî bir bağlantı bulunmaktadır ve insan vücudunun bir parçası olan saç, tırnak gibi, isim kullanılarak da birisine büyü yapmak mümkündür (Frazer, 1984: 235).

Bu yüzdendir ki pek çok halkta insanların gerçek isimlerinin saklanması geleneği yakın zamanlara kadar süregelmiştir. Örneğin Eski Mısır'da her kişinin iki ismi olmuş: Gerçek ve iyi veya büyük ve küçük. İyi veya küçük ismi herkes bilmiş, gerçek veya büyük isim sadece anne baba tarafından bilinmiş ve yalnız özel törenlerde (örneğin, nikâh töreni) kullanılmıştır. Günümüzde yaygın olan "göbek adı" geleneğinin bu inanışla ilgili olduğu ve İslamiyet'le Türk toplumunda yerleştiği açıktır.

Merkezi Avustralya yerlileri günlük isimleri dışında, ihtiyarlar tarafından verilmiş gizli bir isme de sahip olmuşlar. Sadece özel törenlerde kullanılan bu ismi, kadınların ve yabancıların yanında söylemek büyük bir kabahat olarak görülmüştür. Yerlilere göre, gerçek ismi öğrenen başka bir boya ait kişi ona büyü yaparak zarar verebilir (Frazer, 1984: 236). Kızılderili Çilot boyları da kendi isimlerinin özellikle yabancıların huzurunda sesli olarak söylenmesinden kaçınmışlar. Onlara göre kötü ruhlar insanın ismini bilmedikleri sürece ona bir şey yapamazlar. Ama duydukları zaman gelir ve kötülük yaparlar. Araukanlar ise isimlerini öğrenen yabancıların onların üzerinde güç

sahibi olacağından çekindikleri için bu tür sorulara "Benim adım yok" demişler (Frazer, 1984:236).

Arap halkları, Endonezya ve Malezya yerlilerinde ise yetişkinlerin çocuklarının adıyla çağırılması (şunun babası, annesi) geleneği görülmektedir. Hindistan'ın Assam bölgesinde çocuk doğduktan sonra ebeveynler kendi isimlerini kullanmaz, çocuklarının ismiyle anılırlar. Çocuksuz çiftlere ise "çocuksuz baba", "çocuksuz anne" diye hitap edilir. Bu durum çocukların düşmanlarının, yani onlara büyü yapacak birisinin olmamasıyla açıklanıyor (Frazer, 1984:238-239).

Bu geleneğin bir uzantısı olarak akraba isimlerine getirilen yasaklar da dikkat çekmektedir. Bu yasak kan bağı ile, özellikle nikâh sonucu oluşan akrabalıklarda geçerlidir. Yasaklı adlar arasında karı ve koca, bunların akrabalarının adları yer almaktadır. Çoğu zaman sadece ad değil, bununla aynı anlama gelen ve hatta çağrışım yapan kelimeler de tabu kapsamına girer. Güney Hindistan'da kocanın isminin rüyada bile söylenmesinin onun ölümüne yol açacağına inanılmaktadır (Frazer, 1984:240). Bazı Kuzey halkları bu yasağı kardeşlerinin, yeğenlerinin ve kuzenlerinin eşlerinin anne-babasına kadar genişletiyorlar. Yeni Gine'de nikâh sonucu akraba olanlar artık birbirlerine adları ile hitap edemezler. Bu yasak nişan töreninden hemen sonra, yani nikâha kadar geçerlilik kazanır (Frazer, 1984:21).

Hükümdar İsimlerine Getirilen Tabu

Sıradan insan isimleri ile ilgili görülen bu yasak, hükümdar ve kutsal sayılan kişilerin isimlerine de uygulanmıştır. Benin'de, Merkezi Afrika'da, Madagaskar'da, Polinezya'da hükümdar isimleri ve bunlara benzeyen tüm kelimeler yasaklı olduğu gibi Tayland'da, Kore'de idam cezası veriliyor, Taiti'de ise sadece bu ismi zikreden kişi değil, tüm akrabaları da idam cezasına çarptırılıyordu (Frazer, 1984:246-248).

Eski Yunanistan'da din adamları ve yüksek rütbeli devlet memurlarının ismi de tabu sayılıyordu. Dinî göreve getirilen kişi yeni kutsal isim alıyor ve gerçek ismi tunç veya kurşun bir levhaya yazılarak unutulması için denizin derin sularına atılıyordu. Bugün Hristiyan din adamlarının göreve gelince yeni bir isim almalarının temelinde bu pagan gelenek yatmaktadır. Aynı uygulamayı gizli örgüt yöneticileri ve mensuplarında da görmek mümkündür.

Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han için "Ulaş oğlu, Bayındır Hanuñ güyegüsü, Kalın Oğuzuñ devleti, Tülü kuşuñ yavrusı, Türkistanuñ diregi, Amıt suyuñ aslanı, Karaçuguñ kaplanı, Koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ babası"(Ergin,1997:95), "Salur bigi, Salur görki"(Ergin,1997:163) gibi sıfatların kullanılması geleneği Osmanlılar döneminde de devam etmiş, sultanların isimlerinin önünde onların bazı özelliklerini yansıtan kelimelere yer verilmiştir. Örneğin, 1565 tarihli bir belgede Sultan Selim'in isminin önünde

"... Sultân-ı selâtin-i Şark ve Garb, sâhib-kırân-ı memalik-i Rûm ve Acem ve Arab, kahraman-ı kevn ü mekân, Neriman-ı meydan-ı zemîn ü zamân, Ak-deniz'in ve Kara-deniz'in ve Ka'be-i mu'azzama ve Medîne-i münevverenin ve Kuds-i şerîfin ve taht-ı Mısır-ı nâdire-i asrın ve vilâyet-i Yemen ve Aden ve San'â'nın ve dârus'sedad-ı Bağdad ve Basra ve Lahsa'nın, Medâin-i anuşin-i Revan'ın ve diyar-ı Cezâir ve Azerbaycan'ın ve Deşt-i Kıpçak ve Tatar'ın ve Kürdistan ve Luristan'ın ve külliye Rûmeli ve Anadolu ve Karaman ve Eflâk ve Boğdan ve Üngürüs memleketlerinin ve bunlardan gayri nice memâlik ve diyar-ı azîmü'l-itibarın Pâdişahı ve Sultanı..." unvanları yer almaktadır (Gökbilgin,1992:58-59).

Tanrı İsimlerine Getirilen Tabu

Eski halkların bu geleneği kendi tanrıları için de uygulaması oldukça doğal görünmektedir. Şöyle ki Eski Mısır mitolojisinde bereket tanrıçası İside büyü yardımı ile Güneş Tanrısı ve aynı zamanda Baş Tanrı Ra'nın ger-

çek ismini öğrenerek onun güçlerine sahip oluyor ve üzerinde hâkimiyet kuruyor. İside kendisi de Yunan ve Roma kaynaklarında "Bin ismi olan" olarak anılıyor (Mifi Narodov Mira,1987:568-569). Eski Romalılar da düşmanlar onu kendi taraflarına çekemesinler diye Roma şehrinin koruyucu tanrısının ismini gizli tutmuşlar.

İslamiyet'te Allah'ın doksan dokuz isminin (Esmâ-yi Hüsnâ) hepsi onun belli özelliklerin betimleyen sıfatlardır. Gerçek yüzüncü isim ise bilinmemektedir.

J. G. Frazer genel olarak isim tabusunu sempatik büyü olayı ile ilişkilendirmekte ve bunun iki sebebini göstermektedir: Birincisi, kötü ruhların dikkatini çekmemek, ikincisi ise kişinin gerçek ismini öğrenen büyücünün kötülük yapmasını önlemek içindir.

Türklerde isim tabusunun kişi/akraba, tanrı/iye/ruh ve bazı hayvan (muhtemelen totem) adlarının zikredilmemesi ve/veya değiştirilmesi gibi şekilleri bulunmaktadır.

Kişi/Akraba İsimlerine Getirilen Tabu

Diğer halklarda görülen yetişkinlerin isimlerine yasak getirilmesi Türklerde daha geniş olarak çocuklarla ilgili kullanılmıştır. Yaygın olan inanışa göre, çocuklar belli bir yaşa kadar kötü ruhların verebileceği zararlar karşısında güçsüzler ve onları korumak için ya hiç ad verilmemiş ya da kötü adlar takılmıştır. Bunun izleri Dede Korkut abidesinde görülmektedir. Bugaç, ad alana kadar "oglan, Dirse Han'ın oğlancığı" (Ergin,1997:81), Bamsı Beyrek "Boz oğlan" (Ergin,1997: 119) olarak geçer.

Tuva Türkleri 19. yüzyıla kadar erkek çocuklara on yaşından sonra ad vermiş, bu zamana kadar ise onlara "çocuk, oğul" vs. demişler

(www.andain.ru/articles/inm_tuvincy.html).

Bu konuda en yaygın pratik kötü ad verme geleneğidir. Yakutlar yeni doğan çocuğu abaahı adlı kötü ruhlardan korumak için ona kötü

anamlı bazen de köpeklere verilen adlarla seslenmişler. Altay Türklerinde de eskiden “İyt Kulak”, “İyt Kuyruk”, “Dıyaman Kız” gibi çocuk isimleri görülmektedir. Teleütler, özellikle önceki çocuklar ölmüşse, yeni doğan çocuğa “Çoçko” (domuz), “İt” vb. isimler vererek onları kötü ruhlardan korumayı amaçlamışlar (Aleksyev, 1980: 146 vd.).

Tuva Türklerinde 20. yüzyıl başlarına kadar çocukları ölen aileler çocuğa iki ad vermişler. Birincisi, kötü ad (Bagay ool “kötü çocuk”, Mıyak ool “tezek çocuk” vs.), ikincisi ise normal isim. Ama ikinci isim çocuk büyüyene kadar söylenmemiş

(www.andein.ru/articles/inm_tuvincy.html).

Bu pratiğin esas amacı çocukları kötü ruhlardan korumak olduğu için genelde onların sevmediği kötü kokulu nesnelerin (Sarımsak, Bokbay, Tezekbay, Sasık “çürük”, Sirke “çürük” vb.) veya hayvanların (İt, Köpek, Karga, Çakal, Kurtcebe, Çoçko “domuz” vb.) isimleri geçici veya koruyucu isim olarak çocuklara verilmiştir.

Günümüzde sıkça rastlanan, çocukları severken onlara “maymun, çirkin, domuz, kel” vs. denmesi de bu inanın izleri olarak görülebilir.

Türklerde kişi isimlerine getirilen yasağın bir şekli de evlilik yoluyla oluşan akrabalık ilişkileri sonucu eşlerin en yakın akrabalarının adlarını ve bunlara benzer kelimeleri söyleme geleneğidir. Diğer halklarda da var olan bu tabu hemen hemen bütün Türklerde görülmektedir.

Altay Türklerinde gelin yaşlı akrabalarına, koca da eşinin ailesindeki yaşlılara gıyabında bile adı ile hitap edemez. Bunun için “Aka” (ağabey), “Ede” (abla), “Abay” (dede) kelimelerinin yanı sıra “şunun annesi, babası” gibi tabirler kullanılmaktadır. Bazı durumlarda eş anlamlı kelimeler (Örneğin Çoçko “domuz” yerine “Kakhay” gibi) tercih edilse de kişinin yüzüne karşı söylenmezdi.

Kumık Türklerinde “at çasırgan” (ad gizleme, saklama) olarak bilinen bu geleneğe

göre, kadına kocasının adı sorulsa onun adaşı olan kişileri gösteriyor. Aile içinde ise kocası için özel bir lakap kullanıyor ki bazen çocuklar da babalarına bu lakapla hitap eder. Kocasının babası, annesi, büyük erkek kardeşleri ile aynı adı taşıyan kişiler içinse “Atabız atlı, anabız atlı, ulla ças atlı” (babamızla, annemizle, kocamın ağabeyleriyle aynı adı taşıyan) tabirlerini kullanıyor. Koca da gerek aile gerekse de toplum içinde eşine özel bir lakapla hitap eder (İstorya, 1988: 254).

Bu geleneğin Kazak Türklerindeki ilginç bir örneğini W. Radloff (Radloff, 1994: 264) vermektedir:

“Onlara (kocasının yaşlı akrabalarına – A. N.) yüzünü göstermekten utandığı gibi adlarını söylemesi de caiz değildir, hatta yaşlı akrabasından birisinin adı başka bir şeyin ismine benzediği zaman dahi bu nesne için başka bir söz bulmalı ve kinaye ile maksadını anlatmaya çalışmalıdır. Mesela, yaşlı bir akrabası Kaskır-Bay (Kurt Bey) adında ise, kurt için Tatarca ‘börü’ veya ‘ululama’ sözünü kullanır; akrabasının adı Koyışt (koyuncu) ise, koyuna ‘mangrama’ (meleyen) der; yine akrabasının adı Koja ise, kuzuya (kozi – A. N.) benziyorsa, kuzu için ‘mangramanın balası’ tabirini alır.”

Yine Radloff, Altay Türklerinde kadının kocasına “Abşıyagım” (ihtiyarım), kocasının da ona “Apakayım” (karıcığım) dediğini kaydetmektedir (Radloff, 1994: 70).

Aynı geleneğin bugün de Anadolu’nun çeşitli yörelerinde yaşatıldığı görülmektedir. “Gelinler, Kars çevresinde ve Doğu Anadolu’nun birçok yerinde çocuklarının yanında eşlerine isimleri ile hitap etmezler; ‘babası’ veya ‘babaları’ diye seslenirler. Aynı şekilde kaynanalarının yanında ‘oğlun’, başkalarıyla konuşurken ‘bizimki’, ‘bizim herif’ veya ‘kişi’ sıfatlarını kullanırlar. Anadolu’da bu uygulamaya ‘ses saklama’ veya ‘ses sakınma’ denir.” (Kalafat, 1999:115). Bir diğer kaynak Harput ve çevresinde gelinin kocası için “bizimki”, “kendini”, “kendüsü”, kayınbabası için “efendi baba”, kayınbiraderi için “efendi ağabeg” lakaplarını kullandığını yazmaktadır (Araz, 1995: 107).

Bu geleneğin izlerini Dede Korkut destanlarında da görmek mümkündür. Kahramanlar eşlerine “Han kız, kadını, başım bahtı, evim tahtı, selvi boylum” vb. ifadelerle, kadınlar da “Koç yigidim, şah yigidim, han babamın gü-yegüsi, kadın anamın sevgüsü” gibi kelimelerle hitap ederler.

Günümüzde yazı diline de geçmiş olan “karı” (karımak – yaşlanmak, ihtiyarlamak) ve “koca” (kocamak – yaşlanmak. Azerbaycan Türkçesinde “yaşlı, ihtiyar adam” anlamında bugün de kullanılmaktadır) kelimeleri aynen Altay Türklerinde olduğu gibi “ihtiyar, yaşlı” anlamına gelen sıfatlardır. Bugün artık eskimiş olan “zevç-zevce”, “refik – refika” yerine her iki cins için de kullanılan “eş” ve “hayat arkadaşı” da betimleyici tabirler olup tabu kapsamına giren ve artık unutulmuş kelimeleri karşılamaktadır.

Bu uygulama çocuk isimlerinde olduğu gibi kötü ruhlardan korunma amaçlı olarak açıklanabileceği gibi, ileride ele alacağımız iye ve tanrılara saygı ifadesinin yaşlı akrabalara, eşlere yönelik bir uygulaması gibi de düşünülebilir ki ikincisi bize daha mantıklı olarak görünüyor.

Tanrı / İye / Ruh İsimlerine Getirilen Tabu

Buradaki tabuları iki kategoride ele almak mümkün: Birincisi, zarar vermeleri muhtemel olan kötü ruhlar, ikincisi ise aslında insanları koruyan, yardım eden, fakat saygısızlık görürse kötülük de yapabilen iye (eezi) ve tanrılarla ilgili tabular.

Kötü ruhlar genelde insanlara çeşitli hastalık musallat eden ve onların kutlarını çalan ruhlarla bazı ölmüş akrabalar ve şamanların ruhlarıdır. N. Alekseyev’e göre, Yakutlar bu ruhların gerçek simlerini söylemezler. Çünkü onlar adını zikreden kişiye gelir ve ona zarar verebilirler. Bu yüzden ki yukarı dünya Abaahı/Abaası’larının adları gerçek değil, bunların karakteri veya dış görüntüsünün herhangi bir özelliğini yansıtır. Örneğin, Uluutuyar

Uluu Toyon (Korkunç ve Ulu Efendi), Keke Çuoraan Toyon (Yüksek Sesle Konuşan Efendi), Khara Suorun Toyon (Siyah Eğilmez Efendi) vs. gibi isimler hareket ve tavırlarındaki özellikleri; Odun Khallaan Kusa (Odun Göklerinin Kızı), Kıray Khallaan Abaasita (Uzak Göklerin Abaası) vs. yaşadıkları yeri yansıtmaktadır (Alekseyev, 1984: 29).

Yakutlara göre, bazı bedensel ve aklî noksanları olan kişiler kadınların kötü ruhlarla olan ilişkisinden doğmuşlar. Onlar Abaası’ların çocukları sayılıyorlar. Bu yüzden de öldükten sonra ruhları “üör” yani kötü ruh oluyor. Yakutçada üör “sürü” anlamına gelmektedir. Kötü ruha dönüşen insanları gerçek isimleriyle değil, üör olarak adlandırma, onların kendi isimlerini duyarak gelecekleri ve kötülük yapacakları inancıyla ilgilidir (Alekseyev, 1980: 165, 167).

Güney Sibirya Türklerinde yer altı tanrısı, Erlik olarak bilinse de daha fazla “Adam” (babam) veya “Adazı” (babası) olarak anılmaktadır. Yakut Türklerinde yer altı dünyasının hükümdarı Arsan Duolay da karakteri veya dış görünüşünü yansıtan “Adagalaah Ala Buuray Toyon”, “Buor Malahay”, “Dyulurba Khara Toyon” gibi adlarla adlandırılıyor (Alekseyev 1984: 49, 50, 56).

Bu farklı tabirlerin kullanılmasının esas sebebi kötü ruhların kendi isimlerini duyunca gelip kötülük yapmalarını engellemektir. Bugün Anadolu’da “cin” kelimesi yerine “üç harfli”, “iyi saatte olsunlar” gibi tabirlerin kullanılması da bu inançla ilgilidir.

Eski Türklerin bütün maddî ve manevî hayatını gökte ve orta dünyadaki tanrı ve iyeler yönetmiş, sağlıklı, refah içinde bir yaşam, avda başarı, tabiat olayları vs. bunlarla ilgili olmuştur. Olağanüstü güçler yardımları ve verdikleri nimetlerin karşılığında insanlardan çeşitli kurbanlar dışında bir de saygı beklemişler. Gördükleri saygısızlık karşısında kötülük yaptıktan bile çekinmemişler. Bu saygının tezahürlerinden birisi de onlara gerçek isimleri ile hitap etmemektir.

Bunun birkaç örneğini N. Alekseyev vermektedir: Kuzey Yakutları avcılara yardımcı olan av iyesi ve hayvanların sahibine “Ehe-keen” derler. Bu güçlü ve kutsal ruhun tam adı olan “Baay Bayanay” tabu ve “ağır” sayılıyordu ve sadece ayinlerde söylenirdi (Alekseyev,1980: 227).

Merkezî Yakutlarda su iyesi için birkaç isim bulunmaktadır: Erilik-Efendi, Çıkçılın-İhtiyar, Ukulan-Efendi, Kösökh Bollokh Toyon. Balık avlayan Yakutlar avlandıkları göl veya nehrin iyesine yardım için hitap ettiklerinde onu adı ile çağırılmaz, saygıyla “Ebe” (nine) derler (Alekseyev, 1980: 228 - 229).

Katun Nehri’nin sağ kıyısında yaşayan Altay boyları orman (tayga) iyesine Kudan-Biy derler. Ama av sırasında avcılar onu Tayga-Tös diye çağırırlar. Bu ruh ona saygılı davranılırsa avda başarı sağlar, saygısızlık görürse avcıları cezalandırır veya köylerine kurt sürüleri göndererek hayvanlarını mahveder (Alekseyev, 1980: 231).

Türk mitolojisinde bereket tanrıçası, doğum yapan kadınların ve çocukların koruyucusu olarak bilinen Umay/Imay/May-ene de çoğu zaman Pay-ice (zengin anne), Ulug Akh İne (ulu beyaz anne) olarak adlandırılır.

Bu sebeptendir ki Türklerde Gök Tanrı veya Baş Tanrı’nın çok farklı isimleri ile karşılaşılır ve gerçek ismi tespit etmek mümkün olmuyor. Şöyle ki bazı Altay boylarına göre gökte, Ay ve Güneş’ten yukarıda, Altın Saray’da yaşayan Baş Tanrı Ülgen veya Ülgön; diğer boylarda Kögö Mönkö Adazı (Ebedi Mavi Göğün Babası); Hakas, Sagay, Beltir vd. boylarda Kuday adlandırılmaktadır. Bunlardan bazıları tanrının sıfatlarını yansıtmaktadır. Kuday kelimesi ise muhtemelen İran kültüründen (Hüda) alınarak yasaklı kelime yerine kullanılmıştır ki bunun da örneklerini yukarda görmüştük.

Hayvan İsimlerine Getirilen Tabu

İsim tabusunun etkili olduğu bir diğer kategori de bazı hayvan isimleri ile ilgilidir.

Bunlardan en belirgin olanları ayı ve kurttur. Bu hayvanlar birçok Türk boyu tarafından totem olarak görülmüş ve bu boyların kutsal atası ve koruyucusu sayılmışlar. Ayrıca güçlü ve vahşi oldukları için de bunlardan korkulmuştur.

Güney Sibiry ve Yakut Türklerinde ayı ile akrabalık ilişkilerini ifade eden pek çok kelime kullanılmaktadır: Yakutlarda “Ehe” (dede), “Kırdyagas” (ihtiyar); Altay boylarında “Abaay” (kayınbirader veya akraba), “Karındaş” (kardeş), “Taay” (dayı) vb. Şor ve Tuva Türkleri de ayıya ata, baba, dayı anlamına gelen kelimelerle hitap etmişler. Bunun dışında ayının bazı özelliklerini vurgulayan kelimeler de kullanılmıştır: Yakutlar “Tıataağı” (orman adamı), Tuvalar “Kayırakhan” (hükümdar), “Çaaş Bora” (sakin boz), Hakaslar “Acakh” (ihtiyar), “Agıglıkh” (Köpek dişli). Fakat hepsinin de ayı için kullandığı ve “yerin altında kulağı olan, duyan” anlamına gelen “yer kulak-tu”/ “çir khulakhtıg”/ “çir khulakh” tabiri ayının kendi hakkında konuşulanların tümünü duyup anladığına olan inançla ilgilidir.

Bugün Anadolu’da ayıya “Kocaoğlan” denmesi ve dilimizde yaşayan “Ayıya dayı deme” ve “Yerin kulağı var” deyimleri de ayı kültü ile ilgili oluşmuştur.

Büyük olasılıkla Türk kültürünün etkisiyle Rusça’da da ayının gerçek ismi kaybolmuş, yerini “bal yiyen” anlamındaki “medved” kelimesi almıştır. Fakat bir süre sonra bu ad da tabulaşarak yerine “kosolapıy” (eğri pençeli), “lesnoy hozyain” (orman ağası, sahibi), “barin” (efendi, ağa), “dyadya Mişa” (Mişa dayı) gibi kelimeler getirilmiştir.

İsmi tabulaşan bir diğer hayvan da kurttur. Türk halklarında kurdun gerçek ismi yerine bazı özelliklerini yansıtan kelimelerle karşılaşırız. Yakutlar kurt için “kuturuktaakh” (kuyruklu), “kök tay” (gök dayı); Tuvalar “uzun kudruk” (uzun kuyruklu), “kök karak” (yeşil gözlü), “çeler ang” (koşan hayvan); Hakaslar “khatıg moyın” (sert boyunlu), “çağı agayı” (yazı, kır köpeği) gibi kelimeler kullanmışlar.

Oğuz Türkleri ise eski “börü” kelimesini tümüyle tabulaştırarak yerine “haşere, böcek” anlamındaki “kurt” kelimesini getirmişler.

Daha sonraki dönemlerde bu tabu totem olmayan fakat zarar verebilen canlılara da şamil edilmiştir. Örneğin, Ege Bölgesinde “akrep” kelimesi kesinlikle telaffuz edilmez, bunun yerine “kuyruklu” denir. “Yılan” adı daha eski zamanlarda tabulaşmış ve onun için kullanılan “sürüngen” (sürünen) kelimesi bu familyanın ortak adı olmuştur.

Bu pratiğin temelinde avcı kültürünün ürünü olan hayvanların insanları duyma ve anlama yeteneğine sahip olmaları inancı yatmaktadır.

SONUÇ

Türklerde özellikle erkek çocuklara belli bir yaşa kadar ad verilmemesinin veya kötü adlar takılmasının sebebi onları kötü ruhlardan korumak olmuştur. Kötü adların, Tuvalarda görüldüğü gibi, önceleri koruyucu, geçici ikinci ad olarak verildiği ama zamanla değiştirilmeyerek kişilerin gerçek ismi olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Evlilik sonucu oluşan akrabalıklarda görülen “ad saklama, değiştirme” geleneği her ne kadar kötü ruhlardan korunma amaçlı olarak yorumlansa da, bunun koruyucu İye ve Tanrılara yapılan saygının aynısı bir uygulama olduğu daha muhtemel gözükmektedir.

Kötü ruhların gerçek isimlerinin zikredilmeyerek bunun yerine onların bazı özelliklerini betimleyen tabirlerin tercih edilmesinin, bunlardan gelebilecek kötülüklerden koruma amaçlı yapıldığı açıktır.

Koruyucu İye ve Tanrılara gerçek isimleri ile hitap etmeme, bunun yerine çeşitli lakaplar kullanma geleneğinin, toplum içinde yaşlı akrabalara saygı gösterme ile aynı pratikten kaynaklandığı düşünülebilir. Burada önemli olan, bu İye ve Tanrıları kızdırmamak, yardım etmeleri için ikna etmek, merhamete getirmektir.

Hayvanlar insanları duyma ve anlama yeteneğine sahip olduklarından dolayı,

özellikle yırtıcı, tehlikeli hayvanlardan korunmak için bunların gerçek isimleri söylenmemiş, yerine farklı sıfatlar kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

ALEKSEYEV N.A. (1980), *Ranniye Formu Religii Tyurkoyazıcnıh Narodov Sibiri* (Sibirya Türk Halklarında İlkel İnanç Şekilleri). Novosibirsk

ALEKSEYEV N.A. (1984), *Şamanizm Tyurkoyazıcnıh Narodov Sibiri* (Sibirya Türk Halklarının Şamanizmi). Novosibirsk

ARAZ, Rıfat (1995), *Harput'ta eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara

ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı*. Giriş – Metin – Faksimile. C.1, TDK Yayınları, Ankara

FRAZER J.G. (1984), *Zolotaya Vetv* (Altın Dal). Moskova

GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1992), *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*. Enderun Kitapevi, İstanbul

İSTORİYA (1988), *İstoriya Narodov Severnogo Kavkaza s Drevneyşih Vremyon do Kontsa XVIII v.* (En Eski Zamanlardan 18. yy. Sonlarına Kadar Kuzey Kafkasya Halkları Tarihi). Moskova

KALAFAT, Yaşar (1999), *Doğu Anadolu'da eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara

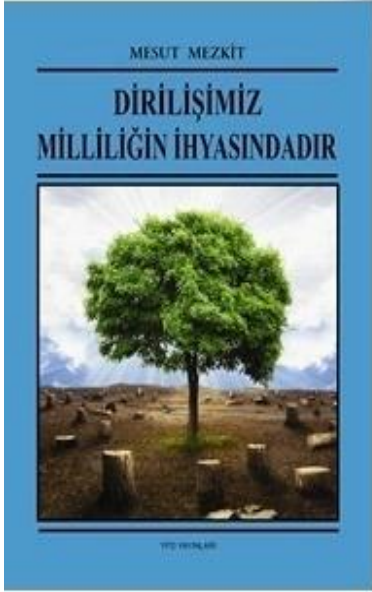
MİFİ Narodov Mira (1987), (Dünya Halkları Mitleri). C.1, Moskova

RADLOFF W. (1994), *Sibiryadan*, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Temir), C.2, MEB Yayınları, İstanbul

www.andein.ru/articles/inm_tuvincy.html (19.01.2012)

**MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM:
TÜRKİYE'NİN GELECEK VİZYONU**

**DİRİLİŞİMİZ MİLLİLİĞİN
İHYASINDADIR:
YENİ BİR MUŞTUNUN
HABERCİSİ**

**"NEO-CON"İZMİN
EMPERYALİST FİKRİ**

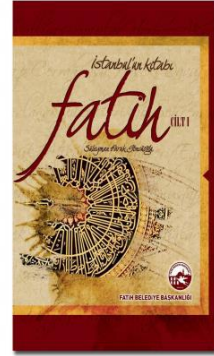
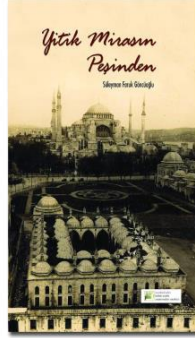
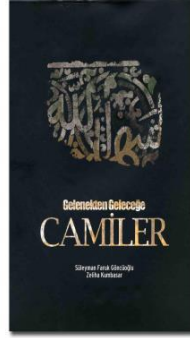
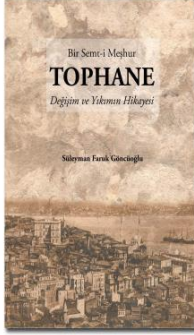
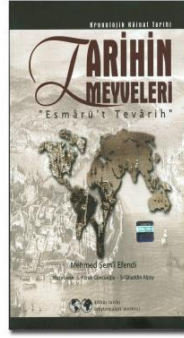
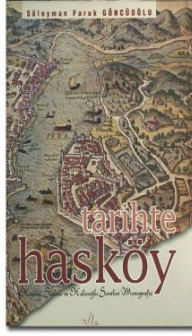
yenifikirSAM

Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi

Aydın'ın İlk Stratejik Araştırma Merkezi

Adres: Adnan Menderes Bulvarı. Güzelhisar Mah. 37. Sokak No:8 AYDIN Telefon: 0256 214 48 21

www.yenifikirsam.com

kültür tarihi
araştırmaları merkezi

istanbul şehri
kültür tarihi
araştırmaları merkezi

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

yenifikir Yayın Grubu

yenifikir **SAM**

Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi

Aydın'ın İlk Stratejik Araştırma Merkezi

www.yenifikirsam.com

AYDIN
yenifikir
HABER

genç ve geniş düşünenler için

www.yenifikirhaber.com

yenifikir
ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal of Academic Research and Studies / Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi

www.yenifikirdergisi.com

yenifikir DERGİSİ YAYINLARI (YFD)

yenifikir HABER AJANSI (YEHA)

İletişim: Adnan Menderes Bulvarı, Güzelhisar Mahallesi 37. Sokak No:8 Kat:2 AYDIN

e-posta: yenifikir@hotmail.com 0256 214 48 21 / 0541 214 48 21

yenifikirSAM

YENİ FİKİR STRATEJİK ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
Aydın'ın İlk Strateji Araştırma Merkezi
Proje Yürütücüsü Dernek

“GÖÇMEN SORUNUNA GENÇ BAKIŞ” KONULU ÖDÜLLÜ

Kısa Film, Hikaye ve Makale Yarışması

Başlama Tarihi : 16 Ocak 2017 - Bitiş Tarihi : 13 Mart 2017

Ayrıntılı Bilgi : www.yenifikirsam.com

**10 DİLE ÇEVİRİLEREK
DÜNYA MEDYASINDA
YER ALMA FIRSATI..!**

Proje Ortakları

[facebook.com/yenifikirsam](https://www.facebook.com/yenifikirsam)

twitter.com/yenifikirsamdernegi

ADNAN MENDERES
ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ
AYDIN ŞUBE BAŞKANLIĞI

Destek Hattı: e-posta: yenifikir@hotmail.com Telefon: [0258] 214 48 21 Cep: 0541 354 55 07